

Mehmed Kardaš
Amela Ljevo-Ovčina

FMON
Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

Međuslavensko leksičko posuđivanje Putevi ka bosanskom jeziku

BIBLIOTEKA BOSNIKA | MONOGRAFIJE

B

KNJIGA 33

MEHMED KARDAŠ
AMELA LJEVO-OVČINA

Međuslavensko leksičko posuđivanje

Putevi ka bosanskom jeziku

MEHMED KARDAŠ I AMELA LJEVO-OVČINA
**MEĐUSLAVENSKO LEKSIČKO POSUĐIVANJE:
PUTEVI KA BOSANSKOM JEZIKU**

© Slavistički komitet i Mehmed Kardaš i Amela Ljevo-Ovčina; prvo izdanje, 2026.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove publikacije ne smije se umnožavati na bilo koji način ili javno reproducirati bez prethodnog dopuštenja izdavača.

Izdavači

Slavistički komitet, Sarajevo

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, F. Račkog 1, Sarajevo, BiH

tel. (+387) 33 253 181 e-mail info@slavistickikomitet.ba

www.slavistickikomitet.ba

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar

Ulica Krpića 3A, Mostar, BiH

tel. (+387) 36 355 700; e-mail info@fmon.gov.ba

www.fmon.gov.ba

Izdavački savjet Biblioteke *Bosnistika – Lingvistika*

Josip Baotić, Elma Durmišević, **Senahid Halilović**, Jagoda Jurić-Kappel, Mehmed Kardaš, Amela Ljevo-Ovčina, Emira Mešanović-Meša, Ivo Pranjковиć, Branko Tošović

Urednica

Elma Durmišević

Recenzenti

Rafaela Božić

Antonina Kurtok

Emira Mešanović-Meša

Josip Raos

ISBN 978-9958-648-46-5 (Slavistički komitet)

ISBN 978-9958-11-189-1 (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke)

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 70493446

Mehmed Kardaš
Amela Ljevo-Ovčina

Međuslavensko leksičko posuđivanje

Putevi ka bosanskom jeziku

Sarajevo, 2026.

B

KNJIGA 33

Sadržaj

I.	UVOD.....	9
I. 1.	Slavenska jezička porodica	11
I. 2.	Leksičko posuđivanje: Teorijske napomene	16
I. 3.	Dosadašnja proučavanja slavenskih posuđenica	22
I. 4.	Ciljevi i metodologija istraživanja	25
I. 5.	Pristupi: Sinhronijski, dijahronijski i lingvokulturološki.	28
II.	SLAVENSKE POSUĐENICE U RJEČNICIMA BOSANSKOG JEZIKA.....	47
II. 1.	Slavenske posuđenice u općejezičkim rječnicima	47
II. 1. 1.	Istočnoslavenizmi	48
II. 1. 1. 1.	Rusizmi.	49
II. 1. 1. 1. 1.	Riječi koje su u sva tri rječnika označene kao rusizmi.	50
II. 1. 1. 1. 2.	Riječi koje su u jednom ili dva rječnika označene kao rusizmi, a u jednom ili dva nema oznake rusizma	52
II. 1. 1. 1. 3.	Riječi koje su u jednom ili dva rječnika označene kao rusizmi, a u jednom ili dva tē riječi nisu evidentirane	54
II. 1. 1. 1. 4.	Ostali specifični primjeri	59
II. 1. 1. 2.	Ukrajinizmi i bjelorusizmi	61
II. 1. 2.	Zapadnoslavenizmi	62
II. 1. 2. 1.	Bohemizmi	63
II. 1. 2. 2.	Polonizmi.	68
II. 1. 3.	Južnoslavenizmi	69
II. 1. 3. 1.	Bugarizmi i makedonizmi.	69
II. 1. 3. 2.	Staroslavenizmi.	71
II. 1. 3. 3.	Slovenizmi	73
II. 2.	Slavenske posuđenice u <i>Rječniku stranih riječi bosanskog jezika</i>	74

III. KLASIFIKACIJA SLAVENSKIH POSUĐENICA	82
III. 1. Općepotrebna leksika	83
III. 2. Kulturno specifična leksika	91
III. 2. 1. Historicismi	91
III. 2. 1. 1. Društvene titule i staleži	93
III. 2. 1. 2. Pripadnost političkim organizacijama, pokretima i strankama	94
III. 2. 1. 3. Vojna zvanja i činovi	95
III. 2. 1. 4. Upravno-administrativne jedinice i tijela i oblici vladavine	96
III. 2. 1. 5. Vjerski pokreti i sekte i njihovi pripadnici	96
III. 2. 1. 6. Mjesta, načini i sredstva represije	97
III. 2. 1. 7. Novčane jedinice	98
III. 2. 1. 8. Imena naroda i gradova	98
III. 2. 1. 9. Ostali historicizmi	99
III. 2. 2. Sovjetizmi	100
III. 2. 2. 1. Politički pokreti, tijela i organizacije i njihovi sljedbenici	104
III. 2. 2. 2. Političke i vojne funkcije i namještenja	106
III. 2. 2. 3. Privreda i ekonomija	106
III. 2. 2. 4. Negativne društvene pojave	107
III. 2. 2. 5. Umjetnost, obrazovanje, kultura i sport	108
III. 2. 2. 6. Ostali sovjetizmi	109
III. 2. 3. Egzotizmi	110
III. 2. 3. 1. Jela, pića i napici	112
III. 2. 3. 2. Životinje i biljke	113
III. 2. 3. 3. Prijevozna sredstva, avioni i svemirske letjelice	115
III. 2. 3. 4. Odjeća, obuća i kape	116
III. 2. 3. 5. Upravna i zakonodavna tijela	117
III. 2. 3. 6. Politički pokreti, organizacije, njihovi sljedbenici i oblici vladavine	118
III. 2. 3. 7. Novčane jedinice	119
III. 2. 3. 8. Narodni i društveni plesovi, igre, pjesme i instrumenti	119
III. 2. 3. 9. Lingvistički pojmovi	121
III. 2. 3. 10. Ostali egzotizmi	123
III. 2. 4. Eponimi	124
III. 2. 4. 1. Prosti (jednorječni) eponimi	127
III. 2. 4. 1. 1. Društvene pojave, idejni ili politički pokreti i njihovi sljedbenici	128
III. 2. 4. 1. 2. Hemijski elementi, fizikalne jedinice i minerali ..	129
III. 2. 4. 1. 3. Prijevozna sredstva i avioni	131

III. 2. 4. 1. 4. Narodni i društveni plesovi i instrumenti.	131
IV. 2. 4. 1. 5. Lingvistički pojmovi	132
III. 2. 4. 1. 6. Ostali prosti (jednorječni) eponimi	132
III. 2. 4. 2. Složeni (sintagmatski) eponimi	133
III. 2. 4. 2. 1. Prisvojni onomastički pridjev na -ov, -ev, -ljev i -in + imenica.	133
III. 2. 4. 2. 1. 1. Medicinske nauke.	134
III. 2. 4. 2. 1. 2. Prirodno-matematičke nauke.	135
III. 2. 4. 2. 1. 3. Tehničke nauke.	136
III. 2. 4. 2. 1. 4. Društvene nauke.	136
III. 2. 4. 2. 1. 5. Humanističke nauke	137
III. 2. 4. 2. 1. 6. Ostali složeni (sintagmatski) eponimi.	137
III. 2. 4. 2. 2. Prisvojni onomastički pridjevi na -ski, -čki, -anski + imenica	138
III. 2. 4. 2. 3. Imenica + vlastito ime u genitivu	139
III. 2. 5. Egzonimi, etnonimi, etnici i ktetici.	139
IV. SLAVENSKÉ POSUĐENICE U DISKURSU	142
IV. 1. Književnoumjetnički stil	142
IV. 1. 1. Kulturno specifična leksika u prijevodnoj književnosti	149
IV. 1. 2. Klasifikacija kulturno specifičnih elemenata	153
IV. 1. 2. 1. Materijalna kultura (predmeti, hrana, odjeća, monete, prijevozna sredstva, građevine itd.)	153
IV. 1. 2. 2. Nematerijalna kultura (društveni status, oblici vladavine, plesovi itd.)	158
IV. 2. Savremeni medijski stil	164
V. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	171
VI. SAŽETAK	177
VI. SUMMARY	179
VI. STRESZCZENIE	181
VI. РЕЗЮМЕ	183
VII. RJEČNIK KULTURNO SPECIFIČNE LEKSIKE.	185
VIII. BIBLIOGRAFIJA	222
IX. IMENSKI INDEKS	233
X. PREDMETNI INDEKS.	237
PODACI O AUTORIMA	241

I. UVOD

Knjiga koja je pred vama rezultat je našeg dugoročnog bavljenja različitim slavističkim temama iz oblasti slavenske leksikologije i leksikografije, poredbene gramatike, historijske gramatike, paleoslavistike, etimologije, kao i slavenskim kulturama općenito. Kako su granice među navedenim disciplinama i fluidne i propusne, tako treba razumjeti i pristup koji zagovaramo u ovoj knjizi – on je interdisciplinaran i multiperspektivan u onoj mjeri u kojoj je svaka jezička manifestacija složen fenomen. To znači da se kombinacijom različitih pristupa fenomenu slavenskih posuđenica pokušavaju osvijetliti različiti aspekti ovoga sloja leksike – od dijahronijskog, koji polazi od zajedničke praslavenske osnovice svih slavenskih jezika, kao i njihove zajedničke književne baštine na prvom i najstarijem slavenskom književnom jeziku – crkvenoslavenskom, preko lingvokulturološkog, koji reflektira duboku povezanost jezika i kulture, kao i međukulturne utjecaje, pa sve do sociolingvističkog prema kojem je jezik društveno uvjetovana pojava. Istraživanje u ovoj knjizi kreće se između tradicionalnog i modernog, pri čemu tradicionalnim smatramo pristupe i metodologiju slavističke nauke razvijane još od njenog izdvajanja u posebnu disciplinu. Naime, u svojoj bogatoj historiji, uglavnom u okviru strukturalističkih istraživanja, ostvareni su značajni rezultati na polju slavenske poredbene gramatike, poredbene leksikologije i leksikografije, pa i poredbene kulturologije, a u skladu s novim pristupima slavistička nauka se u posljednjim decenijama sve više obogaćuje novim teorijskim modelima koji joj omogućavaju ne samo preispitivanje dosadašnjih saznanja nego i njihovo korigiranje.

Odabrani naslov knjige također treba shvatiti uvjetno. Naime, iako se ova knjiga ponajviše bavi slavenskim posuđenicama u bosanskom jeziku – naročito u pogledu istraživačkog korpusa – nužno je na samome početku istaći da ona ne ostaje zatvorena u granicama naslova. Budući da je problematika slavenskih posuđenica i sinhronijska i dijahronijska pojava, to znači da se nužno bavimo i predstandardnim razdobljima srednjojužnoslavenskog područja, ali i periodom zajedničke standardizacije – razdobljem srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika, nakon kojega su restandardizacijom formirani zasebni standardni jezici: bosanski, crnogorski, hrvatski

i srpski. Kako leksika uglavnom ne prati granice koje pokušavaju uspostaviti nacionalne filologije, tako ova knjiga u najvećoj mjeri govori o zajedničkom fenomenu slavenskih posuđenica u bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom jeziku, kao i o posuđivanju unutar slavenskih jezika.

Knjiga je koncipirana tako da najprije nudi opća saznanja o slavenskim jezicima kao porodici, uz kratak historijski osvrt na razvoj praslavenskog i nastanak općeslavenskog književnog jezika. Potom se pojašnjavaju teorijski pristupi i metodologija kojom smo se služili u ovom istraživanju, nakon čega slijedi analiza slavenskih posuđenica. Polazišni i osnovni korpus su rječnici bosanskog jezika, čije su slavenske posuđenice predmet analize u posebnom poglavlju. Nakon toga donosimo klasifikaciju slavenskih posuđenica prema semantičkim i tvorbenim kriterijima. Kako su slavenske posuđenice u bosanski jezik ulazile u različitim periodima i različitim putevima, tako je i njihov upotrební status u savremenom jeziku različit. Veoma brojnu skupinu posuđenica čine općepotrebne lekseme koje su se na takav način adaptirale u bosanski jezik da ih opći rječnici uglavnom ne navode kao posuđenice, ali ih ni govornici savremenog jezika ne doživljavaju kao riječi stranog porijekla. S druge strane stoje posuđenice koje odražavaju specifične realije iz slavenskih jezika i kultura. S obzirom na to da je prva skupina posuđenica u dosadašnjim slavističkim istraživanjima poprilično proučena, u ovoj knjizi njima je posvećena dostojna pažnja, dok se više pažnje pridaje kulturno specifičnoj leksici. Kako riječi funkcioniraju tek u kontekstu, u posebnom poglavlju osvrnuli smo se na funkciju kulturno specifične leksike u različitim tipovima diskursa – u književnoumjetničkom stilu, naročito u njegovom putopisnom žanru, potom u prijevodnoj književnosti preko koje je veliki broj ovih leksema i ušao u bosanski jezik, te u medijskom stilu. Na kraju, kao svojevrsan prilog, sačinjen je rječnik slavenske kulturno specifične leksike u bosanskom jeziku.

Na koncu želimo zahvaliti svima onima koji su svojim doprinosom unaprijedili ovu knjigu. Veliku zahvalnost na pažljivom čitanju rukopisa, kao i na brojnim korisnim primjedbama dugujemo urednici knjige prof. dr. Elmi Durmišević (Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet), zatim recenzenticama prof. dr. Rafaeli Božić (Odjel za rusistiku Sveučilišta u Zadrú), dr. Antonini Kurtok (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny) i prof. dr. Emiri Mešanović-Meša (Univerzitet u Sarajevu – Pedagoški fakultet) te naročito našem prof. Josipu Raosu. Na vrijednim zapažanjima koja su značajno poboljšala tekst ove knjige neizmjereno smo zahvalni ukrajinistíci prof. dr. Juliji Dragojlović (Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu) i kolegi Mateju Martinčaku, lektoru za češki jezik

(Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet), kao i kolegicama doc. dr. Enisi Bajraktarević (Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet) i dr. Zenaidi Karavdić (Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik), koje su nam pomogle u rješavanju akcenatskih dilema.

Bili bismo sretni ako ova knjiga pronađe svoga čitaoca, a ako ga pak ne bude – pisat ćemo novu knjigu.

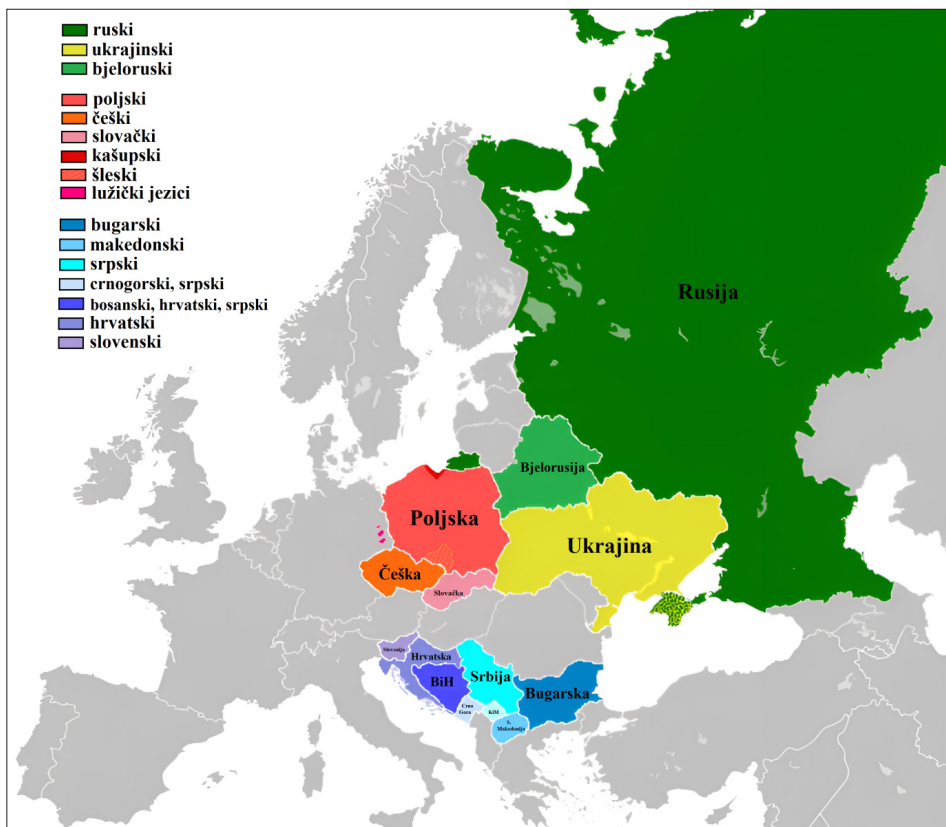
I. 1. Slavska jezička porodica

Slavenskim jezicima, koji pripadaju indoevropskoj jezičkoj porodici, danas govori više od tri stotine miliona govornika u trinaest država srednje, jugoistočne i istočne Evrope te sjeverne Azije – Rusija, Bjelorusija, Ukrajina, Poljska, Češka, Slovačka, Bugarska, Sjeverna Makedonija, Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija – zatim u Njemačkoj u kojoj žive govornici lužičkosrpskih jezika – kao i u brojnim drugim državama širom Evrope i svijeta u kojima su slavenski narodi manjina. Prema broju govornika, slavenski jezici su peta jezička skupina u svijetu.¹

Slavska porodica tradicionalno se dijeli na tri skupine: istočnoslavensku, zapadnoslavensku i južnoslavensku, a u okviru ovih skupina, pored današnjih standardnih jezika, postojali su ili postoje brojni drugi mikrojezici² te etnolekti i varijeteti koji nisu standardnog tipa.

¹ Detaljnije o slavenskim jezicima vidjeti u: A. M. Молдован et al. (2005) *Языки мира: Славянские языки*, Российская академия наук – Институт языкознания, Москва.

² U lingvističkoj literaturi se pod pojmom *mikrojezik* podrazumijeva idiom koji je nastao u okviru veće jezičke zajednice – makrojezika, ali je s vremenom razvio značajne razlike u odnosu na makrojezik. A. D. Duličenko u svojim radovima o slavenskim mikrojezicima govori o osamnaest mikrojezika koje klasificira u tri podskupine – autonomni: *lužički* (*gornjolužički* i *donjolužički*) i *kašupski*; ostrvski: *južnorusinski*, *gradišćanskohrvatski* (Austrija), *moliškohrvatski* (Italija), *rezijskoslovenski* (Italija) i *banatskobugarski* (Rumunija); perifernoostrovski: *karpatskorusinski*, *egejskomakedonski* (Grčka), *pomaški* (Grčka) i *venecijanskoslovenski* (Italija); periferni (regionalni): *čakavski* (Hrvatska), *kajkavski* (Hrvatska), *prekomurskoslovenski* (Slovenija), *ljaški* (Češka), *istočnoslovački* (Slovačka) i *zapadnopoleski* (Bjelorusija) (Дуличенко 2014: 710–711).

Sl. 1. Slavenski jezici

Istočnoslavenskim jezicima pripadaju *ruski* (rus. русский язык) – slavenski jezik s najvećim brojem govornika, *ukrajinski* (ukr. українська мова) i *bjeloruski* (blrus. беларуская мова), kao i *rusinski* (rusin. русиньський язык) – karpatskorusinski idiom kojim govore Rusini u dijelovima srednje i istočne Evrope.³ Istočnoslavenskoj skupini pripadaju i idiomi koji

³ *Rusinski jezik* uvjetni je naziv za skup raznolikih slavenskih dijalekata i književnojezičkih oblika – mikrojezika koje koriste Rusini. Rasprostranjen je na izvornim područjima etničke skupine u Karpatima (danas na području Zakarpatske regije Ukrajine i istočne Slovačke) te na područjima koja naseljavaju Rusini u Mađarskoj, Rumuniji, Poljskoj (Lemki koji danas žive u zapadnim poljskim regijama smatraju se Rusinima), u historijskim regijama Bačka i Srijem na teritoriji Vojvodine u Srbiji te u Slavoniji u Hrvatskoj, kao i u SAD-u i Kanadi. Broj govornika rusinskog jezika, prema različitim procjenama, prelazi stotinu hiljada. U prethodnoj bilješci navedeno je da Duličenko govori o dva rusinska mikrojezika: *karpatskorusinski* – kojim govore Rusini u Zakarpatskoj oblasti Ukrajine, Istočnoj Slovačkoj, Poljskoj, Mađarskoj i Rumuniji, te *južnorusinski* – kojim

funkcioniraju kao sociolekti: *suržik* (ukr. i rus. суржик) – miješani idiom ukrajinskog i ruskog jezika raširen u Ukrajini, Rusiji i Moldaviji, i *trasjan-ka* (blrus. i rus. трасянка) – miješani idiom bjeloruskog i ruskog kojim se govori u dijelovima Bjelorusije.⁴

Zapadnoslavensku skupinu čine tri podskupine: češko-slovačka, kojoj pripadaju *češki* (češ. čeština ili český jazyk) i *slovački* (slč. slovenčina ili slovenský jazyk) te izumrli *knaanski* – judeočeški amalgam kojim su govorili Jevreji na području Češke; zatim lužičkosrpska podskupina – *gornjolужиčkosrpski* (gls. hornjoserbska rěč) i *donjolужиčkosrpski* (dls. dolnoserbska rěč) koji se govore na istoku Njemačke; te lehitska podskupina unutar koje se može govoriti o više podgrupa: u prvu spadaju *poljski jezik* (polj. język polski), zapadnoslavenski s najvećim brojem govornika, i *šleski* (šles. ślōnskō gōdka) – regionalni jezik kojim govore Šlezi s područja Šleske, u porijeku gornje i srednje Odre, koje danas uglavnom pripada Poljskoj, a malim dijelom Njemačkoj i Češkoj;⁵ u drugu grupu spadaju *kašupski* (kaš. kaszëbsczi jãzëk) – kojim govore Kašubi južno i zapadno od Gdanjska na lijevoj obali donje Visle, kao jedini preživjeli pomeranski jezik,⁶ i *slovinski* (slovin. slōvjinskjy) – izumrli jezik kojim su do početka 20. st. govorili Slovinci naseljeni između jezera Gardno i Ľebsko, blizu Šlupska u Pomeraniji; u treću grupu spada izumrli *polapski* (polj. język połabski – wenska rec), kojim je do sredine 18. st. govorio slavenski narod naseljen na sjeveroistoku današnje Njemačke, u okrugu zvanom Drawehn, na lijevoj obali rijeke Labe.⁷

govore Rusini naseljeni u Bačkoj i Srijemu te dijelovima Slavonije (Дуличенко 2014: 578–579).

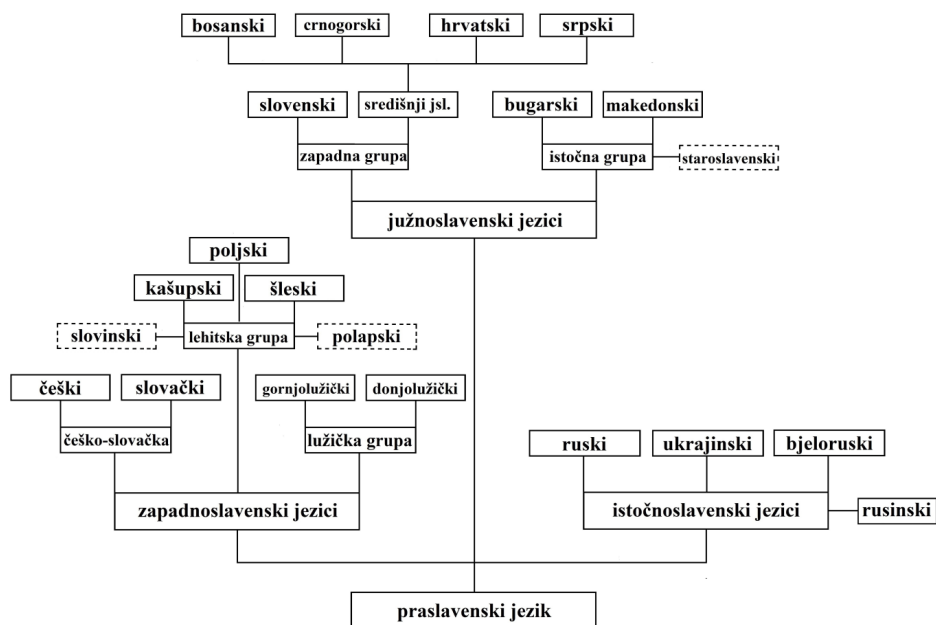
⁴ Nazivi za ove jezičke amalgame nisu službeni i imaju negativnu konotaciju te stoga neki lingvisti uvode skraćenice: БРСР (белорусско-русская смешанная речь) i УРСР (украинско-русская смешанная речь) (Хентшель 2018: 190). Imenica *suržik* (суржик < суржа) izvorno znači ‘mješovita sjetva ozime pšenice i raži na jednom polju’ i ‘pšenica pomiješana s raži tokom sjetve’ (Кузнецов 2000: 1291), dok *trasjanka* (трасянка) znači ‘mješavina sijena i slame koja se koristi kao hrana za stoku’ (<https://gufo.me/dict/kuznetsov/трасянка>).

⁵ Status šleskog jezika bio je dosta dugo sporan. Za razliku od nekih lingvista koji su ga smatrali jednim od dijalekata poljskog jezika, drugi su ga definirali kao regionalni jezik ili etnolekt. Godine 2007. šleskom je priznat status posebnog jezika te je dobio i svoj kod.

⁶ Nazivom *pomoranski* ili *pomeranski jezik* (polj. język pomorski, pomorszczyzna) u lingvistici se imenuje jezik ili dijalekti kojim su govorili *Pomeranci/Pomoranci*, zapadnoslavensko pleme koje je naselilo donji sliv rijeke Odre na obali Baltičkog mora, ali se naziv upotrebljavao i za jedini preživjeli jezik iz te skupine – kašupski.

⁷ Naziv *polapski jezik*, koji je prihvaćen u lingvistici, dovodi se u vezu s imenom rijeke Labe, međutim, slavenska plemena koja su govorila ovim jezikom prvi put se spominju pod imenom *Drewani* (1004), što se izvodi iz psl. korijena **derwo* ‘drvo’, pa bi ime naroda

Južnoslavenskim jezicima, pored nekadašnjeg prvog slavenskog književnog jezika – starocrkvenoslavenskog – pripadaju današnji standardni jezici koji se dijele na istočnojužnoslavenske: *bugarski* (bug. българският език) i *makedonski* (mak. македонски јазик), srednjojužnoslavenski s četiri standardna jezika: *bosanski*, *crnogorski*, *hrvatski* i *srpski*, te zapadnojužnoslavenski: *slovenski* (slov. slovenščina).

Sl. 2. Slavenska jezička porodica

Slavenski jezici u okviru indoevropske porodice najviše sličnosti pokazuju s baltičkim jezicima, na osnovu čega je u nauci pretpostavljeno postojanje zajedničkog prajezika (Schleicher 1861), odnosno zajednice ili saveza (Meillet 1908). Tu zajednicu na jezičkom planu povezuje podudaran razvoj indoevropskih slogotvornih sonanata, određene akcenatske specifičnosti, zatim pojedine zajedničke odlike na planu morfologije: izjednačavanje genitiva i ablativa, odnosno sedmopadežni sistem, slavenski genitiv, čuvanje dvojine, specifičan razvoj pridjeva određenog vida dodavanjem pokazne zamjenice, kao i brojne leksičke posebnosti.

moglo značiti ‘stanovnici šume’, a svoj jezik zvali su *slüvenstĕ* ili *venstĕ* – oboje znači *slavenski*. Kako je u prošlosti postojalo još jedno slavensko pleme koje je nosilo ime po rijeci Labi (Polabi > Połabianie), neki lingvisti smatraju da naziv polapski nije najsretniji (usp. Polański 2010: 17–18).

Odvajanje baltičkih i slavenskih jezika historijska gramatika smješta u period između 500–400. god. pr. n. e., kada započinje razdoblje praslavenskog jezika, koje će trajati sve do 7–8. st. n. e. U dugom razdoblju praslavenskog jezika različite jezičke promjene oblikovale su njegovu strukturu: delabijalizacija, čija je posljedica stapanje vokala /a/ i /o/, potom zakon otvorenog sloga koji je izazvao otpadanje krajnjih suglasnika i pomjeranje granice slogova, monoftongizacija naslijeđenih praindoevropskih diftonga, dok je slogovna harmonija izazvala palatalizacije suglasnika. U završnoj fazi praslavenskog jezika, prijelazom kvantitete u kvalitetu, oblikovan je vokalni sistem od petnaest vokala.⁸ Od kraja toga perioda može se govoriti o dijalekatskim razlikama unutar praslavenskog jezika i začetku posebnih slavenskih jezika.

Na planu morfologije inovacije se javljaju u imenskoj fleksiji, pojavljuje se kategorija živo – neživo, kao i niz inovacija u glagolskom sistemu: razvoj novih sintetičkih oblika imperfekta i analitičkih oblika perfekta, oblikovanje kategorije glagolskog aspekta itd.⁹

Značajne promjene zahvaćaju i leksički fond praslavenskog jezika, koji pored naslijeđene indoevropske leksike biva obogaćen posuđenicama iz drugih jezika kao rezultat kontakata praslavenskog s iranskim, keltskim, germanskim, romanskim i drugim indoevropskim jezicima. Praslavenski jezik u različitim fazama svoga razvoja usvajao je leksiku iz grčkog i latinskog.

U 9. stoljeću slavenski jezici pojavom starocrkvenoslavenskog jezika i prvih slavenskih pisama ulaze u novo razdoblje svoje historije. Naime, za potrebe širenja kršćanskog bogoslužja slavenski prosvjetitelji i misionari Ćiril i Metod stvaraju prvi slavenski književni jezik – starocrkvenoslavenski te prevode liturgijske tekstove s grčkog jezika. Taj jezik, nastao na južnomakedonskom govoru okolice Soluna, obogaćen je leksikom nastalom tvorbenim modelima iz vlastitih resursa, kao i onom iz grčkog. Stvaranju književnog jezika prethodilo je stvaranje prvog slavenskog pisma – *glagoljice*, koju je, izuzev u Hrvatskoj, u najvećem broju slavenskih zemalja vrlo brzo potisnulo drugo slavensko pismo – *ćirilica*. Staroslavenski jezik od 12. st. opstaje u vidu svojih redakcija te supostoji s organskim slavenskim idiomima vršeći na njih različit utjecaj. Ovaj fenomen, poznat i drugim kulturama, u lingvističkoj nauci naziva se diglosijom, a podrazumijeva postojanje dviju inačica jezika, višu – književni jezik, u slavenском svijetu to je bio crkvenoslavenski, i nižu – kojom su pisani uglavnom

⁸ O tome detaljnije u: A. Lamprecht (1987) i M. Mihaljević (2002).

⁹ Vidi detaljnije u: R. Aitzetmüller (1991) i M. Mihaljević (2014).

svjetovni tekstovi. Interferiranje crkvenoslavenskog i vernakulara karakterizira kompletnu srednjovjekovnu slavensku pismenost, a ta je interferencija najčešće motivirana stilističkim zahtjevima.

Slavenska pisma ćirilica i glagoljica imale su različitu sudbinu. Dok je glagoljica u široj upotrebi opstala samo u Hrvatskoj, u najvećem dijelu slavenskog svijeta rano ju je potisnula ćirilica, s tim da je kod slavenskih naroda orijentiranih prema zapadu vrlo rano u upotrebu ušla latinica. Opstanak i raspored slavenskih pisama u moderno doba reflektira nekadašnju podjelu slavenskog svijeta na istočnopravoslavni – *Slavia orthodoxa*, koji i danas uglavnom upotrebljava ćirilicu: Rusija, Bjelorusija, Ukrajina, Bugarska, Sjeverna Makedonija, Crna Gora, Srbija, i rimokatolički – *Slavia catholica*, koji uglavnom upotrebljava latinicu: Poljska, Češka, Slovačka, Hrvatska i Slovenija. Na prostoru srednjovjekovne Bosne, u kojoj je egzistirala specifična crkvena organizacija – Crkva bosanska, glagoljicu je rano potisnula ćirilica, a od kraja 19. st. u širokoj je upotrebi latinica.

Formiranje modernih slavenskih književnih jezika započeto je krajem 18. a intenzivirano u 19. st., s tim da se kod nekih manjih slavenskih naroda taj proces odvijao u 20. stoljeću. Dobar dio zajedničke prošlosti, kao i pripadnost zajedničkoj jezičkoj porodici rezultirali su stalnim kontaktima među slavenskim jezicima, što se odrazilo i u jezičkom posuđivanju, čija svjedočanstva dobro čuva slavenska leksika.

I. 2. Leksičko posuđivanje: Teorijske napomene

Leksički fond svakog jezika rezultat je historijskih procesa među kojima značajno mjesto predstavljaju jezički kontakti, kao i povezanost kultura. Fenomen leksičkog posuđivanja predmet je rasprava u okviru različitih disciplina, od lingvistike do antropologije, sve s ciljem da se odgovori na temeljno pitanje koje se odnosi na ovu pojavu: Zašto uopće dolazi do posuđivanja? Iako se čini da bi odgovor mogao biti jednostavan – posuđivanje se javlja onda kada jezik primalac nema pojam za novu realiju – mnoštvo je primjera iz različitih jezika gdje je za novi pojam jednostavno stvorena nova riječ iz vlastitih resursa jezika. Osim toga, postoje slučajevi kada jezik posuđuje riječ za koju već ima leksički ekvivalent, što sve zajedno govori da je problem uspostavljanja univerzalnih kategorija u teoriji leksičkog posuđivanja vrlo kompleksan. Doda li se tome činjenica da jezik egzistira u društvenom, političkom i inom okruženju, postaje jasno da pitanje posuđivanja nije samo unutarjezičko nego u bitnoj mjeri i sociolingvističko

pitanje. Vanjezički faktori koji utječu na međujezičko posuđivanje mogu biti različiti; u pojedinim slučajevima možemo govoriti o “prirodnom” posuđivanju, koje nastaje kada se dva jezika nalaze u kraćem ili dužem kontaktu te njihovi govornici razmjenjuju leksiku bez svijesti o tome, kao što je npr. praslavenski jezik u svom višestoljetnom kontaktu s drugim jezicima usvajao leksiku iz germanskih, romanskih, iranskih jezika itd. Suprotno ovakvom procesu je svjesno interveniranje u jezički sistem, a ono može imati različite kulturnohistorijske motive. Tako se npr. u historiji slavenskih jezika pojava starocrkvenoslavenskog jezika smatra prijelomnom tačkom jer su slavenski prosvjetitelji Ćiril i Metod za potrebe prevođenja Svetoga pisma s grčkog na slavenski idiom sačinili i leksikon koristeći se različitim metodama: od posuđivanja riječi iz grčkog, preko kalkiranja grčkih predložaka do stvaranja nove leksike na osnovu slavenskih tvorbenih modela. Posuđivanje iz drugih jezika može se javiti i u okviru različitih purističkih faza razvoja jezika. U slavenskim jezicima te su tendencije bile izraženije u zapadnoslavenskim i dijelom u južnoslavenskim jezicima, kada se u sklopu posebnih sociopolitičkih tendencija, nastalih uglavnom kao protuteža germanizaciji ili mađarizaciji, usvajala leksika iz drugih slavenskih jezika.

Posuđivanje kao proces preuzimanja jezičkih jedinica iz jednog jezika u drugi odlika je svakog jezika i jedan je od načina bogaćenja njegove leksike. U teoriji jezičkog posuđivanja obično se govori o tri vrste posuđivanja: *kulturno* (engl. cultural borrowing), *intimno* (eng. intimate borrowing) i *dijalekatsko* (engl. dialect borrowing) (Bloomfield 1935: 445), pri čemu su intimno i dijalekatsko posuđivanje karakteristični za bliske jezike, dok kulturno posuđivanje srećemo u slučajevima kada jezici nisu geografski bliski. U terminologiji kontaktne lingvistike operira se pojmovima *jezik davalac* – jezik iz kojeg je posuđena određena riječ ili konstrukcija (model), te *jezik primalac* – jezik u koji je posuđena određena riječ ili konstrukcija (replika). Riječ koja je preuzeta iz drugog jezika – pri čemu je prošla fonetsku, morfološku i semantičku adaptaciju te se u potpunosti integrirala u leksički sistem jezika primaoca – naziva se *posuđenica* (*pozajmljenica*).¹⁰

Kada govorimo o bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom jeziku i odnosu ovih jezika prema drugim slavenskim jezicima, posuđivanje

¹⁰ O teorijskim postavkama međujezičkih kontakata, kao i o najvažnijim pojmovima kontaktne lingvistike detaljno raspravlja začetnik moderne kontaktologije u južnoslavenskoj lingvistici R. Filipović u više svojih radova, naročito u knjigama *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira* (1986) i *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje* (1990).

iz drugih slavenskih jezika uglavnom je ostvarivano putem kulturnih i političkih kontakata, dakle, kao kulturno posuđivanje. To se naročito odnosi na najbrojnije slavenske posuđenice – rusizme i bohemizme – s obzirom na to da nam teritorijalna udaljenost ovih jezičkih zajednica ne dozvoljava da govorimo o kontaktnoj bliskosti. Međutim, treba imati na umu činjenicu da se i književna djelatnost svih slavenskih naroda ostvarivala na zajedničkom crkvenoslavenskom jeziku kao nasljedniku praslavenskog, tako da je u utvrđivanju posuđenica potreban stanovit oprez jer slavenski jezici baštine zajedničko općeslavensko naslijeđe.

Kao što je već navedeno, proces posuđivanja može biti motiviran *unutarjezičkim* i *vanjezičkim* razlozima – unutarjezički razlozi najčešće se javljaju onda kada određeni jezik nema adekvatnu riječ za određenu realiju ili pojam te je preuzima iz drugog jezika, dok su vanjezički razlozi izazvani različitim motivima: historijskim, političkim, naučnim, privrednim, kulturnim i drugim vezama među narodima i kulturama.

Važan faktor u procesu leksičkog posuđivanja predstavlja prestižnost jednog jezika u odnosu na drugi. Naime, dva jezika koja ostvaruju kontakt rijetko se nalaze u ravnopravnom odnosu, najčešće je riječ o superiornom i inferiornom jeziku. Dominantna, odnosno superiorna kultura, koja je u ranijim historijskim periodima najčešće i osvajačka, obično ima ulogu jezika davaoca, dok manji jezici i kulture najčešće imaju ulogu jezika primaoca. U savremenom svijetu dominantnom kulturom može se smatrati ona koja ima najbrži ekonomski, privredni, tehnološki i kulturni napredak te time uspostavlja kriterije prestižnosti koje oponašaju druge kulture. U slavenskom svijetu, naročito onom koji pripada pravoslavnom kulturnom krugu, utjecaj ruskog jezika i kulture rezultirao je značajnijim udjelom njegove leksike u druge slavenske idiome.

Pored faktora prestižnosti, u procesu leksičkog posuđivanja važnu ulogu ima i gramatička struktura jezika koji učestvuju u razmjeni. Lingvistička istraživanja koja su se bavila posuđivanjem ističu da je glagole teže posuditi od imenica jer im je potrebna veća gramatička prilagodba (Haspelmath 2009: 35). Osim toga, u procesu leksičkog posuđivanja riječi prolaze različite vrste adaptacije koje u velikoj mjeri ovise o genetskim i strukturnim prirodama jezika. Poznato je da jezici mogu biti manje ili više srodni i da ta srodnost može biti *genetska* – srodnost po porijeklu, i *tipološka* – srodnost prema pripadnosti istom tipu jezika. Stepenn srodnosti među jezicima odražava se i u procesu leksičkog posuđivanja – što su jezici srodniji, proces adaptacije leksike na fonološkom, morfološkom, tvorbenom i semantičkom planu je jednostavniji. Kako su slavenski jezici i genetski i

tipološki srodni, tako je i međuslavensko leksičko posuđivanje jedno od temeljnih obilježja kompletne slavenske jezičke porodice. Upravo u sklopu ovakvog tumačenja postaje razumljivo zbog čega su pojedini slavenski jezici u različitim fazama svoje standardizacije najprije posezali za leksičkim repertoarom drugih slavenskih jezika, pri čemu je nerijetko takav poduhvat posljedica purističkih pogleda na jezički razvoj.

Proces utvrđivanja određene jezičke jedinice kao posuđenice može biti praćen stanovitim problemima koji ovise o brojnim faktorima. Jedan od njih je i ispitatost historijskog razvoja jezika s obzirom na to da je leksičko posuđivanje prije svega dijahronijska pojava. Ponekad jezici mogu imati takve leksičke podudarnosti da je tek dijahronijskim metodama moguće utvrditi da li određena leksema vodi porijeklo iz zajedničkog izvora ili je iz jednog jezika posuđena u drugi. Takav slučaj je sa slavenskim jezicima, koji imaju zajedničko praslavensko naslijeđe, ali se ono nije na isti način razvijalo u svakom od ovih jezika.

Načini na koje jezici posuđuju jedan od drugoga govore nam o tri vrste posuđivanja: *direktno* ili *izravno*, *posredno* te *kružno*. Izravno posuđivanje je ono pri kojem jezik davalac posuđuje jeziku primaocu direktno, bez posrednika, pri čemu jezička jedinica koju jezik davalac posuđuje nije ranije posuđena. Kod posrednog posuđivanja jezik davalac posuđuje jeziku primaocu riječ koju je i taj jezik posudio. Kao ilustraciju toga procesa možemo uzeti riječ *màzŭrka*, koja je u bosanski jezik došla iz ruskog, možda uz posredovanje francuskog, s tim da je izvorno poljska riječ. U poljskom jeziku ova leksema je muškog roda – *mazurek*, a forma *mazurka* vjerovatno je pogrešna ruska interpretacija zavisnog padeža u formama tipa *tańczyć mazurka* ‘plesati mazurku’ kao nominativa, dakle *mazurka* umjesto *mazurek* (Šipka 1999: 5).

Kružno posuđivanje je nešto složeniji i općenito rjeđi tip posuđivanja. Ovaj tip posuđivanja javlja se u okolnostima kada jezik primalac posudi neku leksemu jeziku davaocu, a nakon izvjesnog vremena jezik davalac “vraća” ranije posuđenu riječ jeziku iz kojeg ju je posudio.

Kad je riječ o samom terminu *posuđivanje* (engl. borrowing), u pojedinim lingvističkim radovima ukazuje se i na neprikladnost samog termina. M. Haspelmath (2009: 37), referirajući se na različite autore, navodi da se ovaj termin zasniva na neobičnoj metafori koja u tom procesu pored davanja podrazumijeva i vraćanje, s tim da se ne očekuje da će jezik davalac primiti svoje riječi natrag. Stoga neki tvrde da je poželjniji naziv *prijenos* (engl. transfer ili transference) (Clyne 2004). Još je precizniji termin *kopiranje* (engl. copying) (Johanson 2002) s obzirom na to da metafora prijenosa

sugerira da jezik davalac gubi dotični element. Međutim, zbog ukorijenosti termina posuđivanje u lingvističkim radovima još od najstarijih istraživača većina savremenih autora zadržava ovaj termin.

Kada se razmatra klasifikacija posuđenih jezičkih elemenata iz drugih jezika, valja istaći da svaki pokušaj njihovog preciznog definiranja i nomenklature nužno prate brojni problemi jer se u uspostavljanju taksonomije moraju uzeti u obzir različiti kriteriji. Najčešće korišten termin *posuđenica* u lingvističkoj literaturi pokriva vrlo različite oblike leksičkog posuđivanja, tako da se njim imenuju svi podtipovi posuđenih jedinica: prave posuđenice, hibridne, semantičke, ali i kalkovi itd. E. Haugen posuđenicom smatra jedinicu kod koje je posuđeno ne samo značenje već i fonemski lik, dok se kod hibridnih posuđenica usvaja samo dio fonemskog oblika leksema. Nasuprot njima stoje kalkovi (engl. loan translation), u kojima dolazi do prijevoda strukturnog obrasca iz drugog jezika, dakle, posuđuje se samo značenje te su oni ujedno i semantičke posuđenice (Haugen 1950: 213–214). Na tragu takvog uvida u posuđivanje Matras i Sakel (2007) uspostavljaju distinkciju između tzv. *materijalnog* (engl. matter borrowing) i *strukturnog posuđivanja* (engl. pattern borrowing). Materijalno posuđivanje odnosi se na posuđivanje parova zvučnih značenja (općenito leksema, ili preciznije leksemskih osnova, ali ponekad samo afiksa, povremeno i cijelih fraza), dok se strukturno posuđivanje odnosi na kopiranje sintaksičkih, morfoloških ili semantičkih obrazaca (npr. obrasci reda riječi, obrasci označavanja padeža, semantički obrasci poput sistema srodnih termina) (Haspelmath 2009: 38–39). Kako je u centru pažnje ove knjige međuslavensko leksičko posuđivanje, terminologija kontaktne lingvistike donekle je prilagođena jer je riječ o tipološki srodnim jezicima koji vode porijeklo iz zajedničkog prajezika. U skladu s tim, ukratko ćemo precizirati termine kojima ćemo se koristiti u ovom radu navodeći primjere iz našeg korpusa:

1. *Posuđenica* je svaka leksička jedinica kod koje je preuzeta i forma i značenje u jezik primalac, pri čemu se takva leksema u potpunosti adaptirala u jezik primalac. Ta leksička jedinica može biti osnovna riječ (*ščī* ← rus. щи) ili derivat (*čičikóvština* ← rus. чйчйковщина), kao i složenica (*rätobōran* ← rus. ратобōрный).
2. *Hibridna posuđenica* je ona leksička jedinica kod koje je posuđena jedna ili obje formalne komponente – osnova (*gubèrnija* ← rus. губèрния), afiks (*lenjinizam* ← rus. ленинйзм) ili oboje

(*suprematizam* ← rus. супрематизм) – iz nekog neslavenskog jezika, pri čemu je leksema dobila novo značenje.

3. *Semantička posuđenica* je ona leksička jedinica koja postoji u jeziku primaocu (*kvās* ← psl. *kvasъ), dakle, njena forma nije posuđena, ali je pod utjecajem jezika davaoca poprimila novo značenje (*kvās* ← rus. квас 'rusko fermentirano piće od raženog brašna i slada').
4. *Kalk* je leksema ili fraza nastala doslovnim prijevodom pojedinačnih elemenata stranog modela (stsl. православыць ≈ grč. ὀρθόδοξος; ὀρθός 'ispravan, pravi' + δόξα 'slava, čast'), s tim da su njegove prevedene sastavnice sačinjene od domaćih jezičkih sredstava.

Na osnovu navedenog moguće je precizirati i terminološku sintagmu *slavenska posuđenica*, pod kojom podrazumijevamo osnovnu i izvedenu riječ koja vodi porijeklo iz nekog od slavenskih jezika, pri čemu ta riječ jeste ili nije sačuvala formalno-semantičku vezu s modelom, kao i onu riječ iz nekog od slavenskih jezika koja je preuzeta preko tog jezika, pri čemu ona može biti i slavenskog i neslavenskog porijekla, bez obzira na to da li je govornici jezika primaoca doživljavaju kao domaću ili kao stranu.

Kao i svaku definiciju, i ovu treba prihvatiti kao nesavršenu zbog toga što jezički materijal neprestano nudi specifičnosti koje su teško uklopljive u bilo koje pravilo. Jedno od krupnih pitanja svakog određenja neke riječi kao posuđenice jeste i pitanje višestrukih posredništava i njihovih granica u opisu leksike. To je pitanje najuže povezano s pitanjem granica etimologije, kao i općenito s primjenom etimoloških kriterija u utvrđivanju statusa riječi u savremenom jeziku. U ispitivanju porijekla leksike u posljednje vrijeme naglašena je i važnost psiholingvističkog kriterija u određivanju posuđenica. Tako npr. P. Piper tvrdi da se pri opisu određene riječi kao posuđenice mora uzeti u obzir i to da li govornici riječ doživljavaju kao stranu (Piper 2000: 129–132). Nama se čini da je takvo gledište relevantno za sinhronijski opis, međutim, u utvrđivanju lanca posuđivanja, odnosno u utvrđivanju puta ulaska određene riječi u drugi jezik odnos govornika nije relevantan – neka je riječ posuđena iz drugog jezika ili nije ma kako je doživljavao govornik.

Kao ilustraciju kompleksnosti određivanja puta ulaska određenih riječi u jezik uzet ćemo jedan naizgled jednostavan primjer – glagol *dozvoliti*. Ovaj glagol posuđen je iz ruskog jezika (rus. дозволить), u koji je ušao iz poljskog (polj. dozwoić). U srpskom i bosanskom jeziku pripada standardnoj leksici, dok se u hrvatskom jeziku preporučuje njegova zamjena

glagolom *dopùstiti*. Govornici bosanskog, crnogorskog, hrvatskog i srpskog ovaj glagol ne doživljavaju kao riječ stranog porijekla, a ni leksikografska djela ga uglavnom ne navode kao rusizam. Stoga se postavlja pitanje kako tretirati ovakve riječi. Čini nam se najlogičnije da se opis riječi prilagođava namjeni. Za razliku od stručnih i naučnih djela u kojima se navodi etimologija i lanac posredništva, u savremenim leksikografskim djelima psiholingvistički kriterij može biti odlučujući pri uspostavljanju etiketa jer je veliki procenat ovih riječi već odavno dio neutralne leksike.¹¹ S obzirom na to da se u ovoj knjizi kombinira sinhronijska i dijahronijska metodologija, za sve riječi navodit će se utvrđeni lanac posredništva u prenošenju.

Na kraju valja istaći da je u dijahronijskim istraživanjima uspostavljanje tipova posuđenica znatno kompleksnije zbog toga što je nerijetko riječ o višestrukome posredništvu u posuđivanju, a pojedini kalkovi su ujedno i posuđenice, što dodatno otežava primjenu sinhronijske taksonomije u metodologiji dijahronijskih proučavanja.

I. 3. Dosadašnja proučavanja slavenskih posuđenica

Proučavanje slavenskih posuđenica ima svoju dugu tradiciju u južnoslavenskoj lingvistici s obzirom na to da su južnoslavenski narodi ne samo jezički nego i kulturno povezani sa svim slavenskim narodima. Pojačan interes za proučavanje slavenskih jezika u 19. st., u vrijeme procvata slavistike, rezultirao je razvojem slavenske etimologije i poredbene gramatike, u okviru koje možemo govoriti i o poredbenoj leksikologiji, a u moderno vrijeme i razvojem kontaktologije. Naravno, različiti utjecaji koje su u bogaćenju leksičkog fonda srednjojužnoslavenskog jezika imali različiti slavenski jezici nametao je i veći interes za proučavanje pojedinih međuutjecaja. U dosadašnjim proučavanjima slavenskih posuđenica u srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom, a potom u bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom jeziku najviše je pažnje posvećeno leksici iz ruskog jezika, zatim iz češkog, što je i razumljivo jer je posuđena leksika iz ovih jezika najbrojniji strani slavenski leksički fond u srednjojužnoslavenskom jeziku.

¹¹ Valja naglasiti da psiholingvistički kriterij može biti itekako varljiv. To je potvrdio naš pokušaj testiranja ovoga kriterija kroz anketiranje govornika o poznavanju porijekla slavenske leksike. Od njega smo odustali jer su podaci uglavnom irelevantni, a kao eklatantan primjer navodimo bohemizam *ròbot* (češ. robot), za koji je najveći broj ispitanika naveo da vodi porijeklo iz engleskog jezika.

Iako se u brojnim radovima prvih slavista komentiraju različiti međuslavenski utjecaji, među prvim sistemskim radovima koji se bave isključivo posuđenom slavenskom leksikom je članak T. Maretića “Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku” (1892). Maretić je u navedenom članku utvrdio da je 130 riječi posuđeno iz ruskog, 70 iz češkog (1892: 69), uz napomenu da određene riječi nisu rusizmi jer su u hrvatski, kao i u ruski, ušle iz staroslavenskog jezika (1892: 74). Utvrđivanje slavenskih posuđenica nametnulo je i pitanje njihove normativne prirode, o čemu je Maretić detaljno raspravljao u svom *Hrvatskom ili srpskom jezičnom savjetniku* (1924).

Riječi češkog porijekla bile su predmetom detaljnijih analiza u radovima Lj. Jonkea, naročito u člancima “Slavenske pozajmljenice u Šulekovu ‘Rječniku znanstvenoga nazivlja’” (1955) i “Češki jezični elementi u hrvatskosrpskom književnom jeziku” (1965). Analizirajući dopreporodne i preporodne rječnike, Jonke dolazi do zaključka da su bohemizmi u hrvatski jezik ulazili u tri navrata: (1) u ilirsko doba, (2) u periodu poslije 1848. do pojave Šulekovog Rječnika i (3) u periodu pojave Šulekovog *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* [*Němačko-hrvatski rěčnik*] iz 1860. god. (1965: 157–160). Jonke se naročito iscrpno bavio leksikografskim radom B. Šuleka i načinima na koji je Šulek popunjavao terminološki i općenito leksički fond hrvatskog jezika.

Na značaj dopreporodnih i preporodnih rječnika, naročito Šulekovog leksikografskog poduhvata i njegov utjecaj na savremeni jezik ukazuje Z. Vince u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika* (1978), gdje se raščlanjuju slavenski leksički slojevi te se pokazuje da se Šulek u svom poduhvatu služio starijim leksikografskim djelima: Stullijevim (1801. i 1806), potom Mažuranić-Užarevićevim (1842), te u manjoj mjeri Fröhlich-Veselićevim rječnikom (1853). Leksikografski rad predstavnika ilirskog pokreta u bogaćenju fonda hrvatskog jezika analiziran je u studiji G. Thomasa *The Impact of the Illyrian Movement on the Croatian Lexicon* (1988).

Vrijedan doprinos proučavanju rusizama, ali i drugih slojeva leksike u hrvatskom jeziku donosi rad M. Samardžije “Utjecaj sociopolitičkih mijena na leksik hrvatskoga jezika u XX. stoljeću” (1998a), kao i poglavlje “Leksik” u zborniku *Hrvatski jezik* (1998b). Samardžija pristupa leksici sa sociolingvističkog aspekta naglašavajući značaj historijskih gibanja u procesu usvajanja slavenskih posuđenica te u svojim analizama uspostavlja klasifikaciju slavenskih posuđenica prema različitim kriterijima: egzotizmi, sovjetizmi itd.

Veliki zahvat u proučavanju rusizama u srpskohrvatskom jeziku predstavljaju radovi i knjige J. Ajdukovića. Leksikografski status ovih riječi

minuciozno je ispitan u knjizi *Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник* (1997), dok se u knjizi *Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама* (2004) raščlanjuju različiti aspekti rusizama – od adaptacije do tvorbe. Ajdukovićev pristup karakterizira teorijska utemeljenost zasnovana na širokom uvidu u južnoslavensku leksikografsku tradiciju.

Različitim aspektima ruskih posuđenica u hrvatskom jeziku bavi se M. Radčenko u nekoliko svojih radova. Na temelju istraživanja iz doktorske disertacije *Ruske posuđenice u hrvatskome jeziku od 1945. do 1995. godine* (2004) nastao je rad “Semantička adaptacija ruskih posuđenica u hrvatskom jeziku od 1945. do 2000. godine” (2006), u kojem autorica analizira proces primarne i sekundarne promjene značenja ruskih posuđenica. Radčenko se u svojim radovima bavi i funkcijom ruskih posuđenica u različitim tipovima teksta, kao što je npr. putopis, što je rezultiralo i nedavno objavljenom knjigom *Putopisna svjedočanstva o Rusiji 20-ih i 30-ih godina XX. stoljeća objavljena u Hrvatskoj* (2024).

Ruske posuđenice predmet su proučavanja u brojnim drugim radovima: razmatrani su specifični rusizmi: T. Prpić (1952–1953; 1956–1957), V. Putanec (1979; 1983); rusizmi s imenskom sastavnicom: A. Menac (2003–2004); zatim status rusizama u rječnicima: Ž. Čelić i K. Lewis (2014), M. Kardaš i A. Ljevo-Ovčina (2024), kao i općenito rusizmi u savremenom, u ovom slučaju srpskom jeziku: J. Lepojević (2021).

Ruske i češke posuđenice u časopisu *Naš jezik* predmet su analize u doktorskoj disertaciji J. D. Janković *Етимологија у часопису “Наш jeзик”* (2017), u kojoj se donosi i pregled proučavanja slavenskih posuđenica u “српско-хрватском језику”.

U dosadašnjim proučavanjima značajna je pažnja posvećena i kalkovima kao latentnom obliku jezičkog posuđivanja. Još od Unbegaunovog rada “Le calque dans les langues slaves littéraires” (1932) postoji istraživački interes za ovim tipom tvorbe u slavenskim jezicima. Naročito je velika pažnja usmjerena na istraživanja kalkova u staroslavenskom jeziku, čijim su posredovanjem oni ušli u sve slavenske jezike. Staroslavenski kalkovi nastali su za potrebe prijevoda prvih crkvenih knjiga te su uglavnom kalkirani grčki predlošci, a o njima su detaljno pisali K. Schumann u svojoj studiji *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen* (1958) i N. Molnár u *The Calques of Greek Origin in the Most Ancient Old Slavic Gospel Texts* (1985).

S druge strane, kalkovi nastali u savremenim slavenskim jezicima, prije svega u češkom, ali i u drugima, u značajnoj su mjeri obogatili leksički

fond srednjojužnoslavenskog jezika, kako to pokazuje M. Turk u radu “Modeli kalkiranja u slavenskim jezicima određeni povijesnim kontaktom” (1997b), kao i M. Turk i D. Sesar u radu “Kalkovi njemačkoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima” (2003). Inače, u radovima M. Turk naglašava se uloga purističkih tendencija u stvaranju kalkova te značaj jezika posrednika u njihovom prenošenju, što je naročito važno za bosanski jezik s obzirom na to da su kalkovi iz drugih slavenskih jezika, prije svega češkog, u bosanski jezik ušli uglavnom posredovanjem hrvatskog, u manjoj mjeri srpskog jezika.

Kao što pokazuje ovaj sažet prikaz dosadašnjih proučavanja, tipovima i adaptacijama slavenskih posuđenica bavili su se i bave slavisti i slavistice različitih orijentacija s ciljem osvjtljavanja porijekla i funkcije ovoga leksičkog fonda u srednjojužnoslavenskom jeziku. Upravo je raznolikost pristupa istraživanju slavenskih leksičkih međuutjecaja – na koje se ova knjiga i u pojedinostima i u cjelini referira – bila i poticaj za njen nastanak.

Na kraju ćemo se ukratko osvrnuti i na brojčane odnose slavenskih posuđenica u bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom jeziku. Iako je općenito tačan procenat posuđene leksike iz bilo kojeg jezika gotovo nemoguće odrediti, zanimljivi su podaci koji su izneseni u različitim istraživanjima. Već je navođeno da je Maretić izolirao 130 riječi iz ruskog te 70 iz češkog jezika (1892: 69), dok je nedavno istraživanje J. Ajdukovića izoliralo čak 1.089 rusizama, s tim da je 36% zastarjelih (1997: 106), što samo po sebi govori da brojevi radikalno variraju u ovisnosti o metodologiji istraživanja. Osim toga, broj slavenskih posuđenica i odnos prema njima svjedoči o specifičnim historijskim, kulturnim, jezičkim, ali i političkim prilikama današnjih jezičkih zajednica i njihovih standardnih jezika zasnovanih na štokavštini: rusizmi su neuporedivo zastupljeniji u srpskom i crnogorskom jeziku, bohemizmi u hrvatskom jeziku, dok su bosanskom jeziku svojstveni i rusizmi i bohemizmi, što korespondira s već poznatim tumačenjem da se na središnjem štokavskom području leksičke varijante u značajnijoj mjeri prepliću.

I. 4. Ciljevi i metodologija istraživanja

U ovoj knjizi cilj nam je ispitati status slavenskih posuđenica u bosanskom jeziku iz različitih uglova, s naročitim fokusom na leksiku koja odražava kulturno specifične realije. Polazište istraživanju su slavenske posuđenice u rječnicima savremenog bosanskog jezika: *Rječniku bosanskoga jezika*

(2010) S. Halilovića et al., u izdanju Filozofskog fakulteta u Sarajevu (dalje: FRBJ), *Rječniku bosanskog jezika* (2007) I. Čedića et al., u izdanju Instituta za jezik u Sarajevu (dalje: IRBJ), te višetomnom enciklopedijskom *Rječniku bosanskog jezika* (2010–2024) Dž. Jahića koji nije dovršen – do sada je izašlo 11 tomova do slova P (dalje: JRBj).

Općepoznato je da leksički fond zabilježen u rječniku bilo kojeg jezika nije potpun, što znači da namjena rječnika, kao i primijenjena leksikografska metodologija u velikoj mjeri određuju i sam sadržaj rječnika. Kad se govori o rječnicima standardnog bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika, važno je istaći da se oni naslanjaju na leksikografska djela nastala u okviru zajedničkog srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika te stoga ne čudi što se pri određivanju posuđenica uglavnom prenose iste etimologije, ali se evidentiraju i brojne nedosljednosti. Stoga ćemo u prvom dijelu knjige, kroz analizu rječnika, ukazati na određene propuste u samome određivanju slavenskih posuđenica, prije svega rusizama kao najbrojnijeg stranog slavenskog leksičkog sloja. Prije nego što pređemo na analizu rječnikā, dijahronijskom i lingvokulturološkom metodom pokazat ćemo da se određene lekseme neopravdano proglašavaju rusizmima jer se javljaju u ranijim razdobljima pismenosti, dok neke riječi treba tretirati kao ukrajinizme, polonizme, staroslavenizme itd. Kao kontrolni korpus za ispitivanje statusa pojedinih riječi u ranijim razdobljima pismenosti koristit ćemo dostupne digitalizirane korpus bosanskih srednjovjekovnih i novovjekovnih tekstova: *Dijak: Digitalni jezički anotirani korpus starih bosanskih tekstova i Konkordancijski rječnik krajišničkih pisama* L. Nakaš, a za potvrdu u leksikografskim djelima dostupne predstandardne rječnike. Za potvrdu pojave leksema u štampi s kraja 19. i početka 20. st. koristit ćemo digitalni arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke. Iako se u ovom radu ne namjeravamo baviti semantičkim adaptacijama slavenskih posuđenica, o kojima je uostalom dosta pisano, barem kada je riječ o najbrojnijem sloju – rusizmima, njihovim adaptacijama bavit ćemo se u slučajevima kada se rječnici razilaze.

Pored općejezičkih rječnika, najveći procenat kulturno specifične slavenske leksike u bosanskom jeziku zabilježen je u *Rječniku stranih riječi bosanskog jezika* (2011) I. Čedića, u izdanju Instituta za jezik u Sarajevu (dalje: IRSR), čije će posuđenice također biti predmet posebne analize, a ovaj je rječnik poslužio kao polazište u ispitivanju ovoga sloja leksike.

Kako su slavenske posuđenice raznovrsna skupina leksema i strukturalno-semantički i tvorbeno, u drugom dijelu knjige klasificirat ćemo ih na općeupotrebnu i kulturno specifičnu leksiku. Prvom skupinom posuđenica nećemo se detaljno baviti jer je ona poprilično obrađena u različitim

radovima i studijama zasnovanim na metodologiji dijahronijske lingvističke, dok ćemo drugu skupinu leksike klasificirati na historicizme, egzotizme, eponime, egzonime, etnonime i ktetike te na osnovu analiziranog korpusa, koji pored rječničke građe uključuje i druge izvore, pokazati cijelo bogatstvo ovih posuđenica u bosanskom jeziku.

Pored slavenskih posuđenica koje su zabilježene u rječnicima, u bosanskom jeziku prisutne su brojne kulturno specifične lekseme koje ni općeupotrebnici rječnici ni IRSR ne evidentiraju, ali su evidentirane u različitim funkcionalnim stilovima bosanskog jezika. Stoga ćemo i njima posvetiti posebnu pažnju, naročito njihovoj funkciji u književnoumjetničkom stilu – uz osvrt na njihov status u prijevodnoj književnosti – te u savremenom medijskom stilu.

U posljednjem dijelu knjige donosimo rječnik kulturno specifične leksike koji je nastao na osnovu leksikografskih djela bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika, ali i ekscerpције različitih tipova teksta. Novina ovoga specijaliziranog rječnika je u tome što su u njemu korigirani uočeni propusti i nedosljednosti pri određivanju i opisu kulturno specifičnih leksema u različitim rječnicima, s tim da su u njemu donesene i neke druge kulturno specifične lekseme koje ne bilježe savremeni leksikografski izvori.

Na ovome mjestu ćemo se ukratko osvrnuti i na osnovno pojmovlje iz slavenske kontaktologije. Kad su u pitanju nazivi za posuđenice iz određenih slavenskih jezika, valja istaći da u bosanskom jeziku za posuđenice iz određenih slavenskih jezika postoje ustaljeni termini, u lingvističkoj literaturi odavno općeprihvaćeni, kao npr. *rusizam* – prepoznatljiv element, usvojena riječ ili konstrukcija iz ruskog jezika; iz poljskog – *polonizam*, dok se za jezički element iz češkog jezika u savremenoj literaturi uglavnom koristi riječ *bohemizam*, a termin *čehizam* izuzetno je rijedak. Lingvistički termin za jezički element iz slovačkog jezika je *slovakizam*, s tim da se terminom *bohemizam* nerijetko imenuju i elementi iz ovoga jezika. S druge strane, iako postoje termini *ukrajinizam* i *bjelorusizam*, u rječnicima se u popisima skraćenica uglavnom ne bilježe ovi jezici. Naravno, to izviere iz južnoslavenske leksikografske tradicije koja sve istočnoslavenske posuđenice tretira kao rusizme, iako, barem kada je riječ o leksici kojom se imenuju kulturno specifične realije, to nema uporište u jezičkoj stvarnosti. Za lekseme posuđene iz slovenskog jezika u bosnističkoj literaturi koristi se termin *slovenizam*, za razliku od termina *slavenizam*, kojim se imenuje bilo koja (opće)slavenska leksema. Termini *bugarizam* i *makedonizam* imaju više značenja u lingvističkoj literaturi: u paleoslavističkim radovima ovim se terminima ponekad imenuju lekseme iz staroslavenskog, dok

se u ovome radu upotreba ovih termina odnosi na posuđenice iz bugarskog i makedonskog, a *staroslavenizmima* se imenuju lekseme iz prvog slaven-skog književnog jezika.

Valja kao dodatnu napomenu istaći i to da se u ovoj knjizi, s obzirom na već navedenu njenu koncepciju koja polazi od shvatanja o zajedničkom srednjojužnoslavenskom jeziku, nećemo baviti razgraničavanjem leksema koje bi se mogle tretirati kao *kroatizmi* i *srbizmi*. Takve rasprave uglavnom smatramo tendencioznim, pa i ideološkim, jer se, barem na središnjem prostoru ovoga jezika, varijante na takav način prepliću da je gotovo svaki pokušaj njihove oštře klasifikacije uglavnom neosnovan. Međutim, onda kada se govori o kulturno specifičnim elementima – egzotizmima i eponimima, navode se etikete *hrv.* i *srp.* kao znak da je ta riječ ili pojam došao iz susjednih kultura i njihovih jezika.

I. 5. pristupi: Sinhronijski, dijahronijski i lingvokulturološki

U skladu sa strukturalističkom dihotomijom *sinhronija* – *dijahronija* prema kojoj se jezičke pojave mogu tretirati sa savremenog i historijskog aspekta, tako je i leksičko posuđivanje moguće posmatrati iz više uglova. Za razliku od sinhronijskog pristupa koji jezik vidi u datom vremenu, pri čemu je usvajanje leksike u vremenu globalizacije savremena pojava, dijahronijska lingvistika, koristeći različite metode, prije svega etimološke, utvrđuje porijeklo i mijene unutar leksičkog sistema. Pri određivanju statusa određene riječi kao posuđenice, pored savremenog i historijskog pristupa, važnu ulogu imaju i njeni lingvokulturološki aspekti, koji u pojedinim slučajevima posuđivanja postaju presudno važni u definiranju njenog porijekla. Zapravo je tek kombinacijom različitih pristupa moguće osvijetliti status pojedinih riječi u jeziku. Stoga ćemo u daljem tekstu ukazati na nedostatke utvrđivanja porijekla određenih leksema u južnoslavenskoj leksikografiji kada se ne uzimaju u obzir navedeni pristupi, kao i kada se ne konsultira predstandardna pisana baština. Naime, u rječnicima srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, a time i u savremenim rječnicima bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika pojedine odrednice nose etikete porijekla koje zahtijevaju preispitivanje. Kao ilustraciju ćemo uzeti im. *ràbota/ràbota* (u IRBJ *rabòtānje* i *rabòtati*), koju rječnici gotovo dosljedno navode kao rusizam. Poznato je da je im. *rabota* bila dio leksičkog fonda crkvenoslavenskog

jezika, međutim, da je ova leksema općeslavenska, pored bugarskog i makedonskog *работа*, dobro potvrđuju srednjovjekovni bosanski administrativni tekstovi¹² u kojima se javlja u značenju ‘rad, posao’:

[а що мн сте пнсали за мою **работѣ** кою уннѣ право вѣ ѣре ѣ не ѣедѣ моеꣳ главе нн мога сѣна за вашѣ потрѣбѣ н за ваше поуѣненнѣ] (prije 1391, Sanko župan);

[н за тан длѣгъ новаковѣ н братьѣ неговѣ не хтѣсмо платити драгою н неговн братнн ѣ нмѣ ѡста длѣжанѣ гнѣ крѣ тварѣтко за многе потрѣбе н **работѣ**] (6. mart 1392, kralj Dabiša na Ceceni u domu protovestijara Žoreta);

[н за васѣ ннѣ **работѣ** волѣ длѣге коѣ ѣѣнмалѣ драгоѣ н негова братнѣ сѣ гнѣомѣ тварѣткомѣ кралѣмѣ волѣ са мноомѣ кралѣмѣ дабншомѣ ѣ васѣмѣ ѡста правѣ драгоѣ н негова братьѣ н нннмѣ не длѣлѣжанѣ] (6. mart 1392, kralj Dabiša);

[н да ѣ не моглѣ ѡселѣ напѣдѣ пнтати нн длѣжнѣти ѣ крѣ дабнша нн ннн гнѣ босанѣскн за нѣдне царннѣ нлн **работѣ** нлн длѣге нлн ѡправе] (6. mart 1392, kralj Dabiša);

[ѡто посласмо к вамѣ нашега сѣръѣанѣга слѣглѣ кнезѣ станоѣ елашѣунѣа за наше **работѣ** н налнше за дохѣдыке наше сѣръѣѣске н стопѣске що намѣ пѣстонѣ] (17. juli 1392, kralj Dabiša na Čihovićima);

[ѡто тамѣ посласмо к вамѣ : нашега сѣръѣанѣга слѣглѣ : кнезѣ стаѣноѣ елашѣунѣа : за насѣ **работѣ** : а налнше : за дохѣтыке : наше сѣръѣѣске] (21. august 1392, kralj Dabiša);

[да бѣдн вамѣ ѣгодно послати к намѣ реѣенѣ дохѣтке по кнезѣ грѣглѣрѣ мнлатовнѣа на ѣуѣ ѣре намѣ ѣ потрѣбанѣ кнезѣ грѣглѣрѣ н на ннѣ **работѣ** немѣнте га ѣдрѣжатн] (22. maj 1397, kraljica Jelena);

[н меѣ нннмн **работамн** слатко проснше н молнше говорѣѣе да бн нмѣ платнло кралѣство мн що нмѣ ѡста длѣжанѣ братѣ кралѣства мн бнвшн славѣнога споменѣтнѣ гнѣ крѣ тврѣтко] (20. novembar 1398, kralj Ostoja na Dumnu, dijak Stipan Dobrinović).

Pored im. *rabota*, srednjovjekovne povelje daju jednu potvrdu za gl. *porabotati* te tri potvrde gl. im. *porabotanje* (stsl. *поработанье, поработанне*), s tim da su zbog njihove manje frekvencije, ali i pozicije u tekstu ovi likovi najvjerojatnije staroslavizmi, čijom se upotrebom davao svečaniji ton pravnom tekstu:

¹² Primjeri iz bosanskih povelja ekscerpirani su iz *Dijaka: Digitalnog jezičkog anotiranog korpusa starih bosanskih tekstova*, a njih je priredila L. Nakaš. Vidi: <http://170.187.186.236/dijak/about>.

[на прѣзѣнаніе бла(говолєніе) свѣдѣтель н многѡ по(работаніе) ѡ башинне н властель (н людіе дѣбро)вѣуци н нашнемъ прародителемъ н намъ веле многѡ н хоте ѡселе **поработати** са божіемъ хотненіемъ] (15. februar 1333, ban Stjepan II u Srebreniku, prijepis Nikša Zvijezdić);

[н потѡмъ же поуехъ съ бѡмъ кралевати н правнхъ пѣстолю кралѣства дѣле мнлостн ынне запнсанѣ градѡвомъ н мѣстомъ всакомѹ же по достоѣнню его ва сѣхъ же тѣхъ виднхъ сръчаного любавъ н внрѣно **поработанье** родителіе н прародителіе кралѣства мн н самѡмѹ кралѣствѹ мн поуѣтѣхъ властель славнога града дѣбровннка] (4. decembar 1419, Stjepan Ostojić u Sutisci, logotet Novak Gojčinić);

[ва снхъ же васнхъ вѣдѣхъ сръчанѹ любавъ н внрѣно **поработанне** родителемъ н прародителемъ кралевства мн н самѡмѹ кралевѣствѹ мн властеле славнога града дѣбровннка н ва прѣвое мое пѣшастне на кралевство дарн еже мн дароваше много поуѣтне с велнкою сръчаною любовію ннхъ нелицемѣрною] (15. januar 1399, kralj Ostoja na Usori u Lišnici, dijak Stipan Dobrinović);

[н кога же бѣ нзволн господовати по насъ молѹ како господина н брата сега писаннѣ не потворите нже даровахъ за правѹ любавъ властелемъ дѣбровауѣсцимъ за **поработанне** н за ысть ннхъ] (15. januar 1399, kralj Ostoja na Usori u Lišnici, dijak Stipan Dobrinović).

Međutim, da je im. *rabota* još od srednjeg vijeka dio opće (ili pravne) leksike, dodatno potvrđuju i novovjekovna krajišnička pisma 15–18. st. u kojima se ova riječ javlja u nepromijenjenom značenju ‘rad, posao’:

[да мѹ се не бѣде прѡметати трѣгъ негѡвъ н бнсаге неговѣ нн восакъ нн **рабѡта** негѡва тѡв нне пѡсланѣ затѹ **работѹ** ѡд порте] (1475, Sinan-beg, gospodar Hercegovine, Foča);

[nu što god budemo jazi svakom **rabotom** hoćemo vašoj milosti svako društvo učiniti, takoj da ti je na snanje] (1573, Hasan-paša Prođović);

[садаа кадѣ такон бн ован **рабѡта** на тон донде н овѣн кннгѹ дѣброваука господа за овѣн **работѹ** нсѣкаше] (1470, Ali-beg Vlahović);

[н савѣѣ властеле послахъ к вашон прнѣазни слѣгѹ мога раднѹѣ ѡдѣ тен **рабѡте** што вамъ реѹе вѣрѣнте мѹ рнеѹнн сѹ наше] (1501, Ahmet-paša Hercegović);

[н ннога разлога веѣе меѣѹ намн нне одѣ солн нн одѣ аспри нн одѣ єдне **рабѡте**] (1534, Ahmat vojvoda, eminbeg novski i dubrovački, Risan);

[н такон реѹ(е) прѣд намн да ѡста(в)ла на своѣ место мнѡѡа прнѣ(н)салнѣа кнеза новѣскога да тѣн ҃ѹѡа н гледа **рабѡтѹ** царевѹ са амальдарн н свѣде ннѣде по свехъ **работахъ** новѣскехъ што прнстон царина прѣдѣ ц(а)ра ннн ѡдѣ солн ннн

ωδъ свехъ ннехъ **работъ** све да предавате кнезѹ мнхоуѹ кога є емннѹ меште себе
ωставнѹ н амальдарѹмъ заєдно] (1489, Hadži-beg, gospodar Hercegovine, Foča);

[ако лн бѹде **работа** коѹ да се кон ц(а)ра велнк(о)га направн а ѿно да нх
пошлѹмо ц(а)рѹ велнк(о)мѹ с нашнм ѹвек(о)мѹ] (1441, Šabadin-baša, gospodar
Zapadnim stranama, na Vučjem trnu);

[а сад властеле внѣнте за тѹн **работѹ** што ѣмѹѹ ѹннннѹ како ѣмѹѹ знѹтн
царѹ ѡговорнѹтн нека вн нне послѹне на мене жѡѹ] (1486, Elez, sluga Ajaz-bašin);

[а молнм н ваше прнхателство да разѹмнете те **работе** ѹнсто ер нма ѹ вашнех
лѹднх кон дрнже царевѹ мрнло зємѹ ѹєладн] (18. st., Zulfikar-kapetan
Rizvanbegović, Stolac).

Imenicu *rabota* bilježe i stariji rječnici: npr. *Dictionarium* F. Vrančića (uz im. *rabotnik* i prid. *rabotan*)¹³ iz 1595. i Stullijev *Lexicon* iz 1801. god.,¹⁴ a i primjeri iz bosanskohercegovačke štampe s kraja 19. i početka 20. st. potvrđuju ovu leksemu u istom značenju. Navodimo nekoliko reprezentativnih primjera:

[Da ste znali pa da ste me odma prve godine pozvali znala bih lieka a pošto je
rabota zastarala, niko joj do samog boga nemože pomoći.] (*Bosansko-hercegovačke novine*, br. 77, god. III, 23. septembar 1880);

[Teška je bila to **rabota** za njega, ali on je radio.] (*Behar*, br. 6, 1908–1909: 97);

[Kragja, prisvajanje tugje imovine bez dozvole i znanja vlasnikova jest zabranjena i strogo kažnjiva **rabota**.] (*Biser*, br. 4, 1913–1914: 58).

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da je im. *rabota* u značenju ‘rad, posao’¹⁵ masovno zastupljena u pisanoj predstandardnoj baštini te je njeno klasificiranje u rusizme u rječnicima savremenog jezika neopravdano.¹⁶

¹³ Usp. dalm. *Rabota* prema lat. *Opera*, ital. *Fatica*, njem. *arbeit*, *muy*, *fleyß*, mađ. *Miv*; dalm. *Rabotnik* prema lat. *Operarius*, ital. *Lauorente*, njem. *vverck-mann*, mađ. *Mii-ves*; dalm. *Rabotan* prema lat. *Operofus*, ital. *Faciendero*, njem. *Arbeitsam*, mađ. *Mijves* (Vrančić 1595: 70).

¹⁴ Usp. za lat. *Lucubratio*, -onis, f.: trūd, pofao, *rabotta*; za lat. *Mechanicus*, -i, m.: *rabotnik* (Stulli 1801: 53. i 83).

¹⁵ Pored navedenog značenja, uz odrednicu *ràbota/ràbota* rječnici bilježe i drugo značenje: ‘hist. obaveza seljaka da prisilno obavlja teške poslove za feudalca ili zemljoposjednika; tlaka, kuluk’ (FRBJ 2010: 1098).

¹⁶ Skok također navodi da je riječ *rabota* psl. pridjevski apstraktum na -ota (kao *ljepota* od *lijep*) izveden od pridjeva **orbъ* po zakonu likvidne metateze (1973: III: 92).

I kod nekih drugih leksema upitan je njihov status rusizma. Takve su im. *žitelj* ‘stanovnik’ i *žiteljstvo* ‘stanovništvo, pučanstvo’, koje su ujedno i crkvenoslavenske lekseme: *жнтель, жнтельство*.¹⁷ U FRBJ i IRBJ, ali i u drugim rječnicima, navode se kao rusizmi. U korpusu starih tekstova pronalazimo samo jednu potvrdu u krajišničkom pismu s početka 16. stoljeća:

[напрне ѡдъ бѡгѡ дѡбрѡ здравне да нматѣ а ѡдъ насъ поклѡненнѣ какѡ сѡседомѣ н добрѡ **жнтельѡмѣ** сръчаннемѣ] (1507–1509, Mehmed-beg, gospodar Hercegovе zemlje).

Međutim, obje imenice bilježe se u nekim starijim rječnicima, kao i u bosanskohercegovačkoj štampi s kraja 19. i početka 20. st., s tim da značenje im. *žiteljstvo* nije podudarno s onim u ruskom jeziku gdje znači: *проживание, обитание где-л.* ‘boravak, prebivalište’:

[Pod pećom ima nješto zemlje, od koje bar po stopu ima svaki **žitelj** ove župe]; [Kroz Busovaču idjući samo možeš vidjet kuće na tursku zapuščene, premda je sad malo **žiteljstvo** napredovat započelo] (*Bosanski prijatelj*, sv. 4, 1870: 70. i 130);

[Gradski zastupnik gosp. Zeky efendi Rafajlović predlaže da se i limitacija mesa preduzme, jer siromašnije **žiteljstvo** nije u stanju, pokraj sada vladajuće skupoće meso si kupovati.] (*Bosansko-hercegovačke novine*, br. 67, god. III, 18. august 1880); [te da mu je zastupanje u tom predmetu na njegovu pogibelj i trošak imenovan skrbnikom Salko Hercegovac, **žitelj** u Banjaluci] (*Bosansko-hercegovačke novine*, br. 95, god. III, 1880).

Razlike u rječnicima javljaju se i u opisu im. *pěčāl* i prid. *pěčālan*, koje IRBJ navodi kao makedonizme, dok JRBj za *pěčāl* navodi da je rusizam. Međutim, pogledamo li u historijski korpus, vidimo da se ove lekseme, pored staroslavenskih tekstova, javljaju i u svjetovnim. Natpis Bogdana Ozrjenovića iz Blaževića kod Rogatice (poslije 1486) sadrži ovaj pridjev:

† ва нме ѡца н [с]на н светога д[х]а се] лежн добрн б[ог]данѡ доброга домѡше ѡзрѣновнѣ сннѣ ѡ тон доба ѡмрѣхѣ нн се бѣхѣ ѡмразнѣ злѣ нн дондо добрѣ н кто ме знаше всакѣ ме жалашѣ добрѣ хотѣхѣ юнакѣ бнти алн мн смрѣтъ прѣкратн ѡндохѣ ѡтѣца веѡмн **пѣѡѡна** н пклнно всон монѡн држнн н блмѣ лѣѡвн нѣхѣ к моенмѣ вс[н]мѣ поѡн рѡанDD нухранѣ б.ѡ.

Imenica *pěčalb* više se puta bilježi u bosanskim poveljama:

¹⁷ Za potvrde im. *жнтель* u bosanskom crkvenoslavenskom korpusu v. <https://ohn.anu-bih.ba/gradja/search>.

[да выї є ѿворена зѣмла моѿ ѿ всѣхъ вашнѣхъ **пѣуалехъ** а правнна да естъ] (prije 1235, humski knez Andrej);

[да вы є ѿворена наша земла · ѿ всѣхъ вашнѣхъ **пѣуалехъ** · н да · н да сн ндоу доубровуане по нашнѣн землн съ свонмъ добыткомъ · н съ свонмн рѣумн · спсенн боудоу · стоєке · прндоуке · пондоуке · а правнна да естъ] (11247–1249, humski knez Andrej);

[ако нма свадѣ дѣбровуанннхъ здрѣгѣ своѣ ѿ босне гѣнь бань да не нма **пѣуалн**] (15. august 1332, ban Stjepan II Kotromanić, prijepis Nikša Zvijezdić);

[н внше тога мѣ сѣ далн вѣрѣ: н прнсеглн мѣ сѣ ѿ коємъ га є дръжаннн ѿдѣмрьль бань стѣпань да мѣ за ѿнозн: нѣма **пѣуалн** ннткорє н да мѣ на то нѣ нн ѿ когарє нн правѣдє нн єднє рѣун нн неговъ братъ нн неговъ братѣудѣ нн негов снѣовць ннткорє] (1353, ban Tvrtko Kotromanić na Prozračcu, dijak Dražeslav);

[н ѿ уємь є бань стѣпань ѿдѣмрьль кнеза влатка да мѣ се ѿнозн не ѿннме ннѣорє нн ѿ снє гѣподе нн ѿ ннхъ властелнна н да за тозн не нма **пѣуалн** ннєдѣнь братъ влатковъ нн братѣудѣ ннєдѣнь ѿловѣкъ] (1354, ban Tvrtko Kotromanić i banja mati Jelena na Milima, dijak Dražeslav);

[н кралєсто мн пѣсеже н ротн се с врьхѣ пнсаннмн нашнмн властелн да снє пнсмо н запнсаннѣ кое створн кралєство мн нашнмъ сръчаннмъ пѣтєлемъ да є кѣпко н непороуно ѿ вѣкн а паує да нхъ збѣда кралєство мн ѿда всакє скръбн н **пѣуалн** како нашѣ сръчанѣ братню пѣтєлн] (15. januar 1399, kralj Ostoja na Usori u Lišnici, dijak Stipan Dobrinović).

Lekseme *pečalb* i *pečalbъnъ*, iako prisutne u staroslavenskom, zapravo su općeslavenske, kako to navodi G. A. Krylov u svom etimološkom rječniku.¹⁸

Starija pisana baština omogućava drukčiji pogled i na neke druge lekseme koje se u literaturi navode kao rusizmi. Tako se npr. u Maretićevom popisu ruskih i čeških riječi kao rusizmi navode lekseme *ōblāst* (rus. область) i *pōdanik* (rus. подданный). Leksema *oblast* praslavenskog je porijekla (psl. *obolstь), a u staroslavenskom jeziku ima značenja '1. vlast, vladavina 2. teritorija, područje (na kojem se prostire čija uprava ili vlast)'. U starijim tekstovima bilježi se u značenju 'vladavina', s tim da je to značenje

¹⁸ Usp.: "Общеславянское слово, образованное суффиксальным способом от *печа* – 'забота', восходящего к той же основе, что и опека. Исчезнувшее ныне из языка пека означало 'жар, зной'. *Печаль* буквально значит 'то, что жжет'" (Крылов 2004: 286–287).

najuže povezano sa značenjem teritorije ili područja na kojem se prostire nečija uprava ili vlast:

[МН ВОЕВОДА ЕСБЕГЪ ДАВАМЪ НА ЗНАНЫЕ СВЕМЪ И СВАКОМУ МОМУ СЛУЖЕ И КТОГОДЕ Е ПОД **ОБЛАСТ** НАШЪ] (iza 1454, Skoplje, Isa-beg Ishaković);

[зато вас авнзаѣмо нека га ѡпнтате ѡд кога нма **УБЛАСТ** прнхсвнтлога цара подложникѣ напастоват]; [зато молнмо в:м: да бнсте ѡбсложнлн заповнд вашнх стрешннлх да мо дате **ОБЛАСТ** нека може поѡ гдн бѣ неѣмо драго] (1643, Poljice, Ahmat-aga Omerbašić, kapitan kamenski).

Isto tako nema razloga ni imenicu *podanik* tretirati kao rusizam jer i nju ovjeravaju stari tekstovi u značenju ‘onaj koji je podložen vlasti cara, kralja ili drugih vladara’:

[по томѡ слаше кнезовн нашн и **ПОДАНИЦИ** ѡестнтого цара к вашоѡ п:м: нзрадн нас и себе] (1636, Poljice, Nuh-aga bin Mustafa, nazor poljički);

[на сам твои ѡ кннѡ добно и несам разѡмнно што ми пишеш за твои **ПОДАНИКѣ** што сѡ амо на нашон странн] (1870, Vakuf, Ahmet-aga mudir).

Poseban problem u utvrđivanju posuđene leksike predstavljaju staroslavlenizmi, koji čine dio općeslavenskog leksičkog fonda čija je sudbina bila različita u pojedinima grupama slavenskih jezika. Načelno se može konstatirati da je u pravoslavnom slavenskom svijetu neuporedivo veći utjecaj crkvenoslavenskog na formiranje savremenih jezika, što najbolje ilustrira ruski jezik, čiji leksikon i danas u visokom procentu baštini leksiku iz najstarijeg slavenskog književnog jezika. Kad je riječ o bosanskom jeziku, značaj crkvenoslavenskog jezika gubi se s osmanskim osvajanjem, nakon kojeg dolazi i do krupnih konfesionalnih promjena. Kako s padom Bosanskog Kraljevstva slabi i utjecaj Crkve bosanske, što će u konačnici rezultirati i njenim potpunim gubljenjem, takvo društveno okruženje odrazit će se i u jeziku, koji s vremenom prekida vezu s crkvenoslavenskom tradicijom te postupno iz upotrebe nestaje i fond leksike koji je zasvjedočen u bosanskim administrativno-pravnim dokumentima. Takve specifične kulturne i jezičke prilike trajat će sve do 19. st., kada se u sklopu procesa standardizacije poseže za leksikom iz drugih slavenskih jezika, naročito ruskog. Međutim, ovaj put ruski jezik se pojavljuje i kao posrednik u usvajanju staroslavlenizama. Inače, na srednjojužnoslavenskom prostoru staroslavlenizmi nisu imali istu sudbinu. Za razliku od srpske pisane tradicije koja je – budući pravoslavna i u bitnoj mjeri povezana s ruskom – baštinila

tradiciju srpskoslavenskog jezika, čija je odlika visok procenat staroslavenizama i rusizama,¹⁹ na zapadnom južnoslavenskom prostoru to nije bilo tako. U pojednostavljenom prikazu, staroslavenizme koji su danas u upotrebi u bosanskom jeziku moguće je prema kriteriju porijekla podijeliti u dvije skupine: stariji sloj – oni koji su preživjeli iz srednjovjekovnog perioda, a njihovu potvrdu nalazimo u novovjekovnim tekstovima, i mlađi sloj – staroslavenizmi koji su preko ruskog jezika usvojeni u 19. st. uglavnom u okviru procesa standardizacije. Drugi, mlađi sloj staroslavenizama obuhvata različitu leksiku; ponekad je već postojećoj leksemi pridruženo novo značenje, kao što je npr. im. *čin* (psl. činъ), koju u osnovnom značenju ‘ono što je učinjeno, obavljeno, izvedeno; djelo’ bilježimo u starim tekstovima. Međutim, u staroslavenskom jeziku razvijeno je i drugo značenje ‘pozicija, stepen u kakvoj hijerarhiji (naročito u vojsci)’, a to je značenje preuzeto u ruski jezik. Dakle, riječ je o semantičkoj posuđenici. Međutim, iz ruskog jezika preuzet je visok procenat staroslavenizama koji danas imaju karakter općepotrebne leksike: *neprikosnòven*, *òbresti se*, *pòdvizhnik*, *pokròvitelj*, *polučiti*, *pòvinovati se*, *snàbdjeti (se)*, *sùprug/sùprug*, *ubijéditi*, *vàzdūh* itd. (v. III. 1.). Opći rječnici uz navedene lekseme uglavnom ne navode etike- te porijekla, ali se njihovo porijeklo objašnjava u etimološkim rječnicima.

Općepotrebni rječnici se slično odnose i prema drugoj, veoma broj- noj skupini leksike, uglavnom iz sfere religijskog pojmovlja, koja je nasta- la u staroslavenskom jeziku kalkiranjem grčkih predložaka, a ta je leksika potom ugrađena u većinu slavenskih leksikona. Naime, sveta braća su se u stvaranju staroslavenskog leksikona koristila različitim tvorbenim načini- ma, a jedan od njih je preslikavanje grčkih modela slavenskim tvorbenim sredstvima te su tako nastali različiti tipovi kalkova. Jedan od produktiv- nih modela su kalkovi složenice, čime su nastale brojne imenice, glagoli i pridjevi koji kao prvi dio složenice imaju *blago-* ‘dobro-’ i *bog-*:

blagodáriti (stsl. благодарити ≈ grč. εὐχαριστέω), *blagòdārje* (stsl. благодарье ≈ grč. εὐεργεσία), *blāgodāt* (stsl. благодать ≈ grč. χάρις), *blāgodātan* (stsl. благодатьнъ ≈ grč. κεχαριτωμένος), *blagoizvòljeti* (stsl. благоизволити ≈ grč. εὐδοκεῖν), *blagòrodan/blāgorodan* (stsl. блaгoрoдънъ ≈ grč. εὐγενής), *blagòròde* (stsl. блaгoрoдъе ≈ grč. εὐγένεια), *blāgoslōv* (stsl. блaгoслoвъ ≈ grč. εὐλογία ≈ lat. benedictio), *blāgoslōvan* (stsl. блaгoслoвънъ ≈ grč. εὐλογίας), *blagoslòviti* (stsl. блaгoслoвити ≈ grč. εὐλογεῖν, lat. benedicere), *blagòslovljen/ blagòsloven* (stsl. блaгoслoвляеиъ, блaгoслoвeиъ ≈ grč. εὐλογητός), *Blāgovijēst*

¹⁹ Dio te leksike bilježi Rečnik SANU, a uz odredničke riječi stoji etiketa zastarjelo: usp. npr. *bèzmōlvije* (rus. безмóлвiе ← stsl. безмльвiе) ‘ćutanje’; *màstit* (rus. мастiтый ← stsl. маститъ) ‘koji je zašao u godine; uvažen, častan’ itd.

(stsl. БЛАГОВѢСТЬ, БЛАГОВѢЩЕННЕ ≈ grč. εὐαγγέλιον), *blagòvjesnik* (stsl. БЛАГОВѢСТЫННИКЪ ≈ grč. εὐαγγελιστής), *blagòvremen* (stsl. БЛАГОВРѢМЕНЬ ≈ grč. εὐκαιρος), *bogòčāšće* (stsl. БОГОУСТЬЕ ≈ grč. θεοσέβεια), *Bogojávľjenje* (stsl. БОГОЯВЛЕНЬЕ ≈ grč. θεοφάνεια), *bogoljubac* (stsl. БОГОЛЮБЬЦЪ ≈ grč. φιλόθεος), *bogoljubiv* (stsl. БОГОЛЮБНВЪ ≈ grč. θεοφιλής), *Bogoròdica/Bogòrodica* (stsl. БОГОРОДНИЦА ≈ grč. θεοτόκος ≈ lat. mater dei), *bògoslov/bògoslov* (stsl. БОГОСЛОВЪ ≈ grč. θεολόγος), *bògoslòvlje/bogòslòvlje* (stsl. БОГОСЛОВИЕ ≈ grč. θεολογία), *bogougodan* (stsl. БОГОУГОДЬНЪ ≈ grč. θεάρεστος).

Neki od ovih kalkova su zapravo grčki kalkovi modela iz latinskog: npr. im. *Bogoròdica/Bogòrodica* je grčki kalk lat. *mater dei* (Brückner 1927: 34; Фасмер 1986: I: 183), dok za *blāgoslōv* Skok navodi da je kršćanstvo učinilo to da je u narod prodrła prevedenica *blagoslov* za lat. *benedictio* (1971: I: 168). S obzirom na to da glavnina navedenih leksema pripada polju religijske leksike, većina njih je dobro potvrđena i u bosanskim crkvenoslavenskim tekstovima, ali i administrativno-pravnim. Za neke se može reći da pokazuju funkcionalno raslojavanje: imenicu *Blāgovijest* 'blagdan koji slavi navještenje začeca Djevice Marije (slavi se 25. marta)' staroslavenski kanonski rukopisi poznaju u liku БЛАГОВѢЩЕННЕ, tako je i u bosanskim crkvenoslavenskim tekstovima, dok se u svjetovnim tekstovima bilježi i oblik БЛАГОВѢСТЬ. Skok pojašnjava da je kalk od grč. εὐαγγελισμός (za lat. *Annuntiatió*) *Blagovijest* sačuvan u ovom obliku više kod katolika, dok je kod pravoslavaca *Blagoveštenje* (1971: I: 168). U bosanskim poveljama nalazimo tri potvrde za im. БЛАГОВѢСТЬ, a jednu za im. БЛАГОВѢЩЕННЕ, u Testamentu gosta Radina, koji je pisan u Dubrovniku:

Blagověšťь [лнта роѡѡа госѡода нсѡса хрнста тнсѡпно трнста н деветѡдесетѡ н седмо лнто мнсеца марта двадеcетн петѡ да̄нѡ на БЛАГОВНЕСТѢ] (25. mart 1397, Pavle Radinović u Konavlima na Ljutoj, dijak Radosav Milosalić);

[а пнса ѡстоа дѡакѡ заповнедѡю гѡа воеводе радосава ·ѡѡ·л н ·г· лѡто мѡсеца марта ·кѡ· даанѡ ѡ борѡ на БЛАГОВНЕСТѢ] (25. mart 1433, Radosav Pavlović u Borču, dijak Ostoja);

[н се се пнса ѡ нашемѡ градѡ вратарѡ рожаства хрнстова на ·ѡ· н ·ѡ· н ·н· н ·в· лнта на ·к· н ·ѡ· дана мнсеца марта на БЛАГОВНЕСТѢ] (25. mart 1452, Ivaniš Vlatković, Radič dijak Vukićević);

Blagověštenje [такоѡе н мр̄сннемѡ людемѡ прокаженнемѡ н слѡпнмѡ н хромѡмѡ н гладннѡ н жедннемѡ н старцемѡ н старнцѡ тѡмѡ да се нмаа н хоѡе дѡтн како кѡга вндеѡе на велнке блага днн ѡ светѡ недѡлю н ѡ светѡ петкѡ н навлашно на данѡ светѡга рожѡтва хрнстова

Н НА СВЕТОУ **БЛАГОВѢЩЕНЬЕ** Н НА СВЕТОУ ВЪЗКРСЕНЬЕ ГСПОГНЬЕ Н НА ДАНЬ СВЕТОУГА ГЕОРГНЬА МѠГА КРСНѠГА НМЕНА Н НА ДАНЬ СВЕТОУГА ВЪНЕСЕНЬА ГПѠГА Н НА ДАНЬ СВЕТОУГА ПЕТРА · Н НА ДАНЬ СВЕТОУГА ПАВЛА Н НА ДАНЬ СВЕТОУГА СТѢПАНА ПРЪВѠМѢУЕННКА Н НА ДАНЬ СВЕТОУГА МНХАНЛНА АРХАНГЕЛА · НА ДАНЬ СВЕТЕ Н-Е-Д-Ѣ-Л-Е- ДѢВЕ МАРНЕ НА ДНЬ СВѢХЪ СВЕТНѢ^х] (5. januar 1466, gost Radin, pisano u Dubrovniku).

U staroslavenskom jeziku produktivno je kalkiranje s prefiksom *bez-*, kojim nastaju uglavnom pridjevi i imenice sa značenjem odsustva osobine iskazane pridjevom ili imenicom:

bèslovesan (stsl. БЕСЛОВЕСЬНЪ ≈ grč. ἄλογος), *bèsmrtan* (stsl. БЕСЪМРЬТЪНЪ ≈ grč. ἀθάνατος), *bèsplodan* (stsl. БЕСПЛОДЪНЪ ≈ grč. ἄκαρπος), *bèsrāman/bèsrāman* (stsl. БЕСРАМЪНЪ ≈ grč. ἀναιδής), *bèsrāmlje* (stsl. БЕСРАМЬЕ ≈ grč. ἀναισχυντία), *bèščastan* (stsl. БЕСУСТЬНЪ ≈ grč. ἄτιμος), *bèščāšće* (stsl. БЕСУСТЬЕ ≈ grč. ἀτιμία), *bèzbjēdan* (stsl. БЕЗБѢДЪНЪ ≈ grč. ἀκίνδυνος), *bezbóstvo/bezboštvo* (stsl. БЕЗБОЖЬСТВО ≈ grč. ἀθεΐα), *bèzbōžan/bèzbožan* (stsl. БЕЗБОЖЬНЪ ≈ grč. ἄθεος), *bèzdūšan/bèzdušan* (stsl. БЕЗДОУШЬНЪ ≈ grč. ἄψυχος), *bèzgrešan* (stsl. БЕЗГРѢШЬНЪ ≈ grč. ἀναμάρτητος), *bèzūman/bèzūman* (stsl. БЕЗОУМЬНЪ ≈ grč. ἀγνώμων), *bèzūmlje* (stsl. БЕЗОУМНЕ ≈ grč. ἀγνωμονία).

Širem polju religijske leksike koja odražava grčke tvorbene modele i semantiku pripadaju brojne lekseme nastale slavenskim tvorbenim sredstvima: prefiksalsnom i sufiksalsnom tvorbom, slaganjem itd. Za neke kalkove grčki je imao ulogu posrednika jer su te riječi u grčkom kalkovi predložaka iz latinskog:

časoslov (stsl. часословъ ≈ grč. ὡρολόγιον), *mèsopest/mesòpest* (stsl. мѠсопоустъ ≈ grč. τεσσαρακοστή), *pròpovijēd* (stsl. проповѣдь ≈ grč. κήρυγμα ≈ lat. praedica), *propovijēdati* (stsl. проповѣдати ≈ grč. κηρύττειν ≈ lat. praedicare), *propovjēdnik* (stsl. проповѣдникъ ≈ grč. κήρυξ ≈ lat. praedicator), *pròreći* (stsl. прорещи ≈ grč. προφητεύω), *próročica* (stsl. пророуница ≈ grč. προφήτις), *prórok/pròrok* (stsl. пророкъ ≈ grč. προφήτης), *próroštvo/pròroštvo* (stsl. пророуство ≈ grč. προφητεία), *svedřžitelj* (stsl. въсѣдръжнтель ≈ grč. παντοκράτωρ), *Trójstvo, Tròjica* (stsl. тронца ≈ grč. Τριάς ≈ lat. Trinitas).

Kalkiranjem s grčkog u staroslavenskom su formirani i pojmovi za različite kršćanske blagdane i obrede: *Preobraženje Gospodnje* ≈ Μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου (19. (6) august), *Pedesètnica* (50 dana nakon Kristovog uskrsnuća), *Sretenje Gospodnje* ≈ grč. ἡ Υπαπαντή τοῦ Κυρίου (14. (2) februar), *Uspenje Bogorodice* ≈ κοίμησις τῆς Θεοτόκου (15. august):

Preobražénje (stsl. прѣображенѣе ≈ grč. Μεταμόρφωσις), *príčest* (stsl. приѣстѣе ≈ grč. μέτοχος), *Pedesètnica* (stsl. пѣтъдесѣтъница ≈ grč. Πεντηκοστή), *Srètēnje/Sreténje* (stsl. сѣрѣтенѣе ≈ grč. Υπάντησις), *Uspénje* (stsl. оуспѣненѣе ≈ grč. Κοίμησις).

Religijskoj leksici pripadaju im. i prid. *prǎvoslǎvlje/pravòslǎvlje*, *pravo-slávac* i *prǎvoslāvan*. Imenica *prǎvoslǎvlje/pravòslǎvlje*, kao kalk. grč. *ortodoxia* 'ispravno znanje' nasuprot grč. *heterodoxia* 'krivovjerna zablude', poslije Crkvenog raskola 1054. god. počinje se koristiti za Istočnu crkvu i njene pripadnike. Iako Fasmer za odrednicu православный navodi etiketu сербск.-цслав. (1987: III: 352), nema sumnje da su sve ove lekseme staroslavenske jer ih potvrđuju staroslavenski rječnici zasnovani na korpusu, a tako ih tumače Šanski (1971: 360) i Krylov (2004: 314):

prǎvoslǎvlje/pravòslǎvlje (stsl. православіе ≈ grč. ὀρθοδοξία), *pravoslávac* (grč. православѣѣ ≈ ὀρθόδοξος), *prǎvoslāvan* (stsl. православіѣнъ ≈ grč. ὀρθόδοξος).

Pored religijske leksike, u staroslavenskom jeziku kalkiranjem s grčkog, ili pak kalkiranjem grčkih kalkova latinskih predložaka, nastale su i brojne druge lekseme od kojih mnoge danas pripadaju općepotrebnoj leksici:

ǎzbuka (stsl. азѣоукѣ ≈ grč. ἀλφάβητον), *bǎsnoslōvan* (stsl. баснословѣнъ ≈ grč. μυθολογικός), *Càrigrād* (stsl. цѣсарѣградъ, царѣград ≈ grč. ασιλις Πόλις), *glágol* (stsl. глаголѣ ≈ grč. ῥήμα), *měđurijěče* (stsl. междоуѣѣе ≈ grč. Μεσοποταμία), *mirotvórac* (stsl. мѣротѣѣѣѣ ≈ grč. εἰρηνοποιός), *násušān* (stsl. насѣштѣнъ ≈ grč. ἐπιούσιος), *něvjēran* (stsl. невѣрънъ ≈ grč. ἄπιστος), *nevjérstvo* (stsl. невѣръство ≈ grč. ἀπιστία), *pádež* (stsl. падеж ≈ lat. cāsus, grč. πτῶσις), *prédvōrje* (stsl. прѣдѣѣѣѣѣ ≈ grč. προαύλιον), *preobráziti (se)* (stsl. прѣобразѣти ≈ grč. μετασχηματίζω), *prijéstōlje* (stsl. прѣдѣстољѣе ≈ grč. προεδρία), *rǎvnodūšan/rǎvnodušan/ravnòdušan* (stsl. равѣнодоушѣнъ ≈ grč. ἰσόψυχος), *rukotvōrina* (stsl. рѣкотѣѣѣѣѣ ≈ grč. χειροποίητον), *samodřžac/samodřžac* (stsl. самодѣрѣѣѣѣ ≈ grč. αὐτοκράτωρ), *sástav* (stsl. сѣставъ ≈ grč. σύστημα), *sástojati/sastòjati se* (stsl. сѣстоѣти ≈ grč. συνίστασθαι), *sātnik* (stsl. сѣтънѣѣ ≈ grč. ἑκατοντάρχης), *sávjest* (stsl. сѣвѣсть ≈ grč. συνείδησις), *sávjet* (stsl. сѣвѣтъ ≈ grč. συμβούλιον), *sávjetovati* (stsl. сѣвѣѣѣѣѣ ≈ grč. συμβουλευεῖν), *smrtōnosan* (stsl. сѣмръѣѣѣѣѣ ≈ grč. θανατηφόρος), *vasiōna* (stsl. вѣселѣнаѣ ≈ grč. οἰκουμένη), *velikòdušan/vělikodušan* (stsl. велѣнѣкодоушѣнъ ≈ grč. μεγάλῳψυχος), *životvōran* (stsl. жѣѣѣѣѣѣѣ ≈ grč. ζωοποιός).

Uz grčki jezik koji je imao ulogu jezika modela za pravljenje najvećeg broja kalkova, u staroslavenskom su neke riječi nastale prema latinskim predlošcima, dok se kod određenih riječi može govoriti i o grčkom i o latinskom predlošku:

mīlosrđan/milòsrdan/milòsrdan, *mīlosrđe* (stsl. мѠЛОСРЪДЪНЪ, мѠЛОСРЪДЬЕ ≈ grč. εὐσπλαχνος, εὐσπλαχνία ≈ lat. misericordia, misericors), *nèdželja* (stsl. НЕДѢЛЯ ≈ lat. feria, dies feriatā ≈ grč. ἄπρακτος ἡμέρα), *sàglasan/sùglasan* (stsl. СЪГЛАСЪНЪ ≈ lat. consonans ≈ grč. τὰ σύμφωνα), *svèmogūcī* (stsl. ВСЕМОГУЩЬ ≈ lat. omnipotens).

Za prid. i im. *mīlosrđan/milòsrdan/milòsrdan* i *mīlosrđe*, koji postoje i u drugim slavenskim jezicima: češ. *milosrdný*, slč. *milosrdný*, polj. *miłosierny*, Fasmer navodi mogućnost da je riječ o kalkovima iz latinskog ili starovisokonjemačkog; zapravo se iz lat. *misericordia*, *misericors* izvode got. *armahairtei*, *armahairts* i stvnjem. *armiherzida*, *armaherzî* (1986: II: 621).

Posebno je zanimljiva etimologija im. *nèdželja*: slavenski etimolozi su saglasni s tim da je njeno prvobitno značenje ‘neradni dan’ izvedeno iz ‘*ne dèlati’ (Шанский 1971: 288) ili ‘*ne + *dèlo’ (Snoj 2016: 465). Dok Fasmer navodi da je riječ najvjerojatnije kalk lat. *feria*, *dies feriatā*, manje vjerovatno iz grč. ἄπρακτος ἡμέρα zbog širenja ove riječi u zapadnoslavenskim jezicima (1987: III: 57), Skok ovu ‘negativnu složenicu’ objašnjava kao kalk bizantskog grč. ἄπρακτος ἡμέρα, čija se grčka posuđenica očuvala u stsl. апракосъ, a sama riječ je nastala prema biblijskoj odredbi o sedmom danu kao danu odmora (Skok 1971: I: 412–413).

Pored kalkova posuđenih iz staroslavenskog jezika, jedan dio savremenog leksikona južnoslavenskih jezika čine kalkovi posuđenice iz drugih slavenskih jezika. Najbrojniji među njima su bohemizmi. Kad govorimo o kalkovima koji vode porijeklo iz češkog jezika, već je istaknuto da je najveći procenat bohemizama u bosanski došao preko hrvatskog, što je posljedica izraženih političkih i kulturnih veza ovih naroda krajem 18. i posebno u 19. st., naročito u vrijeme ilirskog pokreta. Naime, nacionalni pokreti koji su razvijani u ovim slavenskim kulturama potaknuti su purističkim nastojanjima u čijoj osnovi je ležao otpor prema stranim, neslavenskim jezičkim elementima. Tako su i kalkovi nastali u češkom jeziku u bosanski uglavnom ulazili posredstvom hrvatskog jezika.

Služeći se rezultatima čeških lingvista, kao i dopreporodnim rječnicima sva tri narječja, u kojima su već ranije hrvatski leksikografi nastojali posuđivanjem, kalkiranjem i tvorbom izgraditi leksikon, pri čemu su u tim rječnicima riječi iz slavenskih jezika imale prednost nad drugima, lingvisti

okupljeni oko Zagrebačke filološke škole ulažu napor u izgradnju modela standardnog jezika koji je oslobođen od stranih elemenata, što je, kao i u slučaju češkog, uključivalo ne samo zamjenu neslavenske leksike slaven-skom nego i tvorbu neologizama. U sastavljanju novog leksikona ilirci su najčešće posezali za leksikom iz češkog, u kojem su već bili formirani brojni kalkovi za neslavenske lekseme. Naravno, najveći procenat predstavljaju kalkovi njemačkih leksema:

băjoslôvan (češ. i slč. bájeslovný ≈ njem. mythologisch), *časopis* (češ. i slč. časopis ≈ njem. Zeitschrift ≈ grč. χρονογραφικόν), *člának* (češ. článek ≈ njem. Artikel), *dókaz* (češ. důkaz, slč. dôkaz ≈ njem. Beweis), *dótični/dòtični* (češ. i slč. dotýčný ← njem. betreffend), *glědište* (češ. hledisko, slč. hl'adisko ≈ njem. Gesichtspunkt), *gospodárstvo* (češ. hospodářství, slč. hospodárstvo ≈ njem. Wirtschaft, Ökonomie), *hvălospjěv* (češ. chvalo zpěv, slč. chválospev ≈ njem. Lobgesang), *lakômisen* (češ. lehkomyšlný, slč. ľahkomyseľný ≈ njem. leichtsinnig), *nâklada* (češ. i slč. náklad ≈ njem. Ausflage), *nápadan* (češ. i slč. nápadný ≈ njem. auffällig), *názor* (češ. i slč. názor ≈ njem. Ansicht), *nezávisan/nězavisan* (češ. nezávisný ≈ njem. unabhängig), *nezávisnôst* (češ. nezávisnost ≈ njem. Unabhängigkeit), *okólnôst* (češ. i slč. okolnost ≈ njem. Umstand/Umständlichkeit ili lat. circumstantia), *olôvka* (češ. olůvko, polj. ołówek ≈ njem. Bleistift), *părostrôj* (češ. arh. parostroj, slč. parostroj ≈ njem. Dampfmaschine ≈ engl. steam-engine), *pógon* (češ. i slč. pohon ≈ njem. Betrieb), *prédmet* (češ. předmět, slč. predmet ≈ lat. objectum), *prědnôst* (češ. přednost, slč. prednosť ≈ njem. Vorrang, Vorteil), *prégled* (češ. přehled, slč. prehl'ad ≈ njem. Übersicht, Überblick), *prépad* (češ. přepad, slč. prepad ≈ njem. Überfall), *přibližan* (češ. přibližný, slč. približný ≈ njem. annähernd), *proněvjeriti* (češ. zpronevěřit, slč. spreneverit' ≈ njem. veruntreuen), *tlâkomjěr/tlâkomjěr* (češ. tlakoměr, slč. tlakomer ≈ njem. Druckmesser), *tôplomjěr* (češ. teploměr, slč. teplomer ≈ njem. Thermometer), *vîdokrûg* (češ. vidokruh ≈ njem. Gesichtskreis), *vlâk* (češ. i slč. vlak ≈ njem. Zug), *vôdik* (češ. i slč. vodík ≈ njem. Wasserstoff ≈ nlat. hydrogenium), *vôdomjěr* (češ. vodoměr, slč. vodomer ≈ njem. Wassermesser), *zâmak/zâmak* (češ. zámek, slč. zámok ≈ stvnjem. slôz ≈ lat. clûsa), *žělnica* (češ. železnice ≈ njem. Eisenbahn).

Kako pokazuje navedeni spisak, kod određenih kalkova imamo višestruko posredništvo: npr. riječ *glědište* najvjerojatnije je preko češkog ušla u hrvatski jezik, s tim da je češ. *hledisko* kalk njem. *Gesichtspunkt*, a njemačkom modelu predložak je lat. *punctum visus* ili fr. *pointe de vue* (Turk i Pavletić 1999: 362; prema Reiter 1953: 99 i Kluge 1967: 254). Višestruko posredništvo je i kod imenice *časopis*, koja je češka prevedenica njem. *Zeitschrift*, što je kalk grč. χρονογραφικόν. Ovakvi primjeri samo

potvrđuju koliko je složeno utvrđivanje posredničkih jezika u prenošenju kalkova.

Među navedenim riječima, koje su u bosanski ušle iz hrvatskog, najveći broj njih danas pripada polju općepotrebne leksike,²⁰ ali su za neke od njih u bosanskom jeziku u široj upotrebi internacionalizmi, npr. *ekonòmija* umjesto *gospodárstvo*, ili pak domaće zamjene: *vôz* umjesto *vlâk*.

Za neke kalkove iz njemačkog ne može se sa sigurnošću tvrditi da li su došli posredovanjem češkog ili ruskog jezika:

hlâdnokřvan/hladnòkřvan (češ. chladnokrevný ili rus. хладнокрòвный ≈ njem. kaltblütig), *vôdopād* (češ. vodopád ili rus. водопад ≈ njem. Wasserfall).

I za brojne druge slavenske kalkove, pored problema njihove identifikacije, značajan problem predstavlja i utvrđivanje jezika posrednika. Za razliku od češkog iz kojeg su ilirci nerijetko preuzimali gotove modele, manji sloj kalkova preuzet je iz drugih slavenskih jezika. Pojedini kalkovi koji se u različitim rječnicima navode kao rusizmi preuzeti su direktno iz ruskog, dok je za neke kalkove iz ruskog ulogu posrednika u prenošenju imao češki jezik. Direktno preuzimanje kalkova iz ruskog išlo je uglavnom preko srpskog jezika, odakle su i neki staroslavenski kalkovi postali općepotrebni. Takvi su kalkovi *glâgol* (rus. глагол ← stsl. глаголь ≈ grč. ῥῆμα) i *pádež* (rus. падеж ← stsl. падежь ≈ lat. cāsus, grč. πτῶσις), koji su poprimili značenje gramatičkih termina. Termin *glagol* upotrijebio je Vuk u svojoj *Pismenici* (1814) i on je vjerovatno izvor Babukiću, koji je ovu riječ uveo u hrvatsku terminologiju (Thomas 1988: 195). Vrlo je vjerovatno da je i riječ *âzbuka* (rus. а́збука ← stsl. азѡуки ≈ grč. ἀλφάβητον) preko srpskog jezika popularizirana na zapadu. Ruskim kalkovima smatraju se i sljedeći:

lâkoûman (rus. легкоúмый ≈ njem. leichtsinnig), *nâizúst* (rus. наизúсть ≈ grč. ἀπὸ στόματος 'iz usta'), *nárjěčje* (rus. нарэчье ≈ lat. adverbium ≈ grč. ἐπίρῥημα), *prijédlog* (rus. предлòг ≈ grč. πρόθεσις ≈ lat. praepositio), *râvnovjěsje* (rus. равновéсие ≈ njem. Gleichgewicht ≈ lat. aequilibrium), *samodržâvlje* (rus. самодержáвие ≈ fr. despotisme ≈ lat. autocratía ≈ grč. αὐτοκράτεια), *vâžan* (rus. вáжный ← polj. ważny ≈ njem. wichtig), *zvánje* (rus. звáние ≈ njem. Beruf).

Gramatičko značenje im. *prijédlog* najvjerovatnije ima veze s ruskim jezikom. Stulli je u tom značenju navodi kao rusizam (1806: II: 132), odakle

²⁰ Velik je broj kalkova koji je usvojen iz češkog, tako da mnogi danas nisu u upotrebi: npr. im. *bâjoslôvlje/bâjeslôvlje*, češ. kalk *bâjesloví* njem. *Mythologie*, nije u upotrebi, za razliku od prid. *bâjoslôvan* koji je također češ. kalk *bâjeslovní* njem. *mythologisch*. Pridjevu *bâjoslôvan* sinonim je *bâsnoslôvan*, koji je stsl. баснословѣнь kalk grč. μυθολογικός.

su je najvjerojatnije preuzeli ilirci (Thomas 1988: 218). Kod nekih riječi pretpostavlja se višestruko posredništvo: prid. *vázan* u ruski je ušao iz poljskog, preko ukrajinskog (Фасмер 1986: I: 266), a neki navode da je kalk njem. *wichtig* (Turk i Pavletić 1999: 372). Za im. *nárjěčje* teško je odrediti put usvajanja: s jedne strane osnovana je pretpostavka o srpskom posredništvu kalka iz ruskog s obzirom na to da Vuk u svojoj *Pismenici* (1814) koristi ovu riječ u značenju dijalekt, odakle je preuzima i Babukić (1836), dok se s druge strane, s obzirom na to da je riječ poznata Gaju (1830), može pretpostaviti preuzimanje iz češ. *nářečí*.

Iz drugih slavenskih jezika kao što je poljski iznimno je malo kalkova, a i oni rijetki zabilježeni došli su posredovanjem drugih jezika, uglavnom češkog. Thomas odsustvo riječi iz poljskog objašnjava slabim kontaktima iliraca s poljskim lingvistima (1988: 82). Osim toga, za neke riječi kao što je *vidokrūg* vjerojatnije je češko posredovanje nego poljsko:

pòručnik (polj. porucznik, češ. poručník ≈ lat. locum tenens), *vidokrūg* (češ. vidokruh, polj. widokrag).

Leksema *pòručnik*, koja je kalk lat. *locum tenens* 'držati mjesto' ili 'zamjenik', najvjerojatnije je preko poljskog ušla u druge slavenske jezike, usp. rus. поручик, s tim da se kao porijeklo navodi i češ. *poručník* (Фасмер 1987: III: 336; Шанский 1971: 356).

Za neke riječi se slovenski smatra posrednikom u posuđivanju, premda je utvrđivanje prvenstva pojave određenih leksema u hrvatskom i slovenskom veoma kompleksno ne samo zbog bliskosti jezika nego i zbog sličnog odnosa prema tuđicama. Treba istaći da su se u počecima ilirskog pokreta hrvatski i slovenski smatrali jednim jezikom (Thomas 1988: 74), stoga ekstralingvistički faktori u određivanju prvenstva pojedinih riječi često igraju presudnu ulogu. Naprimjer, za riječ *kòlodvôr/kòlodvôr*, koja je kalk. njem. *Bahnhof*, Rammelmeyer pretpostavlja slovensko posredništvo (1975: 206), što preuzimaju Turk i Pavletić (1999: 371), dok Snoj navodi da je u slovenski ušla iz hrvatskog: *kòlodvôr* 'velika željezniška postaja' sastavljena je od *kòla* 'voz, vagon' i *dvôr* 'dvorište, dvor' po ugledu na njem. *Bahnhof*: njem. *Bahn* 'cesta, željeznica' i *Hof* 'dvor, dvorište' (2016: 320). Tome svakako treba dodati činjenicu da se ova riječ u isto vrijeme pojavljuje i u slovenskim i u hrvatskim rječnicima, na osnovu čega Thomas zaključuje da usporedba datuma potvrde određene riječi ne dopušta nužno pretpostavku o smjeru preuzimanja te da je opasno zaključivanje ako datiranje proizlazi samo iz rječnika (1988: 75). Turk i Pavletić (1999: 371–372), slijedeći Rammelmeyera (1975), Maretića (1924) i Breznika (1931), navode mogućnost slovenskog

posredništva za sljedeće kalkove, premda se za prid. *vōdorāvan* ne može isključiti češko posredništvo:

nēdūžan (slov. nedôlžen ≈ njem. unschuldig), *pōslovođa* (slov. poslovódja ≈ njem. Geschäftsführer), *vōdorāvan* (slov. vodoraven, češ. vodorovný ≈ njem. wasserrecht).

Pored kalkova koji predstavljaju latentan oblik jezičkog posuđivanja, s tim da su u bosanskom jeziku oni ujedno i prave posuđenice, jedna skupina uglavnom kulturno specifične leksike u južnoslavenski jezik ušla je posredovanjem nekog od slavenskih jezika, te poseban problem pri određivanju porijekla te leksike predstavlja utvrđivanje lanca posuđivanja. Naime, u slavenske jezike, kao rezultat historijskih kontakata s različitim evropskim i azijskim jezicima, ulazile su riječi iz tih jezika te su ih potom drugi slavenski jezici preuzimali iz tog jezika. Značajnu ulogu u posredovanju pri prenošenju imao je ruski jezik, preko kojeg su u južnoslavenske jezike ušle brojne riječi iz neslavenskih jezika, kao što su npr. nazivi za brojne egzotične životinje, ali i za druge realije. Tako npr. odredničku riječ *àjkula* FRBJ navodi kao riječ koja je posuđena iz njemačkog jezika, JRBJ nema oznaku porijekla, dok se u IRBJ uopće ne pojavljuje ova odrednica. Kao rusizam posuđen iz norveškog *hákal* navodi je *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (dalje: HER) (2004: I: 47), dok Fasmer pojašnjava da je ruski акýла nastalo od staroislandskog *hákal* (1896: I: 67).²¹ Leksema *īrvās* u ruski je ušla iz finskog, odnosno baltičkog, tačnije fin. *hirvas* izvodi se iz balt. **širvas* (Фасмер 1986: 407). Za *māmut* (< rus. мамонт) nema saglasnosti u pogledu porijekla. Fasmer, slijedeći druge etimologe, navodi nekoliko mogućih teorija: prema jednoj, riječ vodi porijeklo od zapadnotunguskog *ḡamendi* 'medvjed'. Na fonetski oblik moglo je utjecati ime Мамант (strus. Мамонтъ), koje se izvodi iz grč. Μάμας, -αντος. Prema drugoj teoriji, ruski oblik objašnjava preko polj. *ma-mona* 'čudovište' (1986: II: 566). Tungusko porijeklo navodi i Krylov (2004: 228), dok Šanski navodi da je riječ iz pramansijskog jezika, a sačinjena je od *mēn* 'zemlja' i *ēnt* 'rog' (2007: 49–50).

Imenica *kàrakul/karàkul* (rus. каракуль) '1. agr. pasmina ovce koja vodi porijeklo iz Turkmenistana; karakil 2. skupocjeno krzno istoimene ovce, izrađuje se od tek ojanjene janjadi; perzijaner, astrahan' preuzeta je u ruski u 19. st. iz kirgiskog, a izvodi se iz toponima Karaköl (Кара-Куль) (Фасмер 1986: III: 192; Шанский 1971: 187); leksema *jāntār* (rus. янтарь) 'žuta, smeđa ili crvena fosilna smola nekih četinara koja se upotrebljava za

²¹ P. Skok porijeklo dovodi u vezu s njemačkim: "Dolazi od bug. ili rus. *akúla* koji dolazi od nord. *hakall*; možda je u unakrštenju s njem. *Hai(fisch)*" (1971: I: 17).

ukrašavanje i izradu nakita; *čilibar* izvodi se iz lit. *gintāras* (Фасмер 1987: IV: 558); leksema *màzut* (rus. мазыт) 'smjesa ostataka nafte koja se dobija prilikom destilacije; upotrebljava se kao gorivo ili za daljnju preradu u lakše naftne proizvode' ušla je u ruski iz arapskog (ar. makhzulat), preko turskog, krajem 19. st. (Фасмер 1986: II: 558), dok je im. *čerkēska* (rus. черкэска) 'kavkaski dugi suknjeni muški kaput s ušivenim redenicima za metke' u ruski došla iz karačajskog *čärkäs* 'orao' (Фасмер 1987: IV: 558).

Za im. *kumis* (rus. кумыс) 'napitak od fermentiranog kobiljeg ili devinog mlijeka porijeklom iz srednje Azije' etimološki rječnici navode da vodi porijeklo iz turkijskih jezika: tat. кумыз, dok za im. *kèfir* (rus. кефир) 'kiselilo kravlje, ovčije ili kozije mlijeko' postoji više tumačenja: Fasmer navodi da je riječ kavkaskog porijekla (1986: II: 227), ali je nejasno posredništvo: riječ je mogla doći i iz ruskog, ali i iz turskog jezika (tur. kefir), premda je Škaljić uopće ne navodi u svom rječniku.

Posebno je zanimljiva im. *atāmān* (rus. атаман) 'zapovjednik vojne jedinice Kozaka'. Krylov navodi da je riječ posuđena iz jednog od turkijskih jezika (kojim su govorili stari Bugari, Hazari i drugi narodi). Na turskom *ataman* znači 'vođa, veliki otac' (*ata* – 'otac' i *man* – sufiks za uvećanje), dok neki etimolozi ovo tumačenje smatraju netačnim i povezuju je s poljskom riječi *hetman*, koja se izvodi iz njemačkog *Hauptmann* (*haupt* – 'poglavar', *mann* – 'čovjek'). Riječ *Hauptmann* u savremenom njemačkom znači vojni čin 'kapetan' (Крылов 2004: 23). Brückner za riječ *ataman* navodi: 'starješina u odredu zaporoških Kozaka'; nema ništa zajedničko s njem. *Hetmanom*; javlja se kao *wataman* i *wotaman* već u 13. st. od tat. *odaman* (1985: 8).

Neke zapadnoslavenske riječi ušle su u južnoslavenske preko ruskog. Pored već spominjane im. *màzūrka* (rus. мазырка ← polj. mazurek) i gl. *dozvòliti* (rus. дозволить ← polj. dozwołić), preko ruskog je došla i češka leksema *dìkobrāz* (rus. дикобраз ← češ. dikobraz) '1. mediteranski glodar iz istoimene porodice s jakim pandžama i crno-bijelim bodljikama na leđima (*Hystrix cristata*) 2. (mn.) glodari koji po tijelu imaju bodlje (*Hystriidae*, *Erethizontidae*)'.

Kao rezultat bližih veza zapadnoslavenskih jezika s evropskim preuzete su brojne riječi, a neke su od njih potom ušle u južnoslavenske jezike. Imenica *čàpka* (polj. czapka) 'četvrtasta ulanska kapa; poljska narodna kapa' u poljski je preuzeta iz starofrancuskog *chape*; im. *kòntuš* (polj. kontusz) 'kratak kaput s razrezanim rukavima' iz mađ. *köntös*, tur. *kontoş* ili

grč. κοντός.²² Za im. *rozòmah* (polj. *rosomak*, češ. *rosomák*), kojom se ime-
nuje ‘zool. mnogožder, zvijer slična medvjedu, živi u sjevernoj Evropi (*Gulo*
gulo)’, rječnici nude različite etimologije: prema jednoj, riječ vodi porijeklo
iz finskog *rosso-maha*, a u poljski je ušla preko ruskog (rus. *pocomáxa*), pre-
ma drugoj je riječ latinski neologizam *rosomacus*, dok neki navode korijen
**sormacha*, koji je blizak njem. *Hermelin*.²³

Historicizmi *šljàhta* ‘niže i srednje poljsko plemstvo’ i *šljàhtić* ‘polj-
ski plemić, pripadnik šljahte’ izvode se iz njem. *Geschlecht* ‘rod, koljeno’.
S druge strane, posuđenica *hàubica* ‘dalekometno artiljerijsko oruđe sred-
njeg ili velikog kalibra kojim se mogu gađati zaklonjeni ciljevi’ vodi porije-
klo od češ. *houfnice*, s tim da je vjerovatno posuđena preko njem. *Haubitze*.

Kod nekih riječi etimologija je do danas neprozirna tako da se u rječni-
cima navode različita porijekla. Uz im. *vàmpīr* ‘1. mit. oživjeli mrtvac koji
noću ustaje i ispija krv ljudima; vukodlak 2. *pren. pejor.* onaj koji je svirep,
nemilosrdan prema drugima; krvopija’ u FRBJ se navodi da je turcizam,
dok se u IRBJ navodi da je iz starobugarskog. Ni etimološki rječnici ne
nude jedinstvena tumačenja, ali su saglasni u tome da se riječ izvodi iz psl.
korijena **qpyrb* ili **qpirb* (Фасмер 1987: IV: 165; Snoj 2017: 828). Ako je ova
rekonstrukcija tačna, korijen je sastavljen od negacije **q-* ‘ne’ i **pyr-* ‘vatra,
žareći pepeo’, pa bi izvorno značenje moglo biti ‘onaj koji nije predan va-
tri’, tj. ‘nespaljeni leš’ (Snoj 2016: 828–829). Međutim, fonetskim putem na-
zal /*q*/ u korijenu **qpyrb* ili **qpirb* u većini slavenskih jezika bi trebao dati
/ul/, čime se jednostavno objašnjavaju forme: rus. *унырь*, ukr. *ynup*, blrus.
ynip, češ. i slč. *upir*, polj. *upiór*; ali ne i bug. *вѣнурѣ*, *вамнур*, bos., crn., hrv.,
srp. *vampir* i polj. *wampir*. Semjonov navodi dva tumačenja porijekla: pre-
ma prvom, riječ *vampir* je u ruski ušla iz južnoslavenskih jezika, odnosno
iz starobugarskog, dok je prema drugoj verziji riječ posuđena iz njemač-
kog ili francuskog jezika.²⁴ I Snoj navodi da je riječ iz hrvatskog i srpskog,
odakle je preuzeta u njem. *Vampir*, fr. *vampire*, engl. *vampire* i rum. *vam-*
pir (2016: 828). Sve ovo govori da je etimologija riječi poprilično zagonetna.

Pored leksema koje su u slavenskim jezicima usvajane u ranijim raz-
dobljima, jedan dio leksike koja ima neslavensku osnovu formiran je u sa-
vremeno doba, u sklopu procesa internacionalizacije, a neke od tih riječi su

²² Za im. *kòntuš* rječnici navode različita porijekla: “węg. *köntös* ‘szata, suknia’” (*Wielki słownik języka polskiego* PAN – dalje: WSJP), HER je izvodi iz “tur. *kontos* ← grč. *kontós*: kratak” (2004: V: 189), dok je u Rečniku SANU “пољ. *kontusz*, према новогрч. *kontos*, крпак” (1978: X: 163).

²³ O različitim etimologijama vidi u: WSJP i Фасмер 1987: III: 504–505.

²⁴ Usp. na: <https://gufo.me/dict/semenov/вампир>.

potom preuzimane iz jednog slavenskog jezika u drugi. Riječ je uglavnom o hibridnim tvorenicaма koje su u procesima formiranja dobile specifična značenja te ih također treba tretirati kao slavenske posuđenice. Najviše ih je iz ruskog, i to iz sovjetskog razdoblja, a neke su danas historicizmi: *agitka* (rus. агітка ← lat. *agitare*), *agitprop* (rus. агитпроп ← агита́ция: lat. *agitare* i пропаганда: lat. *propagare*), *aparàtčik* (rus. а́ппара́тчик ← lat. *apparatus*), *dekàbrist(a)* (rus. декабри́ст ← lat. *December*), *Informbirō* (rus. Инфо́рмбюро́ ← инфòрм-: lat. *informare* i бюро́: fr. *bureau*), *politbirō* (rus. политбюро́ ← полит-: stfr. *politique* < grč. πολιτική i бюро́: fr. *bureau*). Od ovih leksema nastale su: *agitpropovac*, *informbiròovac*, *informbiróvština*, *kòminformovac* itd.

Sve navedeno potvrđuje ranije iznesenu tezu da ispitivanje statusa određene riječi u jeziku mora uključivati i sociolingvistički kriterij. Stoga u svom najširem poimanju slavenskom posuđenicom možemo smatrati i one neslavenske lekseme koje obilježavaju realije tipične za određenu slavensku kulturu ili određeno razdoblje njene historije.

Na kraju valja istaći da se za utvrđivanje statusa određene riječi u jeziku mora uzeti u razmatranje odnos jezika i kulture. Tek lingvokulturološki kontekst omogućava definiranje pripadnosti određenih realija i leksema kojima se one imenuju. Tako se npr. im. *bõršč* (ukr. i rus. борш, polj. barszcz) u rječnicima navodi kao rusizam, iako označava ukrajinsku i poljsku realiju. Isto tako je i s tumačenjem im. *Kòzāk* (*Kozáci*), čiji je i formalni oblik podudaran s ukrajinskim (ukr. коза́к, rus. каза́к)²⁵ te ju treba tretirati kao ukrajinsku riječ.

²⁵ Vidi o ovim riječima u poglavlju o ukrainizmima.

II. SLAVENSKE POSUĐENICE U RJEČNICIMA BOSANSKOG JEZIKA

Slavenske posuđenice u bosanskom jeziku, kao što je rečeno u uvodu, rezultat su jezičkih kontakata koji su ostvarivani različitim putevima i u različitim periodima – ponekad su usvajane izravno iz nekog od slavenskih jezika, dok je ponekad neki od slavenskih jezika imao ulogu posrednika. U okviru ovoga poglavlja posebnu pažnju posvetit ćemo slavenskim posuđenicama u četirima rječnicima bosanskog jezika: *Rječniku bosanskoga jezika* (2010) S. Halilovića et al. (FRBJ), *Rječniku bosanskog jezika* (2007) I. Čedića et al. (IRBJ), višetomnom enciklopedijskom *Rječniku bosanskog jezika* (2010–2024) Dž. Jahića (JRBj) te *Rječniku stranih riječi bosanskog jezika* (2011) I. Čedića et al. (IRSR).

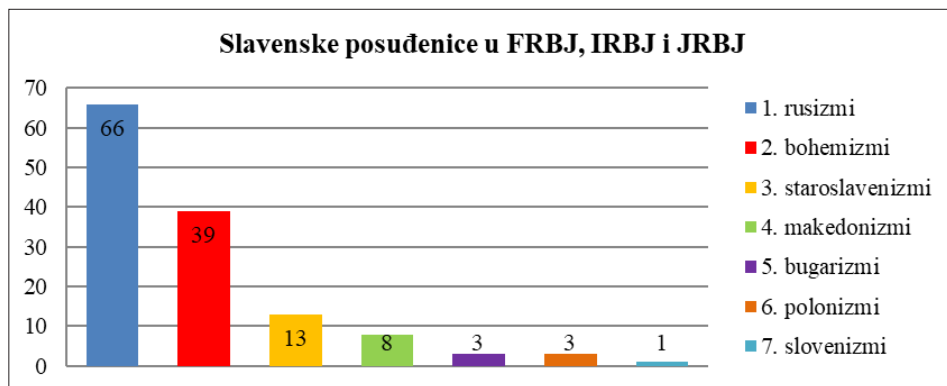
Prije nego što pređemo na interpretaciju građe iz rječnikā, valja istaći da je karakter navedenih rječnika nametnuo potrebu za specifičnom metodologijom u interpretaciji građe. Naime, slavenske posuđenice u općejezičkim rječnicima FRBJ i IRBJ te enciklopedijskom rječniku JRBj moguće je ispitivati komparativno, dok je IRSR kao specijalizirani rječnik analiziran u posebnom poglavlju. Specifičnost svakog rječnika ogleda se i u njegovim metodološkim postupcima u obradi odrednica, na šta je potrebno ukazati prije same analize, dok ćemo u klasifikaciji slavenskih posuđenica slijediti tradicionalnu podjelu prema grupama slavenskih jezika: istočnoslavenizmi, zapadnoslavenizmi i južnoslavenizmi.

II. 1. Slavenske posuđenice u općejezičkim rječnicima

FRBJ i JRBj su neuporedivo savremeniji, informativniji i metodološki konzistentniji od IRBJ jer donose upotrebne etikete, što je, vidjet ćemo u nastavku, veoma važno za određivanje statusa slavenskih posuđenica u savremenom jeziku. Razlike među rječnicima javljaju se u tretiranju slavenskih posuđenica čija je sastavnica prezime, poput imenica na *-izam*: *lenjinizam* itd. Za razliku od FRBJ, u kojem uz te imenice ne dolazi oznaka *rus.*, u IRBJ se i uz takve imenice, ali i uz imenice na *-ist*: *lenjinist(a)* itd.

navodi oznaka *rus.* Pored toga, u IRBJ i uz pridjeve nastale od imenica stoji oznaka *rus.:* npr. *boljševičkī, pàlubnī, sòvjetskī, stěpskī* itd.²⁶ Razlike se pojavljuju i u određivanju statusa riječi iz drugih slavenskih jezika.

Na samome početku dajemo grafički prikaz brojčane zastupljenosti pojedinih slavenskih posuđenica zabilježenih u općejezičkim rječnicima bosanskog jezika ili, preciznije rečeno, odrednica koje imaju etiketu porijekla iz nekog od slavenskih jezika.

II. 1. 1. Istočnoslavenizmi

Iako južnoslavenske narode od istočnoslavenskih dijeli velika geografska udaljenost, zbog koje govorimo o kulturnom posuđivanju, višestoljetne veze uglavnom su rezultat dominacije ruskog jezika i kulture u okviru pravoslavnog slavenskog svijeta, što se naročito odrazilo u leksičkom posuđivanju. Poznato je da je u srednjem vijeku najznačajniju ulogu u potpunom slavenskom svijetu imao crkvenoslavenski jezik, čija je ruska redakcija utjecala na oblikovanje pisanih tradicija velikog dijela pravoslavnog svijeta. Osim toga, politička, kulturna i ekonomska moć Ruskog Carstva do njegovog ukidanja 1917. god., potom i Sovjetskog Saveza, imali su utjecaj na prodor rusizama u mnoge jezike svijeta, a presudnu ulogu u usvajanju rusizama u srednjojužnoslavenski jezik imali su procesi standardizacije ovoga jezika u 19. stoljeću. Međutim, u leksikografskom fiksiranju istočnoslavenske leksike nerijetko su potvrđene ukrajinske i bjeloruske posebnosti, čak i u primjerima leksike koja odražava specifične realije iz ovih kultura.

²⁶ FRBJ ima ukupno 66 odrednica u kojima dolazi oznaka *rus.*, dok IRBJ ima 69. Međutim, kako IRBJ i kod izvedenih riječi bilježi *rus.*, uz neke očite propuste – usp. *kádar*¹ (fr.), ali prid. *kádrovskī* (rus.) ‘koji se odnosi na kadar’ – ukupni broj svakako je manji.

II. 1. 1. 1. *Rusizmi*

U literaturi koja se bavila rusizmima u srednjojužnoslavenskom jeziku ističe se da intenzivnije posuđivanje iz ruskog jezika počinje u posljednjoj trećini 19. st. (Samardžija 1998b: 137), ali se ne odvija isto u svim sredinama, čemu su uzrok sociopolitičke, kulturne, ali i konfesionalne prilike. Tako je npr. u hrvatski jezik u vrijeme ilirskog pokreta, pod utjecajem B. Šuleka, ušao fond rusizama koji je aktiviran i u vrijeme purizma tokom NDH 1941–1945. god. (Čelić i Lewis 2014: 256–257). S druge strane, srpski jezik i kultura kao dominantno pravoslavna stoljećima su usko povezani s ruskim jezikom i kulturom, što je pogodovalo usvajanju rusizama.²⁷ Kad je riječ o Bosni i Hercegovini, pored fonda rusizama koji je usvojen u 19. st., značajniji utjecaj ruskog jezika uglavnom je karakterističan za period poslijeratne Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, s tim da je usvajanje rusizama potpomognuto i utjecajima koji su dolazili iz susjedstva, naročito pod utjecajem srpskog jezika. Za razliku od rusizama koji su usvojeni u 19. st. posredstvom ruske književnosti, za koje u prijevodima nije bilo ekvivalenata jer su označavali pojmove iz starije ili novije ruske stvarnosti: *balalajka*, *boršč*, *knut*,²⁸ *samovar*, *rublja*, *stepa* (Menac 2003–2004: 356), veliki broj rusizama usvojen je u 20. st. i karakterističan je za sovjetsko razdoblje. Samardžija navodi da su neki rusizmi u hrvatski jezik posuđeni posredstvom srpskog jezika u periodu između 1918. i 1945. god., dok su u sklopu drukčijih sociopolitičkih uvjeta u periodu poslije 1945. god., kada je kontakt s Rusijom ponovo uspostavljen, posuđivane pretežno lekseme karakteristične za sovjetsko razdoblje, tzv. sovjetizmi: *boljševik*, *kadrovik*, *kolhoz*, *kružok*, *kulak*, *udarnik*, *sovhoz*, *uravnilovka*, među kojima su i egzotizmi: *aparatičnik*, *čistka*, *glasnost*, *perestrojka* itd. (Samardžija 1998b: 137–138). U periodu nakon raspada SSSR-a nastaju nove političke okolnosti tako da demokratske promjene rezultiraju ne samo političkim odvajanjem nego prestaje i usvajanje novih ruskih riječi.

²⁷ J. Ajduković ističe da je utjecaj ruskog jezika kod Srba u određenim periodima bio dosta jak. Tokom 18. st. međujezički kontakti su se odvijali preko knjiga koje su donesene u Sremske Karlovce, zatim preko školovanja Srba u Rusiji i ruskih učitelja od kojih su Srbi učili ruskoslavenski itd. (1997: 9). Sažet prikaz rusko-južnoslavenskih veza (ili, preciznije, rusko-srpskih) u kontekstu leksičkog posuđivanja u posljednje vrijeme donosi J. D. Janković, koja govori o tri ključna perioda: 1. najstariji period (od 10. st.), 2. period ruskoslavenskog jezika (od treće decenije 18. st.) i 3. slavenosrpski period (od druge polovine 18. st.) (2017: 81–91).

²⁸ Riječ nije zabilježena u FRBJ, IRBJ i JRBj, a HER navodi da je iz njem. *Knute* (2004: V: 124).

Ekscerpција грађе из FRBJ, IRBJ i JRBj у погледу билежења етикете *rus.* показује нам да можемо говорити о најмање четири категорије одредница: 1. riječi које су у сва три рјечника означене као *rusizmi*, 2. riječi које су у једном или два рјечника означене као *rusizmi*, а у једном или два нема ознаке *rusizma*, 3. riječi које су у једном или два рјечника означене као *rusizmi*, а у једном или два те riječi нису евидентиране и 4. остали специфични случајеви. Поред разлика које се односе на (не)одређење одредничке riječi као *rusizma*, у рјечницима се билеже бројне разлике у самоме опису.

II. 1. 1. 1. 1. Riječi које су у сва три рјечника означене као *rusizmi*

Као *rusizmi* у FRBJ, IRBJ i JRBj²⁹ означене су слjedeће одредничке riječi:

aparàtčik (rus. апарáтчик), *bàčuška* (rus. бáтjушка), *balàlājka/balalājka* (rus. балалáйка), *boljšèvīk* (rus. большевíк), *čístka* (rus. чíстка), *īrvās* (rus. íрвас), *izvíniti se* (rus. извинíться), *jàntār* (rus. янтáрь), *kòlhoz/kòlhōz* (rus. колхóз), *Kòzāk* (FRBJ Kozáci) (rus. казáк), *krūžok/krūžok* (rus. кружóк), *kùlāk/kulak* (rus. кулáк), *lènta* (rus. лéнта), *lōsos* (rus. лосóсь), *màmut* (rus. мáмонт), *pàluba* (rus. пáлуба), *pīrožak/pīroška/pīroška* (rus. пирожóк), *pògrom* (rus. погрóм), *póriv/pòriv* (rus. порýв), *ràbota/ràbota* (rus. рабóта), *sàmovār* (rus. самовáр), *shōdan* (rus. схóдный), *stēpa* (rus. степь), *sūjeta/sūjeta* (rus. суетá), *šāpka* (rus. шáпка), *šinjel* (rus. шинéль), *tājga* (rus. тайгá), *tūndra* (rus. тýндра), *uravnilōvka/urávnīlōvka* (rus. уравни́ловка), *vīspren* (rus. вýспренный), *vōtka* (rus. вóдка), *vřhuška* (rus. верхýшка), *žítelj* (rus. жíтель).³⁰

Као што је већ објашњено, неке од лексема као што су им. *ràbota/ràbota* ‘рад, посао’ и гл. *rabòtati* ‘raditi’ нису *rusizmi* јер су добро потврђене у ранијим раздoblјима писмености. Упитно је да ли је *rusizam* лексема *žítelj* (= *žíteljstvo*), а са списка *rusizama* треба skinuti riječ *Kòzāk* (FRBJ Kozáci) јер је украјинизам.

Раније споминјане разлике у употреби етикета постају важне за савремени статус *rusizama*, посебно совјетизама. За разлику од егзотизама *īrvās*,³¹ *lōsos* и *màmut*, уз које у FRBJ i JRBj стоји *zool.*, уз *stēpa*, *tājga* и *tūndra* *geogr.* и *bot.*, уз руске егзотизме *balàlājka* (FRBJ i *balalājka*) *muz.*, *sàmovār*

²⁹ S obzirom na to da je JRBj nedovršen, ovdje su navedene usporedbe do slova P.

³⁰ Svi primjeri iz ruskog, izuzev ako nije drukčije navedeno, preuzeti su iz rječničke baze Gramota: <https://gramota.ru>.

³¹ U rječničkoj bazi Gramota, kao ni u *Objasnidbenom rječniku ruskog jezika* Ožegova i Švedove (2008) nije zastupljena riječ ирвас u ovom, kao ni u obliku гирвас, ali je билежи Fasmerov rječnik (1986: I: 407).

etnol. itd., u opisu sovjetizama upotrebne etikete su presudno važne jer govore o statusu tih rusizama u savremenom jeziku. Iako IRBJ u nekim odrednicama ima oznaku *hist.*, ovaj se rječnik očito oslanja na starija leksikografska djela u kojima su postojale realije za pojmove iz sovjetske političke i kulturne zbilje. Nasuprot tome, FRBJ i JRBJ navode upotrebne etikete: *historija*, *historijski* (*hist.*) i *ideološki* (*ideol.*), pri čemu češće navode proširenja i suženja značenja.

Kod odrednice *aparâtčik* u IRBJ stoji 'poslušnik u sistemu komunističke vlasti koji sve poslove obavlja po tuđem diktatu bez lične inicijative', ali bez oznake *hist.*, u JRBJ 'povj. razg. deprec. profesionalni politički činovnik različitog ranga u koridorima komunističke vlasti, sa tipičnim načinom djelovanja, vladanja, mišljenja', a najpotpunije objašnjenje donosi FRBJ jer navodi dva značenja: 'pejor. 1. *hist.* funkcioner u komunističkom partijskom aparatu, 2. politički funkcioner koji se ponaša i djeluje slično komunističkim funkcionerima', što znači da u oba značenja dolazi do pejorizacije. Za razliku od IRBJ, FRBJ (i JRBJ) uz sljedeće sovjetizme navodi upotrebne etikete: *boljševik hist. pol.*, *čistka hist. pol.*, *kòlhoz (kòlhôz) hist.*, *uràvnìlôvka (uravnìlôvka) hist. ideol.*, a FRBJ bilježi i proširenja značenja: npr. *boljševik* 2. 'pren. pejor. onaj koji se politički vlada kao boljševik; komunist' i *čistka* 2. 'pren. uopće, čin isključenja iz kakve organizacije, ustanove ili sl. onih koji se svojim stavovima, držanjem i djelovanjem protive interesima nadređenih'.

Kod odrednice *bàčuška* rječnici donose neprecizna, pa i netačna pojašnjenja. U IRBJ nema upotrebne etikete *hist.*, a pojašnjenje je 'ruski vojnik, općenito Rusi'. U FRBJ je 'fam. zast. Rus', dok je u JRBJ 'razg. šalj. 1. Rus pa i Ukrajinac, Bjelorus, uopće stanovnik bivšeg Sovjetskog Saveza, sa izvjesnom političkom ironijom 2. *uzrj.* u obraćanju, dobronamjerno'. U FRBJ etiketa *fam. zast.* može se jedino odnositi na stariju upotrebu ove riječi u oslovljavanju 'fam. zast. prijatelju, dragi moj', dok bi drugo značenje ove riječi trebalo biti 'hist. ili razg. Rus'. U posljednje vrijeme ova riječ dobija i sasvim novo, preneseno značenje 'osoba koja je otvoreni ili prikriveni zagovornik ruske politike' (v. V. 2.).

Za leksemu *vřhuška* u FRBJ i IRBJ navedeno je samo jedno značenje, suženo, te etiketa 'pejor. vladajuća klika u nedemokratskim režimima' (FRBJ).

II. 1. 1. 1. 2. *Riječi koje su u jednom ili dva rječnika označene kao rusizmi, a u jednom ili dva nema oznake rusizma*

Posebno je zanimljiva skupina odrednica u kojima rječnici pokazuju razilaženja u pogledu upotrebe etikete porijekla. U tabeli koja slijedi donosimo abecedni popis odrednica iz FRBJ, IRBJ i JRBj u kojima se pokazuju razlike u bilježenju oznake rusizam. U posljednjoj koloni donosimo naš zaključak o tome da li riječ tretiramo kao rusizam ili ne. Oznakom ~ služimo se da obilježimo nepostojanje odrednice u JRBj jer rječnik nije završen.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBj	PORIJEKLO
<i>bŭkvālan</i> (rus. буквальный)	rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>bŭkvār/bŭkvār</i> (rus. букварь)	bez rus.	rus.	rus.	nije
<i>cārēvna</i> (rus. царевна)	rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>čīverica</i> (rus. кивер)	rus.	bez rus.	bez rus.	rus.
<i>gōrd</i> (rus. гордый)	rus.	bez rus.	bez rus.	rus.
<i>isljednīk</i> (rus. исследователь)	bez rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>kadrōvīk</i> (rus. кадровик)	bez rus.	rus.	rus.	rus.
<i>nāizŭst</i> (rus. наизусть)	bez rus.	bez rus.	rus.	nije
<i>nēophōdan</i> (rus. необходимый)	bez rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>ōbzor</i> (rus. обзор)	rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>ōpit</i> (rus. опыт)	rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>pōdanīk</i> (rus. нема)	bez rus.	bez rus.	rus.	nije
<i>podozrēnje</i> (rus. подозрение)	rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>pogībelj/pōgībelj</i> (rus. погібель)	bez rus.	bez rus.	rus.	nije
<i>pokrōvitelj</i> (rus. покровитель)	bez rus.	bez rus.	rus.	rus.
<i>pōsilnī</i> (rus. посыльный)	rus.	bez rus.	~	rus.
<i>prōizvōljan</i> (rus. произвольный)	rus.	bez rus.	~	rus.
<i>skāredan</i> (rus. скáредный)	bez rus.	rus.	~	nije
<i>strōj²</i> (rus. строй)	bez rus.	rus.	~	rus.
<i>trŭdbenīk</i> (rus. трŭженик)	bez rus.	rus.	~	nije
<i>ubijéditi</i> (rus. убедить)	rus.	bez rus.	~	rus.
<i>ūdārnik</i> (rus. удáрник)	rus.	bez rus.	~	rus.
<i>ŭkaz/ŭkaz</i> (rus. ука́з)	rus.	bez rus.	~	rus.
<i>vinōvnīk/vinōvnīk</i> (rus. винóвник)	rus.	bez rus.	~	rus.
<i>vīsokopāran</i> (rus. высокопáрный)	bez rus.	rus.	~	rus.

Kod im. *kadròvìk*, uz koju u FRBJ stoji *hist. pol.*, došlo je do suženja značenja: u FRBJ je to samo 'osoba zadužena za politički kadar', dok IRBJ nudi više značenja 'aktivni oficir ili vojnik, ob. s profesionalnim vojnim statusom; posebno školovani radnik za neko zanimanje ili posao; namještenik'. JRBj ima nešto drukčije značenje '*povj. adm. ideol. pol. razg.* onaj koji prati rad i ponašanje kandidata za određene funkcije i ima velikog uticaja na postavljanja, naimenovanja i unaprjeđenja'.

Uz rusizam *òpit* nijedan rječnik ne navodi etiketu *zast.*, iako su u savremenom bosanskom jeziku ovu riječ potisnule lekseme *eksperiment/eksperiment* i *òglèd*, rjeđe *pòkus/pòkus*. JRBj pored ovoga značenja navodi još dva '2. ispitivanje, utvrđivanje sposobnosti, osobina, mogućnosti angažiranja nekoga ili izvođenja nečega i sl.; proba 3. *ekspr.* iskustvo', ali ne navodi primjere iz korpusa. Ova značenja nismo ni mi mogli potvrditi nigdje u korpusu.

Rusizmi su također *ùdàrnìk* i *vinòvnik/vinòvnik*: za *ùdàrnìk* FRBJ donosi dva značenja, od kojih je prvo *ideol. hist.*, a drugo '*pren.* onaj koji naporno radi', dok IRBJ donosi samo historijsko značenje, ali bez etikete; rusizam *vinòvnik/vinòvnik* u FRBJ je '*publ. eksp.* onaj koji je izazvao, pro-uzrokovao šta loše, počinilac zlodjela, krivac', dok je u IRBJ samo 'krivac; grijешnik'.

Imenice *pokròvitelj* i *ìsljednìk* JRBj navodi kao rusizme, dok FRBJ i IRBJ nemaju takve oznake. Već je navođeno da je im. *pokròvitelj* staroslavizam koji je usvojen preko ruskog jezika, dok je, po svemu sudeći, iz ruskog i im. *ìsljednìk* (< rus. исследователь) jer je i glagol *ìsljeđivati* (rus. исследовать) rusizam (Skok 1973: III: 284).

Kod nekih imenica sporan je njihov status rusizma: takva je riječ *bùkvār/bùkvār*, o kojoj je pisao V. Putanec, koji je na osnovu njene pojave kod starih pisaca utvrdio da je mnogo starija od 16, a živjela je i u 17. st. (1979: 94). Stoga najvjerovatnije nije rusizam. Ni imenica *trùdbenìk* ne bi se trebala označavati kao rusizam jer je u rus. trùженик. FRBJ navodi tri značenja, od kojih je prvo *ideol. hist.*, dok je u trećem došlo do pejorizacije: 'onaj koji se jako trudi', a u IRBJ je bez etikete i pejorativnog značenja. Imenica *stròj*² je rusizam (porijeklom iz staroslavenskog) kad označava *vojn.* 'red vojnika; vrsta', kao u IRBJ, dok FRBJ nema oznake *rus*.

Među pridjevskim odrednicama rusizmi su: *bùkvālan*, *nèophōdan*, *pròizvōljan* i *vìsokopāran*, kao i *pòsilnī*, dok se za *skāredan* to ne bi moglo sa sigurnošću reći. Naime, riječ je o općeslavenskom pridjevu koji se izvođi iz psl. **skaredъ* (usp. polj. szkaradny), a zabilježen je još u Vrančićevom

rječniku iz 1595. godine.³² Već je navedeno da imenicu *pòdanik*, uz koju u JRBJ stoji *rus.*, nema razloga navoditi kao rusizam jer ova riječ ne postoji u ruskom jeziku. Leksema je poznata i u drugim južnoslavenskim jezicima (bug. поданик), a bilježi se i u starim tekstovima. Isto tako ni im. *pogibelj/pògibelj*, koja je zasigurno staroslavenska погыбѣль,³³ a najvjerojatnije i praslavenska leksema.

II. 1. 1. 1. 3. Riječi koje su u jednom ili dva rječnika označene kao rusizmi, a u jednom ili dva tē riječi nisu evidentirane

Različite metodologije u obradi odrednica, ali i odnos autora prema rusizmima pokazuje se i u primjerima njihovog pojavljivanja odnosno izostavljanja, kao i određivanju porijekla. JRBJ, koji je enciklopedijskog karaktera, sadrži neuporedivo najviše rusizama. U tabelama koje slijede služimo se oznakom $\emptyset$ za odrednicu koja nije uvrštena u jednom od rječnika.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>agitprop</i> (rus. агитпроп)	rus.	$\emptyset$	$\emptyset$	rus.
<i>atāmān</i> (rus. атамán)	$\emptyset$	rus.	$\emptyset$	rus.
<i>bjelogardéjac</i> (rus. белогвардеец)	$\emptyset$	$\emptyset$	rus.	rus.
<i>blagòrodan/blāgorodan</i> (rus. благородный, stsl. благородьнь)	rus.	$\emptyset$	$\emptyset$	rus.
<i>boljševizam</i> (rus. большевизм)	$\emptyset$	bez rus.	bez rus.	rus.
<i>boljševizirati</i> (rus. большевизировать)	$\emptyset$	bez rus.	bez rus.	rus.
<i>bòršč</i> (ukr. i rus. борщ, polj. barszcz)	$\emptyset$	rus.	rus.	ukr.
<i>burèvjēsnik/burevjēsnik</i> (rus. буреvéстник)	$\emptyset$	$\emptyset$	rus.	rus.
<i>bùrlak</i> (rus. бурлак)	$\emptyset$	bez rus.	rus.	rus.
<i>čárnī</i> (rus. чёрный)	rus.	$\emptyset$	bez rus.	nije
<i>gŭlāg</i> (rus. гулár)	$\emptyset$	$\emptyset$	rus.	rus.

³² Usp. dalm. *Skaredan* prema lat. *Opicus*, -a, m.; ital. *Lordo*, njem. *Vnflatig Vvüft*, mađ. *Vndok*; dalm. *Gard*, *skaredan* prema lat. *Teter*, ital. *Brutto*, njem. *Schantlich*, mađ. *Ruut* (Vrančić 1595: 70).

³³ Usp. u povelji Hrvoja Vukčića Hrvatinića погнѣнь < pogiběľ: н такон ставнсмо н сложенсмо васн заедано бѣти сѣпротнѣ краљ ѡстон на неговѣ погнѣнь н расѣтне н прогананне вана кралевастава ва васнѣ право прнзѣвав нме гѣа нсѣса хрнста (Zvečaj, 15. januar 1404).

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>igo</i> (rus. íго, stsl. нго)	ø	ø	rus.	stsl.
<i>inòstranī/inostrānī</i> (rus. инострáнный)	bez rus.	ø	rus.	rus.
<i>jedinjénje</i> (rus. едйнénие)	bez rus.	ø	rus.	rus. (!)
<i>kàćuša</i> (rus. катjóша)	rus.	ø	rus.	rus.
<i>kalašnjikov</i> (rus. калáшников)	rus.	ø	rus.	rus.
<i>kazačòk/kazačòk</i> (rus. казачóк)	ø	ø	rus.	rus.
<i>knjāz</i> (rus. князь)	rus.	ø	rus.	rus.
<i>kòlhòznik</i> (rus. колхóзник)	ø	ø	rus.	rus.
<i>kòpějka</i> (rus. копéйка)	ø	ø	rus.	rus.
<i>krèmlj/Krèmlj</i> (rus. кремль/Кремль)	ø	ø	rus.	rus.
<i>kvās²</i> (rus. квас)	ø	rus.	rus.	rus.
<i>masòvìk</i> (rus. массовíк)	ø	ø	rus.	rus.
<i>menjšèvik</i> (rus. меньшевíк)	ø	ø	rus.	rus.
<i>menjševizam</i> (rus. меньшевíзм)	ø	ø	rus.	rus.
<i>mnògoljùdan/mnogòljudan</i> (rus. многолю́дный)	bez rus.	bez rus.	rus.	nije
<i>mnogoljùdnòst/mnogòljudnòst</i> (rus. многолю́дство)	ø	bez rus.	rus.	nije
<i>mògila</i> (rus. моги́ла)	ø	rus.	rus. češ.	rus.
<i>mòrž</i> (rus. морж)	rus.	bez rus.	ø	rus.
<i>mòskvìc</i> (rus. москвíч)	ø	ø	rus.	rus.
<i>mùžik/mužìk</i> (rus. мужíк)	ø	ø	rus.	rus.
<i>naravoučènije</i> (rus. нравоучénие)	rus.	ø	bez rus.	rus.
<i>natùrščik</i> (rus. нату́рщик)	rus.	ø	rus.	rus.
<i>nèbosklon</i> (rus. небосклóн)	ø	ø	rus.	rus.
<i>oblomóvština</i> (rus. обломóвщина)	ø	ø	rus.	rus.
<i>òbrìs</i> (rus. áбрис)	bez rus.	ø	rus.	nije
<i>òtrok/otròk</i> (rus. óтрок, stsl. отрокъ)	ø	ø	rus.	nije
<i>pèrcòvka</i> (rus. перцòвка)	ø	ø	rus.	rus.
<i>perestròjka</i> (rus. перестрòйка)	ø	ø	rus.	rus.
<i>petòljetka/pètoljetka</i> (rus. пятилétка)	ø	bez rus.	rus.	rus.
<i>pìrog/pìrog</i> (rus. пирóг)	ø	rus.	rus.	rus.
<i>plòt²</i> (rus. плот)	ø	ø	rus.	rus.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>podáarak</i> (rus. подáрок)	ø	ø	rus.	nije
<i>pògoda</i> (rus. погóда)	ø	bez rus.	rus.	nije
<i>prèdstojník/prèdstojnik</i> (rus. nema)	ø	rus.	~	nije
<i>prèdstojníkovica/prèdstojnikovica</i> (rus. nema)	ø	rus.	~	nije
<i>prèvashodan/prevàshodan</i> (rus. превосхóдный)	ø	rus.	~	rus.
<i>prèvashodno/prevàshodno</i> (rus. превосхóдно)	ø	rus.	~	rus.
<i>pûd</i> (rus. пуд)	ø	rus.	~	rus.
<i>rabòtânje</i> (rus. nema)	ø	rus.	~	nije
<i>rabòtati</i> (rus. рабóтать)	ø	rus.	~	nije
<i>sàmolēt</i> (rus. самолёт)	ø	rus.	~	rus.
<i>slúčiti (se)</i> (rus. случíться)	ø	rus.	~	rus.
<i>sòvhoz</i> (rus. совхóз)	ø	rus.	~	rus.
<i>šùbara</i> (rus. шýба)	rus.	ø	~	rus.
<i>trockizam</i> (rus. трóцкíзм)	ø	rus.	~	rus.
<i>vòlšēban</i> (rus. волшéбный)	rus.	ø	~	rus.
<i>vòžd</i> (rus. вождь)	rus.	ø	~	rus.
<i>zàpeta</i> (rus. запятáя)	rus.	ø	~	rus.
<i>žrēc</i> (rus. жрец)	rus.	ø	~	rus.

Kao što pokazuje tabela, cijeli je spisak odrednica koje se javljaju u JRBJ u odnosu na FRBJ i IRBJ.

bjelogardéjac (rus. белогвардеец), *burèvjēsník/burevjēsník* (rus. буревестник), *igo* (rus. íго), *kòlhōzník* (rus. колхóзник), *masòvìk* (rus. массовíк), *menjšēvìk* (rus. меньшевíк), *menjševizam* (rus. меньшевíзм), *mòskvìč* (rus. москвíч),³⁴ *mužik/mužík* (rus. мужíк), *něbosklon* (rus. небосклóн), *oblomónština* (rus. облóмовщина), *pèrcōvka* (rus. перцóвка), *plôt*² (rus. плот), *podáarak* (rus. подáрок).

Među navedenim leksemama dosta je onih koje ne pripadaju polju općeupotrebne leksike, tako da možemo govoriti o historicizmima. Neke od njih imaju i druga značenja: im. *burèvjēsník/burevjēsník*, pored osnovnog

³⁴ JRBJ navodi lik *mòskvìč*, dok Halilovićev *Pravopis bosanskoga jezika* preporučuje *mo-skvič* (2017: 426). Smatramo uvjerljivom argumentaciju za oblik *mòskvìč* koju navodi M. Šipka (1965: 126–127).

značenja ‘*zool.* ptica burnica, ona koja najavljuje buru, oluju; albatros’, ima i preneseno ‘*ideol. povj.* vjesnik revolucije u SSSR-u’, dok je egzotizam *pěrcōvka* ‘vrsta jake votke zapaprene biberom’. S druge strane, lekseme *něbosklon* i *igo* tretiraju se kao ekspresivna leksika: *něbosklon* je poetizam koji je stvorio ruski pjesnik i prevodilac I. Martynov (Виноградов 1999: 365), dok je im. *igo* psl. riječ (psl. *jъgo) zabilježena i u staroslavenskom (stsl. нго), ali i u drugim slavenskim jezicima (češ. jho), te ju nema potrebe tretirati kao rusizam. Ni imenicu *òtrok/otròk* ne bi trebalo tretirati kao rusizam jer je pored staroslavenskog (stsl. отрокъ) opstala i u nekim savremenim slavenskim jezicima poput slovenskog (slov. otròk), a isto važi i za im. *podáarak*, koja se u značenju ‘poklon, dar’ javlja i u drugim slavenskim jezicima (polj. podarek, slov. podárek).

Ni neke druge odrednice koje navodi JRBJ najvjerovatnije nisu rusizmi. Imenica *òbrīs* u ruskom ima oblik абрис. Trebalo bi detaljnije ispitati da li je im. *jedinjénje* rusizam jer u ruskom единение znači ‘тесная связь, сплочённость, единство’ te bi najbliže značenje bilo ‘tjesna povezanost, sloga, jedinstvo’, dok se za hemijski spoj koristi riječ соединение.³⁵ Rusizmom nema potrebe tretirati ni leksemu *pògoda*, usp. npr. *něpogoda*,³⁶ kao ni prid. *mnògoljūdan/mnogòljudan* i im. *mnogoljūdñost/mnogòljudñost* jer je riječ o općeslavenskoj tvorbi prefiksom *mnogo-*.

Posebno je zanimljiva im. *plòt*,² za koju JRBJ navodi da je rusizam i daje sljedeća značenja: ‘1. tjelesna ljubavna strast; putenost 2. tijelo; telo *et-nol*. 3. *rel. pravosl.* ljudsko tijelo u cjelokupnosti fizičkih svojstava i fizičkih potreba, suprotstavljeno čovjekovoj duhovnosti’. Kako je već ranije navedeno, *plòt* je i staroslavenska leksema (stsl. плъть), s tim da se lik s refleksom /lo/ može smatrati rusizmom. To isto važi i za lekseme *ovaplòtiti* i *ovaploćenje*.³⁷ Također za prid. *blagòrodan/blàgorodan*, koji je staroslaven-ski kalk grč. εὐγενής,³⁸ valja pretpostaviti da je u savremenom jeziku etabliran pod utjecajem ruskog.

U JRBJ, za razliku od FRBJ i IRBJ, zabilježene su i neke druge odrednice koje su itekako prisutne u različitim stilovima bosanskog jezika: *gŭlāg*,

³⁵ Usp. na Gramoti: химия Вещество, в котором атомы одного или различных элементов соединены между собой тем или иным видом химической связи.

³⁶ Trubačov u svom rječniku navodi da je im. **nepogoda* sačinjena od **ne* + **pogoda* (1997: XXIV: 192–193).

³⁷ Ruski gl. воплотить i воплощать vode porijeklo od stsl. въплътити, tako da je gl. *ovaplòtiti* nastao po uzoru na ruski.

³⁸ Grčka složenica εὐγενής (*eugenēs*) sačinjena je od *eu* ‘dobar’ i *gen* ‘porijeklo’, pa bi značenje bilo ‘rođen u dobroj porodici’ (Шанский 1971: 48).

kazačòk/kazačòk, kòpějka, krěmlj/Krěmlj, perestròjka. Pridjev *inostrānī/inòstranī* također je rusizam jer kao drugi dio složenice ima riječ страна, koja u ruskom znači ‘zemlja’.

JRBJ i IRBJ navode im. *petòljetka/pětoljetka*, ali različita značenja. U JRBJ to je ‘a. ekon. pol. ideol. povj. vrijeme od pet godina u kojem treba izvršiti planirane poslove i zadatke ekonomskog i društvenog razvoja komunističke države, po uzoru na SSSR b. takva dva ili tri perioda u novoj Titovoj Jugoslaviji u poslijeratnom periodu, na kojima se posebno radilo i insistiralo: petogodišnji plan’, pa je treba tretirati kao rusizam jer ima značenje kao rus. пятилётка, dok je u IRBJ to ‘niža osnovna škola koja je trajala pet godina’.

Na jednu vrstu razlika u bilježenju oznake *rus.* u primjerima imenica koje završavaju na *-izam* već je ukazano. JRBJ nedosljedno bilježi etikete porijekla uz takve riječi, npr. uz *boljševizam* nema etikete, ali uz *menjševizam* ima. Ovdje se može dodati i to da IRBJ ima više imenica na *-izam*: *trockizam, boljševizam*, ali i glagole izvedene od imenica: *boljševizirati* i *rabòtati*. Imenica *rabòtānje* ne postoji u ruskom jeziku, a ni imenice *prèdstojník/prèdstòjnik* i *prèdstòjnikovica/prèdstojníkovicica* nisu rusizmi.³⁹

Pridjev *čarnī* također ne treba svrstavati u rusizme jer održava zapadnoštokavsku (i čakavsku) dijalekatsku crtu zabilježenu u usmenoj književnosti (usp. u JRBJ: *čarnim* okom kroz srčali pendžer).⁴⁰ S druge strane, im. *atāmān*, koju FRBJ ne bilježi, došla je iz ruskog iako označava i ukrajinsku realiju: ukr. отáман. Stoga bi u budućim rječnicima bosanskog jezika u odrednici *atāmān* pored oznake *rus.* trebala stajati i oznaka *ukr.*

Navedena tabela također pokazuje da FRBJ u odnosu na IRBJ ima značajniju ekvidistancu prema rusizmima jer u njemu nema cijelog spiska odrednica: *bùrlāk, mògila, pùd, sāmòlèt, slúčiti (se), sòvhoz*. Njihovo izostavljanje u rječniku savremenog jezika je razumljivo, ali je nejasno zašto se npr. u FRBJ bilježi *kòlhoz/kòlhòz*, ali ne i *sòvhoz/sòvhòz*.⁴¹ FRBJ nema ni

³⁹ Imenica *prèdstojník* kalk je njem. lekseme *Vorsteher* (*vor* ‘pred’ i *stehen* ‘stati’), usp. u slov. jeziku: *predstòjnik*.

⁴⁰ FRBJ nepotrebno pojašnjava odvojeno *čarnī* i *čaran*, pri čemu je određeni vid *čarnī* rusizam koji ima dva značenja ‘<rus.> prid. [Gjd. čarnòg(a)] *ekspr.* 1. crn 2. koji očarava; očaravajući, čaroban, zanosan’, dok neodređeni vid *čaran* nije rusizam i ima jedno značenje: ‘prid. [Gjd. čarna; odr. čarnī, Gjd. čarnòg(a)] jez. knjiž. koji je pun čara; očaravajući, zanosan, čaroban’.

⁴¹ O tome koliko su sovjetizmi *kòlhòz/kòlhòz* i *sòvhòz*, odnosno realije koje označavaju, povezani, govori i ruska pridjevska složenica *колхòзно-совхòзный*. O normativnom statusu ovih riječi zanimljiva zapažanja donose A. Bagdasarov i M. Nosić (2017), a o (ne)opravdanosti pojavljivanja ovih odrednica u školskim rječnicima piše Bagdasarov

riječ *bõršč*, koja bi se trebala odrediti kao ukrajinizam. S druge strane, IRBJ ne bilježi neke riječi poput *kàćuša*, *kalašnjikov*, *vòlšēban* i *žrēc*, koje su prisutne u različitim stilovima bosanskog jezika te bi trebalo da imaju mjesto i u rječniku savremenog jezika, a u odrednici *pūd* ‘mjera za težinu (16,38 kg)’ morala bi stajati etiketa *hist.*

Rusizam je i imenica *kvās* kada označava ‘rusko fermentirano piće od raženog brašna i slada’, kako je to opisano u IRBJ i JRBj, dok FRBJ objašnjava ‘*biol.* tvar s gljivicama koje izazivaju kiselo vrenje; koristi se u proizvodnji hljeba; kvasac’, što znači da se pojašnjava psl. **kvasz*.

II. 1. 1. 1. 4. Ostali specifični primjeri

U ostale specifične primjere spadaju oni u kojima se pokazuju razlike među trima rječnicima, bilo da se odrednica pojavljuje u jednom od rječnika, bilo da nema oznake *rus.* za odredničku riječ koja jeste rusizam ili se pak navodi drugo porijeklo.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBj	PORIJEKLO
<i>āstrahān</i> (rus. а́страхань)	bez rus.	rus.	evr. posr.	rus.
<i>čāj</i> (rus. чай)	tur. ← kin.	kin.	rus. orij.	tur. ← kin.
<i>čèrkēska</i> (rus. черкэ́ска)	ø	ø	rus.	rus. ← kar.
<i>dekàbrist(a)</i> (rus. декаб́рист)	rus.	rus.	klas. evr.	rus.
<i>fiskultúra</i> (rus. физкульту́ра)	rus.	grč.	bez rus.	rus.
<i>Informbirō</i> (rus. Информбюро́)	bez rus.	fr.	fr. rus.	rus.
<i>jūnoša</i> (rus. юно́ша)	stsl.	rus.	ø	stsl.
<i>kājāk</i> (rus. кая́к)	engl.	eskim.	rus. posr.	engl. ← esk.
<i>krēpōst</i> (rus. кре́пость)	bez rus.	bez rus.	csl. rus.	nije
<i>kūmīr</i> (rus. куми́р, stsl. коумнрѣ)	rus.	bez rus.	stsl. posr.	rus. ← stsl.
<i>kūrgān</i> (rus. курга́н)	ø	ø	rus. posr.	rus. ← mong.
<i>lājka</i> (rus. ла́йка)	ø	ø	rus.	rus.
<i>màzut</i> (rus. мазу́т)	rus.	turkm.	rus. posr. evr.	rus. ← turkm.
<i>nēponjātan</i> (rus. непоня́тый)	ø	ø	rus.	rus.

u tekstu *Povratak kolhoza i sovhoza u škole*. Usp. na: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/a-b/bagdasarov-artur/26733-treba-li-pravopisu-kolhoz-i-sovhoz.html>.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>něrvčik</i> (rus. нема)	ø	ø	klas. evr. rus.	pseudorus.
<i>něsaobrazan</i> (rus. несообразный)	ø	ø	rus.	rus.
<i>níva</i> (rus. Нíва)	ø	ø	rus.	rus.
<i>politbirō</i> (rus. политбюрó)	rus.	grč.-fr.	~	rus.

Imenica *àstrahān* je rusizam jer je u njenom sastavu toponim (< *Астрахань*: grad na ušću rijeke Volge) (Menac 2003–2004: 359) izveden od turk. *As-tarxan*.⁴² I neke druge odrednice su nesumnjivo rusizmi, poput *fiskultúra*, *Informbirō* i *politbirō*.

JRBJ navodi nešto više rusizama, među kojima neki pripadaju polju leksike koja u bosanskom nije općepotrebna: *něponjātan* (*něpon'jātan*) (sic!), *něsaobrazan*, *něsaobraznōst*, ili je riječ o kulturno specifičnoj leksici: *lājka* '1. rasa sibirskih lovačkih pasa 2. (+ *potenc.*) asocijativno na psa Lajku, prvo živo biće koje je bilo upućeno u kosmos', *níva* 'razg. *autb.* vrsta terenskog automobila ruske proizvodnje; lada'.

Kod jednog broja odrednica JRBJ navodi posredovanje ruskog ili nekog drugog jezika u procesu posuđivanja: uz *čaj* stoji *rus. orij.*, s tim da je ova riječ porijeklom iz kineskog, a u bosanski je ušla preko turskog (Škaljić 1966: 159). Za *kājāk* se navodi također *rus. posr.* iako je ova riječ anglicizam preuzet iz eskimskog (HER 2004: V: 13). Već je navođeno da su imenice *čerkěska*, *kùrgān* i *māzut* u bosanski jezik ušle iz ruskog kao posrednika: prva je karačajskog, druga mongolskog, a treća turkijskog porijekla.

Imenica *jūnoša* u FRBJ opravdano se navodi kao staroslavenizam.

Na samome kraju, iako nije uputno komentirati ono čega nema, treba spomenuti da se u rječnicima standardnog jezika FRBJ i IRBJ, za razliku od JRBJ koji je enciklopedijski, ne nalaze neke riječi koje su itekako prisutne u različitim stilovima bosanskog jezika: *bābuška/bābuška*, koja pored osnovnih značenja u savremenom jeziku poprima i pejorativno (v. IV. 2.), kao i neki postsovjelizmi poput *perestrōjka* (rus. перестрóйка) i *glāsnōst* (rus. глáсность) jer su i danas frekventni u medijskom diskursu

⁴² Vidi kod Fasmera: "Скорее всего, из тюрк. *As-tarxan* 'начальник асов, алан' (в Хазарском каганате), т. е. первоначально, возможно, ставка аланского военачальника" (1986: I: 94).

koji se bavi političkim pitanjima,⁴³ ali i neki ruski egzotizmi: *dùma/Dùma*, *krèmlj/Krèmlj*, *rùblja/rùblja*, a svakako i riječi *gùlāg* i *ščī*.

Na osnovu svega rečenog može se zaključiti da su u rječnicima prisutne brojne nedosljednosti i nepreciznosti, koje su uglavnom rezultat oslanjanja na starija leksikografska djela. FRBJ je u metodološkom smislu najmoderniji jer bilježi proširenja i suženja značenja, a donosi i upotrebne etikete, dok JRBJ donosi najviše rusizama, ali uz određene propuste koji su već navedeni.

II. 1. 1. 2. *Ukrajinizmi i bjelorusizmi*

Za razliku od rusizama koji su poprilično brojni, riječi iz ukrajinskog i bjeloruskog jezika uopće se ne bilježe u rječnicima bosanskog jezika. Tako se npr. im. *bõršč* i *Kòzāk* (*Kozáci*) objašnjavaju kao rusizmi, iako u pojašnjenju JRBJ za *bõršč* navodi da je jelo ukrajinskog porijekla.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>bõršč</i> (ukr. i rus. борщ, polj. barszcz)	ø	rus.	rus.	ukr.
<i>Kòzāk/Kozáci</i> (ukr. козák, rus. казák)	rus.	rus.	rus.	ukr.

Razlozi klasificiranja svih istočnoslavenizama u rusizme su višestruki. Prvi je historijski, koji je posljedica permanentne rusifikacije Ukrajine i Bjelorusije, a time i ukrajinskog i bjeloruskog jezika, pa se politička i kulturna dominacija odrazila i u leksikografiji. Zbog toga u općejezičkim rječnicima bosanskog jezika u popisima skraćenica uopće ne postoje *ukr.* i *blrus.*, u čemu slijede starija leksikografska djela, premda se u nekim starijim rječnicima pojedine lekseme poput im. *bõršč* objašnjavaju kao ukrajinske,⁴⁴ a i pojedini specijalizirani ruski rječnici, npr. *Российский гуманитарный энциклопедический словарь* (2002), ovu riječ određuju kao ukrajinsku. Riječ *борщ* (i jelo) došla je u Rusiju iz Ukrajine, a iz ruskog jezika prešla je u druge slavenske jezike.⁴⁵

⁴³ O upotrebi riječi *perestrojka* i *glasnost* u jeziku bosanskohercegovačke i ruske štampe na više mjesta govori A. Ljevo-Ovčina (2021).

⁴⁴ Ž. Čelić i K. Lewis navode da se riječ *boršč* (rus. борщ) u Klaićevom rječniku do posljednjeg izdanja iz 2012. godine definira kao ruska riječ, iako je još u Fasmerovom rječniku definirana kao ukrajinska riječ (2014: 259).

⁴⁵ Usp.: <https://1597.slovaronline.com/1317-борщ>. I *Kulinarski rječnik* V. V. Pohlebki-na definira *boršč* kao ukrajinsko jelo. Jelo je zastupljeno u više nacionalnih kuhinja, a postojanje više njegovih varijanti povezuje se s razdvajanjem ukrajinskih zemalja u prošlosti i s tim da dio ukrajinskog naroda živi u Rusiji, Poljskoj, Moldaviji, Rumuniji,

Već je pojašnjavano da se u tumačenje porijekla leksike moraju uključiti i šira lingvokulturološka tumačenja i leksema i realija koje označavaju, pa se u skladu s tim sa spiska rusizama može skinuti im. *bõršč* jer je “riječ o ukrajinskome (u manjoj mjeri i poljskome) nacionalnom jelu, pa tako i o ukrajinskoj riječi” (Čelić i Lewis 2014: 259).

Sa popisa rusizama trebalo bi skinuti i riječ *Kòzāk* (*Kozáci*). U IRBJ kod odrednice *kòzāk* stoji ‘im. m. r. (rus.), n. mn. *kozáci* – stanovnik naoružanih pograničnih grupacija carske Rusije oko rijeke Don; pripadnik posebne vojne formacije u carskoj Rusiji’, dok se u FRBJ objašnjava množina *Kozáci* (rus.) ‘etn. hist. ratnici graničari u carskoj Rusiji, potomci Tatarsa, polunomadi s posebnom samostalnom vojničkom organizacijom’. Ne samo da je s aspekta adaptacije lekseme jasno njeno ukrajinsko porijeklo: rus. *kazák* ~ ukr. *kozák* – iz ruskog bi ili morala proći transfonemizaciju ili bi bila usvojena kao *kàzāk* – nego se i u starijim etimološkim rječnicima objašnjava kao ukrajinska riječ, a u takvoj formi je preuzeta i u poljski jezik (*kozak*).⁴⁶ S tim u vezi je i odnos *kazačòk* ~ rjeđe *kozačòk* (rus. *казачòк*, ukr. *козачòк*): ukrajinska i ruska narodna plesna igra nastala među ukrajinskim Kozacima, ali odrednicu ne bilježe ni FRBJ ni IRBJ.

II. 1. 2. Zapadnoslavenizmi

I leksika iz zapadnoslavenskih jezika rezultat je kulturnog posuđivanja, s tim da je u bosanskom jeziku različit udio leksike iz ovih jezika. Naime, iako su političke i kulturne veze sa zapadnoslavenskim narodima i jezicima prisutne još od srednjeg vijeka, te veze nisu ostavile značajnijeg traga u bosanskom jeziku. Osmanskim osvajanjem Bosne i njenim uključivanjem u tokove orijentalno-islamske civilizacije takve veze postaju još slabije, tako da se značajniji kontakti sa zapadnoslavenskim jezicima, ali i usvajanje leksike iz ovih jezika može pratiti tek od 19. st., u okviru procesa

Čehoslovačkoj, kao i sa turskim, nogajskim, krimskim, poljskim, mađarskim, moldavskim, grčkim i ruskim kulinarским običajima i okusima (Похлебкин [2002] 2024: 33).

⁴⁶ Vidi kod Fasmera: “**казák, á-**, укр. *козák*, др.-русс. *козакъ* «работник, батрак», впервые в грам. 1395 г.; Из укр. заимств. польск. *kozak* «казак». Ударение в форме мн. ч. *казáки* – результат влияния польско-укр. формы; оренб. казаки говорят: *казакíи*; Заимств. из тур., крым.-тат., казах., кирг., тат., чагат. *kazak* «свободный, независимый человек, искатель приключений, бродяга». Сюда же *казáки* мн., соврем. *казáхи* – тюрк. народ. Этноним *касóг* не родствен *казák*” (1986: II: 158). I *Słownik języka polskiego* PWN *Kozaka* definira kao pripadnika drevne zajednice na prostorima Ukrajine i jugozapadne Rusije – “członek dawnej wspólnoty na terenach Ukrainy i półd.-zach. Rosji”.

standardizacije, kada je veći broj posuđenica iz češkog u bosanski jezik ušao preko hrvatskog. Zapravo, najveća zasluga za ulazak većeg broja bohemizama u srednjojužnoslavenski jezik pripada ilirskom pokretu i Zagrebačkoj filološkoj školi, koja u sklopu koncepcije standardnog jezika inovira leksički sistem srednjojužnoslavenskog jezika. Bohemizama je u bosanskom jeziku neuporedivo više u odnosu na polonizme, dok se u rječnicima bosanskog jezika uopće ne bilježe riječi iz slovačkog jezika niti postoji skraćenica za taj jezik.

II. 1. 2. 1. *Bohemizmi*

Kao što je naglašeno ranije, za ulazak bohemizama u bosanski jezik najvažniju ulogu imao je hrvatski jezik kao posrednik s obzirom na to da u 19. st. Hrvatska ima izraženije veze s Češkom, što je rezultat školovanja u Češkoj, ali naročito kao posljedica ilirskog pokreta koji su zagovarali hrvatski filolozi. U sklopu takvih ideja već se polovinom 19. st. pojavljuju rječnici u koji su ušli brojni bohemizmi. Najkrupniji poduhvat na uvođenju riječi iz slavenskih jezika predstavlja leksikografski rad predstavnika zagrebačke filološke škole B. Šuleka, koji se smatra ocem hrvatske terminologije. Njegov *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* [*Němačko-hrvatski rěčnik*] objavljen je 1860. te sadrži, pored naučne terminologije, brojne bohemizme od kojih su mnogi zaživjeli u jeziku. Iako se Šulekov leksikografski poduhvat često kvalificira kao puristički, ostaje činjenica da je on utjecao ne samo na leksiku hrvatskog jezika nego i na bosansku i srpsku (v. III. 1.). U Bosni i Hercegovini, koja je do kraja 19. st. u sastavu Osmanskog Carstva, nema poduhvata koji je paralelan s hrvatskim, ali se ulaskom BiH u sastav Austro-Ugarske Monarhije bosanskohercegovačko društvo u značajnijoj mjeri okreće zapadu, što se odražava u jeziku usvajanjem različitih slojeva leksike, pa tako i bohemizama.

Među slavenskim posuđenicama bohemizmi su u savremenom bosanskom jeziku drugi po zastupljenosti, dolaze poslije rusizama, premda je njihov broj neuporedivo manji. U rječnicima je brojčani odnos ovakav: u IRBJ 26, u FRBJ 18, dok je u JRBj svega 14 riječi (do slova P) u kojim dolazi oznaka češ.

ODREDNICA	RBJ	IRJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>brvak</i> (češ. brvka)	ø	ø	češ.	nije
<i>časopis</i> (češ. i slč. časopis)	češ.	češ.	češ.	češ.
<i>dikobraz</i> (češ. dikobraz)	češ.	češ.	češ.	češ. ← rus.
<i>dīvka/dīvka</i> (češ. ?)	češ.	ø	bez češ.	nije
<i>dōbrobit</i> (češ. dobrobyt)	bez češ.	bez češ.	češ.	češ.
<i>dójam</i> (češ. dojem)	bez češ.	češ.	češ.	češ.
<i>dōstatan</i> (stčeš. dostatný)	bez češ.	bez češ.	češ.	češ.
<i>dótični/dòtični</i> (češ. dotyčný)	bez češ.	bez češ.	češ.	češ.
<i>gēslo/gēslo</i> (češ. heslo)	češ.	češ.	češ.	češ.
<i>hàubica</i> (češ. houfnice)	češ.	češ.	češ.	češ. ← njem.
<i>klòkan</i> (češ. klokan)	češ.	bez češ.	bez češ.	češ.
<i>kòpačka</i> (češ. kopačka)	češ.	češ.	češ.	češ.
<i>nàklada</i> (češ. náklad)	bez češ.	češ.	bez češ.	češ.
<i>pēlud/pēlud</i> (češ. pel)	češ.	češ.	bez češ.	češ.
<i>pīsanka</i> (češ. písanka)	bez češ.	bez češ.	češ.	češ.
<i>pīsarna</i> (češ. písárna/pisárna)	ø	ø	češ.	češ.
<i>pištōlj</i> (češ. pistole)	češ.	ital.	češ.	češ.
<i>plīn</i> (češ. plyn)	češ.	češ.	češ.	češ.
<i>pōkōst</i> (češ. pokost)	ø	češ.	bez češ.	češ.
<i>pōlka</i> (češ. polka)	češ.	polj.	~	češ.
<i>rōbot</i> (češ. robot)	češ.	češ.	~	češ.
<i>sādra</i> (češ. sádra)	češ.	ø	~	češ.
<i>sklādatelj</i> (češ. skladatel)	bez češ.	češ.	~	češ.
<i>sklādati</i> (češ. sklādati)	bez češ.	češ.	~	češ.
<i>sklādba</i> (češ. skladba)	bez češ.	češ.	~	češ.
<i>sōb</i> (češ. sob)	češ.	češ.	~	češ.
<i>srāz</i> (češ. sraz)	češ.	bez češ.	~	češ.
<i>strōj¹</i> (češ. stroj)	bez češ.	češ.	~	češ.
<i>strōjār</i> (češ. strojař)	ø	češ.	~	češ.
<i>strōjārnica</i> (češ. strojovna)	ø	češ.	~	< češ.
<i>strōjārski</i> (češ. strojnický)	ø	češ.	~	< češ.
<i>strojárstvo</i> (češ. strojírenství)	bez češ.	češ.	~	< češ.
<i>strōjni¹</i> (češ. strojní)	ø	češ.	~	< češ.
<i>strōjnica</i> (češ. nema)	ø	češ.	~	< češ.
<i>tīsak</i> (češ. tisk)	bez češ.	češ.	~	češ.

ODREDNICA	RBJ	IRJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>tlāk</i> (češ. tlak)	bez češ.	češ.	~	češ.
<i>vělēban</i> (češ. velebný)	bez češ.	češ.	~	češ.
<i>zākłada/zāklada</i> (češ. nema)	bez češ.	češ.	~	nije
<i>zāmak/zāmak</i> (češ. zámek)	češ.	bez češ.	~	češ.
<i>žězlo/žězlo</i> (češ. žezlo)	češ.	bez češ.	~	češ.

U sljedećim odrednicama stoji oznaka češ. u sva tri rječnika (u JRBJ do P) te se za sve ove odredničke riječi može utvrditi da su bohemizmi:

časopīs (češ. časopis), *dīkobráz* (češ. dikobraz), *gēslo/gēslo* (češ. heslo), *hàubica* (češ. houfnice), *kòpačka* (češ. kopačka), *plin* (češ. plyn), *ròbot* (češ. robot), *sòb* (češ. sob).

Već je ranije navedeno da su neke od ovih riječi u češki ušle iz drugih jezika, neke su kalkovi, dok je im. *ròbot* neologizam koji je uveo češki pisac K. Čapek (1890–1938) u naučnofantastičnoj drami *R.U.R.* (1920), a potom se riječ proširila u većinu evropskih i svjetskih jezika.⁴⁷

Uz pojedine odrednice u jednom od rječnika nema oznake češ. iako je nesumnjivo riječ o bohemizmima. U IRBJ su to sljedeće odrednice: *klòkan*, *srâz*, *zāmak/zāmak*, *žězlo*, dok je u FRBJ takva odrednica *dójam*. Suprotno tome, uz neke odredničke riječi poput *dīvka/dīvka* ‘zamjena za kafu (od različitih biljaka, ob. žitarica)’ u FRBJ stoji češ., dok u JRBJ nema takve oznake, ali, po svemu sudeći, nije u pitanju bohemizam.⁴⁸

Neke od čeških posuđenica nastale su kalkiranjem njemačkih predložaka. Inače, kalkiranje kao izraz purističkih tendencija javlja se u različitim fazama češkog jezika. Već je navođeno da je njemački imao ulogu modela u nastanku lekseme *časopīs* (češ. i slč. časopis), prema njem. *Zeitschrift*, koja je kalk grč. *χρονογραφικόν*. Imenica *vlāk* također je kalk prema njem. *Zug*. Iako ova leksema nije karakteristična za bosanski jezik, navodi se u rječnicima: za razliku od IRBJ koji objašnjava odrednicu *vlāk*, FRBJ samo upućuje na *vôz*. Ni u jednom rječniku ne stoji oznaka češ. Vjerovatno je im. *nāklada*, koja je kalk njem. *Ausflage*, došla iz češ. i slč. *náklad* (Turk i Sesar 2003: 328). Etimološki rječnici u starije kalkove ubrajaju i im. *zāmak/zāmak* ‘plemičko sjedište, dvorac’, izvedenu iz *zámek*¹ ‘brava’ prema njem.

⁴⁷ Usp. kod Rejzeka koji riječ dovodi u vezu s *robota* ‘obavezni neplaćeni rad podanika (u feudalizmu)’ od psl. **orbota* ‘težak rad, ropstvo’ (2012: 569–570).

⁴⁸ U HER-u također stoji oznaka češ., ali se ne navodi češki lik. U rječnicima češkog jezika ne nalazimo ovu riječ u ovom značenju.

Schloss, koja također ima oba značenja.⁴⁹ Izvorno značenje je zapravo ‘zastvorena, utvrđena građevina’ (Rejzek 2001: 733).

JRBJ, iako ne sadrži mnogo leksema s oznakom češ., bilježi neke koje nemaju FRBJ i IRBJ. Za im. *brvak* ‘zool. larva trakovice, trakulje u obliku mjehe sa mnogobrojnim glavicama (*Coenurus cerebralis*)’⁵⁰ oznaka češkog porijekla stoji i u HER-u (2004: II: 106). Međutim, ni HER ne navodi češki oblik. U rječnicima češkog jezika bilježi se leksema *brvka*,⁵¹ ali su deći po etimološkim rječnicima, kao i pojašnjenju ove odrednice u Rečniku SANU, leksema *brvak* izvodi se iz *brlj* ‘зool. бобичаста ларва овчје тракуље *Taenia coenurus* која живи у мозгу овце; вар. брва²; исп. брвак, брваљ, брвица’ (1962: II: 187)⁵² i nema veze s češkim jezikom te ostaje nejasno zašto je HER svrstava u bohemizme.

U JRBJ se kao bohemizmi navode i lekseme *dǔbrobīt*, *dǔstatan* i *dǔtičnī*/ *dǔtičnī*, koje se nalaze još u popisima čeških riječi Maretića (1892) i Jonkea (1965), s tim da *dǔbrobīt* kao bohemizam navodi i Rječnik SANU (1966: IV: 395). Kad su u pitanju lekseme *pīsānka* i *pīsārna*, ne treba isključiti mogućnost formiranja unutrašnjom tvorбом u ranijim periodima, međutim, savremena značenja u potpunosti odgovaraju onima u češkom jeziku: češ. *pīsanka* ‘škol. školní sešit na cvičení v psaní v prvních školních ročnících’ i češ. *pīsārna/pisārna* ‘místnost, zprav. kancelář (n. oddělení úřadu, podniku), kde se vykonávají písářské práce: klapot psacích strojů v p-ě; veřejná p. podnik, kde se za poplatek píše na stroji; dř. obchodní p-y kanceláře, kontoár’.⁵³

Razlike u tumačenju porijekla leksema u rječnicima bosanskog jezika pokazuju se u opisu im. *pólka* (češ. polka), za koju u FRBJ stoji ‘muz. folk. vrlo dinamičan češki narodni ples u dvočetvrtinskom taktu’ i etiketa češ., dok IRBJ navodi samo ‘vrsta plesa u dvočetvrtinskom taktu; muzika za taj ples’ te je određuje kao polonizam. Zanimljivo je da ovu riječ

⁴⁹ Slično pojašnjava i Fasmer, s tim da je leksema u ruski ušla iz poljskog: “Заимств. из польск. zamek, которое через чеш. zámek калькирует ср.-в.-н. slōz ‘замок, запор’, затем ‘перемычка долины, оврага и под.’. Последнее в свою очередь является калькой лат. clūsа ‘запор, форт, укрепление’” (1986: II: 77).

⁵⁰ U JRBJ se navodi i odrednica *brvalj* ‘zool. vrsta trakavice, trakulje *Taenia coenurus*, uz-ročnik vrtičavosti, bolesti ovaca; brlj’, ali bez oznake češ.

⁵¹ U češ. im. *brva*, *brvka* ima više značenja, od kojih je nama relevantno *zool.*: ‘vlaso-vitý útvar u nižších živočichů (červů, nálevníků a j.)’. Usp. također za *brvka* ‘brva rozměru pod hranici viditelnosti, nalézající se především na archiplastech pol-tivek bakteriových, řasinka, cilie’ u kartoteci: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?heslo=brva&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=50.

⁵² Rečnik SANU uz odrednicu *brvak* navodi da se pojavljuje kod M. Divkovića (1962: II: 133).

⁵³ Usp. u Havránekovom rječniku: <https://ssjc.ujc.cas.cz>.

Szymczakov *Słownik języka polskiego* definira kao češki ples ‘czeski taniec narodowy; tež: muzyka do tego tańca’, dok Havránekov *Slovník spisovného jazyka českého* ne navodi da je češki ples i muzika nego samo ‘*kolový tanec v dvoudobém taktu; hudební skladba k tomuto tanci*: tančit polku; – hrát polku’, s tim da upućuje na odrednicu Polka v. Polák. Najpreciznije pojašnjenje daje Snój navodeći da je riječ preuzeta “prek nem. *Polka* iz češ. *polka* ‘polka’, prvotno ‘Poljakinja’. Tako so okrog leta 1831 v Pragi v čast takrat zatiranim Poljakom poimenovali to vrsto plesa” (2016: 565). Stoga nam se čini najlogičnije da uz odrednicu treba da stoji etiketa češ., iako je naziv nastao u čast tada potlačenih Poljaka.

Rječnici navode različitu etimologiju i za imenicu *pištōlj*. Za razliku od FRBJ, u kojem je ova riječ bohemizam, u IRBJ se navodi da je iz italijanskog. Skok pojašnjava da je femininum iz ital. *pistola*, a maskulinum može biti preko tur. *pisto*, *pištov* ili preko njem. *Pistole* od češ. *pištal* iz husitskih ratova (1972: II: 665). Snój leksemu izvodi iz “nem. *Pistole*, iz česar je prevzeto tudi angl. *pistol* ‘pištola’. Nem. beseda je prevzeta iz frc. *pistole*, ta pa iz pozno srvnem. *pitschal*, *pischalle* ‘pištola’, kar je izposojenka iz češ. *pišt’ala* ‘piščal’. Oblika cevi prvotnih pištol je namreč spominjala na obliko cevi piščali” (2016: 542). Slično pojašnjenje navodi i Machek, prema kojem je riječ u romanske jezike došla iz češkog: “Románské slovo samo však pochází z Čech: jistý druh lehčí zbraně Husité zvali *pištala* (slovo rázu slangového), hledíce k tomu, že měly dlouhé roury a že vydávaly rány zvuku asi jasnějšího nežli kusy těžké” (1957: 451). Na osnovu svega se može zaključiti da je leksema *pištōlj* češkog porijekla, ali su mnogi jezici mogli imati posredničku ulogu u prenošenju.

Razlike između FRBJ i IRBJ pokazuju se u još dvije skupine odrednica. U IRBJ, za razliku od FRBJ, etiketa češ. stoji uz *sklādatelj*, *sklādati* i *sklādba*. Iako je u svim primjerima moguća unutrašnja tvorba od psl. **klasti*, s obzirom na to da se značenje navedenih leksema odnosi na muzička djela i njihovo stvaranje, nema sumnje da je u nastanku ovih leksema utjecao češki, kao što to pokazuje i Šulekov *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, u kojem uz odrednicu *skladba* stoji oznaka č. *art*, dok je za kompozitora naveden lik *skladalac stil. art.* (1875: II: 1035).

IRBJ i uz odrednice *strōj¹*, *strōjār*, *strōjārница*, *strōjārskī*, *strojárstvo*, *strōjnī*, *strōjnica* navodi etiketu češ., s tim da u Šulekovom rječniku nema oznake za češki. S obzirom na to da se neke od ovih odrednica pojavljuju još u Mažuranić-Užarevićevom rječniku kao bohemizmi, treba pretpostaviti da je to razlog zašto Šulek nije smatrao važnim navoditi da su uzete iz češkog.

Na samome kraju može se konstatirati da se u rječnicima bosanskog jezika u pogledu određivanja i opisa bohemizama, kao i u primjerima rusizama, uočavaju nedosljednosti koje izviru iz različitih leksikografskih predložaka kojima su se služili autori. Budući da je u bosanski, hrvatski i srpski jezik ušao priličan broj leksema koje su češki kalkovi njemačkih predložaka, postavlja se pitanje njihovog tretiranja u rječnicima. Pojedini rječnici uz neke od tih kalkova bilježe etiketu *češ.*, dok u drugima ona izostaje. Naravno da se kalkovi kao specifičan oblik posuđivanja u rječnicima ne moraju navoditi, posebno kada su se te riječi u potpunosti odomaćile u jeziku, ali se onda postavlja pitanje zbog čega se npr. u rječnicima uz *čàsopis* navodi *češ.*, dok uz lekseme *náslov*, *òpsèg*, *pòpřsje*, *pódněblje* itd. ne navodi. Sve ovo govori da u južnoslavenskoj leksikografiji općenito nisu izdiferencirana precizna načela u pogledu odnosa prema leksemama koje su nastale kalkiranjem.

II. 1. 2. 2. *Polonizmi*

Kao i u slučaju češkog jezika, bosansko-poljske veze imaju svoju historiju još od srednjeg vijeka, ali se te veze nisu odrazile u leksičkom posuđivanju, tako da su polonizmi u savremenom bosanskom jeziku relativno malobrojni i uglavnom su došli preko jezika posrednika. U općejezičkim rječnicima bosanskog jezika iznimno se rijetko bilježe – u FRBJ zabilježena je samo jedna riječ, u JRBj dvije, dok IRBJ ima tri odredničke riječi koje navodi kao polonizme.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBj	PORIJEKLO
<i>màzūrka</i> (polj. mazurek)	polj.	polj.	polj.	rus. ← polj.
<i>pân</i> (polj. pan, pani) ⁵⁴	ø	polj.	polj.	polj.
<i>pôlka</i> (češ. polka)	češ.	polj.	~	češ.

⁵⁴ *Pan*, *pani* znači *gospodin*, *gospođa*, a upotrebljava se i za oslovljavanje osobe u poljskom, slovačkom, češkom, ukrajinskom (пан – пане, панно – obraćanje neudatoj ženi, a ako se ne zna je li udata ili ne – пані, kao i udatoj) i bjeloruskom jeziku (пан, пані). Inače, пан і пані u savremenom ukrajinskom jeziku sve više potiskuju obraćanje imenom i patronimom. Ukrajinski rječnik *Тлумачний словник української мови* (slovnynk.ua) bilježi tri značenja riječi пан: 1. Zemljoposjednik u staroj Poljskoj, Litvi, predrevolucionarnoj Ukrajini i Bjelorusiji 2. Onaj ko je zauzimao povlašten položaj u predrevolucionarnom društvu, pripadao imućnim slojevima gradskog stanovništva, inteligenciji 3. U staroj Poljskoj, Litvi, predrevolucionarnoj Ukrajini i Bjelorusiji – ljubazan/uljudan oblik obraćanja ili imenovanja koji se odnosio na osobe muškog spola iz povlaštenih društvenih slojeva.

Pored riječi *màzūrka*, za koju je već navođeno da je u bosanski jezik došla preko ruskog, u rječnicima se bilježe odrednice *pôlka* i *pân*. Riječ *pôlka* je, kao što je već objašnjeno, bohemizam iako obilježava poljsku realiju, s tim da se i za im. *pân* u nekim rječnicima navodi da je češka i poljska riječ.⁵⁵

Međutim, to što rječnici ne evidentiraju druge riječi ili ih pak ne navode kao polonizme, ne znači da to nisu.⁵⁶ Navodili smo gl. *dozvòliti*, koji se u etimološkim rječnicima navodi kao polonizam: poljski gl. *dozwolić* preuzet je u ruski (rus. дозволить), odakle je došao i u južnoslavenske jezike. Također je navođeno i moguće poljsko porijeklo im. *pòručnik* (polj. porucznik).

II. 1. 3. Južnoslavenizmi

Južnoslavenske jezike kao slavensku podgrupu karakterizira teritorijalna bliskost, što se, naravno, odrazilo i na veći zajednički leksički fond. Doda ju li se tome zajednička historija, kao i južnoslavenska osnovica prvom slavenskom književnom jeziku, posve je jasno da je u okviru ove zajednice ponekad teško razlučiti specifično i zajedničko. Međutim, kad razmatramo leksičko posuđivanje iz drugih južnoslavenskih jezika, ono je u savremenoj historiji uglavnom rezultat kulturnih i političkih utjecaja te stoga ne iznenađuje što je utjecaj ruskog jezika neuporedivo izraženiji iako su Južni Slaveni i teritorijalno i kulturološki bliži. Osim toga, u određivanju bugarizama i makedonizama potrebna je posebna vrsta opreza uzimajući u obzir zajedničko praslavensko leksičko naslijeđe – koje je u prošlosti Južnih Slavena bilo neuporedivo ujednačenje – ali i leksiku iz staroslavenskog jezika. Kad je riječ o južnoslavenizmima u rječnicima bosanskog jezika, izuzev staroslavenizama koji su zajedničko naslijeđe, drugi se iznimno rijetko bilježe i u rječnicima, ali i općenito u bosanskom jeziku.

II. 1. 3. 1. Bugarizmi i makedonizmi

Rječnici bosanskog jezika bilježe svega nekoliko bugarizama i makedonizama. U FRBJ se evidentira po jedan bugarizam i makedonizam, dok IRBJ bilježi jedan bugarizam te nekoliko makedonizama, uglavnom izvedenica.

⁵⁵ Kao što se vidi iz prethodnog objašnjenja, nepreciznu definiciju odrednice *pan* daje i *Речник српскога језика* u kojem riječ ima različito značenje u polj. i češ.: “пан м (мн. панови) а. пољ. племић. б. чеш. господин” (2011: 894).

⁵⁶ Усп. нпр. “здјетинети, здјетиним (ијек.) (исп. пољ. здзיעинниє) свр. показати се недорастао некоме” (Rečnik SANU 1969: VI: 738).

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>pěčāl</i> (mak. печал)	bez mak.	mak.	rus.	nije
<i>pěčālan</i> (mak. печален)	ø	mak.	bez mak.	nije
<i>pěčālba</i> (mak. печалба)	mak.	mak.	mak.	mak.
<i>pěčalbār</i> (mak. печалбар)	bez mak.	mak.	bez mak.	mak.
<i>pěčalbárēnje</i> (mak. печалбарєње)	ø	mak.-bos.	bez mak.	mak.
<i>pěčalbáriti</i> (mak. печалбари)	ø	mak.	bez mak.	mak.
<i>pěčāliti</i> (mak. печали)	ø	mak.	bez mak.	nije
<i>pěčālno</i> (mak. печално)	ø	mak.	bez mak.	nije
<i>pěštera</i> (bug. пещера)	bug.	tur.	bug.	bug.
<i>pěšterica</i> (< <i>dem.</i> od <i>pěštera</i>)	ø	tur.	ø	bug.
<i>vāmpīr</i> (bug. вампир)	tur.	stbug.	~	jsl.

Sva tri rječnika pokazuju slaganje u određivanju im. *pěčālba* ‘1. privremeni rad u najmu izvan vlastitog mjesta boravka; nadničenje 2. *pren.* težak, mukotrpan, iscrpljujući rad’ kao makedonizam. IRBJ navodi oznaku *mak.* za im. *pěčalbār* ‘osoba koja privremeno i povremeno nadniči daleko od mjesta stanovanja, obično u posve drugom kraju, tamo gdje ima posla’ i gl. *pěčalbáriti* ‘s vremena na vrijeme radi zarade ići u drugi kraj gdje ima sezonskog posla; s mukom zarađivati na nadnicu’ te gl. im. *pěčalbárēnje* ‘naporan rad na dnevnicu; težačenje radi zarade, obično u bogatijem području udaljenom od rodnog kraja’.

Međutim, kad je riječ o im. *pěčāl* ‘duševna bol, tuga, gorčina, jad’, u FRBJ uz nju ne stoji oznaka porijekla, u IRBJ se navodi da je makedonizam, dok je JRBJ označava kao rusizam. Već je ranije argumentirano da je ova leksema, kao i prid. *pěčālan* (stsl. печальнъ) te gl. *pěčāliti* (stsl. печалити са), prisutna i u staroslavenskom jeziku (stsl. печаль), a sve su poznate i bosanskim srednjovjekovnim tekstovima, tako da su one općeslavenske.⁵⁷ Za razliku od makedonskog, u savremenom bosanskom jeziku potisnute su iz polja općeupotrebne leksike.

Riječ *pěštera* ‘pećina, spilja’ (IRBJ i *dem.* *pěšterica* ‘mala pećina, maleno prirodno sklonište u brdu’) u IRBJ se pogrešno navodi kao turcizam, dok je u FRBJ bugarizam. Iako je prisutna i u staroslavenskom jeziku (stsl.

⁵⁷ Takav zaključak iznosi i D. Malić: “Pridjev *pečalan* (uz pril. *pečalno/pečao*) i glagol *pečaliti*, premda dolaze u stsl., u hrvatskoj su književnosti vjerojatno izvedenice od *pečal*, a ne izravni crkvenoslavizmi (2009: 179).

пещера), a vjerovatno je i općeslavenska leksema, danas se može smatrati bugarizmom jer je u savremeni jezik ušla pod utjecajem bugarskog jezika.

Kad je riječ o leksemi *vàmpīr* (bug., mak. вампир), o njoj je već raspravljano u uvodnom poglavlju te je istaknuto da je porijeklo riječi neprozirno, premda etimološki rječnici uglavnom naglašavaju njeno južnoslavensko porijeklo.

II. 1. 3. 2. Staroslavenizmi

S obzirom na značaj staroslavenskog jezika u kulturnoj historiji svih slavenskih naroda, koji su u različitom intenzitetu i na različite načine baštiniili ovu pismenost, sasvim je očekivano da je fond leksike karakteristične za prvi slavenski književni jezik sačuvan u svim savremenim slavenskim jezicima. U rječnicima bosanskog jezika bilježe se sljedeće riječi s oznakom *stsl.*:

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>àzbuka</i> (stsl. азбука)	stsl.	stsl.	bez stsl.	stsl.
<i>běslovesan</i> (stsl. БЕСЛОВЕСЪНЪ)	stsl.	ø	ø	stsl.
<i>dāca</i> (psl. *dat'ja)	stsl.	ø	bez stsl.	nije
<i>dāžd</i> (stsl. дѣждь)	bez stsl.	bez stsl.	stsl.	nije
<i>dvēri</i> (stsl. двѣри)	bez stsl.	stsl.	stsl.	stsl.
<i>dviženje</i> (stsl. двѣженѣ)	ø	ø	stsl.	stsl.
<i>đākon</i> (stsl. дѣконѣ)	lat. ← grč.	grč.	grč. stsl.	grč.
<i>hāluga</i> (stsl. халуга)	stsl.	ø	bez stsl.	nije
<i>jūnoša</i> (stsl. юноша)	stsl.	rus.	ø	stsl.
<i>magnovénje</i> (stsl. мгновѣнѣ)	stsl.	stsl.	bez stsl.	stsl.
<i>mōšti/mōći</i> (stsl. мошти)	stsl.	stsl.	stsl.	stsl.
<i>nāsušan</i> (stsl. насѣщѣнѣ)	bez stsl.	bez stsl.	stsl.	stsl.
<i>nāsušnōst</i> (< stsl. насѣщѣнѣ)	ø	ø	stsl.	stsl.
<i>neprikosnōven</i> (stsl. неприкосновѣнѣ)	bez stsl.	stsl.	bez stsl.	stsl.
<i>ðlovo</i> (stsl. олово)	bez stsl.	stsl.	~	nije
<i>putešestvije</i> (stsl. пѣтѣшѣствѣнѣ)	stsl.	ø	~	stsl.
<i>slāvoslōvlje</i> (stsl. славословѣѣ)	ø	stsl.	~	stsl.
<i>štědro</i> (stsl. щѣдрѣ)	bez stsl.	stsl.	~	stsl.
<i>žitije</i> (stsl. житѣнѣ)	stsl.	stsl.	~	stsl.

Kao što pokazuje navedena tabela, izuzev odrednice *mōšti*, koju FRBJ objašnjava kao *mōći* ‘kršč. u pravoslavaca, ostaci tijela ili odjeće sveca kojima vjernici pristupaju s poštovanjem i kojima se pripisuje čudotvorna moć; mošti’, u ostalim primjerima nema saglasnosti među trima rječnicima u pogledu obilježavanja staroslavenizama.

Riječ *āzbuka* je kalk prema grčkom modelu: stsl. азб ≈ grč. αλφα i stsl. буквы ≈ grč. βητα. Međutim, riječ se ne bilježi u najstarijim slavenskim tekstovima, a ne bilježe je ni staroslavenski rječnici. Fasmer navodi strus. oblik азбуки (1986: 63) te se stoga čini vjerovatnim da je savremeno etabliranje ove riječi nastalo pod utjecajem ruskog jezika, ali nastanak lekseme zasigurno treba vezati za staroslavenski jezik.

FRBJ kao staroslavenizam navodi imenicu *dāća* ‘gozba u čast pokojnika (u pravoslavaca); podušje’, koju rječnici staroslavenskog uopće ne bilježe. Leksema je nastala od psl. **dat’a*, koje se izvodi iz gl. **dati*. Isto tako JRBJ im. *dāžd* ‘kiša, pljusak’ navodi kao staroslavenizam iako je leksema bez sumnje psl. **dǫždb*. Nasuprot tome, za *dvēri* se može prihvatiti da je staroslavenizam jer leksema odražava staroslavensku fonetiku: дверь < stsl. дврь < psl. **dvrb*.⁵⁸

Za im. *đakon* FRBJ navodi latinsko posredništvo u posuđivanju, što je teško prihvatiti jer je riječ izvedena od grč. διάκονος još u starocrkvenoslavenskom razdoblju.

Prilog *štědro* ‘darežljivo, izdašno, obilato’, nastao od stsl. adjektiva щєдръ, također je opravdano tretirati kao staroslavenizam, kako je to u IRBJ, a i im. *slāvoslōvlje* staroslavenski je kalk: славословѣе ≈ grč. δοξολογία. Staroslavenizmima pripadaju i sljedeće uglavnom ekspresivne lekseme u čijem određenju rječnici nisu složni: *nāsušan* ‘ekspr. koji je prijeko potreban, neophodan, nužan’, *neprikosnōven* ‘ekspr. koji nije izložen kritici ili objektivnoj analizi, za kojeg/koji se unaprijed smatra da je iznad svega; nepovrediv’, *magnovénje* ‘jez. knjiž. 1. trenutak, čas, tren 2. pren. treperenje; treptaj, titraj’, *putešestvije* ‘razg. ekspsr. dugo putovanje (ob. bez pravog cilja)’. Odrednica *žitije* u FRBJ je ‘biografija svetaca ili vladara u srpskoj srednjovjekovnoj književnosti: Ž~ svetog Save’, u IRBJ ‘naziv za životopis nekog sveca u srpskoj književnosti’, što je neprecizno, pa i netačno jer se ovom imenicom nazivaju biografije svetaca i vladara u mnogim slavenskim tradicijama, počev od staroslavenske: usp. stsl. житіє константина – lat. *Vita Constantini*. Stoga bi precizno pojašnjenje bilo ‘biografija sveca ili

⁵⁸ Prema štokavskoj fonetici, riječ ima oblik *dvâr*, kako i navodi Trubačov u svom *Etimološkom rječniku slavenskih jezika* (1978: V: 171–171).

vladara u nekim slavenskim srednjovjekovnim književnostima', s tim da ova leksema ima i ekspresivno značenje 'život'.⁵⁹

Imenicu *hàluga*, koja u stsl. znači 'plot, ograda', FRBJ navodi kao staroslavenizam sa značenjima '1. a. strma, duboka uvala; provalija b. teško prohodno područje obraslo niskim rastinjem 2. *bot.* velika smeđa morska alga (*Laminaria*); često naraste nekoliko metara', dok u JRBJ nema te oznake, ali navodi više značenja te primjere iz korpusa: '1. *geogr. apel. mkr.* duboka uvala; provalija, surdupina [(Meho) zašao u neke haluge, pa u neke pećine. Nametak (Isaković Rj.); bježanija niz halugu. Taljić] 2. travuljina, korov [dobivaju suri izgled sagorjelih haluga. Kikić; zarastao u gustu kupinu i halugu. Selimović (Isaković Rj.)] 3. *reg.* vlažno, močvarno zemljište, zaklonjeno od sunca [dva puta je sjedio s njom u haluzi. Kikić; a ne diraj onaj u osoju, po halugama, u potocima. Azizov] 4. *zool.* vrsta morske alge koja može narasti i po nekoliko metara (*Laminaria*)'. Kako za psl. **xaloga* Trubačov navodi različita značenja: 'trava, šipražje'; u Hercegovini 'gusta šuma' (1981: VIII: 15), preciznije je leksemu tretirati kao praslavensku.

U IRBJ se im. *jûnoša* navodi kao rusizam, iako je opravdanije svrstavanje u staroslavenizme. Također nema potrebe ime hemijskog elementa *ðlovo* navoditi kao staroslavenizam kad je riječ općeslavenska.

U JRBJ se, za razliku od FRBJ i IRB, kao staroslavenizam s etiketom *arh.* navodi im. *dviženje* 'pokret, kretanje, dizanje', koja odgovara stsl. im. *ДВНЖЕНЬЕ*.

II. 1. 3. 3. Slovenizmi

Slovenizmi su u bosanskom jeziku iznimno rijetki. FRBJ i IRBJ uopće ne sadrže skraćenicu za slovenski jezik iako se u IRBJ bilježi jedna riječ s ovom skraćenicom. U JRBJ se također bilježi jedna riječ označena kao slovenizam.

ODREDNICA	FRBJ	IRBJ	JRBJ	PORIJEKLO
<i>bjelogàrdist(a)</i> (slov. belogardíst)	ø	ø	slov.	slov.
<i>lipicánac/lipicáner</i> (slov. lipicánec)	njem.	slov.	bez ozn. porijekla	slov. ← njem.

⁵⁹ Usp. na epitafu gosta Milutina iz Humskog kod Foče (1318): ва нме твоє прнунста · тронце · гдна · гстн мнлѣтнна бнлнѣ родомъ црѣннѣанъ погнѣ нно него лн мнлостн божнен **жнтнѣ** а жнхъ · Ѹ уасте · босанке · гсподѣ прнмнхъ дарове ѿ велнке гсподѣ н властѣо н ѿ грѣке гсподѣ а все вѣдомо. Usp. na: <http://170.187.186.236/dijak/search>.

Riječ *bjelogàrdist(a)* je historicizam, a u JRBJ se pojašnjava kao 'pripadnik Bijele garde u Sloveniji za vrijeme Drugoga svjetskog rata (1941–1945.), koji se borio protiv Osvobodilne fronte'. Za odrednicu *lipicànac/lipicàner* FRBJ navodi porijeklo iz njemačkog, u IRBJ je navedena kao slovenizam, dok JRBJ ne navodi oznaku porijekla, ali donosi dva značenja: '1. *zool.* autohtona rasa plemenitih konja dobijena ukrštanjem u ergeli Lipica u Sloveniji, vrlo pogodna za jahanje i dresuru; *lipicanac* 2. *žarg. deprec.* pretjerano ugladen, dotjeran muškarac; *pican žarg.*'. Slovenski rječnici navode zanimljiv put posuđivanja lekseme: u slov. je došla iz njem. *Lipizzaner*, koji je riječ preuzeo iz ital. *Lipizzano*, dok je ital. leksema izvedena iz imenice slovenskog naselja Lipica u kojem je pasmina nastala.⁶⁰

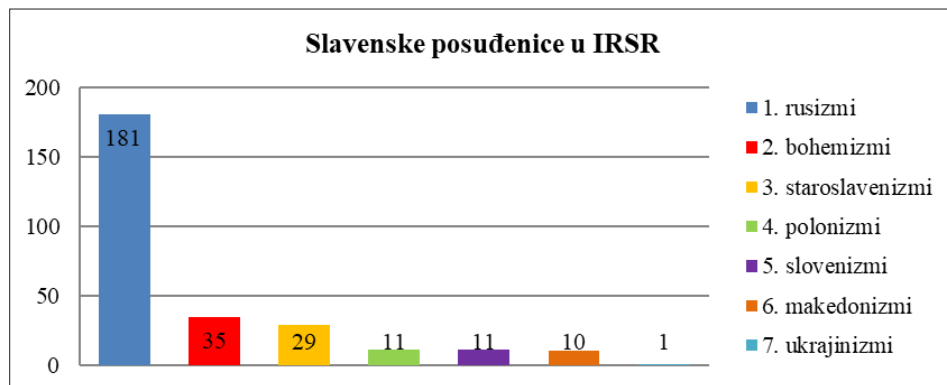
II. 2. Slavenske posuđenice u *Rječniku stranih riječi bosanskog jezika*

Rječnik stranih riječi bosanskog jezika bilježi relativno visok procenat slavenskih posuđenica – najbrojnije su rusizmi, iza kojih slijede bohemizmi i staroslavenizmi, dok je udio posuđenica iz drugih slavenskih jezika neporedivo manji ili se pak ne bilježe. Prije nego što pređemo na analizu građe, potrebno se osvrnuti na metodologiju obrade odrednica. S obzirom na karakter ovoga leksikografskog djela, u njemu se pored opće leksike donose i poznata vlastita imena, uz koja dolaze etikete porijekla. Kao i u IRBJ, etikete porijekla se pored osnovnih riječi bilježe i u izvedenim: *boljšèvičkī, dušikov, pàlubnī* itd. U jednom broju odrednica bilježi se lanac posuđivanja, ponekad uz pojašnjenja koja ilustriraju ili posredničku ulogu slavenskih jezika u prenošenju ili neslavensko porijeklo etimona: npr. *gubèrnàtor* (rus., lat. gubernator: kormilar), *jàrlīk* (rus. jarlyk < tur. tatar. jarlyh: zapovijed), *zámak* (češ. zamek < zamknouti: zaključati, njem. Schlos < schließen: zaključati), dok se kod većeg broja posuđenica ne navodi oblik nego samo oznaka porijekla: (rus.), (češ.), (mak.) itd., s tim da ima primjera leksema koje ne postoje u jeziku modelu: *obezbijéditi* (rus. obezbedit'). Riječi iz slavenskih jezika koji se služe ćirilicom transliterirane su u latinicu.

Kad je riječ o upotrebnim etiketama, one se također bilježe neselektivno ili, preciznije rečeno, rijetko se bilježe. Tako npr. uz odredničku riječ *prapòrščīk* stoji etiketa *hist.*, uz *ùdàrnik pol. ideol.*, dok najveći broj odrednica nema upotrebne etikete: *àgitprop, bàrin, bòljār, boljšèvik, dekàbrist(a)* itd.

⁶⁰ Vidi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (<https://www.fran.si>).

U pogledu brojčanog omjera slavenskih posuđenica, kada se izuzmu vlastita imena i izvedene riječi, broj posuđenica prema jezicima grafički izgleda ovako:

Navedeni grafikon pokazuje nesumnjivo najveći procenat rusizama, među kojima su najzastupljenije kulturno specifične lekseme, iako se u manjem procentu bilježe i općepotrebne. Kompletan spisak osnovnih odrednica koje sadrže oznaku ruskog porijekla je sljedeći:⁶¹

agitprop (rus. агитпроп), *ajkula/ajkula* (rus. акула), *aparàtčik* (rus. апаратчик), *àstrahān* (rus. астрахань), *atāmān* (rus. атаман), *bàbuška* (rus. бабушка), *bàcuška* (rus. батышка), *bàgra* (rus. багор), *balālājka* (rus. балалайка), *bàrin* (rus. барин), *bàrinja* (rus. барыня), *barzòj* (rus. борзой), *biline* (rus. былины), *bòljār* (rus. боярин), *boljšèvik* (rus. большевик), *boljševizam* (rus. большевизм), *boljševizirati* (rus. большевизировать), *bòršč* (rus. борщ), *bùkvār/bùkvār* (rus. букварь), *bùrevjèšnik* (rus. буревестник), *bùrlāk* (rus. бурлак), *čàhura* (← rus. чахнуть), *černòzem* (rus. чернозём), *červónec* (rus. червонец), *čistka* (rus. чистка), *dàča* (rus. дача), *dekàbrist(a)* (rus. декабрист), *dènjga/djènjgi* (rus. деньги), *deputácija* (rus. депутация), *deputāt* (rus. депутат), *desjatína* (rus. десяти́на), *djādja* (rus. дядя), *dòmra* (rus. домра), *dostojévština* (rus. досто́евщина), *dùmati* (rus. думать), *dùmka* (rus. думка), *dùrāk* (rus. дурак), *džigit* (rus. джигит), *dàđa* (rus. дядя), *èser* (rus. эсер), *fiskultúra* (rus. физкульту́ра), *gajdàmak* (rus. гайдама́к), *gàvan* (← rus. гаведь), *gòrd* (rus. гордый), *gràmata* (rus. гра́мота), *gubèrnātor* (rus. губерна́тор), *gubèrnija* (rus. губе́рния), *gùlāg* (rus. гула́г), *hàluga*

⁶¹ Primjeri odredničkih riječi u nastavku se prenose u akcenatskim likovima kao u IRSR, s tim da se bilježe i riječi bez akcenta: *sovjeti*, *vinovnik* i *vožd*. Budući da u zgradama IRSR nedosljedno navodi oblike iz jezika modela, ponekad i nepostojeće likove – *obez-bijéditi* gl. (rus. обезбедит') – ovdje navodimo izvorne oblike u zgradama.

(rus. халыга), *hîr* (rus. dijal. хірий), *hiròvit* (rus.), *îrvās* (rus. írвас), *ispòlin* (rus. исполін), *jàntār* (rus. янтáрь), *jàrlík* (rus. ярлýк), *jarovizácija* (rus. яровизáция), *jûnoša* (rus. юноша), *juròdiv* (rus. юрòдивый), *kàçuša* (rus. катю́ша), *kàtorga* (rus. кáторга), *kazačòk* (rus. казачòк), *kàzak* (rus. казák), *KGB* (rus. КГБ), *kìprej* (rus. кипрèй), *Kìtaj* (rus. Китáй), *kìzjāk* (rus. кизя́к), *knjāz* (rus. князь), *kòlhoz* (rus. колхòз), *Kòminform* (rus. Коминфóрм), *Kòmsomòl* (rus. Комсомóл), *korèjka* (rus. копéйка), *korèktùrnik* (rus. корректýрник), *kòrmilo* (rus. кормíло), *kòrsār* (rus. карсáк), *kòzāk* (rus. казák), *Krèmlj* (rus. Кремль), *krùžok* (rus. кружòк), *kùlāk* (rus. кулák), *kùmîr* (rus. кумíр), *kùmîs* (rus. кумýс), *kvās* (rus. квас), *Lājka/lājka* (rus. лáйка), *lakîròvka* (rus. лакирòвка), *lènta* (rus. лéнта), *lenjinist(a)* (rus. ленини́ст), *lenjinizam* (rus. ленини́зм), *ličinka* (rus. личíнка), *lòsos* (rus. лосóсь), *mámút* (rus. мáмонт), *mázut* (rus. мазýт), *menjšèvik* (rus. меньшев́ик), *mògila* (rus. могíла), *mùžik* (rus. мужíк), *nacionalboljševizam* (rus. национа́л-большевíзм), *nàgājka* (rus. нага́йка), *NĖP* (rus. НЭП), *nìtavòst* (rus. нить), *obezbijéditi* (rus.), *oblomónština* (rus. обломóвщина), *òdežda* (rus. одéжда), *oktòbrist(a)* (rus. октябрíст), *pàluba* (rus. пáлуба), *pàmjāt* (rus. пáмять), *perestròjka* (rus. перестрòйка), *pìrog* (rus. пирòг), *pìroška* (rus. пирожкí), *pìrožak* (rus. пирожòк), *plòt* (rus. плòть), *pòdzol* (rus. подзòл), *pògrom* (rus. погрòм), *politbirò* (rus. политбюрò), *polukàftan* (rus. полукафтáн), *póriv* (rus. порýв), *pòsìlnī* (rus. посýльный), *prapòrščik* (rus. прáпорщик), *pròletkult* (rus. пролеткúльт), *púd* (rus. пуд), *putešèstvije* (stsl. путешéствие), *ràbota* (rus. рабòта), *rabòtati* (rus. рабòтать), *raskòlnik/raskòl'nik* (rus. раскòльник), *rèvān* (rus. ревнiвий), *rùsālka* (rus. русáлка), *sājga* (rus. сайгá), *sàmolèt* (rus. самолёт), *sàmovār* (rus. самовáр), *saràfān* (rus. сарафáн), *SĖV* (rus. СЭВ), *shòdan/shòdan* (rus. схòдный), *skàredan* (rus. скáредный), *skàska* (rus. скáзка), *sòvhoz* (rus. совхòз), *sòvjeti* (rus. совéты), *stěpa* (rus. степь), *stròj* (rus. стрòй), *sùjeta* (rus. суетá), *sùjetan* (rus. сýетный), *suprematizam* (rus. супрематíзм), *šàmān* (rus. шамáн), *šapirògraf* (rus. шaпирòграф), *šàpka* (rus. шáпка), *šār* (rus. шар), *šàske* (rus. шáшки), *šàšlik* (rus. шашлýк), *šči* (rus. щи), *šinjel* (rus. шинéль), *šùbara* (rus. шýба), *tājga* (rus. тайгá), *tàrān* (rus. тарáн), *tòčka* (rus. тóчка), *tokàmak* (rus. токамáк), *tòlkovati* (rus. толковáть), *tovāriš* (rus. товáриш), *trockizam* (rus. троцкíзм), *tùndra* (rus. тýндра), *Tùngūzija* (rus. Тунгузия), *ùdàrnik* (rus. удáрник), *ùgor* (rus. ýгорь), *ùjezd* (rus. yéзд), *uràvnilòvka/uravnìlòvka* (rus. уравни́ловка), *ùštrb* (rus. ущёрб), *vàljénke* (rus. вáленки), *vastòrg* (rus. востòрг), *VĀZ* (rus. ВАЗ), *verhùška* (rus. верхúшка), *vèrtep* (rus. вертéп), *vìhuhāl'j* (rus. вiхухоль), *vinòvnik/vinòv'nik* (rus. винóвник), *vìspren* (rus. вiспренный), *vòrvanj* (rus. вóрвань), *vòtka* (rus. вóдка), *vòžd* (rus. вождý), *vìhuška* (rus. верхúшка), *zakúriti* (← rus. курíть), *zàum* (rus. зáумь), *závod*

(rus. завод), *zùbr* (rus. зубр), *žâr-ptîca* (rus. жар-птица), *ždanovizam* (rus. ждановизм), *žitelj* (rus. житель).

O nekima od ovih leksema kao što su *bùkvār/bùkvār*, *hàluga*, *ràbota*, *skàredan* i *žitelj* već je govoreno te je zaključeno da najvjerovatnije nisu rusizmi. Međutim, njima se mogu pridružiti i sljedeće: leksemu *čàhura* ‘zool. zaštitni ovoj od vlakana ili niti koji prede gusjenica; vojn. ovoj metka ili patrone koji sadrži barutno punjenje i sačmu; ono što prihvaća, obuhvaća kao čahura, otvoreno s jedne strane’ IRSR dovodi u vezu s ruskim ‘gl. čáxnut’: mršaviti’.⁶² Ipak, čini se prihvatljivijim Skokovo tumačenje prema kojem je leksema izvedenica dobijena pomoću sufiksa *-ura* od osnove *čah-*, s prijevojnim stepenom od osnove koja se pojavljuje u *čehno*, *čekati*, *čehulja* (Skok 1971: I: 288). Nema razloga rusizmom tretirati ni im. *ùgor* ‘jegulja, kod nas se još zove: grug, gruh, gruj, gruja, grum, grun, grunj’ jer je praslavenskog porijekla: **qgorv*: rus. ýгорь, češ. úhoř, polj. węgorz, slov. ogór (Фасмер 1987: IV: 146). Ni im. *hîr* ‘neposredni čin izliva emocija (iz obje-sti, protesta i sl.); prohtjev, kapric, objest’ i prid. *hiròvit* ‘koji je sklon hirovima i nepredvidivim prohtjevima; ćudljiv; plahovit, nagao’ nisu rusizmi: uz *hîr* IRSR navodi rus. dij. *xirij*: slab, bolestan, međutim, riječ je o psl. korijenu **hyra*, koji je prisutan u većini slavenskih jezika: rus. dij. хырый: bolestan, bug. хіры, polj. dij. *chyra*: bolest (Fasmer 1987: IV: 239; HER 2004: IV: 117–118). Nema razloga ni im. *nîtavòst* ‘bolest biljnih kultura koja smanjuje prirodu (npr. *nîtavost* krompira)’ objašnjavati ruskim likom нить jer se im. *nît* izvodi iz psl. **nitz*.

Po svemu sudeći im. *gàvan/gàvānka* ‘prema narodnoj predaji bogata osoba, ali gruba i nemilosrdna prema sirotinji; osoba koja mnogo ima, bogatun, bogatunka’, koju IRSR izvodi iz rus. гáведь: neotesanac, nije rusizam nego apelativ folklornog porijekla nastao od vlastitog imena Gavan,⁶³ a pogrešna etimologija navodi se i za imenice *kòrsār* i *rèvān*. Za prvu, koja znači ‘gusar, pirat, morski razbojnik’,⁶⁴ navodi se da vodi porijeklo od rus. карсáк (!), ali je njeno porijeklo od ital. *corsaro*. Za im. *rèvān*, koja je ‘skrać.

⁶² Ruski rječnici navode nešto drukčije značenje ovoga glagola: “чáхнуть 1. Становиться чахлым. 2. разговорное Терять силы, здоровье, хиреть. 3. разговорное Утрачивать былую силу, положение и т.п., приходиться в упадок. 4. разговорное Становиться смутным, неярким; темнеть.” Usp. na <https://gramota.ru/meta/chakhnut>.

⁶³ P. Skok daje ovakvo pojašnjenje: “U našem folkloru stvoreno je to ime za bogataša koji na pomenutom mjestu u evanđelju nema imena, da bude paralela prema siromahu koji se zove Lazar, kao nadimak valjda prema korijenu koji je u *ogavan* (v.). Narodnu predstavu o Gavanu kao ogavnom čovjeku koga jedu zmije, priča Vuk u Rječniku” (1971: I: 555).

⁶⁴ S etiketom *rus.* javlja se i glagol *korsáriti*.

od tahtrevan (pokretno prijestolje); nosiljka za veledostojne i uzvišene osobe poput kočije bez točkova, koju mogu nositi ljudi ili konj', navodi se rus. *rev-nivij*, međutim, riječ je turcizam perzijskog porijekla: "perz. sintagma *taht* 'prijesto' i *revan* 'koji se kreće, ide' > tur. *tahtirevan*" (Skok 1973: III: 465).

Kod nekih riječi poželjno bi bilo etiketom ukazati na porijeklo realije: *dūmka* je 'ukrajinska narodna balada' te bi trebala imati i ukrajinsku etiketu, dok je im. *jūnoša* preciznije odrediti kao staroslavenizam. Imenica *šāmān* vodi porijeklo iz tunguskog (tung. šaman 'čarobnjak'), s tim da se kao posrednički jezici navode i ruski (rus. шаман) i njemački (njem. Schamane) (HER 2005: X: 230).

Kad je riječ o odrednici *atāmān*, o čijoj etimologiji je govoreno ranije, valja naglasiti da se značenja u IRSR i IRBJ nešto razlikuju. Za razliku od IRBJ u kojem je to samo 'komandant Kozaka', u IRSR je značenju dodana i riječ *hetman*: 'komandant Kozaka, hetman'.⁶⁵ Međutim, *hētman* i *atāmān* (*otāmān*) su različite vojne i administrativne pozicije u kozačkoj terminologiji: *hētman* je najviši vojni, politički i državni vođa, koji je bio na čelu cijele države (hetmanstva) ili cijele kozačke vojske te je imao i najvišu zakonodavnu i izvršnu vlast, dok je *atāmān* (*otāmān*) vojni vođa nižeg ranga, koji je bio na čelu posebne vojne jedinice, mjesta ili administrativne jedinice.

Na kraju treba istaći da se neke odredničke riječi u IRSR javljaju u različitim fonetskim likovima i zasebno se pojašnjavaju. Imenica *verhūška* dovodi se u vezu s ruskom im. 'verh: vrh, gornji dio' te ima značenje "gornji sloj, 'vrhovi društva', skupina ljudi 'u vrhu', politička elita, 'cvijet' rukovodilaca; isp. *krema*", dok se za *vrhuška* navodi porijeklo od rus. верхушка i značenje 'pejor. skup svih onih koji su na vrhu vlasti i moći'. Isto tako se odvojeno pojašnjavaju im. *djādja* i *đāda*.

Leksika iz drugih istočnoslavenskih jezika uopće se ne bilježi, izuzev riječi *kòbzār* (ukr.) 'ukrajinski pjevač pjesama bilina'.⁶⁶

Među zapadnoslavenskim posuđenicama najzastupljenija je leksika iz češkog jezika. Oznaka češkog porijekla stoji uz ove odredničke riječi:

čäsopīs (češ. časopis), *dikobrāz* (češ. dikobraz), *dīvka* (češ.), *dūšik* (češ. dusík), *džěbrak* (češ. žebřák), *gěslo* (češ. heslo), *hāubica* (češ. houfnice), *hazéna* (češ. házena), *klòkan* (češ. klokan), *kòpačka* (češ. kopačka), *làmblija* (češ. lamblie), *lamblijáza* (češ. lamblióza), *līpljan* (češ. lipan), *nāklada* (češ. náklad), *pělūd*

⁶⁵ Isto stoji i u HER-u: 'pov. zapovjednik kozaka; hetman' (2004: I: 182).

⁶⁶ *Kòbzār* je zapravo izvođač ukrajinskih duma (u kozačko doba), dok je *bilína* žanr staroruskog narodnog junačkog eposa u kojem se veličaju podvizi mitskih i historijskih junaka iz stare (Kijevske) Rusi.

(češ. pel), *plīn* (češ. plyn), *plīnomjēr* (češ. plynoměr), *pőkōst* (češ. pokost), *pōlka* (češ. polka), *pòručník* (češ. poručník), *ròbot* (češ. robot), *sàdra* (češ. sádra), *sīga* (← češ. síti), *skròman* (češ. skromný), *sòb* (češ. sob), *srāz* (češ. sraz), *strôj* (češ. stroj), *tlāk* (češ. tlak), *tòbolčāri* (← češ. tobola), *ùbjel* (češ. úběl), *vālčik* (češ.), *vèleban* (češ. velebný), *věža* (češ. věž), *zâklada/zàklada* (češ. základ), *zámak* (češ. zámek).

O im. *dīvka* govoreno je ranije, a im. *līpljan* ‘vrsta riječne ribe’ vodi porijeklo od psl. **lipanъ/lipěnъ*, kako to navodi HER (2004: V: 373), ali i etimološki rječnici (Skok 1972: II: 305). Za im. *pòručník* ‘oficirski čin u vojsci’ već je navođeno moguće poljsko i češko porijeklo.

Neprozirno je porijeklo im. *sīga* ‘krečnjačka tvorevina nastala taloženjem vode cijednice u pećinama’. IRSR kao porijeklo navodi češki gl. síti: kapati, ali Skok takvo tumačenje ne spominje te ističe da je “postanje tamno” (Skok 1973: III: 229). S rezervom se mora uzeti i etimologija riječi *tòbolčāri* ‘životinje sisari koje imaju tobolac, torbu u kojoj nose mladunče, npr. ženka kengura’, za koju se kao porijeklo navodi češ. *tobola*. Naime, imenice *tòbola* i *tòbolac* izvode se iz psl. **tobolъ*, s tim da se u češkom ovaj red sisara naziva *vačnatci*.

Za pridjev *skròman* već je spominjano da pored češkog može imati i rusko porijeklo (rus. скромный), dok je o skupini leksema koje u osnovi imaju *stroj* – *stròjār*, *stròjārnica*, *stròjārski*, *strojárstvo*, *stròjñi*, *stròjñica* – govoreno u dijelu o bohemizmima (II. 1. 2. 1.).

Polonizama je manje nego bohemizama te većina označava specifične poljske realije:

bàlvan (polj. bałwan), *krakòvjāk* (polj. krakowiak), *màzūrka* (polj. mazurek), *pân* (polj. pan), *sěj̃m* (polj. sejm), *šljäh̃ta* (polj. szlachta), *šljäh̃tēc* (polj. szlachcieć), *ùlān* (polj. ułan), *vàršavljānka* (polj. Warszawianka), *žùbr* (polj. żubr), *žùbròvka* (polj. żubrówka).

Teško je kao polonizam objasniti im. *bàlvan* ‘velik komad drveta dobičen obaranjem stabla; drvena sirovina spremna za obradu; prenes. priglup, sirov, nedokazan, tvrdoglav čovjek, glupak’. Riječ je o psl. im. **bōlvanъ*, koja se javlja u većini slavenskih jezika: rus. болва́н, češ. *balvan*, polj. *bałwan*.

S druge strane, put usvajanja im. *ùlān* ‘konjanik naoružan kopljem’ nije posve jasan. U IRSR se navodi da ovaj polonizam vodi porijeklo od tur. *oğlan* (momak), dok neki drugi rječnici navode njem. *Uhlan* i poljsko *ułan* (Фасмер 1987: III: 158; HER 2005: XI: 193).

Leksika iz južnoslavenskih jezika zastupljena je u neuporedivo manjem obimu. Iz bugarskog nije zabilježena nijedna leksema, dok oznaka makedonizma stoji u sljedećim odrednicama:

kambàna (mak. камбана), *pèčāl* (mak. печал), *pèčālan* (mak. печален), *pèčālba* (mak. печалба), *pèčālbār/pečālbār* (mak. печалбар), *pečālbārēnje* (mak. печалбарење), *pečālbāriti* (mak. печалбари), *pečālit* (mak. печали), *pèčālno* (mak. печално), VMRO (mak. ВМРО).

O leksemama *pèčāl* i *pèčālba* govoreno je ranije te je zaključeno da ih nema razloga navoditi kao makedonizme. Imenica *kambàna* 'muzički instrument u Makedoniji, sličan bubnju; zvono' vodi porijeklo od ital. *campana*, dok se za VMRO navodi da je skraćenica od 'Vnatrešna makedonska revolucionarna organizacija' i ima značenje 'tajna makedonska narodnooslobodilačka organizacija za oslobođenje krajem 19. i u prvoj polovini 20. v.'.

Staroslavensko porijeklo ponekad se navodi za leksiku iz ruskog jezika: *òdežda* (rus. < stsl.), dok je sama etiketa *stsl.* (jednom *csl.*) zabilježena u ovim odrednicama:

āzbuka/āzbuka (stsl. азбука), *bitije* (stsl. битіє), *būki* (stsl. боукы), *būkva* (stsl. боукы), *čātiti* (stsl. чѣтати), *čēst* (stsl. чѣстъ), *čislo* (stsl. число), *fřt* (stsl. фрѣтъ), *glagòljati* (stsl. глаголати), *glagòljica* (← stsl. глаголати), *iskra* (stsl. искра), *iže* (stsl. нже), *ižica* (stsl. вжнца), *jāt* (stsl. ѣтъ), *jery* (stsl. јеры), *křmčija* (stsl. крѣмѣѣ кѣнѣга), *lihva* (stsl. лѣхѣва), *magnovénje* (stsl. мгновѣннѣ), *māstilo* (stsl.), *mōšti* (stsl. мошѣ), *naravoučēnije* (cs.), *òdežda* (stsl. одежда), *pēlin* (stsl. пѣлынѣ), *rāb* (stsl. рабѣ), *rīza* (stsl. рѣза), *sēbar* (stsl. сѣбрь), *slāvoslòvlje* (stsl. славословнѣ), *štědro* (stsl. щѣдрѣ), *žītije* (stsl. жѣтнѣ).

Među navedenim primjerima neke su nesumnjivo općeslavenske: *čēst* (psl. *čęstъ), *iskra* (psl. *iskra), *lihva* (psl. *lihva) i *pēlin* (psl. *pelynъ).

Kao posuđenice iz slovenskog jezika se navode ove odredničke riječi:

belogårdejac/belogårdist(a) (slov. belogardist), *dājñica* (slov. dájñica), *dēkla* (slov. dekle), *dežēla* (slov. dežēla), *dežēljanin* (← slov. dežēla), *dīkla* (slov. dekla), *fānt* (slov. fānt), *glēde* (hrv. < slov.), *maščòba* (slov. maščòba), *metēlčica* (slov. metēlčica), *žgānci* (slov. žganec).

Imenice *dēkla* i *dīkla* tretiraju se kao dvije odrednice, pri čemu su značenja gotovo ista: prva ima značenje 'djevojka, djevojčica', dok je drugoj samo dodana etiketa 'knjiž. djevojka, cura'. Kako je lik *dīkla* čakavski, a izvodi se iz psl. *dětъkla, smatramo da nema potrebe navoditi etiketu slovenskog porijekla. Uz im. *maščòba* 'biljna ili životinjska masnoća; zamašćenost, nečistoća', pored slovenske dolazi i etiketa makedonskog porijekla.

U prenošenju im. *fänt* slovenski je imao ulogu posrednika jer je riječ italijanskog porijekla (ital. fante).

Na kraju treba napomenuti da postoji jedan broj odrednica koje imaju više etiketa slavenskih jezika, ali je uglavnom riječ o općeslavenskoj leksici: *dàbar* (rus. bобр, polj. bóbr) 'glodar iz porodice dabrova', *dăžd* (rus. dožd', polj. deszcz) 'stil. pljusak, kiša', *lěs* (stsl., rus.) 'drvo, šuma, drvena grana' itd.

Na kraju, umjesto zaključka, valja ponoviti ono što je rečeno i za općejezičke rječnike – evidentirane nedosljednosti, nepreciznosti i netačnosti bit će potrebno otklanjati u budućim rječnicima stranih riječi.

III. KLASIFIKACIJA SLAVENSKIH POSUĐENICA

Slavenske posuđenice u bosanskom jeziku neuporedivo su brojnije nego što to prezentiraju rječnici savremenog jezika. Jedan fond ove leksike predstavljaju općepotrebne lekseme koje su na takav način adaptirane u standardni jezik da ih rječnici uglavnom ne notiraju kao posuđenice, dok su, s druge strane, brojne i one lekseme koje pripadaju polju kulturno specifične leksike s obzirom na to da se njima imenuju specifične realije iz slavenskih kultura. Posuđivanje leksema koje funkcioniraju kao kultureme permanentan je proces u svim jezicima jer se tom leksikom usvajaju koncepti iz drugih kultura, a ovom procesu uveliko doprinosi globalizacija svijeta, visoko razvijen turizam i sve otvorenija komunikacija među kulturama. Tako su npr. u prijevodnoj književnosti kroz kompletno 20. st. zastupljene kulturno specifične lekseme iz različitih slavenskih kultura, dok se u posljednje vrijeme u različitim tekstovima na portalima koji govore o slavenskim kulturama sve više upotrebljavaju egzotizmi iz različitih slavenskih jezika: od naziva za hranu i pića, preko muzičkog pojmovlja, pa sve do leksike koja odražava običaje i tradiciju određene slavenske kulture. Pored egzotizama, bosanski jezik je u različitim periodima usvajao i leksiku koja danas pripada historicizmima. Stoga ćemo u ovom poglavlju slavenske posuđenice razvrstati prema jednoj od mogućih klasifikacija zasnovanoj na ukrštanju tvorbeno-semantičkog, tematskog, ali i vremenskog kriterija. Kako su u centru naše pažnje lekseme koje odražavaju kulturne specifičnosti slavenskih kultura, posebna pažnja posvećena je historicizmima, u okviru kojih posebnu grupu čine sovjetizmi, potom se analiziraju egzotizmi, eponimi te etnonimi, egzonimi i ktetici. Budući da dio osnovnog leksičkog fonda bosanskog jezika čine slavenske posuđenice koje govornici danas uglavnom ne doživljavaju kao leksiku stranog porijekla, na samom početku ukratko ćemo se osvrnuti na općepotrebnu leksiku.

III. 1. Općeupotrebna leksika

Pitanje općeupotrebne leksike⁶⁷ koja je u srednjojužnoslavenski jezik preuzeta iz drugih slavenskih jezika predmet je kontinuiranih rasprava još od 19. st. s obzirom na to da su u standardizaciji zajedničkog književnog jezika važnu ulogu odigrali predstandardni rječnici koji su, kao što je dobro poznato, u značajnoj mjeri preuzimali leksiku iz drugih slavenskih jezika. Iako je međuslavensko leksičko posuđivanje prisutno i u ranijim fazama srednjojužnoslavenskog jezika, sistemsko posuđivanje – poglavito iz ruskog i češkog – rezultat je političkih i kulturnih dešavanja od kraja 18. i kroz kompletno 19. stoljeće. Pri tome treba imati na umu da južnoslavensko područje u ovom periodu ni kulturno-politički ni jezički nije jedinstveno, pa se pitanje zajedničkog jezika i njegove kodifikacije počinje tretirati u sklopu buđenja nacionalne svijesti i pokušaja oslobođenja od tuđinskih vlasti. Budući da problematika formiranja zajedničkog književnog jezika izlazi iz okvira ove knjige – pri čemu je leksički udio drugih slavenskih jezika bio predmetom istraživanja u različitim studijama i radovima⁶⁸ – na ovome mjestu, u skladu sa zadanim ciljevima, ukratko ćemo se osvrnuti na fond općeupotrebne posuđene leksike koja je od 19. st. postala sastavni dio srednjojužnoslavenskog leksikona te se potom ugrađivala i u standardne jezike zasnovane na štokavštini.

Iako je na južnoslavenskom prostoru i prije 19. st. bilo pokušaja kodifikacije jezika – npr. protestantski pokušaj normiranja književnog jezika na čakavskoj osnovi (Vince 1978: 605) – u historiji zajedničkog književnog jezika obično se govori o dva dominantna modela standardnog jezika – jedan koji su promovirali ilirci i Zagrebačka filološka škola, na čijem je čelu bio Lj. Gaj, i drugi, koji je promovirao V. S. Karadžić i njegove pristalice. Pobjedu Vukove koncepcije standardnog jezika krajem 19. st. u Hrvatskoj označilo je, između ostaloga, i objavljivanje *Hrvatskoga pravopisa* (1892) I. Broza te *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) T. Maretića, koji su zasnovani na Vukovom modelu književnog jezika (Jonke 1956: 77). Svakako da su modeli standardnog jezika u 19. st. za

⁶⁷ Pojam općeupotrebna leksika ovdje treba shvatati u najširem poimanju jer je granicu između opće i specijalizirane upotrebe ponekad teško uspostaviti. Kao ilustracija mogu poslužiti im. *rješenje* (rus. решéние), *prédmet* (češ. předmět), *spòr* (rus. спор) itd. koje pored općih imaju i specijalizirana, pravna značenja.

⁶⁸ O leksici koja je preuzeta iz slavenskih jezika, pored iscrpnih radova T. Maretića i Lj. Jonkea, temeljito raspravlja u više svojih radova i Z. Vince, naročito u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika* (1978).

sobom povlačili i pitanje leksičkog fonda toga jezika, koji je i prije standardnih procesa baštinio različite leksikografske tradicije. Iako je Vukov rječnik (1818) udario temelj štokavskoj leksikografiji, izgradnja leksičkog fonda zajedničkog književnog jezika rezultat je trvenja kroz kompletno 19. stoljeće. Odluka iliraca da se za osnovicu standardnog jezika preuzme štokavsko narječje podrazumijevala je leksičko fiksiranje toga jezika, pri čemu je najveći domet u doba ilirizma postigao Mažuranić-Užarevićev *Deutsch-ilirisches Wörterbuch* [*Němačko-ilirski slovar*] (1842). Ovaj rječnik smatra se prvim modernim hrvatskim rječnikom u 19. st., a građu je crpio iz starijih leksikografskih djela, s tim da su njegovi autori okupili veliki broj leksema koje su već bile u upotrebi u kulturnom i javnom životu. Već je u Mažuranić-Užarevićevu rječniku sadržan određen broj bohemizama preuzetih iz tadašnje publicistike, vjerovatno i iz dopreporodnih rječnika, a mnoge od njih preuzet će i B. Šulek, svakako najznačajniji leksikograf Zagrebačke filološke škole. Njegovi *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* [*Němačko-hrvatski rččnik*] (1860) i *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874–1875), uz očite purističke tendencije, odigrali su važnu ulogu u oblikovanju općepotrebno i terminološkog leksičkog fonda srednjojužnoslavenskog jezika. Stoga se predstavnicima Zagrebačke filološke škole mora priznati izniman doprinos leksičkom bogaćenju južnoslavenskog jezika, a dobar dio te leksike i danas čini osnovni fond standardnih jezika utemeljenih na štokavštini.

Kad je riječ o bohemizmima, istraživanja J. Jonkea (1955; 1965) pokazala su da je put usvajanja ove leksike uglavnom išao preko hrvatskog jezika s obzirom na to da je utjecaj češkog jezika na srpski u 19. st. neznatan. Njegova istraživanja oblikovala su hipotezu o tri temeljna perioda u kojima je usvajana leksika iz češkog: prvi prodor vezuje se za sami početak ilirskog pokreta, za vrijeme djelovanja Lj. Gaja, I. Mažuranića, S. Vraza i drugih iliraca poslije 1836. god., a jedan broj tih leksema kasnije će postati sastavni dio zajedničkog književnog jezika:

časopis (češ. časopis), *dósljedan* (češ. důsledný), *dósljednōst* (češ. důslednost), *náslov* (češ. náslav), *njěžan/njěžan/njěžan* (češ. něžny), *òbrěd/òbred* (češ. obřad), *òbzor* (češ. obzor), *okólnōst* (češ. okolnost), *òpsěg* (češ. obsah), *pódněblje* (češ. podněbí), *pókus/pókus* (češ. pokus), *pòpřsje* (češ. poprsí), *póvod/pòvod* (češ. původ), *prédmet* (češ. předmět), *prěvaga* (češ. převaha), *prímjeran* (češ. průměrný), *prvòbitan/prvòbitan* (češ. prvobytný), *skròmnnōst* (češ. skromnost),

spiš (češ. spis), *stūpanj* (češ. stupeň), *účinak* (češ. účinek), *úspjeh* (rus. češ. úspěch), *ústāv* (češ. ustava), *závod* (češ. zavod), *zbírka* (češ. zbirka).⁶⁹

Drugi prodor bohemizama Jonke stavlja u period poslije 1848. god. do pojave Šulekovog *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* [Němačko-hrvatski rěčnik] 1860. godine. Ovaj rječnik zasnovan je na purističkom principu o nepodobnosti tudica, tako da je njegova leksika preuzimana iz narječja, potom iz slavenskih jezika, uglavnom ruskog i češkog, te ju je naposljetku i sam Šulek stvarao. Posebnu je ulogu u Šulekovom leksikografskom radu imao češki jezik, a pored ranije usvojenih bohemizama, on je u ovaj rječnik unio sljedeće bohemizme:

bājoslōvan (češ. bájeslovní), *bōdar* (češ. bodrý), *dōstatan* (češ. dostatný), *dōstaviti* (češ. dostaviti), *dótičnī/dòtičnī* (češ. dotýčný), *drážba* (češ. dražba), *krajōlik/křājōlik* (češ. krajolik), *ličilo* (češ. líčidlo), *líčiti* (češ. líčiti), *nāklada* (češ. náklad), *nākladník* (češ. nákladník), *nědostātān/nedōstatan* (češ. nedostatný), *obrāzac/obrázac* (češ. obrazec), *ōdrāz* (češ. odraz), *ōgāvan* (češ. ohavný), *ōpetovati* (češ. opětovat), *plóha* (češ. plocha), *pōdlōst* (češ. podlost), *pójam* (češ. pojem), *pōredak* (češ. pořádek), *préδιο/prédjel* (češ. předěl), *prědnōst* (češ. přednost), *prirodōpis/prirodopis* (češ. přírodopis), *proněvjeriti* (češ. pro-nevěřit), *sklādnja* (češ. skladna), *smjēr/smjēr* (češ. směr), *snīmak/snīmak* (češ. snímek), *stānovište* (češ. stanoviště), *stanōvit* (češ. stanovitý), *strōj* (češ. stroj), *sūstāv/sústav* (češ. soustava), *svjěž* (češ. svěží), *svježina* (češ. svěženie), *tlāk* (češ. tlak), *tlākomjēr/tlākomjēr* (češ. tlakoměr), *ūloga* (češ. úloha), *ústroj* (češ. ústroj), *vāžan* (češ. vážný), *vāžnōst* (češ. vážnost), *žīvalj* (češ. živel).

U okviru ove skupine Jonke izdvaja nekoliko bohemizama za koje navodi da se nisu odomaćili u književnom jeziku: *dōstatan*, *nědostātān/nedōstatan*, *ōpetovati*, *sklādnja*,⁷⁰ što je naročito zanimljivo iz današnje perspektive jer su te riječi sastavni dio standardnog leksikona, s tim što su neki odlika hrvatskog standarda, za razliku od bosanskog u kojem se

⁶⁹ U bohemizme koji su u hrvatski ušli "u prvom naletu" Jonke svrstava i neke lekseme koje su mogle biti posuđene iz ruskog – *skrōmnōst* (češ. skromnost, rus. скромность), s tim da Skok daje prednost češkom porijeklu (Skok 1973: III: 271), dok je gl. *ōbrazovati* (rus. образовать) vjerovatnije tumačiti kao rusizam, kako to navodi Maretić (1892: 89). Neki od bohemizama iz ovoga perioda nisu ušli u širu upotrebu: *lūčba* (češ. lučba), *kīselik/kisèlik* (češ. kyslík) itd.

⁷⁰ Ovdje spadaju i oni bohemizmi koji se nisu odomaćili u hrvatskom jeziku: *bājoslōvlje* (češ. bajeslovi), *bilina* (češ. bylina), *bilinárstvo* (češ. bylinstvo), *slučénina* (češ. sloučenína), *zěmljovīd* (češ. zeměvid) itd., s tim da u bosanskoj pisanoj tradiciji nikad nisu ni bili u široj upotrebi.

koriste internacionalizmi: hrv. *sklādnja* – bos. *sintaksa*; hrv. *süstāv/sústav* – bos. *sistēm* itd.

Treći i, prema Jonkeu, ujedno najveći prodor bohemizama desio se u vrijeme pojave Šulekovog dvodijelnog terminološkog rječnika pod naslovom *Rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874–1875). Riječ je o kolektivnom djelu nekoliko autora: V. Jagića, J. Torbara, F. Erjavca i B. Šuleka, koji je bio i glavni urednik. Međutim, neznatan je broj bohemizama iz ovoga razdoblja ostao u upotrebi, a razlozi tome su višestruki. S jedne strane, Šulek se više nije rukovodio principom da bohemizme treba uvoditi samo kada nema adekvatne riječi u narodnom jeziku, dok je s druge strane Vukova koncepcija standardnog jezika već uzimala maha. Prema modelu standardnog jezika koji su zagovarali Vukovi saradnici, jezička osnova književnog jezika počiva na novoštokavskom dijalektu i fonetskom pravopisu te je na tim temeljima Vukov saradnik Đ. Daničić započeo izradu *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, čiji je prvi tom izašao 1880. godine. Osim toga, vukovci nisu zazirali od riječi stranog porijekla te u standardni jezik uvode internacionalizme. Time ilirska etimološka i sveslavenska puristička ideja gubi pobjedu, što se odražava i na planu leksike. Iz ovoga posljednjeg perioda tek je mali broj bohemizama koji su ostali u upotrebi:

döbrobīt (češ. dobrobyt), *dójam* (češ. dojem), *kisik* (češ. kyslík), *kõtva* (češ. ko-tva), *üzajāmñōst/üzajamñōst/uzajāmñōst* (češ. vzájemnost), *vòdik* (češ. vodík).

Za razliku od bohemizama čiji je zapadni put posve jasan te su i u srpski jezik ušli uglavnom preko hrvatskog (Копривица 2008: 374), fenomen posuđivanja leksike iz ruskog jezika dosta je složeniji. Razlozi tome su kompleksni: s jedne strane, kao što smo vidjeli u uvodu, od svih slavenskih jezika najveći procenat staroslavenizama upio je ruski jezik te je razgraničavanje staroslavenizama i rusizama ponekad izuzetno složeno. S druge strane, istočni put usvajanja rusizama i staroslavenizama, dakle, iz srpskog jezika, nameće potrebu razgraničenja staroslavenske leksike koja je opstala u srpskoj pisanoj tradiciji od leksike koja je usvajana iz ruskog jezika u različitim fazama srpske pismenosti. U dosadašnjim proučavanjima rusko-srpskih međujezičkih kontakata u procesu usvajanja rusizama moguće je govoriti o nekoliko ključnih razdoblja. Iako su ti kontakti u manjem ili većem obimu i na različit način prisutni još od srednjeg vijeka, što se odražavalo i na leksičko posuđivanje, naročito značajan utjecaj ruskog jezika započeo je u trećoj deceniji 18. st., kada je ruskoslavenski jezik postao službeni jezik Srpske pravoslavne crkve te je do sredine 18. st. postao jezik crkve, pismenosti i obrazovanja smjenjujući srpsku redakciju

staroslavenskog jezika. Usvajanjem ruskoslavenskog jezika, koji je bio svojevrsni hibrid uglavnom nerazumljiv neprosvijećenom čitaocu i slušaocu, u drugoj polovini 18. st. stvorena je platforma za nastanak slavenosrpskog jezika – amalgama narodnih, ruskoslavenskih i ruskih elemenata.⁷¹ Ovaj tip mješovitog književnog jezika opstat će sve do polovine 19. st., premda se već krajem 18. i početkom 19. st., naročito pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja Dositeja Obradovića, javljaju izraženije tendencije upotrebe narodnog jezika. Sva navedena društvenopolitička i kulturna zbivanja u bitnoj mjeri su oblikovala i leksički fond srpskog jezika, a jedan broj njegovih rusizama bit će preuzet i u preporodne rječnike na zapadu s obzirom na to da su hrvatski leksikografi Mažuranić, Užarević i Šulek leksiku preuzimali ne samo iz ruskih rječnika nego i od srpskih pisaca (Maretić 1892: 70–71).

Kad je riječ o Bosni i Hercegovini, ona uglavnom ostaje izvan ovih kulturno-političkih dešavanja, tako da je usvajanje rusizama u 19. st. išlo preko srpskog i u manjoj mjeri hrvatskog jezika. Budući da klasifikacija rusizama prema kriteriju vremena i načina usvajanja – na leksiku iz ruskog, ruskoslavenskog i slavenosrpskog – nema naročit značaj za bosanski jezik, ovdje ćemo na temelju dosadašnjih popisa izolirati rusizme iz polja općepotrebne leksike. Kao što je već istaknuto, visok procenat leksike ruski jezik je posudio iz staroslavenskog jezika. Jedan dio te leksike je praslavenskog porijekla, drugi dio je nastao tvorbenim sredstvima staroslavenskog jezika, pri čemu su staroslavenske lekseme, adaptirajući se u ruski, zadržale ista ili slična značenja, dok je u pojedinim primjerima došlo do sužavanja i proširenja značenja. Relativno veliki procenat te leksike danas je ugrađen u osnovni leksički fond bosanskog jezika. Kako svaki kriterij podjele rusizama prate manjkavosti jer svaka posuđena leksička jedinica ima specifičan put usvajanja, na ovome mjestu općepotrebne rusizme razvrstat ćemo prema kriteriju njihovog porijekla u ruskom jeziku. Na prvom mjestu su one lekseme koje je ruski jezik usvojio iz staroslavenskog jezika, a njihov oblik ovjeravaju i rječnici staroslavenskog jezika zasnovani na rukopisnoj građi, kao i ruski etimološki rječnici. U ovu skupinu spadaju različiti tipovi posuđenica, praslavenskog i staroslavenskog porijekla: već je ranije spominjana psl. im. *čîn*, čije je staroslavensko značenje usvojeno pod utjecajem ruskog. Najvjerovatnije je praslavenskog porijekla i prid. *drêvan* (psl. *drevъnъ), koji se bilježi i u narodnim govorima u nešto drukčijem značenju ‘koji je uvijek takav, pravi, uvijek isti’, dok je savremeno značenje

⁷¹ O različitim rusko-srpskim kontaktima u historiji, kao i o leksici koja je posuđivana iz ruskog jezika detaljno je raspravljano u brojnim radovima srpskih lingvisti: usp. Mladenović (1977; 1989; 2008), Stijović (1992), Janković (2017) itd.

nastalo pod utjecajem ruskog jezika na semantiku izvorne narodne riječi (Loma 1995: 48–52) te se stoga može tretirati semantičkom posuđenicom. Na temelju popisa rusizama koje su donijeli Maretić (1892; 1924), Jonke (1971), a u posljednje vrijeme Janković (2017), pri čemu ove lekseme ruski etimološki rječnici navode kao staroslavlenizme, sačinili smo sljedeći spisak rusizama crkvenoslavenskog porijekla:

beznádežan (rus. безнадежный ← stsl. БЕЗНАДЕЖДЪНЪ), *čin* (rus. чин ← stsl. ЧИНЪ), *dějstvo* (rus. дѣйство ← stsl. ДѢНСТВО), *drěvan* (rus. дрѣвний ← stsl. ДРѢВНЪ), *glágol* (rus. глагол ← stsl. ГЛАГОЛЬ ≈ grč. ῥῆμα), *gōrd* (rus. гордый ← stsl. ГРѢДЪ), *iskren* (rus. искренний ← stsl. ИСКРЪНЪНЪ), *izvíniti (se) / izvinjávati (se)* (rus. извинить(ся)/извинять(ся) ← stsl. ИЗВИНѢТИ (СА) / ИЗВИНЯТИ (СА)), *izvjestan* (rus. известный ← stsl. ИЗВѢСТЪНЪ), *izvòljeti* (rus. изволить ← stsl. ИЗВОЛНТИ), *kòsnuti (se)* (rus. коснуться ← stsl. КОСНЯТИ (СА)), *mášta* (rus. мечта ← stsl. МЪУТЬ), *mučáljiv* (rus. молчаливый ← stsl. МЛЪУДАНЪ), *načélo* (rus. начало ← stsl. НАУАЛО), *něgodovānje* (rus. негодование ← stsl. НЕГОДОВАННѢ), *něgodovati* (rus. негодовать ← stsl. НЕГОДОВАТИ), *něprijātan* (rus. неприятный ← stsl. НЕПРНЪТЪНЪ), *neprikosnòven* (rus. неприкосновенный ← stsl. НЕПРНКОСНОВЕНЪ), *něvīn/něvin* (rus. невинный ← stsl. НЕВННЪНЪ), *obitávati* (rus. обитать ← stsl. ОБНТАТИ), *òbresti se* (rus. обрести ← stsl. ОБРѢСТИ СА), *òpāsan* (rus. опасный ← stsl. ОПАСЪНЪ), *òsoben* (rus. особенный ← stsl. ОСОБЪНЪ), *plòt* (rus. плоть ← stsl. ПЛЪТЬ), *podlěžati* (rus. подлежать ← stsl. ПОДЪЛЕЖАТИ ≈ grč. ὑποκίσθαι), *podražávati* (rus. подражать ← stsl. ПОДРАЖАТИ), *pòdvīg* (rus. подвиг ← stsl. ПОДВНГЪ), *pòdvizhnik* (rus. подвижник ← stsl. ПОДВНЖННЪ), *pòhota* (rus. похоть ← stsl. ПОХОТЬ), *pokròvitelj* (rus. покровитель ← stsl. ПОКРОВНТЕЛЬ), *polúčiti* (rus. получить ← stsl. ПОЛУЧНТИ), *pòprište* (rus. поприще ← stsl. ПОПРНЩЕ), *pòročan* (rus. порочный ← stsl. ПОРОУЧЪНЪ), *pòrok* (rus. порок ← stsl. ПОРОКЪ), *pòsjetiti* (rus. посетить ← stsl. ПОСѢТНТИ), *pòvinovati se* (rus. повиноваться ← stsl. ПОВННОВАТИ СА), *predlòžiti* (rus. предложить ← stsl. ПРѢДЪЛОЖНТИ), *prédio/prédjel* (rus. предѐл ili češ. předěl ← stsl. ПРѢДѢЛЪ), *prījātan* (rus. приятный ← stsl. ПРНЪТЪНЪ), *privremen* (rus. привременный ← stsl. ПРНВРѢМЕНЪНЪ), *propísati* (rus. прописать ← stsl. ПРОПНСАТИ ≈ grč. προγράφειν), *prosvijétiti* (rus. просветить ← stsl. ПРОСВѢТНТИ), *prosvjètitelj* (rus. просветитель ← stsl. ПРОСВѢТНТЕЛЬ), *pòžrāčan* (rus. прозрачный ← stsl. ПРОЗРАУЧЪНЪ), *rāvnodūšan/ravnòdušan* (rus. равнодушный ← stsl. РАВНУДОУШЪНЪ), *ràzvračati* (rus. развращать ← stsl. РАЗВРАЩАТИ), *razvrátiti* (rus. развратить ← stsl. РАЗВРАТНТИ), *rěvnòst* (rus. ревность ← stsl. РЪВНОСТЬ), *rěvnjiv* (rus. ревнивый ← stsl. РЪВННЪНЪ), *sàglasan/sùglasan* (rus. согласный ← stsl. СЪГЛАСЪНЪ), *sàobrazan* (rus. сообразный ← stsl. СЪОБРАЗЪНЪ), *sávjet* (rus. совет ← stsl. СЪВѢТЬ ≈ grč. συμβούλιον), *sàvršen*

(rus. совершённый ← stsl. съврѣшенъ), *snàbdjeti* (rus. снабдить ← stsl. снѡбѣдѣти), *stěpēn* (rus. стѣпень ← stsl. степенъ), *sùdba* (rus. судьба ← stsl. сѡдѣба), *sùprug/sùprug* (rus. супрѹт ← stsl. сѡпрѹгъ), *svójstvo* (rus. свѡйство ← stsl. свонство), *tòčan* (rus. тѡчный ← stsl. тѹънь), *ubijéditi* (rus. убѣдѣть ← stsl. оубѣдѣти), *učěšće* (rus. учáстие ← stsl. оучастѣе), *uobráziti* (rus. вообразѣть ← stsl. въобразѣти), *ushítiti* (rus. восхитѣть ← stsl. въсхѣтити сѡ), *ùstāv* (rus. устáв или češ. ustava ← stsl. оуставъ), *vaspítati* (rus. воспитáть ← stsl. въспитати), *vàzdūh/vàzdūh* (rus. вѡздух ← stsl. вѡздоухъ), *võžd* (rus. вождь ← stsl. вождь), *zàpeta* (rus. запятáя ← stsl. заплатнѣ), *zavjěštati* (rus. завещáть ← stsl. завѣщавати), *žrěc* (rus. жрец ← stsl. жрьць).

Jedan dio staroslavenizama koji su usvojeni preko ruskog jezika ne bilježe staroslavenski rječnici zasnovani na kanonskim rukopisima, ali su zabilježeni u redakcijskim rukopisima te njihove staroslavenske likove navode drugi rječnici poput *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* Fr. Miklošića (1862–1865). I među ovim leksemama neke su praslavenske, neke su nastale tvorbom u staroslavenskom jeziku, a sve su ovjerene u tekstovima starijih pisaca, s tim da većina ovih leksema u širu upotrebu ulazi tek od 19. stoljeća:

blagòglasen/blàgoglasan (rus. благогласный ← stsl. благогласънь), *blagòglāsje/blàgoglāsje* (rus. благогласѣе ← stsl. благогласнѣ), *činòvnik* (rus. чинѡвник ← stsl. чѡновнѣкъ), *izlišan/izlišan* (rus. излѣшний ← stsl. нѣзаншьнь), *ličnī* (rus. личный ← stsl. лнѹънь), *něpoštedno/nepoštedno* (rus. непошáдно ← stsl. непошадъно), *ovaplòtiti* (rus. воплотѣть ← stsl. въплътити ≈ grč. ἐνσαρκόω), *oživotvòriti* (rus. оживотворѣть ← stsl. ожнвотворити ≈ grč. ζωοποιέω), *pádež* (rus. падѣж ← stsl. падежь ≈ lat. cāsus, grč. πτῶσις), *pobjedònosan* (rus. победонѡсный ← stsl. побѣдоносънь), *pòbōrnīk* (rus. побѡрник ← stsl. поборѣнѣкъ), *prāvósūde* (rus. правосúдие ← stsl. правосѡднѣ), *pristrasan* (rus. пристрáстный ← stsl. прѣстрастьнь), *privremen* (rus. приврѣменный ← stsl. прѣврѣменънь), *pròizvòljan* (rus. произвѡльный ← stsl. пронзвольнь), *pròsvjeta* (rus. просвѣщѣние ← stsl. просвѣтъ), *pr̃vobitan/prvòbitan* (rus. первобѣтный или češ. prvobytný ← stsl. прѣвобытънь), *rāvnómjēran* (rus. равномѣрный ← stsl. равѣномѣрънь ≈ grč. ἰσομετρία), *slàdostrastan/sladòstrastan* (rus. сладострáстный ← stsl. сладострастьнь), *tòčka* (rus. тѡчка ← stsl. тѹъка), *ùbitačan/ùbitačan* (rus. убѣточный ← stsl. оубытъънь), *ùštrb* (rus. ущѣрб ← stsl. оуцрьбъ), *vàjati/vájati* (rus. ваять ← stsl. ваяти).

Naposljetku, veliki broj leksema koje vode porijeklo iz ruskog ušao je u 19. st. pod utjecajem srpskog jezika, a jedan dio te leksike karakterizira srpsku predstandardnu baštinu. Kao i u primjerima staroslavenizama,

jedan dio vodi porijeklo iz praslavenskog, dok je veći procenat onih nastalih tvorbenim mogućnostima ruskog jezika:

běsposhēdan (rus. беспощадный), *běsprizōran/besprizoran* (rus. беспризорный), *dřzak* (rus. дерзкий), *gostoprímstvo* (rus. гостеприимство), *izjáviti* (rus. изъявить), *izráziti (se)* (rus. изразить(ся)), *izvijěšće/izvjěšće* (rus. извѣстие), *kĭst* (rus. кисть), *koristoljubiv* (rus. корыстолюбивый), *ličinka* (rus. личинка), *ličnōst* (rus. личность), *ljūbopītan* (rus. любопытный), *ljubopītnōst* (rus. любопытность), *mōgila* (rus. могила), *nāčitān* (rus. начитанный), *nāčitānōst* (rus. начитанность), *nādležan* (rus. надлежащий), *nāgrada* (rus. награда), *nagrāditi* (rus. наградить), *nāučan* (rus. научный), *nāuka* (rus. наука), *nēospōran* (rus. неоспоримый), *nēumjestan* (rus. неуместный), *ōbmana* (rus. обман), *obmánuti/obmanjivati* (rus. обмануть/обманывать), *obnārodovati* (rus. обнаруживать), *ōbrazovān* (rus. образованный), *ōbrazovānōst* (rus. образованность), *ōbrazovānje/obrazovānje* (rus. образование), *ōbrazovati* (rus. образовывать), *ōdličan/ōdličan* (rus. отличный), *ōdlika* (rus. отличие), *ōdlikovati* (rus. отличать), *odōbriti* (rus. одобрить), *odráziti (se)* (rus. отразить(ся)), *ōdsustvo* (rus. отсутствие), *ōdsūtan* (rus. ответственный), *odušēviti/odušēviti* (rus. одушевить), *oduševljénje* (rus. одушевление), *ōdvāžan* (rus. отважный), *odvāžiti se* (rus. отважиться), *ōdvāžnōst* (rus. отважность), *ōgrōman* (rus. огромный), *opásnōst* (rus. опасность), *ōpit* (rus. опыт), *opōvrgnuti* (rus. опровергнуть), *opredijéliti se / opredjeljivati se* (rus. определиться/определяться), *opredjeljénje* (rus. определение), *ōpšīran* (rus. общий), *ōsnova/ōsnova* (rus. основа), *ospōriti* (rus. опровергнуть), *ōtmjen* (rus. отменный), *pitōmac* (rus. питомец), *plátež* (rus. платеж), *plátežnī* (rus. платежный), *podozrénje* (rus. подозрение), *pōdržka* (rus. поддержка), *podstrekávati* (rus. подстрекать), *pōriv/pōriv* (rus. порыв), *pōslovica* (rus. пословица), *pōstepen* (rus. постепенный), *pōstepenōst* (rus. постепенность), *postrojénje* (rus. построение), *potčīniti* (rus. подчинить), *pōtčinjenōst* (rus. подчиненность), *prēdostrōžan* (rus. предосторожный), *predostrōžnōst* (rus. предосторожность), *prēdrasuda* (rus. предвсудок), *predskázanje* (rus. предсказание), *predskázati* (rus. предсказать), *prēdšasnik* (rus. предшественник), *preduprijéditi* (rus. предупредить), *preimūctvo* (rus. преимущество), *prinādležnōst* (rus. принадлежность), *prīroda* (rus. природа), *prisustvo* (rus. присутствие), *prisustvovati* (rus. присутствовать), *prīsūtan* (rus. присутственный), *prīvržen* (rus. приверженный), *proīstečí* (rus. происхождение), *proīzvesti/proīzvoditi* (rus. произвесть/производить), *proīzvod/prōizvod* (rus. произведение), *rāshod* (rus. расход), *rāshodovati* (rus. расходовать), *rāsijān* (rus. рассеянный), *raspolágati* (rus. располагать), *raspoložénje* (rus. расположение), *rātobōran* (rus. ратоборный), *rāvnovjēsje* (rus. равновесие), *razjāsнити/razjašnjávati* (rus. разъяснить/разъяснять),

razmòtriti/razmátrati (rus. рассмòтрéть/рассмáтривать), *razočáratí/razočárávati* (rus. разочаровáть/разочарóвывать), *razúvjeriti* (rus. разувéрить), *razvřstati* (rus. разверстáть), *ràžalovati* (rus. разжáловать), *rijéšiti/rješávati* (rus. решítь/решáть), *saopćávati/saopštávati* (rus. сообщáть), *saòpćiti/saòpštiti* (rus. сообщítь), *sàvremenī* (rus. совремéнный), *savršénstvo* (rus. совершénство), *shòdan* (rus. схóдный), *slòg* (rus. слог), *smijéniti* (rus. сменítь), *snishòdljiv* (rus. снисхóдительный), *spìsak* (rus. спíсок), *spòsoban/spòsoban* (rus. спосóбный), *srávniti/sravnjávati* (rus. сравнítь/сравни́вать), *srázmjer* (rus. соразмерéние), *srázmjeran/srázmjēran* (rus. соразмéрный), *strànica* (rus. стрáница), *strâst* (rus. стрáсть), *stròg* (rus. стрóгий), *strògòst* (rus. стрóгость), *ùctiv* (rus. учтíвый), *ùctivòst* (rus. учтíвость), *ùdāv* (rus. удáв), *ùdžbenīk* (rus. учéбник), *ugròziti/ugrožávati* (rus. угрозítь/угрожáть), *úmjestan* (rus. умéстный), *upečátljiv* (rus. впечатлíteльный), *upražnjávati* (rus. упражн́ять), *usavřšiti/usavršávati* (rus. усовершítь/усовершáть), *úслов* (rus. услóвие), *úslóvan* (rus. услóвный), *ùsluga* (rus. услýга), *usredotòčiti* (rus. усредотóчить), *ùvāženī* (rus. увáженный), *uzákoniti/uzakonjávati* (rus. узакóнить/узакон́ять), *vjeroispovijēd* (rus. вероисповéдание), *vjèrovātan/vjeròvatan* (rus. вероятный), *zákuska* (rus. закýска), *zanímati* (rus. занимáть), *zanìmljiv* (rus. занимáтельный), *zbòrnīk* (rus. сбóрник), *zvònak* (rus. звóнкий), *zvònkòst* (rus. звóнкость), *žìvorīsan* (rus. живопíсный).

Ovaj kratki osvrt na općepotrebnu leksiku koja je posuđena iz slaven-skih jezika – pri čemu uz većinu navedenih leksema rječnici bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika uglavnom ne navode etikete porijekla – nipošto ne iscrpljuje kompletan fond posuđene leksike, ali jasno ukazuje na to da je međuslavensko leksičko posuđivanje u značajnoj mjeri oblikovalo leksikone savremenih jezika zasnovanih na štokavštini.

III. 2. Kulturno specifična leksika

III. 2. 1. *Historicizmi*

Leksičke promjene očigledan su pokazatelj dinamičnosti jezika, što potvrđuje i činjenica da pojedine lekseme, odnosno njihova značenja iz aktivne upotrebe mogu preći u pasivnu za relativno kratko vrijeme, a to se može ponoviti i više puta u životu jedne generacije izvornih govornika. Kad je riječ o procesu arhaizacije leksike, tradicionalni pristup klasifikaciji zastarjelih riječi predstavlja utvrđivanje razloga prelaska riječi iz aktivnog u pasivni sloj, a nerijetko je veoma teško utvrditi te razloge. Na proces

arhaizacije leksike također utječu vanjezički faktori, kao i unutarjezički, prije svega pojava sinonima i sl. Jasno je da lingvistički i ekstralingvistički faktori koji utječu na razvoj i promjenu leksičkog sloja ne djeluju odvojeno, oni su uzajamno povezani. Ne postoji jedinstvena definicija pojma arhaizam, što je prije svega posljedica neizdiferenciranog pristupa zastarjeloj leksici. Istraživanje procesa arhaizacije leksike bosanskog jezika pokazalo je da ju nije nemoguće grupirati na osnovu razloga njihovog zastarijevanja. Naime, društveni i jezički razlozi su neodvojivi jedni od drugih, a vezani su za aktuelne historijske uvjete, ideologiju, tj. društvene odnose, psihologiju, kao i za jezičke preferencije govornika te leksikografske odluke. Uglavnom, u pitanju su riječi koje izvorni govornici i leksikografi vide, doživljavaju i određuju kao zastarjele, a u nekim primjerima kao stilski marikirane u odnosu na njihove savremene sinonime. S obzirom na navedeno, arhaizmi kao posuđena leksika nisu brojni u analiziranom korpusu, a neki su već ranije spominjani. Jedan dio historicizama iz slavenskih jezika posuđen je u ranijim razdobljima, dok je glavnina u bosanski jezik ušla u 20. st. iz književnog, političkog i medijskog diskursa, ali i kroz obrazovni sistem i kulturne kontakte.

U analizu koja slijedi bit će uključeni leksički i semantički historicizmi: leksičkim historicizmima smatramo riječi koje označavaju predmete i pojave koji su nestali iz savremenog života i upotrebe, a semantičkim, odnosno djelomičnim historicizmima značenja višeznačnih riječi koja danas nisu aktuelna. U ovoj analizi ne razmatramo historicizme kao zastarjele riječi s obzirom na to da je u jednom broju primjera došlo do semantičkih promjena i da je u pitanju sužavanje ili restrikcija značenja, a da su neke riječi dobile nova značenja. Već ranije smo istakli da je jedan broj slavenskih posuđenica koje su historicizmi, a uglavnom je riječ o rusizmima, zabilježen u rječnicima bosanskog jezika, naročito u *Rječniku stranih riječi bosanskog jezika* (2011). Stoga ćemo na ovome mjestu ponešto i ponoviti, ali ćemo ukazati i na određene propuste u samom opisu određenih riječi, posebno u pogledu etiketa *hist. ideol.* kao i *razg. ideol.*

Prije same analize valja istaknuti da su historicizmi kao dio leksike slavenskih jezika bili i jesu predmet različitih opservacija, s tim da se sam pojam historicizam različito definira, dakako u ovisnosti o pristupu koji zagovara određeni istraživač. Već smo istakli da je proces arhaizacije leksike uvjetovan izvanjezičkim razlozima, nestajanjem riječi iz svakodnevnice upotrebe, tj. prelaskom aktivne leksike u pasivnu. Prema tumačenju A. Kapetanovića, historicizmi su kulturno označene riječi i mogu imati različitu disperziju: biti ograničeni nacionalnim ili regionalnim jezičkim

granicama ili pak granicama jedne kulture ili civilizacije (2005: 157). Nestanak realija i pojmova vezanih za određeni historijski period (to može biti davno razdoblje, kao i prošlo ili tekuće stoljeće) povlači i njihovu ograničenu upotrebu u određenim stilovima i tekstovima te komunikacijskim situacijama. Među slavenskim posuđenicama iz polja historicizama možemo govoriti o dvije temeljne skupine: prvu čine različite lekseme iz slavenskih jezika kojima se imenuju pojmovi i realije iz njihove prošlosti – tzv. *opći historicizmi*, koji danas uglavnom nemaju ideološku konotaciju, ali ne nužno, dok drugu skupinu čine lekseme usvojene u sovjetskom periodu – tzv. *sovjeticizmi* – riječi nastale u okviru izraženog ideološkog društvenog sistema. Iako najveći broj sovjeticizama danas pripada historicizmima, ovdje će oni biti analizirani kao poseban sloj.

Kad govorimo o tzv. općim historicizmima, analizirani korpus slavenskih posuđenica omogućava klasifikaciju u više tematskih skupina.

III. 2. 1. 1. Društvene titule i staleži

U ovu skupinu historicizama spadaju lekseme kojima se imenuju različite društvene titule, odnosno pripadnost određenom društvenom sloju ili staležu. Najviše ih je iz ruskog jezika, ali se bilježe i oni iz poljskog, ukrajinskog, slovenskog te staroslavenskog jezika, pri čemu valja naglasiti da su pojedine od ovih leksema neslavenskog porijekla, ali se njima obilježavaju slavenske historijske realije:

bārīn (rus. барин), *bārīnja* (rus. барыня), *bārīšnja* (rus. барышня), *bōljār* (rus. боярин ← stsl. БОЛѢРННЪ), *gosūdār* (rus. государь), *kāmerjunker* (rus. камер-юнкер), *knjāz* (rus. князь), *kosēzi/kòsezi* (slov. koséz), *òpričnik* (rus. опричник), *pān* (polj. pan), *raznočīnac* (rus. разночинец), *smèrd* (rus. смерд), *šljàhta/šljàhtić* (polj. szlachta, szlachcic).

U carskoj Rusiji leksemom *bārīn*, i od nje izvedenim *bārīnja* i *bārīšnja*, označavao se društveni status gospode, plemića i zemljoposjednika, dok se slobodni seljak, poljoprivrednik, nazivao *smèrd* (< *smьrděti), čija etimologija nosi jasan pečat prezira prema poljoprivredi (Фасмер 1987: III: 684–685).⁷² S porijeklom i značenjem lekseme *bārīn* povezana je i leksema *bōljār* (*bōljārīn*) ‘plemić, vlastelin’, porijeklom iz stsl. БОЛѢРННЪ, u kojem je također označavala feudalnog zemljoposjednika. Imenica *kāmerjunker*, koja vodi porijeklo iz njemačkog, označavala je ‘visokog dvorskog dostojanstvenika u carskoj Rusiji’.

⁷² Značenja leksema u narednim poglavljima knjige, izuzev ako nije drukčije naznačeno, navodimo prema rječniku koji se nalazi u prilogu.

Historicizmima pripadaju i sljedeći rusizmi nastali u različitim razdobljima historije: *òpričnik* 'sitni plemić, pripadnik zloglasnih vojno-policijskih odreda ruskog cara Ivana Groznog, korišten u obračunu protiv boljara koji su se suprotstavljali samodržavlju', *raznočínac* 'intelektualac u Rusiji potkraj 18. i početkom 19. st. koji nije potjecao iz plemićkog staleža već iz drugih društvenih slojeva', dok je leksemom *gosùdār* u ruskom jeziku tituliran ruski car. Rusizam *knjâz* služio je kao 'vladarska titula u Srbiji i Crnoj Gori'.

Historicizmi iz poljskog jezika kojima se iskazivala pripadnost plemićkom staležu su leksema *pân*, koja je također označavala gospodina, te *šljäh̃ta* i *šljäh̃tić*, kojima se označavalo niže i srednje plemstvo, kao i njegov pripadnik. Slovenskim historicizmom *kosèzi/kòsezi* označava se 'društveni sloj u ranosrednjovjekovnom slovenskom društvu koji je birao kneza'.

III. 2. 1. 2. Pripadnost političkim organizacijama, pokretima i strankama

Ovoj tematskoj skupini pripadaju nazivi za pristalice i članove različitih historijskih organizacija, pokreta i stranaka – od političkih, ideoloških i ustaničkih do ekonomskih i kulturnih. Najveći broj ovih historicizama također je iz ruskog jezika:

àrtelj (rus. арте́ль), *bandérovac* (rus. банде́ровец), *crnostotināš* (rus. черносо́тенец), *dekàbrist(a)* (rus. декабри́ст), *èser* (rus. эсе́р), *gajdàmak* (rus. гайдама́к), *hùsīt* (češ. husita), *kàdet/kàdēt* (rus. каде́т), *národník* (rus. наро́дник), *òhrana* (rus. охра́на), *oktòbrist(a)* (rus. октябри́ст), *petráševac* (rus. петраше́вец), *trudòvìk* (rus. трудо́вик).

Rusizmom *àrtelj* označava se 'specifična ruska radna zadruga pripadnika nižih slojeva stanovništva koji teže zajedničkim ekonomskim ciljevima', a istom se leksemom naziva i član takve zadruge. Iz ruskog jezika su također sljedeći historicizmi: *crnostotínāš* 'član krajnje ruske desnice za vrijeme ruske revolucije 1905–1907. god.', kao i 'član naoružanih skupina koje su u to vrijeme terorizirale stanovništvo, posebno Židove', *dekàbrist(a)* je 'učesnik ustanka u carskoj Rusiji koji su 14. decembra 1825. god. podigli plemići protiv cara Nikolaja I i carskog samodržavlja', *èser* 'član stranke socijalnih revolucionara u Rusiji 1901–1903. god. suprotstavljene boljševicima', *kàdet/kàdēt* 'član ruske buržoaske Konstitucionalno-demokratske stranke, koja je nastala 1905. i predvodila kontrarevolucionarni pokret 1917. god.', *národník* 'pristaša pokreta ruskih intelektualaca u 19. st. za ostvarenje boljeg društvenog poretka', *òhrana* 'tajna policija u carskoj Rusiji koja se borila protiv naprednih društvenih snaga', *oktòbrist(a)* 'monarhistički

umjereni liberal, pristalica oktobarskog ustava u carskoj Rusiji 1905. god.; pripadnik stranke Savez 17. oktobra', *petráševac* 'član ruskih tajnih kružoka koje je osnovao utopijski socijalist i protivnik carskog samodržavlja M. V. Butaševič-Petraševski', a *trudòvnik* 'član političke skupine seljaka i narodnjačke inteligencije u Rusiji 1906–1917. god.'.

Pojmovi iz ukrajinske historijske zbilje su *bandérovac* 'član Organizacije ukrajinskih nacionalista (OUN), čiji je vođa 1940–1959. god. bio Stepan Bandera' i *gajdámak* 'ukrajinski pobunjenik koji se u 18. st. borio protiv poljskog plemstva', dok je *hùsít* 'pripadnik vjerskog i nacionalnog protufedudalnog češkog pokreta koji je pokrenuo J. Hus'.

III. 2. 1. 3. Vojna zvanja i činovi

U polju leksike koja pripada vojnom nazivlju dominiraju historicizmi koji se odnose na vojna zvanja i činove, uključujući i nekoliko leksema koje su neslavenskog porijekla:

atàmān/otàmān (rus. атамáн, ukr. отáман), *bjelobiljetnik* (rus. белобилетник), *bjelogardéjac* (rus. белогвардеец), *bjelogårdist(a)* (slov. belogardíst), *crvenoarméjac* (rus. красноармеец), *crvenogvardéjac* (rus. красногвардеец), *divkom* (rus. дивкóм), *esàul* (rus. есау́л), *hètman* (polj. hetman, ukr. гетьман), *kòrnet* (rus. корнét), *kòzāk* (ukr. коза́к, rus. каза́к), *krākūz* (polj. krakus), *pòsilnī* (rus. посы́льный), *pràporščik* (rus. пра́порщик), *strélci* (rus. стрельцы́), *svèzist(a)* (rus. связы́ст), *vòžd* (rus. вождь ← stsl. вождь).

Ruskom vojnom nazivlju pripadaju: *bjelogardéjac* 'član Bijele garde u vrijeme građanskog rata u Rusiji koja se 1918–1920. god. borila protiv sovjetske vlasti', *crvenoarméjac* 'vojnici Crvene armije; krasnoarmejac', *crvenogvardéjac* 'pripadnik Crvene garde za vrijeme građanskog rata u Rusiji', *divkom* 'funkcija i čin u vojskama Crvene armije i mornarice 1935–1942. god.; divizijski komesar', *kòrnet* 'prvi časnički čin u konjici ruske carske vojske, u rangu potporučnika', *svèzist(a)* 'pripadnik vojničke čete za vezu', *pòsilnī* 'vojnici koji služe oficira', *pràporščik* 'najniži časnički čin u vojsci carske Rusije', *strélci* 'povlašteni sloj pješastva u carskoj Rusiji koji je bio naoružan hladnim i vatrenim oružjem te često učestvovao u političkim previranjima'. Vojnoj leksici pripada i im. *bjelobiljetnik* 'osoba proglašena nesposobnom za vojnu službu'.

Kozačkom vojnom nazivlju pripadaju historicizmi: *atàmān/otàmān* 'zapovjednik vojne jedinice Kozaka', *hètman* 'najviši vojni zapovjednik Kozaka u Poljskoj, Litvi i Ukrajini od 16. do 18. st.', *kòzāk* 'pripadnik vojnih formacija naoružanih seljaka (u pravilu konjanici)' i *esàul* 'časnički čin

u predrevolucionarnim ruskim kozačkim formacijama koji je odgovarao činu kapetana’.

U vojna zvanja iz drugih kultura spadaju: *bjelogårdist(a)* ‘član Bijele garde u Sloveniji za vrijeme Drugog svjetskog rata koji se borio protiv Osvobodilne fronte’ i *krākūz* ‘vojnici poljske konjice koja je osnovana u Krakowu u prvoj polovini 19. st.’, dok se leksemom *võžd* nazivao ‘vođa u srpskim ustancima protiv turske vlasti u 19. st.’.

III. 2. 1. 4. Upravno-administrativne jedinice i tijela i oblici vladavine

Među historicizmima je nekoliko onih kojima se imenuju upravno-administrativne jedinice i tijela i oblici vladavine:

dūma (rus. дýма), *gubèrnija* (rus. губе́рния), *popèčitelj* (rus. попечítéль), *popèčiteljstvo* (rus. попечítéльство), *praviteljstvo* (rus. правítéльство), *ràda* (ukr., rus. ра́да), *samodržāvlje* (rus. самоде́ржа́вие), *sějm* (polj. sejm), *Zàporiškā sīč* (ukr. Запо́рі́зька Січ), *zémstvo* (rus. зéмство).

Pored toga što neke od ovih leksema danas služe kao nazivi za najviša državna tijela pojedinih slavenskih država (v. III. 2. 3. 5.), njima su se u prošlosti imenovala različite upravne i administrativne jedinice i tijela: leksema *dūma* je naziv za ‘vijeće u srednjovjekovnoj Rusiji sastavljeno od kneževe pratnje’, dok je *gubèrnija* ‘najviša upravna jedinica u carskoj Rusiji’. Administrativizam *popèčiteljstvo* je ‘ustanova državne administracije u Kneževini Srbiji’ koju vodi *popèčitelj* ‘načelnik jedne grane državne uprave u Kneževini Srbiji; ministar’, dok je *praviteljstvo* ‘vlada Srbije i Crne Gore’. Izrazom *ràda* imenovalo se ‘narodno vijeće ili skupština u više slavenskih zemalja (Ukrajina, Bjelorusija, Rusija, Poljska itd.)’, a slično značenje ima i poljska im. *sějm* ‘sastanak, zbor, skupština’.

Sintagma *Zàporiškā sīč* naziv je za ‘niz vojnih i administrativnih centara (politija) donjih Kozaka iz Dnjepra 16–18. st.’, dok su historicizmi kojima se imenuju oblici vladavine *samodržāvlje* ‘apsolutna vladavina cara u Rusiji’ i *zémstvo* ‘skupština u carskoj Rusiji od druge polovine 19. st. u kojoj je predstavnike imalo plemstvo, građanstvo i seljaštvo’.

III. 2. 1. 5. Vjerski pokreti i sekte i njihovi pripadnici

Religijskom pojmovlju pripadaju historicizmi kojima se imenuju pripadnici vjerskih pokreta i sekti, uglavnom iz ruskog jezika:

bespòrovac/bèspòrovac (rus. беспопо́вец), *bogùmīl/bogùmīl* (bug. богомíл), *duhobórac* (rus. духобо́рец), *ráskōlnīk* (rus. раско́льник).

Bespòpovac/bèspopovac je 'pripadnik ruske vjerske sekte koja nije priznavala svećenike; starovjerci', *duhobórac* 'pripadnik ruske vjerske sekte nastale u 18. st. koja odbacuje Trojstvo, Kristovo božanstvo i institucionaliziranu Crkvu', dok *raskòlnik*, pored općeg značenja, ima i historijsko '1. naziv za pristalicu svakog pokreta u Ruskoj pravoslavnoj crkvi koji je težio odvajanju od službenog stava Crkve 2. pripadnik ruske vjerske sekte starovjeraca ili staroobrednika'.

Leksema *bogùmīl/bogūmil* izvorno označava pripadnika dualističke heretičke sekte osnovane u 10. st. u Bugarskoj, ali se ovaj naziv pogrešno koristi(o) i za pripadnika Crkve bosanske, odnosno bosanskog krstjanina.

III. 2. 1. 6. Mjesta, načini i sredstva represije

Gotovo svi historicizmi iz ove skupine nastali su u ruskom jeziku u različitim razdobljima njegove historije:

čistka (rus. чистка), *dušègupka/dušògupka* (rus. душегубка), *gladòmor/glàdomōr* (ukr. голодомór), *gūlāg* (rus. гулāг), *kàtorga* (rus. каторга), *knūt* (rus. кнут), *pògrom* (rus. погром), *šaràška* (rus. шарашка).

Iz starije ruske prošlosti je leksema *dušègupka/dušògupka*, kojom se u carskoj Rusiji i u SSSR-u za vrijeme političkih čistki označavalo 'mjesto gdje su se u surovim uvjetima disciplinirali i likvidirali robijaši i zatvorenici, politički neprijatelji; kazamat', *kàtorga* je 'oblik kažnjavanja u carskoj Rusiji i drugim režimima, koji je uključivao prisilni rad zatvorenika u zatvorima i drugim mjestima s posebno represivnim i strogim mjerama, kao i sama mjesta gdje se takav rad odvijao', dok je *knūt* 'kožni bič s olovnim kuglicama ili bodljama koji se u carskoj Rusiji upotrebljavao za kažnjavanje'. Imenicom *pògrom* označava se 'ubijanje, nasilje i pljačka kojima su povremeno bili izloženi Jevreji'.

Historicizmi su i lekseme koje svjedoče o sovjetskim metodama represije: ideologema *čistka* značila je 'čin uklanjanja iz političkog i društvenog života onih koji su proglašeni opasnim, štetnim i nepodobnim: *Staljinove čistke*', a u istom se značenju upotrebljava i u savremenom jeziku. Historicizmom *gūlāg* označavao se 'sistem staljinističkih kaznenih i radnih logora u kojima je likvidirano više miliona ljudi'. U okviru gulaga u vrijeme staljinističkih represija postojala je *šaràška* 'zatvorska naučna ustanova'.

Imenicom *gladòmor/glàdomōr* naziva se 'masovna glad koju je vještački izazvala sovjetska vlast na teritoriji Ukrajine 1932–1933. god. zbog koje je umrlo nekoliko miliona ljudi'.

III. 2. 1. 7. Novčane jedinice

Posebnu grupu historicizama čine leksičke jedinice kojima se imenuju monete iz nekoliko slavenskih jezika, najviše iz ruskog, s tim da je nekoliko njih sačinjeno od neslavenske osnove:

červónec (rus. червóнец), *děnjgi/djěnjgi* (rus. дѣньги), *grivěnik* (rus. грѣвѣнник), *grīvna* (rus. грѣвна), *imperijāl* (rus. имперіал), *karbovānec* (ukr. карбóванець), *kèrēnka* (rus. кѣренка), *kúna* (hrv.), *lěv* (bug. лев).

U ruske historicizme spadaju: *červónec* '1. ruski zlatnik izdan 1701. god. (sadržavao je 3,4 g zlata) 2. novčanice koje je izdavala Državna banka SSSR-a 1922–1947. god.', *děnjgi/djěnjgi* 'srebrni novac koji je bio u upotrebi 14–18. st.', *grivěnik* 'sitan srebrni novac od deset kopejki koji se počeo izdavati za vrijeme Petra I 1701. god.', *grīvna* 'srebrna novčana i težinska jedinica u srednjovjekovnoj Rusi', *imperijāl* 'ruski zlatnik u vrijednosti od 10 rubalja koji je kovan 1755–1899. god.' i *kèrēnka* 'novčanice u apoenima 20–40 rubalja koje su izdane u vrijeme vlade A. Kerenskog, u upotrebi 1917–1920. god.'.

Ukrajinski historicizam za monetu je *karbovānec*, dok se historicizmima danas mogu smatrati *kúna* 'hrvatska nacionalna valuta (dijeli se na 100 lipa) koja je bila u upotrebi 1994–2023. god.' i *lěv* 'bugarska nacionalna valuta (dijeli se na 100 stotinki) koja je bila u upotrebi od 19. st. do kraja 2025. god.'.

III. 2. 1. 8. Imena naroda i gradova

U slavenskim jezicima historicizmima se mogu smatrati nazivi za narode koji više ne postoje, kao i lekseme kojima su se u prošlosti imenovali neki narodi i gradovi. Ovdje navodimo samo neke reprezentativne primjere:

bàcuška (rus. бáтюшка), *Lěnjgrād* (rus. Ленингрáд), *Polábljani* (*Polábljanin*) (polj. Połabianie), *Pètrogrād* (rus. Петрогрáд), *Pomòrānci/Pomèrānci* (polj. Pomorzanie).

Izumrli zapadnoslavenski narodi koji su naseljavali prostor uz južnu obalu Baltičkog mora su *Polábljani* (*Polábljanin*) i *Pomòrānci/Pomèrānci*. Već je ranije navođeno da su ovi nazivi neprecizni, u primjeru *Polábljani* riječ je o imenu naroda koje čak nije izvorno.

Ovoj skupini historicizama mogu se pridružiti i lekseme *bàcuška*, koja je u prošlosti služila kao naziv za Ruse, te stariji nazivi za današnji Sānkt Pèterburg – *Pètrogrād* (1914–1924) i *Lěnjgrād* (1924–1991).

III. 2. 1. 9. Ostali historicizmi

Iz slavenskih jezika usvojene su i brojne druge lekseme koje danas pripadaju historicizmima, ali se ne mogu svrstati u gore navedene grupe. To su historicizmi kojima se označavaju:

- *zanimanja*: *bùrlāk* (rus. бурлак), *čumak* (ukr. i rus. чума́к), *izvòščik* (rus. извóзчик)

Bùrlāk je ‘radnik koji je s kopna konopom vukao riječnu lađu (ob. na Volgi); lađar’, *čumak* ‘vozač kola i trgovac u Ukrajini i južnoj Rusiji koji je volovskom zapregom prevozio so, ribu i drugu robu’, a *izvòščik* ‘kočijaš unajmljene kočije koja je prevozila putnike i teret uz naknadu’;

- *vrste isprava*: *grāmata* (rus. гра́мота), *jàrlík* (rus. ярлы́к), *úkaz/ùkaz* (rus. ука́з)

Grāmata je ‘isprava kojom se daje neka povlastica; povelja, dokument’, *jàrlík* ‘srednjovjekovni dokument o pravima i povlasticama koji su kano-vi Zlatne horde izdavali ruskim knezovima’, dok je *úkaz/ùkaz* ‘rješenje vrhovne vlasti u carskoj Rusiji kojim su se postavljali činovnici’;

- *mjerne jedinice*: *desjatína/desjätina* (rus. десяти́на), *pūd* (rus. пуд), *vřsta* (rus. верста́)

Desjatína/desjätina je ‘ruska mjera za površinu (1.092 hektara ili 2.400 kvadratnih hvati)’, *pūd* ‘mjera za težinu (16,38 kg)’, a *vřsta* ‘stara ruska jedinica za dužinu (oko 1.066,7 m)’;

- *građevine*: *krěmlj* (rus. кремль), *zàmak/zàmak* (češ. zámek)

Krěmlj je ‘gradska tvrđava, utvrđeni i povišeni dio starih ruskih gradova (od srednjeg vijeka)’, a *zàmak/zàmak* ‘utvrđena građevina s kulama u kojoj su boravili vladari i feudalci’;

- *politički i ekonomski sistemi*: *perestrôjka* (rus. перестро́йка), *glàsnošt* (rus. гласно́сть)

Postsovjelizam *perestrôjka* označava ‘reforme ekonomskog i političkog sistema SSSR-a, predložene 1979. god., provođene za vrijeme predsjednika M. Gorbačova (1985–1991)’, a *glàsnošt* je ‘reformatorska politika otvorenosti i javnosti koju je promovirao M. Gorbačov u SSSR-u sredinom 80-ih zamijenivši njome tradicionalnu sovjetsku zatvorenost’;

- *odjeća i obuća*: *buđònôvka* (rus. будёновка), *kõntuš* (polj. kontusz)

Buđōnōvka je ‘platnena vojna kapa slična šljemu kakvu su nosili vojnici Crvene armije’, a *kōntuš* ‘kratak kaput s razrezanim rukavima’.

Kao što pokazuju navedeni spiskovi, historicizmi iz slavenskih jezika u savremenom bosanskom jeziku obuhvataju semantički raznolike leksičke jedinice, od političkih i vojnih termina, do svakodnevnih predmeta koji su izašli iz upotrebe često zahvaljujući tehnološkom i društvenom napretku. Mnoge od ovih riječi danas su prisutne u historiografiji, zatim u književnosti, filmskoj i pozorišnoj umjetnosti u funkciji upućivanja/referiranja na ranija vremena, dok u publicističkom diskursu često poprimaju ironična značenja. Dakle, njihova upotreba u različitim tekstovima može biti u funkciji imenovanja, ali i stilogena.

III. 2. 2. Sovjetizmi

Za razliku od šireg pojma rusizam, koji se odnosi na sve jezičke elemente preuzete iz ruskog jezika, sovjjetizmi nose specifične ideološke konotacije koje su bile u skladu s proklamiranim komunističkim režimom. Oni su rezultat političkog i kulturnog utjecaja koji je Sovjetski Savez imao na druge zemlje, posebno na zemlje Istočnog bloka. Ušli su u jezike drugih zemalja, prvenstveno socijalističkih država, kakva je bila Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), poslije i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) tokom ili nakon Drugog svjetskog rata te su uglavnom vezani za političke, ideološke i administrativne pojmove. Pored toga, saradnja u oblasti kulture između dviju zemalja doprinijela je posuđivanju ruskih riječi i izraza vezanih za književnost, film, sport itd.

Smjena društvenog sistema u Rusiji 1917. godine izazvala je velike promjene u ruskom jeziku, što se posebno odrazilo na leksiku, kada brojne riječi iz predrevolucionarnog perioda prelaze u pasivni sloj. U isto vrijeme u ruskom jeziku javljaju se nove riječi koje se odnose na novi politički i ekonomski sistem, npr. *kōlhōz/kōlhōz* (rus. колхоз), *sōvhōz* (rus. совхоз), *ūdārnīk* (rus. ударник) itd. Jedan broj sovjjetizama nije zabilježen u ruskim objasnidbenim rječnicima, ali su neki od njih sačuvani u historijskim izvorima, književnosti i drugoj literaturi. Za razliku od sovjetskog razdoblja, nijedan drugi period u prošlosti Rusije nije iznjedrio poseban naziv za specifičnu leksiku toga perioda. Svakako da treba istaći činjenicu da su neke od leksema iz ovoga perioda postale internacionalizmi. A. D. Švejcer i L. B. Nikoljski (1978: 43) među internacionalizme izdvajaju niz sovjjetizama kao što su *sōvjet* (rus. совет), *spūtnjik/spūtnik* (rus. спутник) i *lūnohōd* (rus. луноход), koji su se proširili u mnoge jezike svijeta.

Sam pojam *sovjetizam* u ruskom jeziku nije nastao odmah nakon revolucije 1917. godine. U upotrebi je bilo nekoliko termina kao što su *sovjetske riječi*, *sovjetska leksika*, *riječi sovjetske epohe* i sl. Ruski rječnici ovaj pojam definiraju veoma široko: kao riječi, sintagme i izraze vezane za socijalističku organizaciju vlasti sovjeta i društva epohe diktature radničke klase.⁷³

Promjene u ruskom jeziku tokom sovjetskog perioda naišle su na interes lingvista već na samom njegovom početku. Tako npr. još 1923. god. Karcevski piše o načinima nastajanja nove leksike kao što je davanje novih značenja postojećim riječima, skraćivanje i posuđivanje. Naročito je referentna knjiga A. M. Seliščeva *Язык революционной эпохи: Из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926)* iz 1928. god., u kojoj se razmatraju semantičke promjene u ruskom jeziku nakon revolucije. Prema mišljenju tog lingviste, nova leksika nastaje zahvaljujući posuđenicama, stvaranju novih izraza kombiniranjem postojećih pojmova s pridjevima i priložima koji su bili u skladu s okolnostima u kojima se odvijala revolucija, te procesu neosemantizacije. J. D. Polivanov (1931) razmatra skraćivanje kao najproduktivniji način stvaranja novih riječi, a sam termin *sovjetizam* među prvim upotrebljava G. V. Černov (1958), koji pod njim podrazumijeva riječi nastale u ruskom jeziku ili one koje su dobile nova značenja u sovjetskom periodu, tj. poslije Oktobarske revolucije. Naravno, interes za ovu temu zapravo nije prestajao ni u periodu posljednje, tzv. zrele faze socijalizma, kao ni u savremenom dobu, što potvrđuju radovi brojnih lingvista,⁷⁴ a riječi kojima su se imenovalе karakteristične sovjetske pojave nude izazov za postavljanje novih definicija i klasifikacija. Kao primjer ćemo navesti neke od najraširenijih definicija ove leksike: O. P. Jermakova sovjetimima smatra riječi koje imenuju realije uvjetovane sovjetskom stvarnošću (2011: 6). Ova definicija, međutim, ne precizira koje bi jezičke jedinice trebalo uvrstiti u sovjetimisme, jesu li to lekseme, fraze, sintagme ili drugo. U analizi sovjetimizama Jermakova prvenstveno izdvaja riječi koje ulaze u upotrebu nakon 1917. godine. S druge, strane, V. M. Mokijenko i T. G. Nikitina (1998: 3) sovjetimima pak smatraju lekseme, idiome, poslovice, aforizme, perifraze i krilatice koje odražavaju realije i ideologeme tog vremena. I dalje, međutim, ne postoji jedinstven stav o kriterijima na osnovu kojih se oni određuju.

⁷³ Usp. npr. *Толковый словарь русского языка* D. N. Ušakova (1940: IV: 341–342).

⁷⁴ Tu spadaju brojni lingvisti koji nisu pripadali sovjetskoj tradiciji opisivanja ideološke leksike sovjetskog perioda, ali, naravno, i ruski: S. Puškarev (1970), I. Zemcov (1985), P. Serio (2009), R. D. Laird, B. A. Laird i A. Betty (1988), M. A. Heveši (2002) i drugi. Radovi navedenih lingvista, osim svjedočanstva o sovjetskoj stvarnosti, odražavaju različite stavove prema sovjetskom sistemu predstavnika različitih generacija.

Iako su, kao što smo istakli, o potrebi određenja sovjetizama lingvisti pisali još dvadesetih i tridesetih godina 20. st., do danas se ne može izdvojiti nijedna definicija sovjetizama koja bi bila sveobuhvatna i posve precizna.

Značajnu ulogu u određivanju sovjetizama ima vrijednosni faktor. Tako su riječi koje su se odnosile na sovjetski sistem izazivale i danas izazivaju različite asocijacije i kod samih izvornih govornika. Pozitivne konotacije imaju sintagme koje sadrže lekseme i konstrukcije *obrazovānje/obrazovānje* (rus. образовáние), *spōrt* (rus. спорт) i *zdrāvstvenā zāštita* (rus. здравоохранéние), dok su negativne konotacije povezane s riječju *rēžīm* (rus. режѐм). Neke lekseme koje su karakteristične za ruski jezik, poput skraćenica *sovđén* i *Совдéния*, bile su neutralne u RSFSR-u (РСФСР), a zatim i u SSSR-u, dok su u postsovjetskom periodu poprimile negativne konotacije u jeziku i u rječnicima. Tako i im. *sovók* u ruskom jeziku ima negativno značenje: kolokvijalno, sniženo. Tvorbeno gnijezdo s osnovnom riječju *sōvjet* (rus. совéт) i dalje je usko vezano s ideologijom SSSR-a, dok se riječi *boljšèvik* (rus. большевѐк) i *boljšèvizam* (rus. большевѐзм) ne povezuju samo sa sovjetskim periodom nego je njihovo novo preneseno značenje vezano za beskompromisan odnos i nebrigu prema čovjeku.

Kad je riječ o klasifikaciji sovjetizama, Mokijenko i Nikitina, oslanjajući se na tematski kriterij, izdvajaju sljedeće skupine: *semantičke* (пионѐр, бесѐда), *leksičko-tvorbene* (аулсовѐт, воскрѐсник) i *stilske* (вождѐ мировóго пролетариáта) (1998: 3). U većini drugih analiza sovjetizmi su klasificirani prema tematskom kriteriju, tako da ovaj kriterij čini osnovu za njihovo uvrštavanje u posebnu leksičku skupinu. I Jermakova ovu leksiku klasificira u tematske skupine: *nazivi za pojedince* (агитáтор, беспартѐйный), *ustanove i organizacije* (домкóм, рабфáк), *termini vezani za ekonomiju i pojmovi iz svakodnevnog života* (блат, вѐикинуть, кáрточка itd.), *stambeno pitanje* (коммунáлка, уплотнѐть itd.), kao i sovjetizmi iz drugih tematskih skupina (полѐтгрáмота). Tematski kriterij, međutim, nije sveobuhvatan jer neke lekseme nije moguće svrstati u skupine, tj. neki primjeri mogu pripadati dvjema pa i više tematskih skupina te između njih nije moguće postaviti jasne granice. Također, leksikografski kriterij u analizi ove leksike neodvojiv je od tematskog, na osnovu čega se može sastaviti rječnik sovjetske leksike prema konkretnim skupinama.

Osim tematskog, u istraživanjima sovjetizama opravdano se uzimaju u obzir ideološki i vremenski kriterij. Prema tim kriterijima, sovjetizmi su riječi koje se odnose na sovjetsku stvarnost, tj. njima se imenuju sovjetske realije koje su ušle u upotrebu nakon 1917. godine. Međutim, ni ideološki ni vremenski kriterij nisu konačan indikator za određivanje sovjetizama ako

se ima u vidu to da se jedan broj riječi oslobodio ideoloških konotacija poslije društvenih promjena devedesetih godina 20. st., kao i prestankom postojanja sovjetske države. Neki sovjetizmi su počeli aktivno funkcionirati u ruskom jeziku i prije 1917. god., a zatim su dobili dodatno značenje ili su ga promijenili, npr. riječ *dekàbrist(a)* (rus. декабри́ст) odnosi se na učesnika plemićkog revolucionarnog oslobodilačkog pokreta, ali može imati i ironično značenje u žargonskoj upotrebi kada se govori o osobi osuđenoj za manji prekršaj. U postsovjetskom društvu danas, kao i u postsocijalističkim zemljama, riječ *piòñir* (rus. пионе́р ← njem. Pionier ← fr. pionnier) ima više značenja, a ono koje se odnosi na člana dječije organizacije (koja je obuhvatala djecu 7–14 god.) pripada sloju leksike označenim kao historicismima i ideologizmima. Navedeni primjeri pokazuju da pored ideološkog i vremenskog kriterija u istraživanju i analizi sovjetizama treba imati u vidu i semantički i stilski kriterij, što može podrazumijevati transformaciju značenja riječi kao i njenu stilsku obojenost.

Dakle, za izdvajanje sovjetizama u zasebnu leksičku skupinu važni su tematski i vremenski kriterij, ali i ideološki, leksikografski, semantički, asocijativni i stilski. Svi navedeni kriteriji međusobno su povezani i tek njihovom kombinacijom moguće je precizno sagledavanje ovoga sloja leksike. S obzirom na to da se sovjetizmi analiziraju kao dio posuđenica u bosanskom jeziku, zadržat ćemo se na kriterijima koji su relevantni za ovu analizu.

Kao što je već ranije naglašeno, u opisu sovjetizama upotrebne etikete u rječnicima su presudno važne u određivanju statusa tih rusizama u savremenom jeziku, s tim da one nisu uvijek dosljedno i precizno navođene. Osim toga, neki sovjetizmi su u savremenom periodu poprimili nova značenja koja nisu zabilježena u rječnicima. Analiza općejezičkih rječnika bosanskog jezika pokazuje da se u njima uopće ne pojavljuju neki sovjetizmi: npr. *sòvjet* i *sòvjeti* (rus. советы – savjeti, vijeća), dok IRSR bilježi odrednicu *sòvjeti*: ‘organi vlasti u Rusiji i SSSR-u nakon revolucije (1905–1907. i 1917.)’, s tim da FRBJ kao historicizam bilježi pridjev *sòvjetskī* ‘1. koji se odnosi na sovjete, organe vlasti u Sovjetskom Savezu: ~a *revolucija* 2. koji se odnosi na Sovjetski Savez: ~a *okupacija*’. Historicizam *sòvjet* znači ‘radnički savjet (radničko vijeće) u kasnim danima carske Rusije’, zatim ‘(sovjet) organi vlasti u Rusiji i SSSR-u nakon revolucije 1905–1907. god. (советы рабочих депутатов)’ te ‘1917. god. sovjeti radničkih i vojničkih deputata (советы рабочих и солдатских депутатов) i sovjeti seljačkih deputata (советы крестьянских депутатов)’.

Nazivi za neke realije vezane za Sovjetski Savez u radovima koji se bave leksikom razmatraju se kao egzotizmi. M. Samardžija, pozivajući se na

analizu razlika između egzotizama i sovjetizama koju je uspostavila Bragina (1978), ističe da su sovjetizmi u drugim jezicima koji su ih posuđivali (engleski, francuski, italijanski itd.) imali isključivo status egzotizama. To isto važi i za južnoslavenske jezike kada se govori o pojavama i pojmovima koji nisu bili dio jugoslavenske, a time ni bosanskohercegovačke ekonomske i političke stvarnosti. Na osnovu ovoga kriterija, u historicizme vezane za sovjetsku epohu kao egzotizmi mogu se izdvojiti npr.: *Kòmsomōl* (rus. Комсомол), *komsomolac* (rus. комсомолец), *sùbotnik* (rus. суббóтник), *lenjinijána* (rus. ленинијана), *spartakijáda* (rus. спартакиáда) itd. Kako navodi spomenuti autor, u hrvatskom jeziku "egzotizmima su vrlo brzo postali i leksemi *kolhoz* i *sovhoz* kad su jugoslavenski komunisti počeli insistirati na vlastitim konceptijskim posebnostima, što se očitovalo i u nazivlju, npr. *društveno gospodarstvo*, *poljoprivredni kombinat*, *agrokombinat* i dr.". Među navedenim rusizmima Samardžija smatra iznimkama neutralne apelative u hrvatskom jeziku, a kao primjer navodi leksemu *osmoljetka* (osmogodišnja osnovna škola) (Samardžija 1998: 137–138).

Nakon svega rečenog, u nastavku ćemo klasificirati sovjetizme u bosanskom jeziku prema tematskom kriteriju, oslanjajući se na podjelu koju je ponudila O. P. Jermakova, ali ćemo se radi potpunijeg sagledavanja sovjetizama osvrnuti i na opise prema drugim kriterijima. Kad je riječ o tematskom okviru, najveći broj sovjetizama u bosanskom jeziku odnosi se na političke pokrete, organizacije i njihove sljedbenike, ali se bilježe i oni iz drugih polja: ekonomije, kulture, umjetnosti itd., uz napomenu da je u manjem broju primjera riječ o postsovjeticizmima te da je najveći dio ove leksike prešao u historicizme.

III. 2. 2. 1. Politički pokreti, tijela i organizacije i njihovi sljedbenici

Kao što je navedeno, ovo je najbrojnija skupina sovjetizama i njima se označavaju:

- *politički pokreti i doktrine*:
boljševizam (rus. большевíзм), *lenjinizam* (rus. ленинíзм), *menjševizam* (rus. меньшевíзм), *stahanizam* (rus. стаханíзм), *staljinizam* (rus. сталинíзм), *trockizam* (rus. троцкíзм), *ždanovizam* (rus. ждановíзм);
- *političke organizacije i tijela*:
agitprop (rus. агитпроп), *Informbirō* (rus. Информбюрó), *ispolkom* (rus. исполкóм), *Kòminform* (rus. Коминфóрм), *Kòmsomōl* (rus. Комсомól), *politbirō* (rus. политбюрó);

- *sljedbenici pokreta, organizacija i ideologija*:
agitpropovac, boljševik/boljševikinja, informbiròovac/informbiròov-
ka, kòminformovac, komsomólac/komsòmólka, lenjinist(a), menjšè-
vik, stahànovac, staljinist(a), tròckist(a), ždànovac.

Najveći broj navedenih sovjetizama u početku je pripadao političkom i administrativnom diskursu, odakle su se širili i u druge stilove. Danas se uglavnom svrstavaju u političkohistorijske ideologeme: *boljševizam* je '1. a. revolucionarna marksistička politička struja koja se pojavila u Rusiji početkom 20. st. u okviru međunarodnog radničkog pokreta; njen osnivač je V. I. Lenjin b. realizacija ideološkog projekta diktature proletarijata s ciljem ostvarenja komunizma 2. izraz koji se nakon Drugog svjetskog rata u istom značenju proširio na zemlje tzv. Istočnog bloka, koje su pod izravnom političkom i ideološkom dominacijom SSSR-a pretvorene u njegove satelite', dok je *boljševik* 'a. pristalica većinskog krila ruske Socijaldemokratske radničke partije, koja je doživjela raskol na kongresu 1903. god. (*supr.* menjševik) b. član vladajuće političke stranke u SSSR-u 1918–1991. god.'. Imenicama na *-iz(a)m* često se označavaju učenja i ideologije čiji su nazivi formirani od imena začetnika tih učenja i pokreta: *lenjinizam* je '1. politička ideologija i teorija koju je razvio vođa ruskih boljševika V. I. Lenjin kao izraz radikalnog marksizma u eri imperijalizma i proleterskih revolucija; zastupala je revolucionarne metode i krutu jednopartijsku diktaturu (diktatura proletarijata) 2. službena ideologija u SSSR-u i drugim zemljama pod vlašću komunističkih partija 1921–1990. god.', *trockizam* je 'struja koja se izdvojila iz Komunističke partije SSSR-a 20-ih pod utjecajem L. Trockog', *stahanizam* 'sovjetski pokret dobrovoljnog, udarnog prebacivanja norme među radništvom' te *ždanovizam* 'kulturna politika kontrole vlasti nad umjetnošću koju je nakon Drugog svjetskog rata u SSSR-u promovirao A. Ždanov'. Pored učenja i ideologije, leksema *staljinizam* najprije označava 'totalitarni režim koji je u Sovjetskom Savezu nametnuo vođa komunističke partije J. V. Staljin (1879–1953)'. Leksemom *menjševizam* imenuje se 'politička struja u Ruskoj socijaldemokratskoj radničkoj stranci nastala 1903. god. ujedinjenjem protivnika Lenjinove elitističke kadrovske stranke', a sam naziv u početku je bio pogrdan (меньшевик: manjinaši), s tim da je kasnije izgubio tu konotaciju. Sljedbenici navedenih učenja i ideologija su: *lenjinist(a), menjševik, stahànovac, staljinist(a), tròckist(a)* i *ždànovac*.

Historijskim ideologemama pripadaju i nazivi političkih i administrativnih organizacija i tijela: *agitprop* je 'odjeljenje partijskih komiteta za agitaciju i propagandu u nekadašnjim komunističkim zemljama', *Informbirò*

‘savjetodavno i direktivno tijelo Komunističke partije Sovjetskog Saveza i nekih drugih evropskih komunističkih partija (1947–1956), osnovano radi koordinacije idejnog i političkog djelovanja i čvršćeg utjecaja SSSR-a; Kominform’, *ispolkom* je ‘izvršni odbor savjeta radničkih, seljačkih i crveno-armijskih delegata u Sovjetskom Savezu’, *Kõmsomõl* ‘masovna društvena organizacija omladine osnovana 1918. god. u SSSR-u’, dok je *politbirõ* ‘izvršni organ Centralnog komiteta Komunističke partije’.

Pripadnici ovih organizacija i tijela su: *agitpropovac*, *informbirõovac/informbirõõvka* i *komsomõlac/komsomõlka*, *kõminformovac*.

III. 2. 2. 2. Političke i vojne funkcije i namještenja

Prvoj tematskoj skupini bliski su i sovjetizmi kojima su se imenovale političke i vojne funkcije te namještenja:

čèkist (rus. чекіст), *gènsék* (rus. генсék), *kadròvik* (rus. кадрові́к), *nàrkóm* (rus. наркóм), *põlitkóm* (rus. политкóм), *põlitruk* (rus. политрúк), *vłàsovac* (rus. влáсовец).

Historicizam *gènsék* nastao je u razgovornom jeziku kraćenjem službenog naziva ‘generalni sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije’. Na sličan način su nastali i neki drugi sovjetizmi kojima su se imenovale različite političke i vojne funkcije: *nàrkóm* je ‘narodni komesar u SSSR-u 1917–1946. god.’, *põlitkóm* ‘funkcija i čin u vojskama kojima je rukovala Komunistička partija; politički komesar’, *põlitruk* ‘funkcija i čin u vojskama sovjetske Rusije i SSSR-a; politički rukovodilac’ te *čèkist* ‘član sovjetske političke policije’.

Leksema *vłàsovac* označava ‘pripadnika Ruske oslobodilačke armije (ROA), koja se u Drugom svjetskom ratu pod komandom bivšeg sovjetskog generala i njemačkog kolaboracioniste A. A. Vlasova borila protiv svojih zemljaka’, dok je *kadròvik* ‘osoba koja je pratila rad i ponašanje kandidata za određene funkcije i predlagala njihova postavljanja i unapređenja’.

III. 2. 2. 3. Privreda i ekonomija

Odraz specifične privredne organizacije Sovjetskog Saveza prezentiraju sljedeći historicizmi:

jedinòličnīk (rus. единолі́чник), *kolektivizácija* (rus. коллективиза́ция), *kòlhòz/kòlhòz* (rus. колхóз), *kõmbjed* (rus. комбéd), *kùlāk/kùlak* (rus. кула́к), *něpman* (rus. нэ́пман), *SĖV* (rus. СЭВ), *sòvhòz* (rus. совхóз), *trùdodān* (rus. трудоде́нь), *uravnilõvka/uràvnìlõvka* (rus. уравни́ловка).

Kako je namjera Sovjetskog Saveza bila uspostavljanje modela socijalističkog državnog preduzeća, osmišljen je proces koji je nazvan *kolektivizacija* ‘prisilno stvaranje kolektivnih seoskih gospodarstava u komunističkim zemljama kroz oduzimanje zemlje seljacima i stavljanje poljoprivrede pod državnu upravu i kontrolu’. U sklopu tog procesa nastale su i nove nominacije: *kòlhōz/kòlhōz* ‘zajedničko imanje nastalo kolektivizacijom, udruživanjem više privatnih imanja’, *kòlhōznik/kòlhōznik* ‘osoba koja je bila član kolhoza, koja je radila i živjela u kolhozu’, *sòvhōz* ‘državno poljoprivredno dobro’ te *jedinoličnik* ‘seljak koji je samostalno obrađivao svoje polje, a nije bio član kolhoza’.

Refleks specifičnog društvenog i privrednog uređenja predstavljaju i sovjetizmi: *kòmbjed* ‘odbori sirotinje stvoreni 1918. god. radi pravilne podjele zemlje seljacima, opskrbe vojske i radničkih središta hranom’, *něpman* ‘privatni poduzetnik u SSSR-u 20-ih godina za vrijeme NEP-a (nova ekonomska politika)’ i *SĖV* ‘savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć istočnoevropskih zemalja planske privrede osnovan u Moskvi 1949. god., raspušten krajem 80-ih’, dok je leksema *trūdodān* označavala ‘mjeru utrošenog rada u kolhozima i kod nekih vrsta zadruga’. Leksema *uravnilōvka/uràvnilōvka* značila je ‘sistem ujednačenog plaćanja čijeg rada, nezavisno od količine i kvaliteta izvršenog posla’.

Neke lekseme iz polja privrednog i socijalnog nazivlja preuzete su iz starije ruske prošlosti: npr. im. *kùlāk/kùlak* ranije je označavala bogatog seljaka, dok je u sovjetskom periodu to ‘seljak čiji zemljišni posjed prelazi utvrđeni maksimum, koji mu biva oduzet’.

Jedna od historijskih ideologema koja spada u ovu skupinu je i *petòljetka/pètòljetka* ‘petogodišnji plan ekonomskog i društvenog razvoja u SSSR-u’, ali se ovdje može svrstati i postsovjeticizam *perestrōjka*, kojim se označavaju ‘reforme ekonomskog i političkog sistema SSSR-a, predložene 1979. god., provođene za vrijeme predsjednika M. Gorbačova (1985–1991)’.

III. 2. 2. 4. Negativne društvene pojave

Jedna skupina sovjetizama označava negativne društvene pojave, a ove su lekseme nastale pomoću sufiksa *-ština*, koji je i u ranijim razdobljima ruskog jezika služio za tvorbu imenica kojima se iskazuju negativne pojave:

informbiróvština, *ježóvština* (rus. ежовщина), *kerénština* (rus. кэренщина), *kornilóvština* (rus. корнйловщина).

Leksema *informbiróvština* pejorativni je naziv za ‘pogledе i stavove onih koji zastupaju ili simpatiziraju Informbiro’, s tim da nije zabilježena

u rječnicima ruskog jezika. Za negativne društvene pojave najčešće služe nazivi nastali od imena osoba na koje se odnose te pojave: *ježóvština* 'terror koji je provodio Staljinov sljedbenik Nikolaj Ježov 1937–1938. god. i u kojem su bez suđenja strijeljane stotine hiljada ljudi', *kerénština* 'metode državne uprave privremene vlade A. Kerenskog' i *kornilóvština* 'kontrarevolucionarni pokret u Rusiji sredinom 1917. god. na čijem je čelu bio general L. G. Kornilov'.

III. 2. 2. 5. Umjetnost, obrazovanje, kultura i sport

Nekoliko sovjetizama pripada polju umjetnosti, obrazovanja, kulture i sporta, ali i oni nerijetko imaju ideološko značenje:

fiskultúra (rus. физкультура), *lenjinijána* (rus. лениниана), *pròletkult* (rus. пролеткульт), *ràbfak* (rus. рабфак), *socrealizam* (rus. соцреализм), *spartakijáda* (rus. спартакиада), *stiljága* (rus. стильага), *zarjåtka/zàrjatka* (rus. зарядка), *zbòrnaja* (rus. сбóрная).

Ideološkom skraćenicom *pròletkult* nazivala se 'proleterska kultura, pravac u umjetnosti u SSSR-u 1917–1921. god., umjetnost kao komunistički izraz materijalnog konstruktivnog rada', dok se internacionalizmom *socrealizam* naziva 'pravac u književnosti i drugim umjetnostima u SSSR-u, zasnovan 30-ih, nametnut i drugim zemljama pod njegovom dominacijom sve do 80-ih; apologetski se odnosi prema vladajućem društvenom poretку te promovira optimistički pogled na svijet; pun je socijalnog naboja i ideološki je usmjeren; socijalistički realizam'.

Nekoliko historicizama predstavlja pojmove vezane za sport i sportske događaje: leksema *fiskultúra* bila je ideološki neologizam nastao 1945. god. kao 'pokret kojim su se sportske sklonosti nastojale probuditi kod širih slojeva stanovništva', s tim da je u razgovornom jeziku ova leksema dobila i druga, opća značenja: 'vježbe za razgibavanje tijela' i 'tjelesni odgoj u školi'.

Sovjetizmima pripadaju i neke lekseme koje su danas izvan upotrebe: *zbòrnaja* 'reprezentacija SSSR-a (u bilo kojem sportu), simbol snage i visokog sportskog uspjeha', *stiljága* 'mladić koji oponaša zapadnjačku modu u SSSR-u 50-ih godina', *zarjåtka/zàrjatka* 'jutarnja gimnastika u trajanju od 30 min. koja se razvila u SSSR-u u doba komunizma te prihvaćena u drugim komunističkim zemljama' te *ràbfak* 'radnički fakultet u vrijeme SSSR-a'.

Za sovjetsku svakodnevicu bilo je uobičajeno organiziranje različitih sportskih događaja kao što je *spartakijáda* 'sportska i tjelovježbena manifestacija koja se od 1921. god. održavala u Evropi u organizaciji lijevih stranaka, a nakon 1945. u državama Varšavskog ugovora', dok je historijska

ideologema *lenjinijána* označavala ‘tematsko kolekcionarstvo koje je uključivalo razne poštanske marke i druge predmete povezane sa životom i radom utemeljitelja Komunističke partije i Sovjetskog Saveza V. I. Lenjina’, a ova ideologema je služila i kao ‘naziv zbirke umjetničkih i književnih djela posvećenih V. I. Lenjinu’.

III. 2. 2. 6. Ostali sovjetizmi

U sovjetizme spadaju i brojne druge lekseme kojima su se imenovala različite pojave iz društvenog, kulturnog i svakodnevnog života:

- *društveni status, zanimanje i angažman*: *aparàtčik* (rus. аппарáтчик), *burèvjēsniĭk/burevjēsniĭk* (rus. буреvéстник), *masòvik* (rus. массови́к), *ùdàrniĭk* (rus. уда́рник)

Leksema *aparàtčik* ‘funkcioner u komunističkom partijskom aparatu’ oduvijek je imala pejorativno značenje, koje je preneseno i u savremenu upotrebu ‘politički funkcioner koji se ponaša i djeluje slično komunističkim funkcionerima’ i ‘čovjek krutih birokratskih navika’. S druge strane, sovjetizam *ùdàrniĭk* imao je pozitivno značenje ‘radnik u socijalizmu koji se maksimalno zalagao na poslu te prebacivao propisane norme rada’, a to je značenje sačuvano i danas ‘osoba koja naporno radi’. Historicizam *masòvik* imao je ideološko značenje ‘dobar organizator, onaj koji zna djelovati na mase, povesti ih za sobom (ob. u okviru narodnog i komunističkog pokreta u Rusiji) i sl.’

Neke lekseme poprimile su nova značenja u sovjetskom periodu tako da se mogu smatrati semantičkim sovjetizmima: osnovno značenje im. *burèvjēsniĭk/burevjēsniĭk* je ‘ptica burnica, ona koja najavljuje buru, oluju; albatros’, dok je preneseno, ideološko ‘vjesnik revolucije u SSSR-u’;

- *mjesta stanovanja (arhitektura)*: *brèžnjěvka* (rus. бре́жневка), *hrùščòvka* (rus. хрущёвка), *stàljinka* (rus. ста́линка)

Iako nisu zabilježene u rječnicima, imenice *brèžnjěvka*, *hrùščòvka* i *stàljinka* prisutne su u savremenom publicističkom diskursu: reportažama, političkoekonomskim analizama, intervjuima i sl. Ove su lekseme zapravo razgovorni nazivi za tipove zgrada: *brèžnjěvka* je ‘tip betonskih stambenih zgrada s devet spratova građenih u vrijeme L. I. Brežnjeva’, *hrùščòvka* ‘tip stambenih zgrada s pet spratova građenih u vrijeme N. S. Hruščova’, dok je *stàljinka* ‘tip stambenih zgrada, pretežno u neoklasičnom stilu, građenih u vrijeme J. V. Staljina’;

– *oblici izdavaštva: sāmizdāt* (rus. самиздát), *tāmizdāt* (rus. тамиздát)

Historicizam *sāmizdāt*, koji je postao internacionalizam, označavao je ‘privatno legalno ili tajno izdavanje knjiga i drugih pisanih tekstova koji nisu odgovarali službenoj politici u SSSR-u (ob. iz disidentskih krugova)’, dok njegovo današnje značenje pripada žargonu ‘a. način izdavanja djela (autor sam plaća troškove tiskanja) b. *meton.* tako objavljena knjiga ili drugi tekst’. Leksema *tāmizdāt* ‘objavljivanje štampanih djela i materijala u inozemstvu, obično zabranjenih cenzurom’, također pripada razgovornom stilu;

– *način oslovljavanja: tovâriš* (drûg/drugàrica) (rus. товáрищ)

Historijske ideologeme *tovâriš* i *drûg/drugàrica* služile su kao način oslovljavanja u SSSR-u, naročito u Komunističkoj partiji, i mijenjali su druge titule. Imenice *drûg* i *drugàrica* bile su naročito poželjne pri obraćanju u političkim organizacijama, prosvjeti itd.

III. 2. 3. Egzotizmi

U svojoj najširoj definiciji *egzotizmi* (grč. ἐξωτικός ‘stran’) su leksičke jedinice – posuđenice koje označavaju specifičnosti pojedinih naroda i njihovih kultura. Njima se najčešće imenuju pojmovi iz materijalne i duhovne kulture jednog naroda koji ne postoje u jeziku primaocu. Sve izraženije upoznavanje i prožimanje kultura i jezika neprestano dovodi do usvajanja egzotizama iz različitih jezika te se za ovaj leksički fond može reći da predstavlja otvoren popis koji se proširuje po potrebi (Samardžija 1989: 78). Međutim, s ovom skupinom riječi u lingvistici postoje stanoviti problemi – oni su već uočljivi na razini imenovanja ove leksike, potom u određivanju lekseme kao egzotizma, kao i u klasifikaciji ove leksike. U vezi s tim važno je istaći da su ove riječi na margini lingvističkih proučavanja: npr. u južnoslavenskoj lingvistici veoma je malo radova koji se bave ovim tipom leksike, tamo gdje se i spominju, uglavnom je to usputno, a i rječnici savremenih jezika daju poprilično skroman fond egzotizama. Specijalizirani rječnici egzotizama još uvijek su nepoznati velikom broju slavenskih jezika, što samo potvrđuje da se ove riječi nalaze na periferiji leksičkih proučavanja. Međutim, savremena istraživanja ukazuju na njihov funkcionalni potencijal s obzirom na to da se njihovom upotrebom prenose obilježja jezičke kulture drugog naroda, lokalni kolorit, nacionalni običaji i mentalitet (Балеева 2010: 118).

Kad je riječ o bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, pionirski rad u proučavanju ove leksike predstavlja članak M. Samardžije “O egzotizmima

u hrvatskom književnom jeziku” (1989), u kojem se pored definicije ove leksike nudi i njena klasifikacija prema tematskom kriteriju. Samardžija u navedenom radu ukazuje i na normativni status ovih riječi tvrdeći da su ove lekseme “rječita potvrda poznatog purističkog aksioma o dopuštenoj porabi samo potrebnih stranih riječi” (1989: 89). Ovakvo stanovište moglo bi se preslikati na brojne lingvističke tradicije u kojima se ova leksika smatra manje vrijednom ili nezanimljivom.

Ni u svjetskoj lingvističkoj literaturi egzotizmi nisu često bili predmet detaljnih istraživanja, izuzev u tekstovima o kulturnom posuđivanju. Naime, najviše pažnje ovoj leksici posvećeno je u teoriji prevođenja – translologiji, što je sasvim očekivano s obzirom na to da se problem prevođenja ovih jedinica u drugu kulturu javio u prevodilačkoj branši. Pionirski rad na tom polju predstavlja studija S. Vlahova i S. P. Florina *Henpevodumomo в перевода* ([1969] 1980), nakon koje se pojavljuju brojni radovi koji se bave prevođenjem kulturno specifičnih jezičkih elementa.

U pogledu definiranja samog pojma egzotizam, treba istaći da ni on nije fiksiran u lingvističkoj terminologiji. Kako bi se napravila razlika od općeg značenja lekseme egzotizam (= egzotično) – to može biti nošnja, slika, običaj itd. – u nekim radovima koriste se termini *egzotična leksika*, *leksički egzotizmi*. Ponekad se ove lekseme nazivaju *kulturemama*, *kulturnim realijama*, a u pojedinim radovima svrstavaju se u barbarizme. Budući da se njima ističu i nacionalna obilježja kultura, bliski su etnografizmima i uglavnom su bezekvivalentna leksika zbog toga što nemaju paralele u jezičkom sistemu (Маринова 2003: 138).

Poseban problem predstavlja određivanje specifične riječi kao egzotizma. Naime, iako u svojoj definiciji pojam egzotizam podrazumijeva određenu specifičnost pojedinog naroda i njegove kulture, treba istaći da su ove riječi u različite jezike ulazile u različitim periodima tako da su značenja pojedinih leksema koja su ranije bila “egzotična” postala poprilično neutralna. Neutralizaciji pojma egzotizam doprinosi i globalizacija svijeta u okviru koje postaje upitno šta je uopće “egzotična” realija. Međutim, u ovoj radu, upravo zbog neuhvatljivosti psiholingvističkog kriterija u interpretaciji riječi, sve lekseme koje su služile i služe za nezamjenjive realije iz drugih jezika i kultura tretirat će se kao egzotizmi.

U raspravi o egzotizmima nužno je ukazati i na činjenicu da u procesu adaptiranja postoje razlike u stepenu usvajanja riječi koje označavaju realije iz drugih jezika i kultura. Stoga se može govoriti o posuđenicama, tuđicama i stranim riječima. Egzotizmi posuđenice, kao i sve druge posuđenice, predstavljaju činjenice jezika: uklapaju se u leksičko-semantički

sistem jezika, moguće je manje ili više tačno odrediti njihov broj u jeziku jer je većina leksikografski fiksirana (Крысин 1968: 138). Za razliku od posuđenica, tuđice su donekle prilagođene jeziku primaocu, s tim da zadržavaju i neka svojstva izvornog jezika, dok su strane riječi u potpunosti neprilagođene jeziku. Iako se u posljednje vrijeme, naročito u medijskom stilu, sve više pojavljuju egzotizmi iz raznih jezika u neprilagođenom obliku, ovdje ćemo se baviti samo egzotizmima koji su već adaptirani u bosanski jezik, a priličan broj njih je i leksikografski fiksiran.

U bosanskom jeziku među slavenskim egzotizmima najviše ih je iz ruskog jezika, ali se bilježe i brojni egzotizmi iz drugih slavenskih jezika. U daljem tekstu klasificirat ćemo ih prema semantičkom, odnosno tematskom kriteriju.

III. 2. 3. 1. Jela, pića i napici

Bogata kulinarska tradicija slavenskih naroda rezultirala je usvajanjem egzotizama kojima se imenuju različita jela, pića i napici koji su karakteristični za jednu ili više slavenskih kultura:

blini (rus. блины), *bõršč* (ukr. i rus. борщ), *bùblik* (ukr., rus. i blrus. бублик), *cviček* (slov. cviček), *dràniki* (blrus. дра́нікі), *hàluške* (ukr. галушкі), *kiselj* (rus. кисель), *kùmis* (rus. кумы́с), *kvàs* (rus. квас), *lèmiška* (ukr. лемі́шка), *mákalo* (mak. макало), *okròška/òkroška* (rus. окро́шка), *peljmèni* (rus. пельме́ни), *pèrcõvka* (rus. перцо́вка), *pìrog/pìrog* (rus. пирóг), *sèrnik* (polj. sernik), *ščì* (rus. щи), *varènjiki* (ukr. варéники), *võtka* (rus. во́дка), *zbiten/zbičen* (rus. сб́итень), *žgànci* (slov. žgánc), *žùbrõvka* (polj. żubrówka), *žùrek* (polj. żurek).

Neki od ovih egzotizama zabilježeni su u rječnicima. Već je navođeno da IRBJ, JRBJ i IRSR pojašnjavaju im. *bõršč*, pri čemu JRBJ navodi i porijeklo: 'čorba od povrća u raznim kombinacijama s mesom, sa obaveznim dodatkom cvekle, koja toj supi (ukrajinskoga porijekla) daje crvenu boju', s tim da je, kao što je također ranije navedeno, *bõršč* i poljsko nacionalno jelo. U poznata ukrajinska jela spadaju *hàluške* 'jelo koje se pravi od komada tijesta kuhanih u juhi ili mlijeku', *lèmiška* 'jelo napravljeno od gusto zaparenog brašna, obično heljedinog' i *varènjiki* 'okruglice od beskvasnog kuhanog tijesta punjenog raznim nadjevima'. U istočnoslavensku kulinarsku tradiciju se ubraja *bùblik* 'pecivo u obliku torusa, koje se pravi od pšeničnog brašna, najčešće bez ukrasa i dodataka' i *okròška/òkroška* 'vrsta hladne supe od kvasa s raznim začinskim biljem'.

Ruskim jelima pripadaju: *blini* ‘palačinke koje se prave od žitkog tijesta s različitim dodacima i prilozima’, *kiselj* ‘želatinasto jelo od škroba ili žitarica preliveno voćnim sokom’, *pìrog/pìrog* (dem. *pìroška/pìroška*) ‘kiselo tijesto punjeno mesom, povrćem, ribom, sirom itd.’, *peljmèni* ‘vrsta valjušaka punjenih mesom’ i *ščì* ‘čorba od kupusa i drugog povrća’. Bjeloruskoj nacionalnoj kuhinji pripadaju *dràniki* ‘jelo od grubo naribanog krompira koji se miješa s brašnom i jajima te prži u masnoći’, dok u poljske specijalitete spadaju *žùrek* ‘kisela gusta supa na bazi kiselog tijesta’ i *sèrnik* ‘kolač od sira s raznim dodacima, obično s podlogom od prhkog tijesta’. Prepoznatljiva češka slastica je *rakvička* ‘desert koji se sastoji od jaja, uglavnom žumanjaka, šećera ili vanilije’, makedonsko *mákalo* je ‘namaz od raznih vrsta tucanih biljnih sastojaka koji se koristi kao dodatak i umak glavnim jelima’, dok su *žgánci* ‘slovensko (i hrvatsko) jelo od kukuruznog brašna ili kukuruzne krupice’.

Kad se govori o pićima i napicima, na prvom mjestu je svakako *vòtka* ‘žestoko alkoholno piće dobijeno destilacijom fermentiranog krompira ili žitarica’, koja se tradicionalno veže za Ruse, iako je karakteristična i za druge slavenske narode, naročito Poljake. Rusi često konzumiraju i *pèrcòvku* ‘vrstu jake votke zapaprene biberom’, kao i dobro poznati *kvàs* ‘narodno fermentirano piće od raženog brašna i slada’. U ruske napitke spadaju *kùmis* ‘napitak od fermentiranog kobiljeg ili devinog mlijeka porijeklom iz srednje Azije’ i *zbìten/zbìčen* ‘vrući napitak od meda, bilja i različitih aromatičnih začina’. Prepoznatljivo poljsko alkoholno piće je *žùbròvka* ‘vrsta rakije začinjena istoimenom travom’, a slovensko *cviček* ‘svijetlocrno vino koje se proizvodi u Dolenjskoj od bijelih i crnih sorti grožđa’.

III. 2. 3. 2. Životinje i biljke

Iz polja zoološkog i botaničkog nazivlja najviše je leksema koje su došle iz ruskog jezika ili pak posredovanjem ruskog iz nekih egzotičnih jezika:

àjkula (rus. аку́ла), *barzòj* (rus. борзо́й), *bèluga* (rus. белу́га i белу́ха), *burèvjèsnik/burevjèsnik* (rus. бу́ревэ́стник), *dìkobrāz* (češ. dikobraz), *fòusek* (češ. fousek), *gāvka* (rus. га́вка), *ìrvās* (rus. и́рвас), *kàrakul/karàkul* (rus. кара́куль), *kèndìr* (rus. кенди́рь), *kìprej* (rus. кипре́й), *kòljuška* (rus. ко́люшка), *kòrsāk* (rus. корса́к), *kùlān* (rus. кула́н), *lājka* (rus. ла́йка), *lipicánac/lipicáner* (slov. lipicánc), *lòs* (rus. лось), *lòsos* (rus. лосо́сь), *màmut* (rus. ма́монт), *mòrž* (rus. морж), *rozòmah* (polj. rosomak), *sājga* (rus. сайга́), *sàmojèd* (rus. самое́д), *sèmgā* (rus. сёмга), *sòb* (češ. sob), *sòbol* (rus. собо́ль), *tājga* (rus. тайга́), *tàrpān* (rus. тарпа́н), *tolstolòbik* (rus. толстоло́бик),

tūndra/tūndra (rus. тундра), *viḥuhalj* (rus. ви́хухоль), *žūbr/žúber/žūbār* (polj. żubr), *žubrōvka* (polj. żubrówka).

O nekima od ovih naziva za egzotične životinje govoreno je u uvodu (v. I. 5.). Leksema *ajkula* 'morski pas' u ruski je ušla u 16. st., kada su Rusi počeli intenzivno naseljavati poluotok Kola, a dosta kasnije je došla u južnoslavenske jezike. Egzotizam *irvās* 'sjeverni jelen (*Rangifer tarandus*) koji živi u tundra Evrope i Azije' također je usvojen iz ruskog, a u istom značenju upotrebljava se i češka posuđenica *sōb*. Iz ruskog jezika, nerijetko kao posrednika, došli su svi sljedeći nazivi: *bēluga* 'rod delfina (*Delphinapterus leucas*) iz porodice bijelih kitova koji žive u arktičkim i subarktičkim vodama', *burēvjēsniĭ/burevjēsniĭ* 'ptica burnica, ona koja najavljuje buru, oluju; albatros', *gāvka* 'velika morska ronilica (*Somateria mollissima*) iz porodice patki (*Anatidae*) koja nastanjuje sjeverne obale Evrope, Sjeverne Amerike i istočnog Sibira', *kōrsāk* 'stepska lisica (*Vulpes corsac*) koja živi u stepama i pustinjama Euroazije', *kūlān* 'stepska životinja crvenožute dlake; specifični azijski magarac (*Asinus Equgnus hemmionus*)', *lōs* 'rod sjevernih jelena lopatara (*Alces alces*)', *māmūt* 'izumrla vrsta slonova (*Elephas primigenius*)', *mōrž* 'morski sisar iz istoimene porodice (*Odobenus rosmarus*) koji ima masivno tijelo i ocnjake izrasle u kljove; živi uz obalu sjevernog Atlantika i Tihog okeana', *sājga* 'stepski tankoprstaš (*Saiga tartarica*) iz potporodice antilopa koji nastanjuje Sibir', *sōbol* 'životinja iz porodice kuna (*Mustela erminea*)', *tārpān* 'vrsta izumrllog divljeg konja iz ruskih stepa (*Equus gmelini*)', *viḥuhalj* 'vrsta rovke iz porodice krtica (*Desmana moschata*); desman, bizam', kao i nazivi za ribe: *kōljuška* 'riba koštunjača (*Gasterosteidae*) iz podreda pločoglavki (*Scleroparei*)', *lōsos* 'riba iz porodice pastrmki (*Salmo salar*)', *sēmga* 'riba iz porodice lososa (*Salmo salar*)' i *tolstolōbik* 'slatkovodna sibirski riba koštunjača (*Hypophthalmichthys molitrix*) iz porodice šaranki'.

Iz drugih jezika manje je egzotizama: iz češkog *dīkobrāz* 'mediteranski glodar iz istoimene porodice s jakim pandžama i crno-bijelim bodljikama na leđima', iz poljskog *žūbr/žúber/žūbār* 'evropski bizon (*Bison bonasus*), gotovo istrijebljeno govedo, u Evropi danas živi u istočnoj Poljskoj; zubar', kao i ranije spominjani *rozōmah* 'mnogožder, zvijer slična medvjedu, živi u sjevernoj Evropi (*Gulo gulo*)'.

Nekoliko je egzotizama iz polja kinološkog nazivlja: *barzōj* 'vrsta vrlo brzih, visokih, vitkih dugodlakih hrtova koji se uzgajaju za goniče u lovu', *fōusek* 'vrsta češkog lovačkog psa; oštrodlaki ptičar', *sāmojēd* 'sibirski radni pas gonič', *lājka* 'rasa sibirskih lovačkih pasa', kao i onih kojima se imenuju pasmine drugih životinja: *kārakul/karākūl* 'pasmına ovce koja vodi

porijeklo iz Turkmenistana' i *lipicánac/lipicáner* 'autohtona rasa plemeni- tih konja dobijena ukrštanjem u ergeli Lipica u Sloveniji, vrlo pogodna za jahanje i dresuru'.

Od pojmova koji pripadaju polju botanike iz ruskog kao posrednika su: *kèndir* 'rod zeljastih biljaka i grmova iz porodice zimzelena (*Apocyna- ceae*) od kojih se izrađuju vreće, mreže, konopi itd.; sibirski konoplja', *kipej* 'visoka zeljasta biljka ljubičastih ili ružičastih cvjetova (*Chamaenerium au- gustifolium*) iz porodice pupoljki (*Oenotheraceae*) koja raste u umjerenim područjima Euroazije', *tájga* 'četinarska šuma koja je posebno raširena u Si- biru i na sjeveru Kanade' i *tùndra/tùndra* 'biljne zajednice koje se javljaju u arktičkim područjima (nisko grmlje, mahovine, lišajevi)', dok je poljski eg- zotizam *žùbrōvka* 'vrsta trave karakterističnog mirisa (*Hierochloe odorata*)'.

III. 2. 3. 3. Prijevozna sredstva, avioni i svemirske letjelice

Među egzotizmima koji označavaju različita prijevozna sredstva, automo- bile, brodove, avione, kao i svemirske letjelice, također je najviše onih iz ruskog:

antónov (ukr. антóнов), *avijetka* (rus. авиётка), *bàjdāk* (rus. i ukr. байда́к), *bàjdara* (rus. байда́ра), *beljàna* (rus. беля́на), *čájka* (ukr. чайка), *dròška* (rus. дро́жки), *iljùšin* (rus. илю́шин), *kibitka* (rus. киби́тка), *kòč* (rus. коч), *kòčmara* (rus. кочма́ра), *lùnohòd* (rus. лунохо́д), *lùnjik* (rus. лу́нник), *MiG* (rus. МиГ), *mòskvič* (rus. москв́ич), *nevòdnjik* (rus. нево́дник), *sòjma* (rus. со́йма), *spùtnjik/spùtnik* (rus. спу́тник), *suhòj* (rus. сухо́й), *šturmòvik* (rus. шу́турмови́к), *taràntas* (rus. таранта́с), *trójka* (rus. тро́йка), *tupòljev* (rus. ту́полев), *vòlga* (rus. Во́лга), *Vòshod* (rus. Восхо́д), *Vòstok* (rus. Востóк).

U egzotizme kojima se imenuju prijevozna sredstva – brodovi, čam- ci, splavovi, kočije, kola i saonice – spadaju: *bàjdāk* 'brod s izrazito veli- kom krmom koji se upotrebljavao na Dnjepru i Dnjestru', *bàjdara* 'sibirski čamac čiji je kostur građen od kostiju ili drveta i presvučen kožom tu- ljana', *beljàna* 'veliki riječni splav, sastavljen od 2.500–12.000 tona drvene građe, koji je plovio Volgom te se na odredištu rastavljao i drvo se prodava- lo', *čájka* 'čamac ukrajinskih zaporoških Kozaka', *kòč* 'drveni jednopalu- ni brod za jedrenje i veslanje s jednim jarbolom i plitkim gazom', *kòčmara* 'ruski ribarski i teretni brod preklapne gradnje', *nevòdnjik* 'otvoren ribar- ski čamac izbočenih bokova, s pramcem u obliku klina i krmom u obliku slova V, kojim se tegle mreže plivalice na Volgi', *sòjma* 'jednojarbolni brod s palubom (ob. na Ladoškom i Oneškom jezeru)', *dròška* 'niska putnička kočija s dva ili tri sjedala; fijaker', *kibitka* 'manja putnička kola ili saonice,

obavezno s natkrovljem', *taràntas* 'vrsta putničkih zaprežnih kola' te *trójka* 'vrsta ruskih saonica sa zapregom od tri konja'.

Među egzotizmima kojima se imenuju avioni najpoznatiji su *antònov* 'sovjetski superteški transportni avion', svojevremeno najveći avion na svijetu, zatim *iljušin*, *tupòljev* i *suhòj* kao vrste sovjetskih vojnih i civilnih aviona, *šturmòvik* 'tip sovjetskog borbenog aviona dizajniranog za napad na kopnene ciljeve s malih visina' te *MìG* 'serija nadzvučnih vojnih aviona s jednim mlaznim motorom'. Nazivi za avione najčešće su izvedeni iz imena njihovih konstruktora te spadaju u eponime (v. III. 2. 4. 1. 3.). Egzotizmom se može smatrati i im. *avijetka* 'ruski tip manjeg aviona jednosjeda ili dvosjeda'.

U okviru sovjetskog svemirskog programa razvijena su različita vozila i letjelice među kojima su mnogi internacionalizmi: *spûtnjik/spûtnik* '1. a. serija sovjetskih umjetnih Zemljinih satelita b. prvo tijelo u svemiru izrađeno ljudskom rukom, pod nazivom Sputnik 1, lansirano u orbitu oko Zemlje 4. 10. 1957. god.', *lûnohòd* 'sovjetsko automatsko vozilo bez posade za istraživanje površine Mjeseca', *lûnjik* '1. sovjetska svemirska letjelica dizajnirana za istraživanje Mjeseca 2. ime nekoliko sovjetskih vještačkih satelita' te *Vòshod* i *Vòstok* 'porodica sovjetskih svemirskih letjelica s viš članom posadom dizajnirana za letove u bliskoj Zemljinoj orbiti'.

III. 2. 3. 4. Odjeća, obuća i kape

U ovu skupinu spadaju egzotizmi koji služe za imenovanje različitih odjevnih predmeta, neki su historicizmi, dok neki danas pripadaju etnološkom i folklornom pojmovlju:

buđònòvka (rus. будёновка), *bûrka* (rus. бýрка), *čàpka* (polj. czapka), *čèrkèska* (rus. черкэска), *fûraška* (rus. фура́жка), *gimnàstjòrka/gimnastjòrka* (rus. гимнастёрка), *kàzāk* (rus. казák), *kazàkìn* (rus. казакíнь), *kokòšnjik/kòkošnjik* (rus. коко́шник), *konfederàtka* (polj. konfederatka), *kòntuš* (polj. kontusz), *kosovòrotka* (rus. косоворотка), *kùbānka* (rus. кубáнка), *rùbaška* (rus. рубáшка), *saràfān* (rus. сарафа́нь), *šàpka* (rus. ша́пка), *šinjel* (rus. шинéль), *tòlstòvka* (rus. толсто́вка), *vàljénke* (rus. ва́ленки), *višivānka/višivānka* (ukr. вишивáнка, blrus. вышивáнка), *žùpān* (polj. żupan).

I u ovom semantičkom polju najviše je ruskih leksema. Historicizmi su *buđònòvka* 'platnena vojna kapa slična šljemu kakvu su nosili vojnici Crvene armije' i *gimnàstjòrka/gimnastjòrka* 'košulja s ravnim okovratnikom koju su kao uniformu nosile vojne osobe prije 1969. god., studenti nekih obrazovnih ustanova, predstavnici različitih odjeljenja i dr.'. Drugi su

pak etnološki i folklorni pojmovi: *bûrka* ‘ogrtač od vâljane vune i kozije kostrijeti koji se najčešće nosi na Kavkazu’, *čerkěska* ‘kavkaski dugi sukneni muški kaput s ušivenim redenicima za metke’, *kàzāk* ‘vrsta širokog ogrtača, najčešće s rukavima, sličan kozačkoj nošnji’, *kazākīn* ‘muški kratki ogrtač s kukicama i naborima na leđima; polukaftan’, *kosovòrotka* ‘tradicionalna ruska muška košulja s kosim ovratnikom’, *rûbaška* ‘muška košulja bez ovratnika, bogato nabrana na prsima; rubača’, *sarâfân* ‘ruska ženska haljina bez rukava koja se nosila preko košulje dugih rukava’, *šinjel* ‘dugački gornji kaput; kabanica’, naročito poznat po Gogoljevoj pripovijetki, te *tòlstōvka* ‘široka, duga, naborana muška bluza s remenom na pregribu’.

I egzotizmi iz drugih jezika danas su uglavnom etnološki pojmovi: *višivânka/višivânka* je ‘ukrajinska i bjeloruska tradicionalna košulja ukrašena ornamentiranim vezom’, dok su poljski odjevni predmeti *žûpân* ‘muška plemićka odjeća u obliku duge haljine zakopčane dugmadima, s podignutim ovratnikom i uskim rukavima’ i *kõntuš* ‘kratak kaput s razrezanim rukavima, obično od krzna ili nekog drugog skupocjenog materijala; ogrtač, plašt’ danas historicizmi.

Među slavenskim posuđenicama nekoliko je onih kojima se imenuju različite kape. Najviše ih je iz ruskog jezika: *fûraška* ‘vojna kapa koja se nosi uz uniformu’, *kokòšnjik/kòkošnjik* ‘narodna ženska kapa u obliku visokog dijadema’, *kûbânka* ‘vrsta kape izrađena od karakula ili janjeće kože, malo šira na vrhu’, *šâpka* ‘tvrda kapa sa štitnikom za oči, s oštrijim i podignutim rubom; sastavni dio uniforme u nekim vojskama’, dok su iz poljskog *čâpka* ‘četvrtasta ulanska kapa; poljska narodna kapa’ i *konfederàtka* ‘visoka crvena kapa podstavljena krznom, s četverokutnim tjemenom i obično s perjanicom’.

Vâljênke su ruske ‘čizme za zimu od valjanog sukna, pusta ili čohe’.

III. 2. 3. 5. Upravna i zakonodavna tijela

Nazivi za upravna i zakonodavna tijela nekih slavenskih država također pripadaju egzotizmima, a uglavnom su nastali od općih imenica:

Dûma (rus. Дѹма), *Krěmlj* (rus. Кремль), *Râda* (ukr. Верховна Рада України), *Sějm* (polj. Sejm), *Sobrânje* (bug. Сѣбрàнiє i tak. Собрàнiє).

Pored historijskih značenja o kojima je već govoreno (III. 2. 1. 4.), većina ovih imenica danas ima značenje sjedišta najviše vlasti, vlade ili parlamenta, što znači da ove lekseme imaju političko i administrativno značenje.⁷⁵

⁷⁵ U skladu sa značenjima u većini slavenskih jezika piše se i malim (opće značenje) i velikim (naziv tijela) slovom.

Ruska *Dūma* je ‘donji dom ruskog parlamenta’, *Krèmlj*, pored toga što znači ‘dvorac na moskovskom Crvenom trgu, historijsko sjedište nekih ruskih careva, danas sjedište vlasti Ruske Federacije’, upotrebljava se i u prenesenom značenju ‘ruska vlast i njezina vanjska politika’. Ukrajinska *Ràda*, koja se službeno naziva Vrhovna Rada Ukrajine, jest ‘najviše zakonodavno tijelo državne vlasti u Ukrajini; parlament’, *Sěj*m je ‘donji dom poljskog parlamenta’, dok je *Sobránje* ‘najviši organ vlasti u Makedoniji i Bugarskoj; skupština, parlament, sabor’.

III. 2. 3. 6. Politički pokreti, organizacije, njihovi sljedbenici i oblici vladavine

Ovo je veoma brojna skupina egzotizama kojoj pripada veliki broj historizama. S obzirom na to da je većina ovih leksema obrađena ranije, navodimo samo neke:

Čéka (rus. Чека́), *čèkist* (rus. чеки́ст), *gènsék* (rus. генсе́к), *glàsnōst* (rus. гласно́сть), *kòlhōz/kòlhōz* (rus. колхо́з), *Kòmsomōl* (rus. Комсомо́л), *komsomólac* (rus. комсомо́лец), *nàrkot* (rus. наркóм), *perestrōjka* (rus. перестро́йка), *sòvhōz* (rus. совхо́з), *sùbotník* (rus. суббо́тник).

Navedene lekseme odražavale su specifične političke, društvene i ideološke pojave sovjetske stvarnosti i zbog toga su one ujedno i egzotizmi. Kako su njima imenovane najrazličitije pojave – političke funkcije, organizacije, pokreti, ustanove, zbivanja itd. – tako su, upravo zbog specifičnosti realija koje imenuju, preuzimane i u mnoge evropske i svjetske jezike.

Na ovome mjestu još jednom ćemo se osvrnuti na skupinu egzotizama koje bismo mogli svrstati u značenjsko polje represivni aparati i njihove metode. Naime, poznato je da leksički sistem svakog jezika čuva svjedočanstva te zajednice: politička, društvena, kulturna, kao i sisteme vrijednosti. Kako su različita razdoblja ruske historije obilježena vrlo represivnim i rigidnim ideološkim sistemima, tako su u jeziku nastale lekseme koje danas možemo tretirati kao egzotizme: *gùlāg* (rus. гула́г), *kàtorga* (rus. ка́торга), *knùt* (rus. кну́т), *šaràška* (rus. ша́рашка), s tim da je im. *gùlāg* postala internacionalizam.⁷⁶

⁷⁶ Vidi npr. u rječnicima engleskog jezika: *gulag* ‘the penal system of the Soviet Union consisting of a network of labor camps’ (Merriam-Webster: <https://www.merriam-webster.com>).

III. 2. 3. 7. Novčane jedinice

U specifične leksičke jedinice određene kulture spadaju i nazivi za novčane jedinice, a među slavenskim posuđenicama kojima se imenuju valute su sljedeće:

červónec (rus. червóнец), *dēnjgi/djēnjgi* (rus. дѐньги), *dīnār/dēnār* (srp. динáр, mak. денар), *tōlār* (slov. tólar), *grivēnīk* (rus. гри́венник), *grīvna* (rus. гри́вна), *grīvnja* (ukr. гри́вня), *imperijāl* (rus. империа́л), *karbovánec* (ukr. карбóванець), *kèrēnka* (rus. кѐренка), *kòpějka* (rus. копѐйка), *kúna* (hrv.), *krùna* (češ. i slč. koruna), *lěv* (bug. лев), *rùblja/rûblja* (rus. рубль), *zlôt/zlòt* (polj. złoty).

Najveći broj navedenih egzotizama su historicizmi, i to iz ruskog jezika: *červónec*, *dēnjgi/djēnjgi*, *grivēnīk*, *grīvna*, *imperijāl* i *kèrēnka* (III. 2. 1. 7.), dok je *rùblja/rûblja* savremena 'ruska nacionalna valuta (sadrži 100 kopejki)', a *kòpějka* 'novčana jedinica (stoti dio rublje) koja je u upotrebi od 1535. god.'. Ukrajinska nacionalna valuta je *grīvnja*, koja je 1996. god. zamijenila *karbovánec*.

U zemljama Evropske unije mnoge države zamijenile su svoje tradicionalne valute eurom te su ti egzotizmi potisnuti u historicizme. Takav je slučaj s hrvatskom monetom *kúna*, a od 1. 1. 2026. eurom je zamijenjen i *lěv* 'bugarska nacionalna valuta (dijeli se na 100 stotinki) koja je bila u upotrebi od 19. st.'. S druge strane, u Poljskoj je i dalje u opticaju *zlôt/zlòt* 'nacionalna valuta (dijeli se na 100 groša) koja je uvedena oko 1526. god.'.

Na kraju ćemo navesti i nazive za monete koji nisu slavenske lekseme, ali svakako pripadaju egzotizmima. Slovenska nacionalna valuta *tōlār*, koja je porijeklom germanizam, 2007. god. zamijenjena je eurom. U Srbiji i Makedoniji nacionalna valuta je *dīnār/dēnār*, koja je grčka posuđenica iz latinskog, dok je u Češkoj i (do 2009. god.) u Slovačkoj u opticaju *krùna*, slavenska posuđenica iz latinskog jezika.

III. 2. 3. 8. Narodni i društveni plesovi, igre, pjesme i instrumenti

Slavenske narode kao etničku skupinu karakterizira bogata folklorna tradicija u koju spadaju brojni narodni i društveni plesovi i igre nastajali u višestoljetnim kontaktima s drugim narodima i civilizacijama, ali i uz oslanjanje na bogate narodne običaje:

bāborak (češ. baborák), *bājan/bajàn* (rus. ба́ян), *balālājka/balalājka* (rus. балала́йка), *bāndura* (ukr. банду́ра), *bilína* (rus. бы́лина), *brjólka* (rus. брѐлка), *častuška/častuška* (rus. часту́шка), *dōmra* (rus. до́мра), *dūma*

(ukr. дýма), *dũmka* (ukr. дýмка), *furijant* (češ. furiant), *gũdok/gudõk* (rus. гудок), *hòpak* (ukr. гопак), *kamarinskaja* (rus. камаринская), *kàmbana* (mak. камбана), *kazačõk* (rus. казачок i ukr. козачок), *kõbza* (ukr. кóбза), *kõbzār* (ukr. кобзár), *kolòmějka* (ukr. коломійка), *krakòvjāk* (polj. krakowiak), *križačõk* (blrus. крыжачок), *kujàvjāk* (polj. kujawiak), *màzũrka* (polj. mazurek), *obèrek* (polj. oberek), *põlka* (češ. polka), *rejdòvāk/rējdivak* (češ. rejdovák), *skomòroh* (rus. скоморох), *těškoto* (mak. тешкото), *trèpak* (rus. трепак), *vàršavljānka* (polj. warszawianka).

U istočnoslavenske narodne plesove spadaju – ruski: *kamarinskaja* ‘narodni ples živahnih pokreta u dvočetvrtinskom i tročetvrtinskom taktu’, *trèpak* ‘narodni ples u dvočetvrtinskom taktu, kasnije ušao i u umjetničku muziku’, ukrajinski: *hòpak* ‘narodni ples koji karakteriziraju brojne improvizacije: skokovi, čučnjevi, premetanja itd.; gopak’, *kolòmějka* ‘narodni ples živahnog tempa koji se izvodi uz istoimenu pjesmu’. Neki plesovi su zajednički: daleko najpoznatiji je *kazačõk* ‘ukrajinski (i ruski) narodni muški ples u dvočetvrtinskom taktu kod kojeg se pokreti ubrzavaju i okončavaju živim skokovima i karakterističnim čučnjevima’, dok je *križačõk* ‘bjeloruski i poljski narodni ples u dvočetvrtinskom i četveročetvrtinskom taktu’.

Bogata folklorna tradicija zapadnoslavenskih naroda, naročito Poljaka, već odavno je poznata u muzici: *màzũrka* je ‘1. živahni narodni ples u tročetvrtinskom taktu 2. salonski ples koji je bio u modi na oficirskim balovima u 19. st.’, *krakòvjāk* ‘narodni i društveni ples u dvočetvrtinskom taktu’, *kujàvjāk* ‘narodni ples u tročetvrtinskom taktu, srodan mazurki’, *obèrek* ‘narodni ples za par ili skupinu plesača, brzog i živog tempa’ i *vàršavljānka* ‘društveni ples iz 19. st. u tročetvrtinskom taktu, čiji su koraci kombinacija tirolke i mazurke’. Ovima treba dodati i široko poznatu *polonézu* ‘narodni ples umjereno brzog tempa u tročetvrtinskom taktu’. Češki plesovi su *bàborak* ‘narodni ples koji se sastoji od tri cjeline po osam taktova’, *furijant* ‘narodni ples s naizmjeničnim dvotaktnim i trotaktnim ritmovima’, *põlka* ‘narodni ples dinamičnog ritma u dvočetvrtinskom taktu’ i *rejdòvāk/rējdivak* ‘društveni ples u laganom tempu; srodan mazurki’, a prepoznatljivi makedonski ples je *těškoto* ‘narodni muški ples izrazito borbenog karaktera; izvodi se uz pratnju tapana’.

Pored naziva za plesove, u egzotizme iz oblasti muzike spadaju i nazivi za različite narodne pjesme i pjevače: *bilína* ‘ruska narodna epska pjesma-priča o junacima i njihovim podvizima, obično pjevana uz pratnju gusli’, *častũška/častuška* ‘kratka ruska narodna pjesma od četiri stiha, vedrog karaktera, pjeva se uz balalajku, harmoniku, solo ili u horu’, zatim *dũma* ‘ukrajinska narodna pjesma herojskog sadržaja nalik baladi’, koju izvodi *kõbzār*

‘ukrajinski narodni pjevač koji sam sebe prati na kobzi’, dok je *dũmka* ‘kratka ukrajinska meditativno-elegična (melanholična) pjesma lirske prirode koju su stvorili ukrajinski romantičarski pisci u prvoj polovini 19. st.’. Ruski historicizam je *skomòroh* ‘profesionalni putujući pjevač u srednjovjekovnoj Rusiji koji je uz pjevanje svirao gusle’. Leksemom *våršavlĵanka*, pored spominjanog plesa, imenuju se i pjesme: *Warszawianka* (1831) ‘poljska patriotska pjesma Novembarskog ustanka 1830. god. čiji je autor teksta francuski pjesnik Jean François Casimir Delavigne’ i *Warszawianka* (1905) ‘poljska revolucionarna pjesma iz 19. st. čiji je autor Waclaw Święcicki’.

Egzotizmi su i nazivi za narodne instrumente: *bĵan/bajĵan* ‘stari ruski narodni instrument u obliku velike harmonike’, *balālĵka/balalĵka* ‘ruski narodni instrument u obliku trožičane tambure trokutastog oblika i dugačkog vrata’, *brjólka* ‘ruski narodni puhaći instrument od bazgovine s jezičcem i šest rupica’, *båndura* ‘ukrajinski žičani instrument sličan balalajki i lutnji’, *dõmra* ‘istočnoslavenski žičani instrument ovalnog oblika s tri (ruski) ili četiri (ukrajinski i bjeloruski) žice, sličan tamburi’, *gũdok/gudõk* ‘stari ruski muzički instrument s tri žice’, *kàmbana* ‘makedonski narodni instrument sličan bubnju; vrsta udaraljki’ i *kõbza* ‘ukrajinski trzalački žičani instrument tipa lutnje’.

III. 2. 3. 9. Lingvistički pojmovi

U okviru ove skupine egzotizama može se govoriti o dvije temeljne podskupine – jednoj pripadaju egzotizmi karakteristični za pojedine slavenske narode i kulture, dok drugoj pripadaju oni karakteristični za kompletnu slavensku porodicu:

ăz (stsl. азъ), *bòhorčica* (slov. bohoríčica), *čřv* (stsl. чрьвъ), *ćirilica* (stsl. кириллица), *dĵjnčica* (slov. dĵjnčica), *ďěrv* (stsl. дєрвь), *fřt* (stsl. фрѣтъ), *gĵjica* (jsl.), *glĵgoli* (stsl. глаголн), *glagòljica* (← stsl. глаголатн), *grăždānka* (rus. граждāнка), *ĵze* (stsl. нже), *ĵzica/ĵžica* (stsl. вжнца), *jāt* (stsl. ѣтъ), *jěr* (stsl. єрь), *jerĵ/jeryĵ* (stsl. єры), *jõr* (stsl. єрь), *jũs* (stsl. жсъ), *mazúrĵnje* (polj. mazurzenie), *metělčica* (slov. metélčica), *taráškevica* (bjrus. тарашкєвица), *ũk* (stsl. оукъ), *dzélo/zélo* (stsl. зѣло).

U slavenske egzotizme kojima se imenuju pisma najprije spadaju *glagòljica* ‘starije slavensko pismo za koje se smatra da ga je polovinom 9. st. sačinio Konstantin Ćiril’ i *ćirilica* ‘1. mlađe slavensko pismo nastalo krajem 9. ili početkom 10. st. prema grčkom uncijalnom pismu 2. službeno pismo više slavenskih naroda sa znakovima prilagođenim fonemskoj strukturi različitih jezika’. I neke verzije ćirilice na istočnoslavenskom prostoru

također imaju svoja imena: *grāždānka*/*grādānka* ‘ruska verzija ćirilice nastala pojednostavljenjem starocrkvenoslavenske ćirilice’ i *taráškevica* ‘varijanta pravopisa bjeloruskog jezika koja se temelji na književnom standardu modernog bjeloruskog’.

Pored ćirilice, kod slavenskih naroda koji se služe latinicom također postoje specifični nazivi za verzije latiničnih pisama. U slovenske verzije latinice spadaju *bòhorčica* ‘verzija latinice koju je prvi upotrijebio P. Trubar (1550), a reformirao A. Bohorič; u upotrebi do sredine 19. st.’, *dājnčica* ‘sistem latiničnog pisma za slovenski jezik koji je 1823. god. sastavio filolog P. Dajnko’ i *metèlčica* ‘slovensko pismo koje je na temelju latinice, ćirilice i grčkog alfabeta 1825. god. sastavio F. S. Metelko’, dok je *gājica* ‘južnoslavenska verzija latinice, čiji je tvorac Lj. Gaj’. Svi ovi nazivi za verzije latiničnog pisma nastali su prema njihovim tvorcima ili reformatorima te su ovi nazivi ujedno i eponimi (v. III. 2. 4. 1. 5.).

U drugu skupinu egzotizama spadaju filološki pojmovi iz polja staroslavenskog nazivlja. S obzirom na njihovu široku upotrebu u slavistici, najprimjerije ih je tretirati kao općeslavenske egzotizme. Tu najprije spadaju nazivi za slova staroslavenske azbuke i specifične glasove koji se bilježe tim slovima: *az* ‘naziv za prvo slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (a)’, *čřv* ‘naziv za dvadeset i osmo slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (v)’, *ďěrv* ‘naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (r)’, *ž* ‘naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (ž)’, *glägoli* ‘naziv za četvrto slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (r)’, *iže* ‘naziv za deseto slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (i, ĭ)’, *ižica/ižica* ‘naziv za posljednje slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (v)’ kojim se bilježila transliteracija grčkog ipsilona, *jāt* ‘1. a. naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (b)’, *b* ‘naziv za slovo u ruskoj (do 1918) i bugarskoj (do 1945) ćirilici do pravopisnih reformi 2. naziv za praslavenski vokal diftonškog karaktera (ě) koji je dao različite reflekske u slavenskim jezicima’, *jēr* ‘1. naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (b) kojim se bilježio poluglas prednjeg reda 2. naziv za tvrdi znak (b) u ruskoj ćirilici 3. (jerovi) mn. naziv za slova ѣ i ѧ u bjeloruskoj, bugarskoj, ruskoj i ukrajinskoj ćirilici’, *jeril/jery* ‘1. ligaturno slovo staroslavenske glagoljice (Ɱ) i ćirilice (b) 2. slovo ruske, bjeloruske i rusinske ćirilice 2. specifični vokal koji se čuva u ruskom (b) i poljskom (y) jeziku’, *jōr* ‘naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ) i ćirilici (b) kojim se bilježio poluglas zadnjeg reda’, *jūs* ‘naziv za slova u staroslavenskoj glagoljici (Ɱ : Ɱ) i ćirilici (Ɱ : Ɱ) kojima su se obilježavali nazalni vokali ē i ō’, *ūk* ‘naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici

(Ѣ) i ćirilici (Ѣ, Ѣ); *dzélo/zélo* ‘naziv za osmo slovo u staroslavenskoj glagoljici (Ѣ) i šesto slovo u staroslavenskoj ćirilici (Ѣ) kojima se obilježavala vriednost palatala /dz/’.

U lingvistićke pojmove spada i poljski egzotizam *mazúrēnje* ‘dijalekatska odlika mazurskih govora prema kojoj se frikativi i afrikate sz /ʃ/, ʒ /z/, cz /tʃ/ i dż /dʒ/ izgovaraju /s/, /z/, /tʃ/ i /dʒ/.

III. 2. 3. 10. Ostali egzotizmi

U egzotizme spadaju i sljedeće lekseme koje se ne mogu svrstati u gore navedene skupine:

- *obitavališta* (*nastambe* i *naselja*): *àul/äul* (rus. а́ул), *hàta* (rus. хата), *hùtor* (rus. ху́тор), *jùrta* (rus. ю́рта), *kùrenj* (rus. куре́нь), *kibitka* (rus. киби́тка), *sàklja* (rus. са́кля)

Realije kojima se imenuju specifićna obitavališta azijskih i istoćnoslavenskih naroda su: *àul/äul* ‘selo kavkaskih i nekih azijskih naroda’, *hàta* ‘seoska prizemna kuća u Ukrajini, Bjelorusiji i južnoj Rusiji’, *hùtor* ‘malo selo u Ukrajini i južnim regijama Rusije’, *jùrta* ‘1. kožni šator azijskih nomada 2. drvena koliba, brvnara sibirskih naroda’, *kùrenj* ‘mala ili privremena kozaćka kuća; koliba’, *kibitka* ‘vrsta mongolskog šatora’ i *sàklja* ‘kuća kavkaskih gorštaka’;

- *oružje* i *oruđe*: *buláva* (rus. булава́), *kàćuša/kaćùša* (rus. катю́ша), *vìntòvka* (rus. винто́вка), *šàška* (rus. ша́шка)

Leksema *kàćuša/kaćùša* u razgovornom jeziku služila je kao naziv za ‘sovjetski teški višecijevni bacać raketa izumljen u Drugom svjetskom ratu’, *vìntòvka* je ‘vrsta repetirajuće puške (*Mosin-Nagant*) koja se počela koristiti u carskoj Rusiji 1891. god. te je bila u upotrebi do 50-ih god.’. Historijskom nazivlju pripadaju *buláva* ‘palica s kuglom na kraju koja je služila kao simbol hetmanove moći’ i *šàška* ‘tip blago zakrivljene kozaćke sablje’;

- *mitologija* i *fantastika*: *bàba Jága* (rus. ба́ба-яга́), *Gladòljet/Glàdoljet* (ćeš. Hladolet), *juròdivī* (rus. юро́дивый), *rùsàlka* (rus. руса́лка)

Na rusku kulturu odnose se egzotizmi *bàba Jága* ‘zla starica iz ruskih narodnih prića’⁷⁷ i *juròdivī* ‘stari ruski naziv za tzv. Božijeg ćovjeka, luda-ka od rođenja na kojem se prema narodnom vjerovanju ispoljava volja Božija te mu se pripisuje moć proricanja’, dok su mitološki pojmovi *Gladòljet/*

⁷⁷ Rijeć je o liku šumske starice i ćarobnice iz slavenske mitologije: usp. polj. *jėdza*, ćeš. *jezinka* ‘šumska baba’.

Glädoljet ‘naziv za planetu Saturn, za koju su astrolozi nekada smatrali da ima utjecaja na nerodne godine na Zemlji’ i *rûsâlka* ‘šumska i vodena vila starih Slavena; rusaljka’;

- *geologija i meteorologija*: *bûrân* (rus. бурян), *černòzem/černozëm* (rus. чернозём), *sûhovej* (rus. суховей)

Černòzem/černozëm je ‘vrlo plodno humusno tlo tamne boje, koje je rašireno u Euroaziji, naročito u ruskim stepama’, dok su meteorološki egzotizmi *bûrân* ‘snažan sjeverni i sjeveroistočni olujni vjetar u stepskim područjima Rusije popraćen zimi snježnom vijavicom, a ljeti prašinskom olujom’ i *sûhovej* ‘suhi, obično vrući vjetar istočnog do južnog smjera koji puše u stepama i polupustinjama Kazahstana i prikaspijskoj nizini’;

- *posuđe*: *kövš* (rus. ковш), *sâmovâr/samòvâr* (rus. самовар), *z̀rcalo* (rus. зеркало)

U egzotizme spada posuđe i neki predmeti tipični za rusku kulturu: *kövš* ‘ovalna posuda za piće’, *sâmovâr/samòvâr* ‘bakrena ili mjedena posuda karakterističnog oblika u kojoj se grije voda za pripremanje čaja’ i *z̀rcalo* ‘trobridna kristalna prizma, amblem uzvišenosti suda u carskoj Rusiji’;

- *ostali egzotizmi*: *matrjòška* (rus. матрешка) odnosno *bàbuška/bâbuška* (rus. бабушка), *sâmbò* (rus. самбо), *gòpnik* (rus. го́пник)

Prepoznatljiva *matrjòška* je ‘tradicionalna ruska igračka i suvenir u obliku drvene lutke odjevene u narodnu nošnju unutar koje se nalaze slične lutke manje veličine’, za koju je rašireniji naziv *bàbuška/bâbuška*, a izvorni naziv *matrjòška* predstavlja hipokoristik imena Матрѣна. Egzotizma se mogu smatrati i *sâmbò* ‘hrvački sport, sličan džudu, nastao nakon 1920. god. spajanjem borilačkih vještina kavkaskih i sibirskih naroda’, dok je egzotizam *gòpnik* ‘pripadnik supkulture niže društvene klase, obilježene delinkvencijom i karakteristične za Rusiju i ostale postsovjetske zemlje’.

III. 2. 4. Eponimi

Termin *eponim* (grč. ἐπώνυμος) u svom osnovnom značenju definira se kao “neko ili nešto ko daje ime”.⁷⁸ Nastanak termina seže još u antički period kada je ime određenih božanstava i uglednika poslužilo da se imenuje

⁷⁸ U južnoslavenskoj lingvistici ni upotreba termina *eponim* nije potpuno dosljedna za ovu skupinu riječi jer se susreće i termin *eponimizam*. Međutim, u većini slavenskih jezika u upotrebi je termin *eponim* (rus. эпоним, polj. eponim), tako je i u engleskom (engl. eponym), što će zasigurno utjecati na trajno etabliranje ovog pojma.

grad, rod, pleme itd. Riječ vrlo rano postaje polisemična, tako da je pored imenodavaoca počela označavati i imenoprimaoca. Sam proces nastanka eponima od imenodavaoca naziva se eponimizacija, a u osnovi procesa je apelativizacija kojom onimi postaju zajedničke imenice. Prelazeći u apelativ vlastito ime dobija njegovu značenjsku strukturu, a takvim izrazom se potom počinju označavati sadržaji jediničnosti kojoj u opreci može stajati mnogost, te se ostvaruju uvjeti da eponim bude brojiv (Znika – Znika 2003–2004: 575). Vlastito ime dio je i postupka antonomazije kojim se nečije vlastito ime zamjenjuje nekim njegovim svojstvom i širi kao opći pojam. Prema Bagiću (2010: 7), antonomazijom se sažima karakter osobe ili pojave, imenovanje svodi na bitno, vrednuje se, usmjerava pažnja na pojedina njegova svojstva.

Eponimizacija je predmet proučavanja različitih nauka – od sociologije, kulturologije, politologije do lingvistike – s obzirom na to da je imenovanje određenih pojava iz materijalne stvarnosti prema zaslužnim osobama društveni fenomen. Zbog takve pozicije eponima teško ih je smjestiti unutar jedne discipline. Na osnovu činjenice da su nazivi s eponimskim sastavnicama vezani za onomastiku samo genetski, pri čemu vlastito ime, kada postane eponim, izlazi iz onomastičkog prostora jer prestaje izdvajati pojedine predmete iz predmetnog niza ili individualizirati objekte prirode, neki smatraju da je sasvim legitimno eponime smatrati predmetom proučavanja terminologije (Дзюба 2010: 56).

Premda se eponimizacija javlja u različitim sferama ljudske djelatnosti, posebno je karakteristična za nastanak naučnog nazivlja. Naime, iako se nastanak eponima može pratiti još od antičkog perioda – počeci se pripisuju Asircima – većina eponima koje danas koristimo uvedena je od 17. st. kao rezultat uspona moderne nauke. O ovom fenomenu u okviru sociologije nauke detaljno raspravlja S. Ravlić (2006) referirajući se na američkog sociologa R. K. Mertona, utemeljitelja sociologije nauke, koji tvrdi da je eponimizacija mehanizam priznavanja naučnih doprinosa kojim se osigurava jedna od najvažnijih i najtrajnijih institucionalnih nagrada koje naučnici mogu dobiti, stoga je ona “najtrajnija i možda najprestižnija vrsta priznanja institucionaliziranoga u znanosti” (Merton 1973: 300). Međutim, način nastanka eponima prate i brojne nedosljednosti i nelogičnosti, tako da su npr. određena eponimska imena dobile mnoge osobe koje nisu bile važne u nauci, dok neki poznati naučnici nikad nisu dobili tu čast. Osim toga, broj žena kojima je imenovan određen pojam u nauci neuporedivo je manji od broja muških naučnika (Ravlić 2006: 1155–1156).

Ovome treba dodati i činjenicu da u različitim oblastima nauke eponimi nisu na isti način zastupljeni. U nekim naukama eponimizacija je uobičajen proces naučnog priznanja, kao što su prirodne i medicinske nauke u kojima se eponimiziraju osobe povezane s nekim otkrićem ili izumom koji je značajno utjecao na napredak u nauci, dok su u drugima, npr. društvenim, neuporedivo rjeđi (Ravlić 2006: 1152). Razlog tome može biti i priroda same nauke – u društvenim i humanističkim naukama fenomen “otkrića” posve se drukčije definira u odnosu na prirodne, fundamentalne nauke. Razlozi nastanka eponima u jeziku su, pored već navedene funkcije davanja priznanja pojedincima, i praktične naravi. Formiranjem eponima dobija se naučni i stručni termin koji je precizan i ekonomičan, što je jedno od obilježja naučnog stila. Jednom prihvaćen, eponim ne nudi mogućnost različitih interpretacija i tumačenja pojava. Osim navedenog, eponimi su ujedno i kulturno specifične lekseme ne samo zbog toga što je prepoznatljivo ime iz određene kulture poslužilo za njegovu tvorbu nego i zbog njihove asocijativne veze s tom kulturom.

U teoriji eponimizacije obično se govori o imenoprimaocu i imenodavaocu. U korpusu koji je predmet naše analize pokazuje se da imenoprimalac može biti: osoba (*stahànovac*), odjevni predmet (*buđòñōvka*), oružje (*kalašnjikov*), društvena pojava (*oblomóvština*), hemijski element (*kurčátovij/kurčatōvij*), fizikalna jedinica (*těsla*), politički pokret (*trockizam*) itd. Imenodavalac je najčešće stvarna osoba, ali to može biti i fiktivni lik, npr. iz književnosti (*čičikóvština*) ili iz legende (*Kijev ← Kij*: najstariji od trojice braće koji se smatraju utemeljiteljima grada).

D. Mršić navodi da veza između imenodavaoca i imenoprimaoca može biti *izravna*, *posredna* i *arbitrarna*. Izravnu vezu imamo onda kada je imenodavalac svojom djelatnošću u ‘aktivnom’, tj. izravnom odnosu s imenoprimaocem. Posrednu vezu imamo u slučaju kada imenodavalac svojom djelatnošću nije u izravnom odnosu sa sadržajem pojma – imenoprimaoca, ali je taj sadržaj blizak području njegove djelatnosti. S takvim se slučajevima susrećemo najčešće na području nauke, gdje su mnoge pojave, procesi i ostali pojmovi nazvani po naučnicima. Arbitrarnu vezu imamo u slučajevima kada imenoprimalac nije ni u izravnoj ni u posrednoj vezi s imenodavaocem te je ova veza između imenodavaoca i imenoprimaoca proizvoljna (Mršić 2000: 7–8).

Kad je riječ o klasifikaciji eponima, s obzirom na to da ove riječi nisu bile predmet detaljnih proučavanja u bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom jeziku, ne čudi da ne postoji jedinstvena klasifikacija. Prema kriteriju trajanja, odnosno prema njihovoj “sudbini” u određenom

jeziku, Mršić ih dijeli na *stalne eponime*, *eponime nestale iz upotrebe* i *eponime kao lokalizme* (Mršić 2000: 12–13), a prema strukturnim varijantama na: 1. *jedna eponimska riječ*, 2. *prisvojni pridjev + imenica*, 3. *polusloženica s crticom* i 4. *prisvojni onomastički pridjevi i prilozi na -ski i -ovski* (Mršić 2000: 14). Drukčiji prijedlog podjele eponima, prema leksičko-semantičkim i tvorbenim kriterijima, donosi Mojsilović, koja ih dijeli na 1. *prave*, 2. *neprave* i 3. *situacione*, pri čemu u okviru pravih eponima razlikuje eponime u *užem* i *širem smislu*. Eponimi u širem smislu mogu biti *izvedeni* i *sintagmatski* (Mojsilović 2011: 111). Eponime u užem smislu karakterizira potpuno poklapanje s onimskim parnjakom, uz izvjesna fonetska odstupanja. Pored prostih, pravi eponimi mogu biti izvedeni i sintagmatski, a izvedeni eponimi obuhvataju i derivate eponima. Klasifikacija koju ovdje uspostavljamo spoj je onih koje nude Mršić i Mojsilović. Prostim eponimima smatramo sve jednorječne eponime, uključujući i derivirane, dok složenim eponimima smatramo eponimske sintagme koje su sačinjene od najmanje dva člana. Ovdje treba napomenuti da se eponimi mogu klasificirati i prema imenodavaocu: pored ličnog imena (*aleksàndrit/aleksandrīt* ← Aleksandar II Nikolajevič) ili prezimena (*těsla* ← Nikola Tesla), eponim je i riječ nastala prema imenu države ili naroda (*polonéza* ← fr. Polonais: Poljaci, poljski), grada ili mjesta – toponima (= *mòskvič*: Moskovljanin ← Moskva, *krakòvjāk* ← Kraków), geografskog pojma – hidronima (*kùbānka* ← rijeka Куба́нь) itd. Dakle, eponim može biti izveden iz svakog pojma koji se u širem smislu može smatrati vlastitim imenom. Najproduktivnija tvorba je prema patronimu, a danas je živa u različitim oblastima nauke s obzirom na to da ona omogućuje bogaćenje terminološkog sistema nauke, a tako nastali termini eponimi, smatra Kakzanova (2009: 57), odražavaju određena konceptualna obilježja i motivirani su posredno na osnovu različitih vrsta asocijacija, pri čemu možemo govoriti i o metonimijskoj tvorbi.

S obzirom na brojnost eponima, u daljoj analizi ćemo se uglavnom ograničiti na eponime nastale od antroponima i patronima, ali ćemo navoditi i one nastale od drugih imena. Valja naglasiti da su eponimi posuđeni iz različitih jezika, uključujući i slavenske, nerijetko i egzotizmi jer se njima imenuju specifične realije iz kultura iz kojih dolaze.

III. 2. 4. 1. Prosti (jednorječni) eponimi

Najveći broj prostih ili jednorječnih slavenskih eponima je iz ruskog jezika. Iako pokrivaju različite tematske grupe, najviše je onih kojima se označavaju društvene pojave, idejni ili politički pokreti, kao i njihovi sljedbenici

te pojmovi koji pripadaju naučnoj terminologiji. Izvode se uglavnom iz patronima, ali ima i onih koji se izvode iz antroponima, toponima itd.

III. 2. 4. 1. 1. *Društvene pojave, idejni ili politički pokreti i njihovi sljedbenici*

Ovoj skupini eponima pripadaju brojni nazivi nastali derivacijom vlastitog imena i sufiksa *-ština(a)*. Svi primjeri iz analiziranog korpusa su iz ruskog jezika:

banderóvština (rus. бандеровщина), *benderóvština* (rus. бендеровщина), *čičikóvština* (rus. чичиковщина), *dostojévština* (rus. досто́евщина), *ježóvština* (rus. ежовщина), *kerénština* (rus. кере́нщина), *kornilóvština* (rus. корни́ловщина), *oblomóvština* (rus. обло́мовщина), *putinóvština* (rus. пу́тиновщина), *tolstóvština* (rus. толсто́вщина).

Općejezički rječnici bosanskog jezika uglavnom ne navode ove lekseme, uz neke izuzetke u JRB, dok više njih sadrži IRSR. U JRB *čičikóvština* se pojašnjava kao 'ponašanje čovjeka koji se u svrhu ostvarenja svojih zamisli služi krajnje beskrupuloznim sredstvima (prema Čičikovu, junaku Gogoljevih "Mrtvih duša")'. U drugim izvorima daju se i drukčija značenja: 'korištenje imena mrtvih ljudi kao da su živi, manipuliranje lažnim podacima' (Menac 2003–2004: 357) i '*sociol.* stanje u društvu kada je u stjecanju privilegija i materijalnih dobiti dopušten svaki postupak koji se na izgled ne kosi s važećim zakonima' (HER 2004: I: 226). U IRSR navodi se *benderóvština* 'prema Ostapu Benderu, liku iz romana *Zlatno tele* Ilf i Petrova; naziv za pojavu dovrtljive manipulacije kojom se na račun slabosti ili zakona društva želi ostvariti neka dobit', dok je *oblomóvština* 'pomanjkanje volje za radom, za ispunjavanjem obaveza; lijenost, inertnost, jalovost, krajnje otuđenje; izraz prema gl. junaku Oblomovu iz istoimenog romana ruskog pisca I. A. Gončarova'. Ovi su eponimi primjeri u kojima su imenodavaoci fiktivni likovi – glavni likovi književnih djela.

Prema prezimenima ruskih pisaca nastale su lekseme *dostojévština* 'karakteristike psihološke atmosfere proturječnih osjećanja, duševne neuravnoteženosti, patnje i propasti kao skup osobina junaka F. M. Dostojevskog' i *tolstóvština* 'religiozno-utopijski društveni pokret u Rusiji krajem 19. i početkom 20. st. koji je nastao pod utjecajem vjerskih i filozofskih učenja L. N. Tolstoja o preobrazbi društva kroz vjerski i moralni napredak'.

Iz skupine ovih eponima neki su danas historicizmi nastali prema prezimenima ruskih (i ukrajinskih) političara i vojnih lica: *banderóvština* je naziv za 'političku doktrinu Organizacije ukrajinskih nacionalista, pokreta u zapadnoj Ukrajini koji je 1940–1959. god. predvodio Stepan Bandera

(1909–1959)', kao i ranije spominjani historicizmi *ježóvština* (← N. Ježov), *kerénština* (← A. Kerenski) i *kornilóvština* (← L. G. Kornilov). U posljednje vrijeme, prema istom modelu, napravljen je i neologizam *putinóvština* 'politička ideologija utemeljena na politici V. Putina', koji ima pejorativno značenje.

Brojna je skupina eponima, uglavnom historicizama, koji označavaju različita učenja, režime, historijske, političke i vjerske pokrete te sljedbenike tih pokreta i učenja. Mnoge od ovih imenica tvore se dodavanjem sufiksa *-iz(a)m* na vlastito ime, dok su imenice koje označavaju sljedbenike tvorene dodavanjem sufiksā *-ist(a)*, *-ov(a)c*, rjeđe *-it*, na vlastito ime:

lenjinizam (rus. ленинизм), *putinizam* (rus. путинизм), *stahanizam* (rus. стаханизм), *staljinizam* (rus. сталинизм), *trockizam* (rus. троцкизм);

bogùmil/bogùmil (bug. богомил), *hùsīt* (češ. husita), *lenjinist(a)*, (rus. ленини́ст), *pùtinovac* (rus. путиновец), *stahànovac* (rus. стахановец), *staljinist(a)* (rus. сталини́ст), *tròckist(a)* (rus. троцки́ст).

Kako su značenja svih navedenih pojmova ranije analizirana u sklopu različitih pojava, ovdje ćemo se samo osvrnuti na njihovu eponimsku komponentu: *lenjinizam* i *lenjinist(a)* izvode se iz imena ruskog marksiste V. I. Lenjina (1870–1924), *staljinizam* i *staljinist(a)* iz prezimena vođe komunističke partije J. V. Staljina (1879–1953), *stahanizam* i *stahànovac* iz prezimena sovjetskog rudara A. G. Stahanova (1906–1977), *trockizam* i *tròckist(a)* iz imena L. D. Trockog (1879–1940).

Da je eponimizacija živ proces, potvrđuju i neologizmi *putinizam* i *pùtinovac*, čije bi se značenje moglo definirati kao '1. službena politika Ruske Federacije pod vlašću V. Putina 2. politička ideologija utemeljena na politici V. Putina' i 'sljedbenik političkih ideja Vladimira Putina'.

Imenica *hùsīt* nastala je od imena češkog kršćanskog protestantskog teologa, propovjednika i reformatora J. Husa (1371–1415), dok je eponim *bogùmil/bogùmil* dobio naziv po popu Bogomilu, bugarskom duhovnom učitelju koji je živio u 10. st. za vrijeme cara Petra I (927–969).

III. 2. 4. 1. 2. *Hemijski elementi, fizikalne jedinice i minerali*

Prema slavenskim naučnicima nosi naziv nekoliko hemijskih elemenata, što je jedno od najznačajnijih priznanja u hemiji, zatim jedna jedinica SI sistema te veliki broj minerala:

alabogdànit/alabogdanit (rus. аллабогданит), *aleksàndrit/aleksandrīt* (rus. александрит), *jaskòlskit/jaskolskīt* (polj. jaskólskiit), *kopèrnīcīj/kopernīcīj*

(polj. kopernik), *kostòvit/kostovìt* (bug. кóстовит), *kurčàtovij/kurčàtòvìj* (rus. курчàтóвий), *marìcit/maričìt* (hrv.), *mendèljèvj/mendeljèvj* (rus. менделéвий), *peròvskit/perovskìt* (rus. перовскíт), *sàmarij/samârij* (rus. самáрий), *samàrskit/samarskìt* (rus. самарскíт), *sklodòvskit/sklodovskìt* (polj. skłodowskit), *tèsla* (hrv.-srp.), *uvaròvit/uvarovìt* (rus. уваровíт), *volkònskoit/volkonskoìt* (rus. волконскоíт).

Hemijski element *kopèrnīcij/kopernīcij* ‘umjetni radioaktivni element, ubraja se u transuranijske elemente (simbol Cn, atomski broj 112)’, nazvan je po poljskom (pruskom) astronomu N. Koperniku (1473–1543). Ostali elementi su nazvani po ruskim naučnicima: *kurčàtovij/kurčàtòvìj* ‘vrlo radioaktivan element, umjetno dobijeni transuran (simbol Ku, atomski broj 104)’, nazvan po sovjetskom naučniku I. V. Kurčatovu (1903–1960). Međutim, 2001. god. prihvaćen je drugi prijedlog za naziv tog elementa te se u savremenoj literaturi naziva *raderfordij* (Rf). Ipak, u mnogim publikacijama nalazi se i dalje naziv *kurčàtovij/kurčàtòvìj*. Hemijski element *mendèljèvj/mendeljèvj* ‘umjetno proizveden transuranski element iz aktinoidske skupine (simbol Md, atomski broj 101)’ nazvan je po ruskom hemičaru D. I. Mendeljejevu (1834–1907), *sàmarij/samârij* ‘element iz skupine lantanoida koji ima sedam stabilnih izotopa (simbol Sm, atomski broj 62)’ nazvan je po mineralu samarskitu, koji je dobio ime po ruskom rudarskom inženjeru V. J. Samarski-Byhovcu (1803–1870).

U fizici je jedinica magnetne indukcije, odnosno gustoće magnetskog toka – *tèsla* (simbol T) nazvana po hrvatsko-srpsko-američkom naučniku N. Tesli (1856–1943).

Nije rijetka pojava da se različiti minerali imenuju po imenima njihovih pronalazača ili istraživača. Po slavenskim istraživačima i istraživačicama nazvani su brojni minerali: *alabogdànit/alabogdanìt* ‘rijedak mineral [(Fe, Ni)₂P] iz skupine fosfina, pronađen u meteoritima bogatim željezom’, nazvan po ruskoj kristalografkinji A. N. Bogdanovoj (1947–2004), *aleksàndrit/aleksandrìt* ‘vrsta minerala hrizoberila [BeAl₂O₄] lijepe zelene i žute boje, cijenjen kao dragi kamen’, nazvan po ruskom caru Aleksandru II (1818–1881), *jaskòlskit/jaskolskìt* ‘rijedak mineral iz skupine sumpornih soli [Pb_{2+x}Cu_x(Sb,Bi)_{2-x}S₆]’, nazvan po poljskom mineralogu S. Jaskólskom, *kostòvit/kostovìt* ‘rijedak sivobijeli teluridni mineral koji sadrži bakar i zlato [CuAuTe₄]’, nazvan po bugarskom geologu, mineralogu i kristalografu I. Kostovu (1913–2004), *marìcit/maričìt* ‘vrsta minerala iz skupine fosfata, arsenata i vandata [NaFe²⁺PO₄]’, nazvan po hrvatskom mineralogu i petrologu L. Mariću (1899–1979), *peròvskit/perovskìt* ‘rompski mineral, većinom pseudokubičan, kalcijev titanat [CaTiO₃], obično tvori crne, poput dijamanta

sjajne kristale', nazvan po ruskom generalu i mineralogu L. A. Perovskom (1792–1856), *samarskit/samarskīt* 'serija radioaktivnih minerala uglavnom crnog ili smeđeg kamenja', nazvan po ruskom generalu i rudarskom inženjeru V. J. Samarski-Byhovecu (1803–1870), *sklodovskit/sklodovskīt* 'radioaktivni mineral $[Mg(UO_2)_2(HSiO_4)_2 \cdot 5H_2O]$ ', nazvan po poljskoj fizičarki M. Skłodowskoj-Curie (1867–1934), *uvarovit/uvarovīt* 'smaragdnozeleni dragi kamen granat $[Ca_3Cr_2(SiO_4)_3]$ ', nazvan po ruskom državniku i kolekcionararu S. S. Uvarovu (1765–1855), *volkonskoit/volkonskoīt* 'mineral iz skupine kaolinita $[CaO_3(Cr^{3+}, Mg^{2+}, Fe^{2+})_2(Si, Al)_4O_{10}(OH)_2 \cdot 4H_2O]$, zelene boje, upotrebljava se kao slikarski pigment', nazvan po ruskom ministru imperatorskog dvora P. M. Volkonskom (1776–1852).

III. 2. 4. 1. 3. *Prijevozna sredstva i avioni*

U okviru egzotizama navedena su prijevozna sredstva među kojima su neki ujedno i eponimi:

antònov (ukr. антóнов), *MìG* (rus. МиГ), *mòskvič* (rus. москв́ич), *suhòj* (rus. сухой), *škòda* (češ. Škoda), *tupòljev* (rus. туполев), *vòlga* (rus. Во́лга).

Naziv za automobil češkog proizvođača *škòda* nastao je po imenu češkog konstruktora i industrijalca E. R. von Škode (1839–1900), *vòlga* prema rijeci Volgi, dok je *mòskvič*, kao što je već navođeno, izveden iz etnonima u čijoj je osnovi toponim Moskva.

Imena konstruktora poslužila su za tvorbu naziva za avione sovjetske proizvodnje: *antònov* prema ukrajinskom i sovjetskom konstruktoru O. K. Antonovu (1906–1984), *iljušin* prema ruskom i sovjetskom konstruktoru S. V. Iljušinu (1894–1977), *MìG* prema dvojici konstruktora – armenskom i sovjetskom konstruktoru A. I. Mikojanu (1905–1970) i sovjetskom M. J. Gurjeviču (1892–1976), *tupòljev* prema A. N. Tupoljevu (1888–1972) i *suhòj* prema bjeloruskom i sovjetskom konstruktoru P. O. Suhoju (1895–1975).

III. 2. 4. 1. 4. *Narodni i društveni plesovi i instrumenti*

Nazivi za plesove i instrumente već su navedeni u poglavlju o egzotizmima, stoga ovdje navodimo samo one koji su ujedno i eponimi:

bàjan/bajàn (rus. ба́ян), *kamarìnskaja* (rus. камáринская), *krakòvjāk* (polj. krakowiak), *kujàvjāk* (polj. kujawiak), *màzūrka* (polj. mazurek), *terèmīn* (rus. терменбо́кс).

Naziv ruskog plesa *kamarìnskaja* potječe od toponima Kamariči, ime na jedne parohije u Orlovskoj guberniji. I neki poljski plesovi su nazvani

po pokrajinama i stanovnicima: *krakòvjāk* od naziva stanovnika Krakowa, *kujàvjāk* od naziva pokrajine Kujawy, dok se *màzūrka* izvodi iz naziva pokrajine Mazury.

I među instrumentima ima eponima: *bàjan/bajàn* je dobio naziv po legendarnom narodnom pjevaču Bajanu, dok je *terèmīn* 'elektroakustički instrument konstruiran 1920. god., srodan mu je traunionj', a dobio je naziv prema svome konstruktoru – ruskom fizičaru, inženjeru i muzičaru L. S. Termenu (1896–1993).

IV. 2. 4. 1. 5. *Lingvistički pojmovi*

I među lingvističkim pojmovima nekoliko je eponima:

bòhorčica (slov. bohoričica), *ćirilica* (stsl. кѣрилѣца), *dājñica* (slov. dájñica), *gājica* (jsl.), *mazúrēnje* (polj. mazurzenie), *metèlčica* (slov. metélčica), *taráškevica* (bjrus. тарашкевіца).

Budući da su svi navedeni pojmovi objašnjeni ranije, ovdje ukazujemo na njihovu eponimsku komponentu: općeslavenski eponim *ćirilica* nazvan je po Ćirilu (826/827–869), koji se uz brata Metoda (815–885) smatra utemeljiteljem slavenske pismenosti, *taráškevica* je nazvana po bjeloruskom političaru i lingvisti B. A. Taraškeviču (1892–1938), koji je izveo prvu normalizaciju ovoga pisma.

I nekoliko naziva za južnoslavenske verzije latiničnog pisma također se izvodi iz imena njihovih autora ili reformatora: *bòhorčica* prema A. Bohoriču (1520–1598), prvom slovenskom gramatičaru i reformatoru pisma, *dājñica* prema slovenskom filologu i piscu P. Dajniku (1787–1873), *metèlčica* prema slovenskom filologu i piscu F. S. Metelki (1789–1860) i *gājica* prema hrvatskom filologu, političaru i piscu Lj. Gaju (1809–1872).

Eponim *mazúrēnje* izvodi se iz imena poljske regije Mazury.

III. 2. 4. 1. 6. *Ostali prosti (jednorječni) eponimi*

U ostale jednorječne eponime, koji ne pripadaju gore navedenim skupinama, spadaju sljedeći:

- *odjevni predmeti i kape: buđòñvka* (rus. будёновка), *tòlstòvka* (rus. толстóвка)

Buđòñvka je nazvana po sovjetskom maršalu S. M. Buđoniju (1883–1973), a *tòlstòvka* po piscu L. N. Tolstoju, koji je nosio takve bluze;

- *pasmine: buđōnī* (rus. будённовская порода) i *kàrakul/karàkūl* (rus. карáкуль)

Prema sovjetskom maršalu S. M. Buđoniju nastao je i eponim *buđōnī* ‘pasmina vojnog i jahaćeg konja uzgojena između 1921. i 1948. god. u ergelama S. M. Buđonija i Prve konjičke armije u Rostovskoj oblasti’, dok je pasmina ovce *kàrakul/karàkūl* dobila naziv po gradu Kara-Kul (kirg. Кара-Көл) u Kirgistanu;

- *ostali eponimi: kalašnjikov* (rus. калáшников), *kèrēnka* (rus. кèренка), *penkáló* (hrv.), *šapirògraf* (rus. шапи́рограф)

Neki od navedenih egzotizama su historicizmi, poput već spominjane lekseme *kèrēnka* (← A. Kerenski), a historiji pripada i realija *šapirògraf* ‘uređaj za ručno umnožavanje tekstova ili crteža na matricama uz pomoć želatine; hektograf’, nazvana po A. Šapiru. Dobro poznati *kalašnjikov* ‘automatsko oružje sovjetskog porijekla’ nazvan je po ruskom konstruktoru oružja M. T. Kalašnjikovu (1919–2013), dok je im. *penkáló* ‘1. olovka s promjenljivim grafitnim punjenjem 2. a. nalivepero b. patentna ili hemijska olovka’, nazvana po hrvatskom izumitelju E. S. Penkali (1871–1922).

III. 2. 4. 2. Složeni (sintagmatski) eponimi

U eponimske sintagme spadaju spojevi najmanje dviju autosemantičkih riječi, s tim da jedna nosi eponimsko značenje, dok je druga općepotrebna. U bosanskom jeziku ove konstrukcije mogu imati ovakav sastav: 1. prisvojni onomastički pridjev na *-ov*, *-ev*, *-ljev* i *-in* + imenica, 2. prisvojni onomastički pridjev na *-ski*, *-čki*, *-anski* + imenica i 3. imenica + vlastito ime u genitivu.

III. 2. 4. 2. 1. Prisvojni onomastički pridjev na *-ov*, *-ev*, *-ljev* i *-in* + imenica

Najčešći oblik višechlanog eponima predstavljaju konstrukcije sačinjene od prisvojnog onomastičkog pridjeva na *-ov*, *-ev*, *-ljev* i *-in* i imenice, pri čemu je prisvojni pridjev determinator imenice. Ovakve su konstrukcije česte u različitim naukama s obzirom na to da se njima imenuju otkrića, zakoni i pojave prema onima koji su ih otkrili. Ovdje ćemo ih klasificirati prema naučnim oblastima.

III. 2. 4. 2. 1. 1. *Medicinske nauke*

Već smo navodili da je za medicinske nauke naročito karakterističan proces eponimizacije kao pojava priznavanja zaslužnih pojedinaca. Praktična narav ovog fenomena ogleda se u tome da eponim postaje jednostavno prepoznatljiv, a kako su u medicinskim naukama česta otkrića, tako i eponimi čine otvoren sistem. Pored naziva za bolesti i sindrome, eponimi su i brojni anatomske termini, nastali uglavnom prema onima koji su ih prvi opisali. Iako se medicinski fenomeni uglavnom imenuju prema stvarnim osobama, ima primjera formiranja eponima prema fikcionalnim likovima. Takav je eponim *Pljuškinov sindrom/simptom* 'patološko gomilanje bespo-trebnih stvari', nastao prema liku Gogoljevog romana "Mrtve duše" F. M. Pljuškinu, premda uglavnom nastaju prema imenima stvarnih osoba:

Adamkiewiczova arterija, Behterjevljeva bolest, Bočhdálekova kila, Botkinova bolest, Korsakovljeva psihoza, Pavlovljev živac, Pirogovljev trokut, Purkinjeovo vlakno.

Adamkiewiczova arterija 'anat. radikulospinalna arterija koja odlazi od aorte i vaskularizira donje segmente kičmene moždine', nazvana po poljskom patologu A. W. Adamkiewiczu (1850–1921);

Behterjevljeva bolest 'pat. hronična progresivna zapaljenska bolest lokomotornog sistema', nazvana po ruskom psihijatru i neurologu V. M. Behterjevu (1857–1927);

Bočhdálekova kila 'pat. kongenitalna dijafragmalna kila koja nastaje u području lumbokostalnog trokuta (Bočhdálekov trokut)', nazvana po češkom anatomu i patologu V. A. Bočhdáleku (1801–1883);

Botkinova bolest 'pat. visokozarazna upalna bolest jetre, hepatitis A', nazvana po ruskom ljekaru i jednom od utemeljitelja moderne ruske medicinske nauke S. Botkinu (1832–1889);

Korsakovljeva psihoza 'pat. teški psihički poremećaj uzrokovan dugotrajnom konzumacijom alkohola', nazvana po ruskom neuropsihijatru S. S. Korsakovu (1854–1900);

Pavlovljev živac 'anat. donji cervikalni srčani živac', nazvan po ruskom fiziologu I. P. Pavlovu (1849–1936);

Pirogovljev trokut 'anat. nalazi se na lateralnoj strani vrata, između zadnjeg ruba milohioidnog mišića i intermedijarne tetive musculus digastrikusa', nazvan po ruskom anatomu i hirurgu N. I. Pirogovu (1810–1881);

Purkynjeova vlakna 'anat. specijalizirana provodna vlakna koja se nalaze u unutrašnjim zidovima srčane komore, neposredno ispod endokarda,

u prostoru koji se naziva subendokard', nazvana po češkom fiziologu i anatomu J. E. Purkynjěu (1787–1869);

Skuminov sindrom 'pat. stanje koje se javlja kod pacijenata nakon implantacije mehaničkog srčanog ventila u vidu iracionalnog straha (anksioznosti), poremećaja spavanja (nesanice) i depresije', nazvan po ruskom psihijatru V. A. Skumini (1948).

III. 2. 4. 2. 1. 2. *Prirodno-matematičke nauke*

I u oblasti prirodno-matematičkih nauka eponimizacija je također česta. Njom nastaju brojni nazivi fizikalnih i hemijskih zakona, teorema, pojava, kao i nazivi iz oblasti geografskog pojmovlja:

Čerenkovljevo zračenje, *Čugajevljeva eliminacija*, *Fjodorovljeva metoda*, *Kapicin zakon*, *Kopernikov (heliocentrični) sistem*, *Laptevske more*, *Mendelovi zakoni*, *Mendeljejevjev sistem (elemenata)*, *Voronojev dijagram*.

Čerenkovljevo zračenje 'fiz. elektromagnetsko zračenje koje nastaje kada nabijene čestice putuju kroz medij brzinom većom od brzine svjetlosti u istom mediju', nazvano po ruskom fizičaru i nobelovcu P. A. Čerenkovu (1904–1990);

Čugajevljeva eliminacija 'hem. reakcija u kojoj dolazi do eliminacije vode iz alkohola, čime se formiraju alkeni', nazvana po ruskom hemičaru L. A. Čugajevu (1873–1922);

Fjodorovljeva metoda 'hem. metoda za određivanje međusobnih odnosa geometrijskih i optičkih elemenata kristala u mikroskopskim preparatima koji ne predstavljaju orijentirane presjeke', nazvana po ruskom mineralogu i kristalografu J. S. Fjodorovu (1853–1919);

Kapicin zakon 'fiz. električni otpor polikristalnih metalnih uzoraka u jakom magnetskom polju raste linearno s jakošću polja', nazvan po ruskom fizičaru P. L. Kapici (1894–1984);

Kopernikov (heliocentrični) sistem 'geogr. model Sunčevog sistema koji, nasuprot geocentričnom sistemu, postavlja Sunce u središte svega', nazvan prema pruskom astronomu N. Koperniku (1473–1543);

Mendelovi zakoni 'biol. zakoni raspodjele gena i osobina u tri sukcesivne generacije monohibridnog ukrštanja različitih sorti baštenskog graška', nazvani po češkom biologu G. Mendelu (1822–1884);

Mendeljejevjev sistem (elemenata) 'hem. sistemski tablični poredak hemijskih elemenata koji odražava njihovu atomsku građu i sličnost njihovih fizikalnih i hemijskih svojstava; periodni sistem elemenata', nazvan prema ruskom hemičaru D. I. Mendeljevu (1834–1907);

Voronojev dijagram (*Voronojeva dekompozicija*) ‘mat. partitioniranje ravni u oblasti zasnovano na udaljenosti od tačaka iz posebnog podskupa ravni’, nazvan po ukrajinskom matematičaru G. F. Voroniju (1868–1908).

III. 2. 4. 2. 1. 3. *Tehničke nauke*

Eponimija je pogodan način imenovanja različitih tehnoloških otkrića, naročito uređaja:

Čerenkovljev brojač, *Pupinova zavojnica*, *Puratićevo vitlo*, *Teslina struja*, *Teslin transformator*.

Čerenkovljev brojač ‘tehn. uređaj za mjerenje radijacije’, nazvan po njegovom izumitelju, ruskom fizičaru P. A. Čerenkovu (1904–1990);

Pupinova zavojnica ‘tehn. zavojnica za smanjenje prigušenja signala u niskofrekventnim telekomunikacijskim vodovima’, nazvana po srpskom fizičaru M. Pupinu (1858–1935);

Puratićevo vitlo ‘vitlo za izvlačenje ribarskih mreža’, nazvano po hrvatskom izumitelju M. Puratiću (1904–1993);

Teslina struja ‘fiz. visokofrekventna izmjenična električna struja nastala u sekundarnom strujnom krugu’ i *Teslin transformator* (*Tesline zavojnice*) ‘tehn. transformator za proizvodnju visokog napona i izmjenične struje visokih frekvencija’, nazvani po hrvatsko-srpsko-američkom naučniku N. Tesli (1856–1943).

III. 2. 4. 2. 1. 4. *Društvene nauke*

U društvenima naukama prema naučnicima se imenuju različiti zakoni, dekreti, indeksi, skale itd.:

Dimitrovljev ustav, *Benešovi dekreti*, *Leontjevljev paradoks*.

Dimitrovljev ustav ‘pravn. komunistički državni ustav koji je bio na snazi u Bugarskoj 1947–1971. god.’, nazvan po bugarskom političaru, revolucionaru i vođi međunarodnog komunističkog pokreta G. M. Dimitrovu (1882–1949);

Benešovi dekreti ‘pravn. skupina zakona koje je Čehoslovačka vlada u progonstvu izradila tokom Drugog svjetskog rata, kada čehoslovački parlament nije zasjedao’, nazvani po čehoslovačkom političaru i diplomati E. Benešu (1884–1948);

Leontjevljev paradoks ‘ekon. teorija međunarodne trgovine s dva proizvodna faktora i dva dobra, prema kojoj će zemlja izvoziti ono dobro koje

proizvodi s razmjerno obilnijim proizvodnim faktorom, a uvoziti ono koje proizvodi s razmjerno oskudnijim faktorom', nazvan prema ruskom ekonomisti V. V. Leontjevu (1905–1999).

III. 2. 4. 2. 1. 5. *Humanističke nauke*

U humanističkim naukama, u kojima su zbog njihove specifičnosti otkrića drukčije prirode, eponimizacija kao proces imenovanja nije toliko česta. Međutim, ona se javlja za različite druge pojave: doktrine, apstraktne pojmove ili npr. u filologiji za imenovanje rukopisa prema vlasnicima, pronalazačima ili mjestu pronalaska itd.:

Brežnjevleva doktrina, *Čehovljev pištolj*, *Havlíkovo pravilo*, *Ostromirovo evanđelje*.

Brežnjevleva doktrina 'hist. ideol. doktrina prema kojoj jedna socijalistička država ima pravo intervenirati u drugoj ako je u toj ugrožen socijalizam', nazvana po ruskom političaru i državniku L. I. Brežnjevju (1906–1982);

Čehovljev pištolj 'knjiž. pripovjedačko pravilo koje kaže da svaki element u priči mora biti nužan, a nevažne elemente treba ukloniti', nazvano po ruskom piscu A. P. Čehovu (1860–1904);

Havlíkovo pravilo 'filol. pravilo za određivanje slabog i jakog položaja poluglasa brojeći poluglase od kraja', nazvano po češkom lingvisti A. Havlíku (1855–1925);

Ostromirovo evanđelje 'filol. jedan od najstarijih i najbolje očuvanih rukopisa ruske redakcije staroslavenskog jezika iz sredine 11. st.', nazvano po velikom knezu novgorodskom Ostromiru (u. oko 1057).

III. 2. 4. 2. 1. 6. *Ostali složeni (sintagmatski) eponimi*

Kao što je navedeno u uvodu ovoga poglavlja, eponimi su prisutni u svim sferama ljudske djelatnosti, od šahovskog pojmovlja, do onih koji pripadaju razgovornom jeziku, što znači da su općepotrebni:

Čigorinova odbrana, *Molotovljev koktel*, *Potemkinova sela*.

Čigorinova odbrana 'vrsta šahovske odbrane', nazvana po čuvenom ruskom šahovskom majstoru i utemeljitelju ruske šahovske škole M. I. Čigorinu (1850–1908);

Molotovljev koktel ‘improvizirana eksplozivna naprava koja se upotrebljava u diverzantskim akcijama’, nazvana po sovjetskom političaru V. M. Molotovu (1890–1986);

Potemkinova sela ‘iron. sjajna fasada iza koje se skriva krajnja bijeda; privid sjaja, opsjena, puki dekor’, nazvana po ruskom oficiru i državniku G. A. Potemkinu (1739–1791), miljeniku i ljubavniku carice Katarine II, koji je promptno izgradio sela uz glavnu cestu na Krimu, djelomično samo fasade, kako bi carici na njenom putovanju prikazao blagostanje kao rezultat svoje kolonizacije.

III. 2. 4. 2. 2. *Prisvojni onomastički pridjevi na -ski, -čki, -anski + imenica*

U ovu skupinu eponimskih sintagmi spadaju konstrukcije sastavljene od prisvojnog onomastičkog pridjeva na *-ski, -čki, -anski* i imenice. Neki od ovih eponima, kao što su *kopernikanski preokret/obrat* i *staljinističke metode*, gube značenje pripadanja te poprimaju značenje sličnosti:

husitski ratovi, kopernikanski preokret/obrat, Laptevsko more, onjeginska strofa, stahanovski pokret, staljinističke metode.

Husitski ratovi ‘hist. niz građanskih ratova vođenih između husita i udruženih katoličkih snaga cara Svetog Rimskog Carstva Žigmunda Luksemburškog, papinstva i evropskih monarha odanih Katoličkoj crkvi, kao i raznih husitskih frakcija’, nazvani po češkom protestantskom teologu i reformatoru J. Husu (1371–1415);

Kopernikanski preokret/obrat ‘1. promjena u shvaćanju svijeta koju je izazvalo prihvatanje Kopernikovog heliocentričnog sistema 2. filoz. obrat u spoznajnoteorijskom gledištu (u Kantovoj filozofiji) prema kojem je spoznaja objekta ovisna o spoznajnim moćima subjekta, a ne obratno 3. *pren.* korjenit, posvemašnji preokret, revolucija u mišljenju’, nazvan po pruskom astronomu N. Koperniku (1473–1543);

Laptevsko more ‘geogr. rubno more Arktičkog okeana, smješteno između obala Sibira, otočne skupine Sjeverna zemlja i Novosibirskih otoka’, nazvano po ruskom istraživaču Sjevernog pola H. P. Laptevu (1700–1763);

Onjeginska strofa (*Puškinova strofa*) ‘knjiž. strofa od 14 stihova u četverostopnom jambu nastala kombiniranjem ženske i muške rime u kojoj je dosljedno ispjevan *Evgenij Onegin*’, nazvana po istoimenom liku;

Stahanovski pokret ‘hist. pokret za veću produktivnost rada, nastao 1935. god. u SSSR-u u vrijeme borbe za ostvarivanje petogodišnjih planova’, nazvan po ruskom rudaru i udarniku A. G. Stahanovu (1906–1977);

Staljinističke metode ‘radikalne autokratske metode vladavine koje po-drazumijevaju strahovladu, progon i likvidaciju neistomišljenika’, nazvane po ruskom diktatoru J. V. Staljinu (1878/1879–1953).

III. 2. 4. 2. 3. *Imenica + vlastito ime u genitivu*

Ovaj tip eponimskih sintagmi najmanje je zastupljen u bosanskom jeziku. Zapravo, ove konstrukcije nastaju zbog jezičkog ograničenja u tvorbi prisvojnog pridjeva na -ov, -ev, -ljev i -in. S obzirom na to da je kod nekih imena nemoguće napraviti takav prisvojni pridjev, eponimsku sintagmu čini genitivna konstrukcija: imenica + vl. ime (prezime) u genitivu:

sistem/metoda Stanislavskog, teorema Šarkovskog, Odlomci/Listići Undoljskog, konj Prževaljskog.

Sistem/metoda Stanislavskog ‘glum. sistem ili metoda glume s realističnim pristupom u kojem glumac mora psihološki razraditi svoj lik i uživjeti se u cijeli raspon osjećaja, umjesto da ih samo glumi’, nazvan(a) po ruskom glumcu, redatelju i teatrologu K. S. Stanislavskom (1863–1938);

Teorema Šarkovskog ‘mat. teorema o postojanju periodičnih tačaka neprekidnih preslikavanja na intervalu’, nazvana po sovjetskom i ukrajinsko-ruskom matematičaru O. M. Šarkovskom (1936–2022);

Odlomci/Listići Undoljskog ‘filol. spomenik staroslavenskog jezika koji čine dva pergamentna lista pisana ćirilicom u 11. stoljeću’, nazvani po prvom vlasniku V. M. Undoljskom (1816–1864);

Konj Prževaljskog ‘posebna vrsta divljeg konja (*Equus przewalskii*)’, nazvan po ruskom geografu i general-majoru N. M. Prževaljskom (1839–1888), koji je poljskog porijekla – Mikołaj Przewalski.

III. 2. 5. *Egzonimi, etnonimi, etnici i ktetici*

Iako su slavenski jezici i genetski i tipološki srodni, većina imena država pri prelasku iz jednog slavenskog jezika u drugi prošla je određenu vrstu prilagodbe. Tako je i u bosanskom jeziku: ponekad je riječ samo o akcenatskoj razlici (*Slòvėnija* – *Slovénija*), dok se u drugim slučajevima, pored akcenatskih, javljaju fonološke (*Rùsija* – *Росси́я*), ali i tvorbene razlike (*Slòvāčkā* – *Slovensko*). To znači da u najvećem broju naziva za slavenske države govorimo o egzonomima kao prilagođenim, odomaćenim nazivima, za razliku od endonima koji predstavljaju izvorne nazive prema jeziku iz kojeg dolaze. Nazivi za slavenske države uglavnom su jednočlani, a dvočlane, pored Bosne i Hercegovine, imaju dvije slavenske države:

Bjelorusija (blrus. Белару́сь), *Bùgarskā* (bug. Бъ̀лгàрия), *Čřnā Gòra*, *Čěškā* (češ. Česko), *Hřvātskā*, *Pòljskā* (polj. Polska), *Rùsija* (rus. Росси́я), *Sjěvērnā Makèdōnija/Makedōnija* (mak. Северна Македонија), *Slòvāčkā* (slč. Sloven-sko), *Slòvēnija* (slov. Slovénija), *Sřbija* (srp. Ср̀бија), *Ŭkrajina* (ukr. Украї̀на).

Kod dvije savremene slavenske države nazivi su posuđeni iz drugih jezika: naziv *Bùgarskā* (Бъ̀лгàрия) vodi porijeklo iz turkijskog korijena *bul-* ‘miješati’ (Георгиев 1971: I: 99), dok se naziv *Makèdōnija/Makedōnija* izvodi iz stgrč. Μακεδονία, a odnedavno je nazivu dodan i pridjev.

Kad je riječ o etnonimima, u lingvističkoj literaturi se razlikuju termini etnonim i etnik, pri čemu etnonim služi za imenovanje naroda, svih njegovih pripadnika, dok je etnik naziv stanovnika naseljenog kraja ili mjesta (Peti 1997: 101). U slavenske etnonime koji se odnose na države spadaju sljedeći:

Bjèlorus (*Bjelorùskinja*) [mn. Bjèlorusi], *Bùgarin* (*Bùgārka*) [mn. Bùgari], *Crnògorac* (*Crnògòrka*) [mn. Crnogórci], *Čěh* (*Čěhinja*) [mn. Čěši], *Hřvāt* (*Hřvātica*) [mn. Hřvāti], *Makedónac* (*Makèdōnka*) [mn. Makedónci], *Pòljāk* (*Poljākinja*) [mn. Poljáci], *Rūs* (*Rùskinja*) [mn. Rùsi], *Slòvāk* (*Slovākinja*) [mn. Slováci], *Slovénac* (*Slòvēnka*) [mn. Slověnci], *Sřbin/Srbijānac* (*Sřpkinja/Srbijānka*) [mn. Sřbi/Srbijānci], *Ŭkrajīnac* (*Ŭkrajīnka*) [mn. Ŭkrajīnci].

Za etimologiju korijena u sastavu etnonima *Bùgarin* i *Makedónac* važi isto što i za nazive ovih država.

U slavenskim jezicima, naročito zapadnoslavenskim i istočnoslavenskim, pored etnonima kojima se imenuju narodi savremenih slavenskih država, ili je pak riječ o manjinskim narodima, postojali su i postoje i drugi nazivi; neki od njih su neutralni, dok se neki danas smatraju zastarjelim te mogu imati i negativne konotacije, npr. *Màlorusi/Malòrusi*.

Za jednu skupinu zapadnoslavenskih naroda koristi se širi pojam *Lehíti*, koji se izvodi iz imena mitskog utemeljitelja poljskog naroda – *Lěh*, a neke od ovih etničkih skupina, kao što su *Pomòrānci/Pomèrānci*,⁷⁹ više ne postoje. U srednjem vijeku govornici pomeranskih jezika i dijalekata živjeli su duž Baltika, na području koje se protezalo od donjeg toka rijeke Visle do donjeg toka rijeke Odre, ali su kasnije neki od njih germanizirani. U nazive za etničke skupine na zapadnoslavenskom području spadaju sljedeći:

Kašúbi (kaš. Kaszëbi), *Lehíti* (polj. Lechici), *Lùžicki Sřbi* (gls. Serbja, dls. Serby), *Polábljani* (polj. Połabianie), *Pomòrānci/Pomèrānci* (polj. Pomorzanie), *Šlěžāni/Šlězani* (šl. Ślůnzoki).

⁷⁹ U rječnicima bosanskog jezika ne bilježe se ovi etnici, tako da su moguće različite varijacije: *Pomórani/Pomérani*, *Pomórānci/Pomérānci*, *Pomórjani/Pomérjani*.

Na istočnoslavenskom prostoru, pored savremenog naziva za etničku skupinu *Rusíni*, u prošlosti su se upotrebljavali i drugi etnonimi: naziv *Mälorusi/Malòrusi* koristio se za Ukrajince, dok se naziv *Velikorùsi* odnosio na Ruse:

Mälorus/Malòrus (*Mäloruskinja/Malòruskinja*) [mn. *Mälorusi/Malòrusi*], *Rùsin* (*Rùsínka*) [mn. *Rusíni*], *Velikorùs* (*Velikorùskinja*) [mn. *Velikorùsi*].

Kad je riječ o kteticima, u lingvistici je ovaj termin rezerviran za označavanje prisvojnih pridjeva izvedenih od etnika, etnonima i imena naseljenih mjesta. Ovdje ćemo navesti samo one ktetike koji se odnose na nazive država i etnonime, koji su ujedno i nazivi za jezike različitih slavenskih naroda:⁸⁰

bjèloruskī, bŭgarskī, crnògorskī, čěškī, hŕvātskī, kàšupskī, lŭžičkosrpskī, makèdōnskī, pòlāpskī, pòljskī, rùsīnskī, rŭskī, slòvāčkī, slòvĕnskī/slòvenačkī,⁸¹ slòvīnskī, sŕpskī, šlěskī, ùkrajīnskī.

⁸⁰ U ktetike spada i pridjev *lĕhītskī*, koji se odnosi na cijelu grupu slavenskih jezika. Termin je u lingvistiku uveo A. Giljferding 1862. godine.

⁸¹ U bosanskom jeziku naporedni su ktetici *slòvĕnskī* i *slòvenačkī*, s tim da norma preporučuje lik na *-ski* (FRBJ 2010: 1213).

IV. SLAVENSKE POSUĐENICE U DISKURSU

Već je istaknuto da slavenske posuđenice u savremenom bosanskom jeziku obuhvataju semantički raznolike leksičke jedinice: jedna skupina ovih leksema prisutna je u historiografiji, književnosti, filmskoj i pozorišnoj umjetnosti u funkciji upućivanja/referiranja na ranija vremena, dok u publicističkom diskursu često poprimaju ironična značenja. Dakle, njihova upotreba u različitim tekstovima može biti u funkciji imenovanja, ali i stilogena. Usvajanje slavenske kulturno specifične leksike na južnoslavenskom prostoru može se intenzivnije pratiti od druge polovine 19. st., kada dolazi do kulturnog preporoda koji je rezultirao formiranjem brojnih kulturnoumjetničkih društava, razvojem štamparstva itd. To je sve rezultiralo i otvaranjem Bosne i Hercegovine prema evropskim kulturama, za razliku od osmanskog razdoblja u kojem je BiH funkcionirala u okviru orijentalno-islamske civilizacije. U skladu s tim, već u 19. st. u jezik prodiru slavenske posuđenice koje, između ostaloga, ulaze i kroz prevođenje slavenskih književnosti, naročito ruske. Tako bosanski jezik obogaćuju brojne lekseme koje označavaju realije iz drugih jezika, ali i mnoge druge kulturno specifične lekseme za koje nisu postojali prijevodni ekvivalenti. U 20. st. društvenopolitičke prilike pogoduju ulasku novih slojeva leksike poput sovjetizama, ali i nekih drugih egzotizama iz svih slavenskih jezika, tako da je moderni leksički fond bosanskog jezika nezamisliv bez ovoga sloja leksike, koja je prisutna u svim tipovima diskursa. U ovom poglavlju ukratko ćemo se osvrnuti na funkciju kulturno specifične leksike u književnoumjetničkom stilu, uključujući i prijevodnu književnost, te savremeni medijski stil u kojem je u posljednje vrijeme izražena tendencija reaktualizacije specifičnih leksema uglavnom iz ruskog jezika.

IV. 1. Književnoumjetnički stil

Kad se govori o slavenskim posuđenicama u književnoumjetničkom stilu, ovdje ćemo najprije napraviti jednu grubu klasifikaciju te leksike. Jedan sloj slavenskih posuđenica danas pripada polju općepotrebne leksike i nju

nalazimo ne samo u književnim tekstovima nego u svim funkcionalnim stilovima. Stoga nam takve posuđenice nisu naročito interesantne te ćemo se fokusirati na one posuđenice koje imaju stilsku funkciju. Naime, upotreba posuđene leksike – prije svega leksema kojima se imenuju specifične realije iz drugih kultura – u književnoumjetničkom stilu nerijetko ima izrazit stilski potencijal jer ovakve lekseme nezamjenjivo odražavaju različite kulture iz kojih dolaze. Među žanrovima književnoumjetničkog stila ova leksika posebno je karakteristična za putopis kao oblik teksta koji, iako nesumnjivo pripada književnosti, ima graničnu poziciju zbog svog dokumentarnog karaktera. To korespondira s Isakovićevim definiranjem ovoga žanra kao “zapis, reportaža, hronika, memoar, esej, priča ili pjesma, ili sve to zajedno, ili ništa od toga već samo putopis – i oblikom, i bojom, i sadržinom” (1973: 8). U oblikovanju putopisnog narativa, koji ima za cilj da određenu kulturu približi recipijentu ili, bolje rečeno, da recipijenta približi toj kulturi – putopisci nerijetko posežu za leksičkim sredstvima koja su obilježja kulture koju opisuju. To se postiže na različite načine, a jedan, posve neobičan, odnosi se na upotrebu leksike iz drugih jezika u njenom izvornom ili transliteriranom, ipak nešto izmijenjenom obliku, kao što to npr. čini A. Isaković u svojim putopisima:

Putujem jutros u Jasnu Poljanu. Očekivao sam da će ovaj junski dan biti vedar, bijel, jasan, svijetao i lahak, **ljohkij**. Ništa od toga.

Tako, kad se jedva izbavimo iz razvučenih moskovskih predgrađa, velik grad potonu u zatalasan i vlažan **černožjom** kao džinovski lišaj.

Stižemo iznenadno. Na ulazu svatovi, harmonika, mlada lica ko slatke jabuke, ovalni osmijesi. Sreća je početi ovdje medeni mjesec i zagristi čuveni tulski **prjanjik**.

Umire od upale pluća u stanu upravnika željezničke postaje. Rekao je: **Vot i kanjec**. I **njičevo**! Tajmsov telegram obletio je kuglu zemaljsku.

Dok stojim ovdje nijem, svaka vlat trave govori da je Tolstoj vječan. Tolstoj – **eto akean**!

(Alija Isaković, *U Tolstoja, doma*, 2024: 279–285)

Makedonija nije tužna. Makedonija je **ubava**. Osobito ljeti. Osobito danas. Meni **ubavo** znači: lijepo sa ushićenjem.

(Alija Isaković, *Trudovi dneva*, 2024: 193)

U oba putopisa riječ je o upotrebi strane leksike koja je principom latinične transliteracije uklopljena u tekst. Nesumnjivo je u pitanju stilistička

namjera oneobičavanja uvođenjem leksike iz kultura o kojima putopisi pišu: Rusiji i Makedoniji. U prvom primjeru ključ za odgonetanje značenja ruskog prid. лёгкий 'beznačajan u težini: lagan, la(ha)k' sadržan je u riječi bosanskog jezika koja dolazi prije – *lahak*. Moglo bi se reći da se ove riječi ponašaju kao kontaktni sinonimi, s tim da prid. *ljohkij* uopće ne pripada leksici bosanskog jezika. S druge strane, riječ *černozjom*, koja je zapravo transliterirana ruska im. чернозём 'vrlo plodno humusno tlo tamne boje, koje je rašireno u Euroaziji, naročito u ruskim stepama', ne piše se u liku koji je zabilježen u rječnicima – *černòzem* (IRSR 2011: 168), dok je *prjānjik* (rus. пряник) 'pljosnati slatkiš od brašna i meda', kojem bi u bosanskom jeziku najbolje odgovarala riječ *medenjak*. U istom putopisu došle su i dvije ruske konstrukcije – rečenice: *Vot i kanjec. I njičevo!* (Вот и конец. И ничего!) i *eto akean* (это океан), koje su prenesene nedosljedno: zam. это je transliterirana, dok je kod im. океан i конец došlo do fonetske transkripcije jer je rusko o preneseno onako kako se izgovara /a/, a izgovor je prenesen i kod zam. *njičevo*. S druge strane, u putopisu koji opisuje Makedoniju upotrebljavaju se prid. i pril. *ùbav/ùbavo*, koji, iako poznati govornicima bosanskog jezika, ne pripadaju njegovoj leksici.

Putopis *U Tolstoja, doma* pored navedenih izvornih ruskih leksema i konstrukcija sadrži i nekoliko kulturno specifičnih leksema kojima se imenuju pojmovi karakteristični za rusku kulturu:

Ljeti, kad se zlate žita, vidim ovu ravnicu kao široku **rubášku** a ovaj blago zavijen drum kao njen rub i kućice kao naizmjenične kockaste šare na porubu.

Prevaljujemo **vrste**. Promiču crne oranice bez kraja i početka. Nikoga ne susrećemo, niko nas ne pretiče. [...] Umornim okom ispratim poneku tamnu, izrazitu brazdu koja se gubi u susjednoj **guberniji**, desetine ili stotine **vrsta** odavde, u slici niskog neba što nas prati, jednolično i, nekako, bezvoljno, ali uporno.

Sobica gdje je živio prije bjekstva. Mesingan krevet, štap, **tolstojevka**, kanta u kojoj je sam sebi donosio vodu, kćerkin portret iznad kreveta.

Još vidim sliku: Gologlavi muškarci u debelim zimskim kaputima unose iskošen težak sanduk u vagon na kojem piše BAGAŽ. Jedan je muškarac u **šubari**. Velika **šubara** i malena glava.

(Alija Isaković, *U Tolstoja, doma*, 2024: 279–285)

Pored egzotizama koji označavaju konkretne realije – košulje i kapa: *rùbaška*, *tòlstojěvka* (= *tòlstōvka*) i *šubara*, ili pak administrativnu jedinicu: *gubèrnija*, u putopisima ponekad dolaze specifične lekseme čije je

poznavanje nužno za razumijevanje cjelokupnog konteksta putopisa. Takva je leksema *vrsta*, koja označava staru rusku jedinicu za dužinu (oko 1.066,7 m), ali joj je u putopisu semantička vrijednost nešto pomjerena te označava veliku udaljenost, velika prostranstva koja se asocijativno vežu za Rusiju kao najveću zemlju na svijetu.

Specifičan leksički kolorit, u ovom slučaju slovenskog jezika, dolazi u putopisu N. Erceg *Ljubljanske reminiscence*:

Upitala je svog oca, cvrkutavo, kako to čine djevojčice od četiri godine:

– Zašto, **očka**, ti i mama Zlata niste otjerali gardu sa Urha?

Otac se nasmijao riječima Mirne.

(...)

Prošle su godine. Za imena prvih impresionista, vezalo se pogrdno ime **kozolčari**, jer se moglo aludirati na seljačko porijeklo članova grupe oko Jakopiča.

(Neda Erceg, *Ljubljanske reminiscence*, 1985: 205–206)

U prvom primjeru upotrijebljen je slovenski vokativ im. *otac* – *očka*, dok se u drugom primjeru u samom putopisu ukazuje na pogrdno značenje riječi za koju u leksikografskim izvorima stoji *kozôlčar* ‘žarg., nav. slabš. umetnik, ki upodablja kozolce, zlasti impresionist: kozolčarji in špinačarji’.⁸²

Već je nekoliko puta istaknuto da egzotizmi pripadaju sloju leksike koja veoma uspješno prezentira određenu kulturu, preciznije rečeno, njima se idealno imenuju realije iz kulture iz koje dolaze. Kako su oni nezamjenjive jedinice u prezentaciji Drugoga, sasvim je razumljivo zašto putopisci često posežu za ovim tipom leksike. U bosanskohercegovačkim putopisima o slavenskim zemljama i gradovima bilježe se vrlo različiti egzotizmi, od onih kojima se imenuju običaji, plesovi, do onih kojima se imenuje hrana, saobraćajna sredstva itd.

Neko pored mene objašnjava kako su hitlerovske horde u svom naletu na Poljsku, oštetile i ovo mesto poljske kulture, kako je okupator, u svojoj bezumnoj težnji da porobi i ono što se nikakvoj sili podvrći ne da, najpre zabranio Poljacima da sviraju Šopena, a zatim dozvolio, ali su **Poloneze** i **Mazurke**, kao specifične tvorevine poljskog duha, ostale i dalje zabranjene.

(Ivo Andrić, *U Šopenovoj rodnoj kući – S puta po Poljskoj*, 1985: 57)

U trenutku, kad oči se sklope, prostruji dah vijekova, osluškuje se kako te blage zaravni, zemlju znanu tutuna, maka, **pečalbe** stane da ispunjava strasna

⁸² Usp. u *Slovaru slovenskega knjižnega jezika*: <https://fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2/4488316/kozolcar?View=1&Query=kozolcar>.

ali nigdje tako sjetna melodija, oglasi se **teškoto**, pjesma i igra krvi, oproštaja, smrti.

Istorija ove zemlje se raskriva u zamamnim i strašnim slikama i to što sada izlazi pred oči, dok povezujem ove sitne detalje, uspoređujem sa onom simboličnom igrom **rusali**, u kojoj se mačevima dolazi do čovjekove premoći nad zlom.

(Uglješa Kisić, *Nemir koji putuje*, 1973: 355)

Snježna prostranstva Sibira na vazdušnoj liniji Moskva – Irkuck prešli smo za dan i noć. Snažni motori “**iljušina** 14” izvanredno su savladivali ledene daljine Azije, od Urala do Bajkala.

(Milorad Gajić, *U pustinji Gobi*, 1973: 345)

Međutim, egzotizmi nisu samo obilježje putopisa. Njih je, dakako, moguće naći i u drugim književnim vrstama poput poezije, kao u pjesmi J. Šamić *Brighton Beach*:

U predvečerje
Na Washington squareu
U Olive Tree Cafeu
Gdje svakodnevno **boršč** naručujem i
Vino s maslinama
Tatjanu Andrejevnu sam srela
Koja me sa svojim životom
Upoznala i newyorškom četvrti
Brighton Beach
(...)
Uz plažu i šetalište –
Nekoliko ruskih restorana i
Ruskih kafana s ruskim **matrjoškama** unutra i
S natpisima na ruskom iznad vrata
(...)
Srču rusko-američku kafu
Najjeftiniju u gradu
Iz pravih
Porculanskih šolja
Dok jedan par
Kulič jede
(...)
U restoranu gdje sam
Pravu kafu iz pravih fildžana
Htjela popiti i **bublik** pojesti

(...)
 Gdje su u kolicima
 Ruske bebe plakale na ruskom
 A mame im na ćirilici
 Tepale
 A onda se javljale na američke cell-telefone
 Koji su na ruskom
 Zvonili
I Harašo
 uzvikivale
 (...)

(Jasna Šamić, *Brighton Beach*, 2011: 232–235)

Poigravanje jezičkim sredstvima u poeziji J. Šamić dobija izrazit stilski efekt u kontrastiranju kultura i jezika – američke i ruske – jer se na Washington squareu, u Olive Tree Cafeu, te u njujorškoj četvrti Brighton Beach služe ruska (i ukrajinska) jela i slastice: *bõršč*, *kùlīč* i *bùblik*, a slika stapanja tragova jedne kulture u drugu iskazuje se, između ostaloga, i grafo-stilističkim postupkom suprotstavljanja izvorno napisanih engleskih riječi i transliteriranih rusizama: *cell-telefone* – *Harašo*.

I pojava staroslavenizama u književnoumjetničkom stilu povezana je s tipom teksta. Bilježe se u različitim žanrovima onda kada se opisuju realije uglavnom iz sakralnog stila te je tada najčešće riječ o arhaizmima. U poetskom izrazu svakako je najreprezentativnija zbirka *Kameni spavač* M. Dizdara, u kojoj je ovaj znameniti pjesnik oživljavao ne samo staru leksiku karakterističnu za slavenski vernakular nego i staroslavenizme. Poznato je da je Dizdar u glasovnoj stilizaciji prizivao staroslavensku fonetiku i morfologiju: *ašte*, *az*, *bo*, *eže*, *plno*, *sije*, *sut*, *ubo* itd. Na leksičkom planu prisutni su različiti tipovi staroslavenizama. Neki su odomaćeni, ali u savremenom jeziku uglavnom funkcioniraju kao ekspresivna leksika:

Na putu kroz **žitije** sije on bugario nije
 put žarka sunca gledao je i modra neba

(*Zapis na dvije vode*, 2004: 40)

Pred njegovim čudom zanijemise **žreci** i vojnici
 Kad veza ih za zemlju suncem svoga krsta

(*Sunčani Hristos*, 2004: 46)

Sa **dveri** slova drevna
 otključaj teški lokot

i glavu nujnu s nebom
U tome hramu vjeri

(*Razbojište*, 2004: 135)

Jer u tom jedinom trenu u tom **magnovenju** kad
sobom oduzeti bjehu goniči svi
i sasvim
sami

(*Zapis o lovu*, 2004: 30)

Čuli smo riječi o hljebu **nasušnome**:
Da hljeba valja dati svakome
Koji ga treba

(*B b b b*, 2004: 56)

Međutim, u Dizdarovom poetskom izrazu prisutni su i neki manje poznati staroslavenizmi, poput imenica na *-ije* čiji tvorbeni likovi nose značenje arhaičnosti: *poveljènije* (stsl. поведе́нне) ‘povelja, naredba, zapovijed’ i *slavoslòvije* (stsl. славословіе) ‘veličanje nekoga ili nečega; hvalospjev’

Goleme one iz raznih bogoslovija
Metanisanja ili liturgija
Praznih **slavoslovija**
Bića su letargija

(*B b b b*, 2004: 56)

Čast svakoj vlasti velim koliko je ima
Čast i stavilcu ki postavlja **povelenije** o časti

(*Zapis o časti*, 2004: 91)

Staroslavenizmima koji su savremenom čitaocu uglavnom neprozirnog značenja bez upotrebe rječnika pripadaju i im. *vražda* (stsl. вражда) ‘svađa, neprijateljstvo, zloba, mržnja’, zatim im. *òtrok* (stsl. отрокъ) ‘dijete, mladić’, *píšta* (stsl. пища) ‘jelo, hrana’ te gl. *glagòljati* (stsl. глаголати) ‘govoriti, pričati’.

Ali ni molitvu nam ne primaju za molitvu ni kletvu za kletvu
Iako **vraždu** jaku sa vragom stalno i stameno vodimo
Da oblasti se i vlasti vražje osvobodimo

(*Brotnjice*, 2004: 65)

Vraždom se zasmija
 Zmija aždahaka
 Bo glas se izgubi
 U gluhoti mraka

(*Pravednik*, 2004: 23)

Čast muškim im i ženskim **otrocima**
 Čast zetima i domazetima

(*Zapis o časti*, 2004: 90)

Govoreći tako ja vam ne govorih sam od sebe ništa
 To što vam **glagoljah** samo je moje tijelo i moja **pišta**

(*B b b b*, 2004: 58)

Ovaj kratki pogled u kulturno specifičnu leksiku nesumnjivo potvrđuje njen izrazit stilski potencijal u književnoumjetničkom tekstu, s tim da se ova leksika javlja i u funkciji imenovanja realija iz različitih slavenskih kultura u prijevodnoj književnosti, gdje se može govoriti o bezekvivalentnoj leksici.

IV. 1. 1. Kulturno specifična leksika u prijevodnoj književnosti

Općepoznato je da kultura čuva iskustva i vrijednosti određenog naroda upijajući i usvajajući druga iskustva i ideje. Tako su se i veze među slavenskim jezicima ostvarivale i ostvaruju i kroz književne prijevode, pri čemu naročit značaj ima kulturno specifična leksika, koja je u bosanski jezik nerijetko ulazila upravo kroz prijevodnu književnost. Stoga ćemo se ovdje pozabaviti ulogom prijevodne književnosti u prenošenju slavenske leksike u ciljni bosanski jezik (uključujući i razdoblje zajedničkog srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika) analizirajući izabrane primjere iz prijevoda reprezentativnih književnih djela s drugih slavenskih jezika.

Književni prijevodi općenito su bitan kanal za posuđivanje leksike, a kad je riječ o prijevodima djela slavenskih književnosti, oni su objavljivani u različitim historijskim periodima, u različitim društvenopolitičkim okolnostima i državama. Međutim, bez obzira na različite historijske okolnosti, društvenopolitičke i kulturne prilike, dobra književnost nije se prestajala prevoditi. Poznato je da određene posuđenice ulaze ne samo u srodne i bliske jezike nego i u geografski udaljenije jezike, pa tako i u jezike u zemljama koje su imale različit tok historijskih događaja i različita

politička uređenja. Tako su zahvaljujući prijevodnoj književnosti riječi *pūd, rōbot, šljāhta, trōjka* itd. ušle u različite jezike svijeta u svom originalnom ili adaptiranom obliku. Napominjemo da u ovom dijelu analize neće moći razmatrati općeupotrebnu leksiku posuđenu iz slavenskih jezika, kao što je npr. riječ *rōbot* iz pozorišnog klasika 20. st. Karela Čapeka *R.U.R. Rossumovi univerzální roboti* (*Rossumovi univerzální roboti*).

Prevođenje konstruira kulture pregovaranjem o prelasku tekstova između kultura, tj. "osmišljavanjem strategija pomoću kojih tekstovi iz jedne kulture mogu prodrijeti u tekstualnu i konceptualnu mrežu u drugoj kulturi" (Lefevere 1998: 7). Intenziviranjem međukulturnih veza, uključujući prevođenje književnih djela, predmeti i pojave specifični za jedan jezik i kulturu postaju poznati u drugim jezicima. Upravo veoma važnu ulogu u interakcijama kultura kroz historiju imala je prijevodna književnost. S obzirom na to da translatološke studije podrazumijevaju preplitanje niza različitih naučnih disciplina kao što su lingvistika, teorija književnosti, sociologija, kulturologija i druge, ulogu književnog prevođenja u prenošenju te posuđivanju leksike kojom se imenuju pojave i predmeti specifični za druge slavenske jezike analizirali smo najvećim dijelom u okviru te naučne discipline. Pri tome treba imati u vidu "da se aktuelni prijevodi čitaju kao *svojevrnsni* original na stilističkom nivou i kao *stvarni* original na društveno-kulturnom nivou" (Aixelà 2004: 56).

Više je različitih termina kojima se imenuju predmeti i pojave duhovne kulture karakteristični za jedan narod, ali i za stanovnike određenoga geografskog područja, kao i postupaka njihovog prevođenja: *realije*⁸³ ili *kulturne realije, bezekvivalentna leksika, egzotizam, egzotična leksika, etnografizam, leksika s kulturnom komponentom, kulturno specifični elementi* i sl.⁸⁴ Termin *realije*, koji 1960. god. uvode S. Vlahov i S. Florin, bio je u

⁸³ Primjećujući da se realije i leksičke lakune ponekad poistovjećuju u literaturi (Б. Л. Муравьев, С. Влахов и С. Флорин, И. Ю. Морковина), V. G. Kuznecov smatra da ih treba razlikovati s obzirom na to da su s gledišta referencije to različite pojave. Kad je riječ o leksičkoj lakuni, govornici imaju predstavu o denotatu, ali u rječniku nisu jednorječno ili uskoznačno označeni, a kad je riječ o realijama (jela nacionalne kuhinje, nacionalna odjeća, način života jezičkog kolektiva, društvene realije), onda je denotat poznat samo onim nosiocima jezika koji raspolažu odgovarajućim etnokulturnim informacijama. Između lakuna i realija postoje razlike i u pogledu primjene pristupa prevođenju (Кузнецов 2017: 51–52).

⁸⁴ Takve riječi E. Nida naziva *kulturno stranim riječima* (engl. cultural foreign words), Els Oksaar uvodi pojam *kulturema* (engl. cultureme), koji upotrebljavaju i Ch. Nord i D. Katan, dok Y. Gambier koristi termin *kulturno specifične reference* (engl. culture-specific references), a P. Newmark *kulturni pojmovi* (engl. cultural terms). E. Nida i W. D. Rebyburn

širokoj upotrebi u naučnoj literaturi na južnoslavenskim jezicima, a i danas se koristi u različitim analizama koje se odnose na prevođenje, ali i druge lingvističke discipline kao što je frazeologija i sl. S. Vlahov i S. Florin pod realijama podrazumijevaju riječi (i sintagme) koje označavaju pojave karakteristične za život (svakodnevicu, kulturu, društveni i historijski razvoj) jednog naroda i koje su strane drugom narodu i kulturi; budući da su nosioci nacionalnog i/ili historijskog kolorita, one u pravilu nemaju tačna podudaranja (ekvivalente) u drugim jezicima te, prema tome, zahtijevaju poseban pristup (Влахов – Флорин 1980: 28).

J. F. Aixelà kulturno specifične elemente određuje kao tekstualno aktualizirane predmete čija funkcija i konotacije u izvornom tekstu uključuju problem prevođenja prilikom njihovog prenošenja u ciljni tekst svaki put kad je ovaj problem rezultat nepostojanja predmeta na koji se referira ili njegovog različitog intertekstualnog statusa u kulturi kojoj pripadaju čitaoci ciljnog teksta (2004: 57). U ovoj analizi upotrebljavamo upravo termin *kulturno specifični elementi* (engl. culture-specific items). Pod navedenim terminom podrazumijevamo lekseme karakteristične za određenu kulturu u kojoj su one duboko ukorijenjene i pripadaju sferama kao što su hrana, odjeća, religija i nekim drugim. Kulturno specifični elementi predstavljaju izazov za prevodioce, ali i za leksikografe, stoga je njihovo klasificiranje i razmatranje načina njihovog prenošenja iz jednog jezika u drugi važna tema za različita lingvistička istraživanja. Poznati su različiti postupci⁸⁵ prevođenja kulturno specifičnih elemenata, kada se, prije svega, može govoriti o prevođenju kultura, tj. o prevođenju neprevodivog s obzirom na to da, kako piše Lefevere: “prevođenje aspekata jedne kulture u drugu nikad nije jednostavna semantička zamjena” (1988: 26) te se u primjerima ovih riječi često problematizira gubitak u prijevodu s obzirom na to da prijevodni ekvivalent ne može potpuno zamijeniti kulturološke konotacije.

U translatološkim studijama upotrebljavaju se pojmovi kao što su načini, tehnike, metode, strategije i sl., koji se odnose na dvije osnovne

uvode širi pojam *presupozicije* (engl. presuppositions), dok M. Baker upotrebljava pojam *kulturno specifični koncepti* (engl. culture-specific concepts). Foreman prednost daje terminu *kulturne reference* (engl. cultural references), koje se ne ograničavaju na kulturno obilježenu leksiku nego omogućavaju i uključivanje simbola, ikona, gesta itd. U naučnoj literaturi upotrebljavaju se i *kulturno ograničene reference* (engl. culture-bound references) i *kulturno specifični elementi* (engl. culture-specific items) (prema I. Cómirtre Narváez i V. Zambrana 2014: 73). Svi navedeni termini označavaju pojave i predmete karakteristične i prepoznatljive za određenu kulturu, a razlikuju se samo u nijansama.

⁸⁵ Engl. *procedures*, a razliku između prevodilačkih metoda i prevodilačkih postupaka vidi u: P. Newmark 1988: 81.

tendencije u procesu prevođenja. Iako su primjenjivane i ranije, zahvaljujući Venutijevoj knjizi *The Translator Invisibility* (1995), dvije dominantne strategije⁸⁶ *domestikacija* i *forenizacija* postaju općepoznate. Odlučujući se za domestikaciju, prevodilac približava tekst čitaocu, a njegov je osnovni zadatak, prema L. Venutiju, prepisivanje stranog teksta u domaće kulturne uvjete (1998: 82), dok forenizacijom, tj. upotrebom fusnota u tekstu, kao i sastavljanjem rječnika manje poznatih riječi i pojmova, on postaje vidljiv, ali time podsjeća i čitaoca na to da je tekst koji čita napisan na drugom jeziku,⁸⁷ a za književne prijevode karakteristično je kombiniranje obiju prevodilačkih strategija. Za ovu analizu je interesantna strategija forenizacije, tj. fokusiranost na kulturne specifičnosti u izvornom tekstu.

Brojni su, dakle, prevodilački postupci⁸⁸ koji prevodiocu stoje na raspolaganju kada se susretne s kulturno specifičnim elementima, a odabrani postupak utječe i na prevodiočevu poziciju, odnosno na njegovu nevidljivost ili vidljivost. Na odnos prema kulturno specifičnim elementima iz drugog jezika u ciljnom jeziku važnu ulogu ima ciljni jezik u konkretnom historijskom periodu, ali i status koji kulturno specifični elementi imaju u izvornom jeziku.

Prije same analize ukratko ćemo se osvrnuti na činjenicu da analizirani korpus čini i bogata prijevodna književnost za vrijeme SFRJ od 1945. do 1991. god., bez obzira na tadašnje blokovske podjele. Iako je jedan broj prijevoda zabilježen i ranije, upravo u tom periodu, zahvaljujući, pored ostalog, i dobrim kulturnim vezama između slavenskih naroda, nastali su i brojni književni prijevodi sa slavenskih jezika, posebno s ruskog,⁸⁹ na tadašnji službeni srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik. Nakon ovoga perioda, 90-ih godina 20. st., kada dolazi do promjene sociopolitičkih okolnosti na širem planu, pa tako i u zemljama koje su nastale raspadom Jugoslavije, uključujući BiH, promijenjena je i uloga države u finansiranju izdavačkih kuća.

⁸⁶ U izboru strategije važnu ulogu ima izdavač, prepoznatljivost pisca i njegovog djela u izvornoj i ciljnoj kulturi, odnos između izvorne i ciljne kulture te status koji ima izvorni jezik u ciljnoj kulturi.

⁸⁷ O kategoriji nevidljivosti prevodioca vidi više u: L. Venuti 1995.

⁸⁸ Postoji više različitih klasifikacija prevodilačkih postupaka, a više naučnika se bavilo prevođenjem kulturno specifičnih elemenata, među kojima izdvajamo postupke koje je ponudio J. F. Aixelà: 1. očuvanje: ponavljanje, ortografska adaptacija, tj. transkripcija i transliteracija, lingvistički, tj. ne-kulturni prijevod, ekstratekstualna glosa, intratekstualna glosa i 2. zamjena: sinonimija, ograničena univerzalizacija, apsolutna univerzalizacija, naturalizacija, izostavljanje i stvaranje (2004: 61–64).

⁸⁹ O prevođenju s ruskog jezika u periodu 1941–1992. i 1992–2016. god. vidi više u: L. Prugo-Babić 2016.

Tako izdavači sada sami donose odluke o prevođenju, čime je ovaj mehanizam postao nepredvidljiv. Iako se ne može govoriti o velikim tiražima prijevoda sa slavenskih jezika, njihov izbor je raznolik.⁹⁰

IV. 1. 2. Klasifikacija kulturno specifičnih elemenata

Postoji nekoliko sličnih klasifikacija kulturno specifičnih elemenata, ali se najčešće navodi ona Newmarkova. Polazeći od Nidine ideje, P. Newmark u knjizi *A Textbook of Translation* 1988. god. *kulturno specifične elemente* klasificira na pet kategorija s potkategorijama koje sadrže manje grupe (1988: 95): 1. Ekologija: flora, fauna, vjetrovi, ravnice, brda; 2. Materijalna kultura (artefakti): a) hrana, b) odjeća, c) kuće i gradovi, d) prijevoz; 3. Društvena kultura – rad i slobodno vrijeme; 4. Organizacije, običaji, aktivnosti, procedure, koncepti: a) politički i administrativni, b) religijski, c) umjetnički; 5. Geste i navike (1988: 95). Primjere prenošenja kulturno specifičnih elemenata iz drugih slavenskih jezika u ciljni jezik i kulturu u ovom radu klasificirat ćemo prema nešto drukčijoj klasifikaciji. Iako je u prijevodnoj književnosti moguće evidentirati sve navedene kategorije, građa koju smo ekscerpirali nema za cilj njihovo iscrpno prikazivanje, tako da ovdje uvodimo podjelu na kulturno specifične elemente koji pripadaju materijalnoj i nematerijalnoj – duhovnoj kulturi. Unutar obiju kategorija javljaju se brojne potkategorije.

IV. 1. 2. 1. Materijalna kultura (predmeti, hrana, odjeća, monete, prijevozna sredstva, građevine itd.)

Brojni su primjeri kulturno specifičnih elemenata koji pripadaju kategoriji materijalne kulture: *dròška*, *matrjòška*, *sàmovār/samòvār*, *taràntas*, *trójka* i sl. Kao što će se vidjeti iz primjera koji slijede, prevodioci su primjenjivali različite strategije njihovog prenošenja iz drugih slavenskih jezika: od onih uz koje se ne daju objašnjenja ni u fusnotama niti nude rječnik poslije prijevoda, do onih u kojima su prevodioci vidljivi i svoje komentare uz primjere kulturno specifične leksike navode u fusnotama ili u rječniku. Cilj analize nije komentirati prevodilačke strategije za svaki primjer kulturno specifičnog elementa, nego ukazati na način pojašnjenja realija za koje ne postoje leksički ekvivalenti u ciljnom jeziku:

⁹⁰ O prijevodima poljske književnosti u Bosni i Hercegovini 1990–2020. vidi u: A. Ljevo-Ovčina 2022.

– predmeti: *matrjoška*, *sāmovār/samòvār*, *zrcalo*

Leksički izbori kojima se imenuju različiti predmeti specifični za pojedine slavenske jezike i kulture služe piscima za vješto iscrtavanje kulturnog ambijenta o kojem pišu. Pri njihovom prenošenju u drugi jezik pojašnjenja se, kao što je u prijevodu *Lovčevih zapisa*⁹¹ I. S. Turgenjeva, daju u Rječniku objavljenom na kraju knjige, dok se u prijevodu priča N. V. Gogolja *Soročinski sajam i druge pripovijetke* napomene prevodioca navode u fusnotama: npr. riječ *hāta* zadržana je u prijevodu dijela starinske legende, tj. epigrafa Gogoljevog *Soročinskog sajma*, a u napomeni (u fusnoti) prevodilac navodi objašnjenje: “*hata* ukrajinska seljačka kuća od šepera (pletera) omazana zemljom s pljevom”.⁹² S druge strane, u prijevodu romana *Naši* S. D. Dovlatova navodi se manji broj objašnjenja u fusnotama, ali ne za riječi kao što je npr. *matrjoška*, dok se u prijevodima romana *Jadni ljudi* F. M. Dostojevskog i *Život i sudbina* V. Grossmana ne navode komentari za kulturno specifične elemente. Kao ilustraciju navodimo nekoliko primjera:

Pružio sam mu paketić. U njemu je bio kavijar, drvene **matrjoške** i laneni stolnjak.

(Dovlatov, *Naši*, 2018: 42)

Sedela bih u našoj sobici uz **samovar**, zajedno sa svojima; bilo bi tako toplo, ugodno, prisno.

(Dostojevski, *Jadni ljudi*, 1981: 119–120)

U onoj polovici gdje je sud nalaze se dvije čiste okrečene sobe: jedna je čekalonica za stranke, a u drugoj stoji stol, ukrašen packama od tinte. Na njemu je **zrcalo**.

(Fusnota): **zrcalo** (ruski: zercalo) – trobridna kristalna prizma, u carskoj Rusiji amblem uzvišenosti suda.

(Gogolj, *Kako su se zavadili Ivan Ivanovič i Ivan Nikiforovič*, 2004: 128)

Lampa se odražavala na debelom obrazu **samovara** i ona se nije željela maknuti od očeve tople ruke, od toploga kruha, od topline **samovara**.

(Grossman, *Život i sudbina*, 2012: 138)

⁹¹ U prijevodu najpoznatijeg Turgenjevlevog djela u fusnotama se nalaze i različita druga objašnjenja urednika i prevodioca, što je opravdano ako se ima u vidu da se radnja ovih kratkih priča odvija u 19. stoljeću.

⁹² Tužno mi je živjet u *hati*,/ Oj odvedi me iz kuće/ Gdje ima puno buke, buke,/ Gdje sve djevojke igraju,/ Gdje se momci zabavljaju! (Gogolj, *Iz starinske legende*, 2004: 5).

– *hrana: hàluške, kiselj, kvàs, lèmiška, paljanica, šči*

U kategoriju materijalne kulture (artefakti), u tematsku podgrupu *hrana*, spadaju brojni kulturno specifični elementi koji reflektiraju kulinarsku tradiciju slavenskih naroda. Neke od ovih leksema nisu adaptirane u bosanskom jeziku, uglavnom ih rječnici ne bilježe, tako da su prevodilačke napomene neophodne za razumijevanje konteksta u kojem se javljaju:

– Ali, Havronjo Nikiforovna, moje srce žudi od vas za drugim jelom, koje je slađe od svih **pampuški i haluški**.

(*Nap. prev.*): **haluške** – veliki valjušci (“noklice”), **vareniki** – okruglo kuhano tijesto punjeno svježim kravljim sirom, **pampuške** i **tovčenički** prže se u masti kao naši “krafni”, posljednji su začinjani češnjakom.

(Gogolj, *Soročinski sajam*, 2004: 18)

Pa da su same **paljanice**, i to bi valjalo: Židovka će mi za svaku **paljanicu** dati osminku rakije.

(*Nap. prev.*): **paljanica** – u Ukrajini kruh od miješana brašna.

(Gogolj, *Noć uoči Božića*, 2004: 60)

Leksema *paljanica* (ukr. паляніця) danas ima simboličku funkciju u prepoznatljivosti ukrajinskog identiteta, tj. smatra se da je bez greške može izgovoriti samo osoba koja od djetinjstva govori ukrajinski jezik.

Samo jednu **lemišku** s mlijekom pojede stari otac i mjesto rakije potegne neku crnu vodu iz čuturice koju je imao u njedrima...

(*Nap. prev.*): **lemiška** – kašasto jelo od brašna.

(Gogolj, *Strašna osveta*, 2004: 90)

Stigavši kući, on bi odmah sjedao za sto, kusao na brzu ruku svoj **šči** i jeo parče govedine s lukom, ne osjećajući uopšte ukus jela...

(*Prim. prev.*): **Šči** – rusko nacionalno jelo, čorba od kupusa ili kiselice.

(Gogolj, *Šinjel*, 2004: 220)

Sa pijace je za taj ručak bilo pokupljeno sve listom, tako da su sudija i njegova đakonica bili primorani da jedu jedino pogačice od heljdinog brašna i **kiselj**.

(*Fusnota*): **Kiselj** je kiselkasto-slatka kaša od brašna i voćnog dodatka.

(Gogolj, *Kočija*, 2004: 252)

I kuća mu je na starinsku građena: sprijeda zaudara, kako treba, na **kvas**, na lojane svijeće i na kožu; a onamo nadesno je buffet s lulama i s ručnicima.

(*Rječnik*): **kvas** – “rusko piće, radi se od ražena brašna ili od hljeba sa sladom, kao u nas buza”.

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 106)

– *odjeća*: *kokòšnjik/kòkošnjik*, *kòntuš*, *saràfān*, *vàljēnke*, *žùpān*

Specifični odjevni predmeti i kape znali su biti opisivani i u samim književnim djelima. Tako je npr. *kokòšnjik/kòkošnjik* – ženska kapa u obliku visokog dijadema kao dio ruske narodne nošnje, opisivalo više ruskih pisaca, poput I. I. Lažečnikova, jednog od začetnika ruskog historijskog romana, u djelu *Ledeni dom* (Ледяной дом).

Već je bio pao snijeg – pristigli smo u Lenjingrad u novembru 1940. – pa se na ulicama moglo vidjeti prve prolaznike u **valjenkama** na nogama i s krznenim šubarama na glavama. Kape su pokrivala samo uši, ne i oči, pa su poput konjskih vizira ograničavale pogled samo ka naprijed i ispred sebe, bez razgledanja uokolo.

(*Prim. prev.*) **valjenke**: Čizme od valjanog sukna ili čohe, obično nazuvane preko druge obuće.

(Herling-Grudziński, *Drugi svijet*, “Sovjetski zapisi”, 2024: 23)

Tasja je već bila pored novinskog kioska. Njen **sarafan** izgledao je šaren čak i u poređenju sa naslovnim stranama časopisa.

(*Prim. prev.*) **sarafan** – ruska ženska haljina bez rukava.

(Dovlatov, *Filijala*, 2010: 44)

U prijevodima poljskih djela javljaju se također kulturno specifični elementi koji se odnose na odjeću, tj. poljske riječi koje prevodioci fonetski prilagođavaju ciljnom jeziku, kao što su npr. *žùpān* (polj. *župan*) i *kòntuš* (polj. *kontusz*), ali uz njih navode i objašnjenja u fusnotama:

Bohun je nosio **župan*** od tanke srebrne lame i crven **kontuš****, a tu su uniformu nosili svi perejaslavski kozaci.

***župan** – donja haljina, dugačka do ispod koljena, koja se nosila ispod kontuša.

****kontuš** – gornja haljina, plašt.

(Sjenkjevič, *Ognjem i mačem*, 1991: 64–65)

Leksema *župān* je historicizam i u poljskom jeziku se, kao što se može vidjeti iz prethodnog primjera, odnosi na mušku plemićku odjeću u staroj Poljskoj, ali i na visokog državnog dužnosnika koji je upravljao određenom regijom ili obavljao druge važne funkcije na vladarskom dvoru.⁹³

Riječi *župān* i *kòntuš* mogu se sresti i u prijevodima drugih poljskih djela, npr. riječ *župān* zabilježena je u prijevodu epa *Gospodin Tadija* (Pan Tadeusz) slavnog pjesnika poljskog i slavenskog romantizma A. Mickiewicza:

...Al bez dolame sada, pa i bez **župana**,/ To oblači za sudskih tek paradnih dana;

(Mickiewicz, *Gospodin Tadija ili posljednji nasrt u Litvi*, 1965: 144)

– *monete: grīvna, karbovànec, kòpējka*

U prijevodima su česti nazivi za različite monete te se prevodioci uglavnom odlučuju za njihovo pojašnjavanje:

Ruski mužik govori o **grivni** ili o sedam groša u bakru, starci i starice mašu rukama ili razgovaraju sami sa sobom, ponekad neobično gestikulirajući, ali ih niko ne sluša, niti im se smije, izuzev, možda, nekolicine derana u grubim pamučnim kaputima.

(*Fusnota*): **grivna** – deset kopjejaka u srebru

(Gogolj, *Nevski prospekt*, 2004: 179)

Posljednju ću **kopejku** posijati – ali prijatelja ću svoga dobiti!

(*Rječnik*): **kopejka** (rus.) – ruski sitni novac, stoti dio rublja

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 200)

Otvorio je zavjetnu škrinju, a iz te škrinje izvadio – šta mislite? – **karbovance!**

(*Fusnota*): **karbovanec** (ukr.) – srebrna škuda.

(Gogolj, *Kočija*, 2004: 174)

⁹³ Usp. u WSJP: *župan* '1. u staroj Poljskoj i slavenskim zemljama: visoki državni dužnosnik koji je upravljao određenom regijom ili obavljao druge važne funkcije na vladarskom dvoru 2. u staroj Poljskoj: muška odjeća u obliku duge haljine koja se zakopčava kukicama ili dugmadima, s podignutim ovratnikom i dugim rukavima, koju je nosilo plemstvo'.

– *prijevozna sredstva: drōška, tarāntas, trōjka*

Nu, gle, jednoga, kako se kaže, prekrasnoga dana, zapovjedim ja da mi upregnu u **drošku** trojku, – rudnjak moj bio kasač, azijat neobičan, zato se i zvao Lam-purdos, – odjenem se pobolje i odvezem se k Matrjoninoj vlastelinci.

(*Rječnik*): **droška** (rus.) – ruska niska kočija sa dva ili tri sjedala, fijaker, najamna kočija

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 148)

– Nu, gle što, braco Filofeju, čujem da ima u tebe konja. – Dovezi amo trojku, – upreći će moje u moj **tarant**, – lak je – i odvezi me u Tulu. – Sad je noću mjesečina, svijetlo je i hladno se voziti. Kakva je u vas ovdje cesta?

(*Rječnik*): **tarantas** – “vrsta ruskih putnih kola, spavaća kolica”

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 219)

Mi se stanemo pogađati na cesti samoj, kad najedanput iza ugla doleti kao grom majstorski izabrana poštanska **trojka** i najednom se zaustavi pred vratima Sitnikove kuće.

(*Rječnik*): **trojka** (rus.) – tradicionalna ruska otvorena kočija ili saonice koje vuku tri konja

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 115)

IV. 1. 2. 2. Nematerijalna kultura (društveni status, oblici vladavine, plesovi itd.)

I u okviru skupine koja odražava nematerijalne kulturno specifične realije mnoštvo je potkategorija. Književna djela koja govore o različitim periodima prošlosti sadrže brojne historicizme koji pripadaju kulturno specifičnim realijama, ali su i brojni nazivi za oblike vladavine, pojmove iz kulture općenito.

– *društveni status: atāmān, hētman, husàrija, jesàul, mùžik/mužik, pān, pānovi, sūdār, šljāhta, šljāhtić*

Kao što se vidi iz narednih primjera koji se odnose na društvene uloge, oni su zastupljeni uglavnom u djelima s historijskom tematikom:

Na svome je doratu stigao i Zaporožac Mikita ravno s vesele pijanke u Perešljaj Polju, gdje je sedam dana i sedam noći kraljevske **šljahtice** častio crvenim vinom.

(*Nap. prev.*): **šljahtić** – plemić.

(Gogolj, *Strašna osveta*, 2004: 78)

Historicizam *šljäh*ta, *šljäh*tić odnosi se na niže i srednje poljsko plemstvo koje je od 15. do 18. st. imalo samovladu u Poljskoj. Javlja se u djelima kao što je Sienkiewiczov roman *Ognjem i mačem* (*Ogniem i mieczem*), Reymontov roman *Seljaci* (*Chłopi*) i drugi. Ipak, kad je riječ o prijevodi-ma poljskih kulturno specifičnih leksema, riječ *szlachcic* nije uvijek prenošena u obliku *šljäh*tić. Zabilježili smo primjer da je ta riječ, npr. u romanu *Ognjem i mačem*, inače frekventna u djelu, prevedena odgovarajućom riječju *vlastelin*. Dakle, kao u ovom primjeru, prevodioci se odlučuju za strategiju domestikacije:

Za to vrijeme kneginja, trgnuvši Bohuna za rukav, izvede ga u drugu sobu.
– Slušaj, Bohune – reče žurno – nemam kad dugo govoriti. Vidjela sam da si onoga mladoga **vlastelina** uzeo na zub i tražiš sa njim kavgu.

(Sjenkjević, *Ognjem i mačem*, 1991: 63)

Primjere upotrebe leksema *hět*man (koja je ujedno i historicizam – vojni zapovjednik u Poljskoj, Litvi i Ukrajini od 16. do 18. st.) izdvajamo iz istog romana H. Sienkiewicza:

Veliki je **hetman** objavljivao sve što je znao o Hmjelnjickome, ali nije mislio da bi otuda mogla naići kakva opasnost; poljni **hetman** pisao je da “razbojnici obično, kao rojevi, zuje s proljeća”. Jedini stari stegonoša Začviljihovski posla pismo u kome preklinjaše kneza da ništa ne potcjenjuje, jer se velika bura sprema od Divljih polja. O Hmjelnjickom je javljao da je sa Siče otišao na Krim da moli hana za pomoć. “Ali kako meni prijatelji iz Siča javljaju – pišaše – da tamo koševoj skuplja iz sviju lugova i rijeka pješadiju i konjicu, ne kazujući nikome zbog čega to čini, mislim da će ta oluja udariti na nas, što, ako se s pomoću tatarskom desi, daj Bože da ne donese propast svima maloruskim zemljama.

(Sjenkjević, *Ognjem i mačem*, 1991: 100–101)

Kad bi mogao dobiti ukrajinsko **hetmanstvo**! (...) “Hmjelnjicki će biti pogubljen”, – mišljaše dalje pukovnik – “ali to je njegova krivica!”

(Sjenkjević, *Ognjem i mačem*, 1991: 174)

Historijska ličnost hetman Ivan Mazepa (Іван Степанович Мазепа) bio je inspirativan slavenskim i evropskim piscima, među slavenskim T. Ševčenku,⁹⁴ J. Słowackom, A. S. Puškinu, kao i kompozitoru P. I. Čajkovskom u stvaranju opere *Mazepa*:

⁹⁴ Тарас Шевченко

Іржавець

Наробили колись шведи

O snazi Potockoga nije bilo pouzdanih vijesti. Bjegunci su kazivali da vodi dvije tisuće teških konjanika i dvaestak topova. Bitka je u toj srazmjeri mogla biti sumnjiva, jer je jedan juriš strahovite **husarije*** često bio dovoljan da potuče deset puta veću vojsku. Tako je Hotkjevič, **hetman** litavski, sa tri tisuće **husara**, u svoje vrijeme, potukao kod Kirholma do nogu osamnaest tisuća odabrane pješadije i konjice švedske; tako je kod Klušina jedan oklopnički stijeg u bijesnom jurišu uništio desetak tisuća engleskih i škotskih najamnika.

(*Fusnota*): **Husarija** – teška oklopnička konjica, u kojoj je služila samo imućna vlastela. Od oružja nosili su: oklop, šljem, koplje dugo 7½ lakata, o lijevom bedru krivu sablju, o sedlu pod lijevim koljenom gadar (dugi mač), u kuburama jedan ili dva pištolja. Stijegovi su se razlikovali zastavicama na kopljima koje su bile iste boje koje i zastava.

(Sjenkjevič, *Ognjem i mačem*, 1991: 186)

To ga logorski **esaul**, Zahar, kome je Hmjeljnijcki naredio da čuva namjesnika kao oči u glavi, meće natrag u kola i pita...

(Sjenkjevič, *Ognjem i mačem*, 1991: 169)

Stigao je i **jesaulov** pobratim Danilo Buruljbaš s druge obale Dnjepra...

(*Nap. prev.*): **jesaul** – kozački kapetan.

(Gogolj, *Strašna osveta*, 2004: 78)

Kao što se vidi iz prethodnih primjera, u prijevodu romana *Ognjem i mačem* H. Sienkiewicza ponekad izostaju napomene prevodioca o riječima (historicizmima) koje nisu podjednako poznate današnjem čitaocu.

U poljskom jeziku *Pan* (gospodin) se koristi prilikom formalnog oslovljavanja muškarca s kojim smo na "vi", kao kurtoazni naziv u obraćanju

Великої слави:

Утікали з Мазепою

В Бендери з Полтави.

А за ними й Гордієнко...

Нарадила мати,

Як пшениченьку пожати,

Полтаву достати.

Ой пожали б, якби були

Одноставні стали

Та з Фастовським полковником

Гетьмана єдали. (Vidi na: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=711>.)

u kombinaciji s prezimenom, imenom, profesionalnom ili akademskom titulom:

– **Panovi** pukovnici i atamani! Znano vam je kako smo se zbog velikih i nevino trpljenih nasilja nad nama morali latiti oružja i s pomoću najsvjetlijeća cara krimskoga zatražiti od velikaša naše stare slobode i povlastice, oduzete nam protiv volje kralja gospodara...

(Sjenkjevič, *Ognjem i mačem*, 1991: 349)

Kulturno specifični element *pan* predstavlja dio naslova Sienkiewiczovog romana *Pan Wołodyjowski*, kao i već spomenutog Mickiewiczzevog epa *Pan Tadeusz*. Primjenom strategije domestikacije Mickiewiczzev ep objavljen je pod naslovom *Gospodin Tadija ili posljednji nasrt u Litvi* (1965), pri čemu je i ime u skladu s tadašnjim tendencijama domestikirano: poljsko ime Tadeusz preneseno je u domaće Tadija, dok se u nekim prijevodi-ma poljskih književnih djela zadržava poljski oblik *pan*:

Ovo je **pan** Zagloba, vlastelin, moj prijatelj.

(Sjenkjevič, *Ognjem i mačem*, 1991: 243)

U narednom primjeru ta riječ se javlja u množini *panovi* (polj. nom. mn. *panowie*):

Sad je sve knezova i **panova**...

(Sjenkjevič, *Ognjem i mačem*, 1991: 288)

Gosti su se čudili bijelomu licu **pani** Katarine, njezinim obrvama, crnima kao njemački baršun, kićenju suknji i skutima od plave starinske svile i čizmicama sa srebrnim potkovicama; ali još su se više čudili tome što nije došao njen stari otac.

(*Nap. prev.*): **Pani** – (čit. panji) – poljski: gospođa.

(Gogolj, *Strašna osveta*, 2004: 78)

(Konobar, visok, mršav momak od neko dvadeset godina, već je uhvatio priliku da mi svojim slatkim nosnim tenorom priopći da se njihova svijetlost, knez N., remonter***e pukovnije u njihovoj gostionici nastanio, da je mnogo i druge gospode došlo, da uvečer cigani pjevaju, i **Pana** Twardovskoga⁹⁵ da u

⁹⁵ *Pan Twardowski*, nazivaju ga i poljskim Faustom, bio je poljski plemić koji je, prema predaji, prodao dušu vragu. Glavni je junak nekoliko bajki i legendi, od kojih gotovo svaka donosi drukčiju priču.

kazalištu daju, da su konji, veli, u cijeni, – uostalom, da su krasni dovedeni konji.)

(*Rječnik*): **pan** (polj.) – gospodin

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 110)

– A do-opu-stite, rad bih znati, rad bih znati, progovori on naduvenim glasom, – po kakvomu pravu vi ovdje lovite, milostivi **sudar**?

(*Rječnik*): **sudar** (rus.) – skraćeno od *gosudar*, gospodin.

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 176)

– To jest, to će reći... – progovori **mužik** promuklim glasom zapinjući i potresajući rijetkom svojom kosom i prebirajući prstima rub kape što je držao u rukama.

(*Rječnik*): **mužik** (rus.) – seljak, kmet.

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 219)

– (*narodni*) *plesovi i pjesme: bilína, častuška/častuška, hòpak, kazačòk, krakòvjāk, ščèdrivka, trèpak*

U književnim djelima često se susreću kulturno specifični elementi kojima se imenuju plesovi iz bogate slavenske tradicije, kao i različite pjesme:

– Ali zato i ti učini što treba: svatove! I tako ćemo se veseliti da će nas godinu dana boljeti noge od **hopaka**.

(*Nap. prev.*): **hopak** – popularni ukrajinski narodni ples s čučnjevima i skokovima.

(Gogolj, *Soročinski sajam*, 2004: 29)

Sprijeda je sasvim nalik na Švabu: šiljasta njuška, koja se neprestano vrtjela i njušila sve na što bi naišla, završavala se okruglom petorkom kao u naših svinja; noge su mu bile tanke da bi ih i jareskovski općinski glavar, da je imao takve, polomio već kod prvoga **kazačoka**.

(*Nap. prev.*): **kazačok** – živahan ukrajinski ples.

(Gogolj, *Noć uoči Božića*, 2004: 34)

Ščedrik, vedrik!/ Dajte mi varenik,/ Grumen kašice,/ Kolut kobasice!

(*Fusnota*): **ščedrivka** je pjesma koju djeca i mladež u Ukrajini pjevaju uveče uoči Nove godine, pa dobivaju razne darove, obično u jelu. Većinom se te

pjesme završavaju: 'Dobryj večyr, ščedrij večyr!' (Ščedrij znači: obilat, darežljiv.) Smisao je isti kao u našoj pjesmi "Na tom Mladom ljetu svega obilja!"

(Gogolj, *Noć uoči Božića*, 2004: 52)

Konzervativci su upotrebljavali izraze s nijansama **biline**.

(Dovlatov, *Filijala*, 2010: 26)

Otada je dolazila svakodnevno i nerijetko je u sumrak snažnim glasom, koji je pri kraju svakog stiha prelazio u tugaljivo zavijanje, pjevala ukrajinske **čas-tuške** o mladiću...

(*Prim. prev.*): Ukrajinska lirski narodna pjesma.⁹⁶

(Grossman, *Život i sudbina*, 2012: 51)

– *umjetnički termini: socrealizam, suprematizam*

U ovu podgrupu spadaju termini kao što su nazivi pokreta/prava-
ca u književnosti, likovnoj umjetnosti, nazivi pripovjednih tehnika i sl.: *socrealizam, suprematizam*:

Likovne izložbe skoro uopšte nije propuštao – to je bio Lizin uticaj – i postepeno je počeo da se snalazi u savremenom slikarstvu, iako je voleo da kaže kako najkomplicovanije matematičke ideje nisu ništa u poređenju sa maglovitim teorijama kubizma i **suprematizma**.

(Kaverin, *Pred ogledalom*, 1977: 246)

Socrealizam je potvrda državne isključivosti, a dekadencija individualne isključivosti. Metode su razne, ali je bit jedna.

(Grossman, *Život i sudbina*, 2012: 290)

– *jedinice za daljinu i težinu: pūd, vrsta*

– A pošljite mene u Tulu. – To nije daleko, svega četrdeset pet **vrsta**. – Poletjet ću kao vjetar i sačme donijeti, ako zapovjedite, cijeli **pud**.

(*Rječnik*): **vrsta** – stara ruska mjera za duljinu, 1.066 metara (1.500 aršina)

(*Rječnik*): **pud** – stara ruska mjera za težinu, 16,4 kg.

(Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, 2014: 218)

⁹⁶ Častuška/častuška (rus. частушка) je kratka narodna pjesma, koja se u ukrajinskom zove častivka (ukr. частівка).

IV. 2. Savremeni medijski stil

Međujezički utjecaji u savremenom dobu u velikoj su mjeri posljedica političkih previranja na globalnom, svjetskom planu. U posljednje vrijeme, naročito nakon ruske agresije na Ukrajinu 2022. god., krupne društveno-političke, ekonomske, ali i kulturne promjene – koje su, između ostaloga, dovele do svojevrsne polarizacije svijeta na dva bloka, jedan, čiji je reprezent zapadna politika koja strogo osuđuje rusku agresiju podržavajući i vojno teritorijalni integritet Ukrajine; i drugi, čiji su reprezent zemlje bliske Ruskoj Federaciji s kojom imaju ekonomsko, historijsko, ili pak ideološko, uglavnom antizapadno savezništvo – našle su odraz u gotovo svim jezicima svijeta jer svakodnevno izvještavanje ne samo o ratnim zbivanjima nego i političkim akterima toga sukoba rezultira upotrebom različitih rusizama – od egzotizama poput *bàbuška/bābuška*, *Krèmlj* i *Dūma*, preko historicizama koji dobijaju nova značenja: *gubèrnija*, *hazjāin*, *kòlhōz/kòlhōz*, *sòvhōz*, pa sve do neologizama: *putinìzam*, *putinóvština*, *putinòlog* i *putinològija*. U zemljama koje osuđuju rusku agresiju stvorena je, i još se formira, vrlo negativna percepcija Rusije i ruskog jezika, čija leksika postaje pogodna za iskazivanje različitih, uglavnom negativnih konotacija.

U Bosni i Hercegovini, uostalom kao i na većem dijelu srednjojužno-slavenskog prostora, koji je eklatantan primjer ideološki podijeljenih društava, i odnos prema rusko-ukrajinskom sukobu je polariziran. Dok veliki dio srpskih medija (i onih u RS-u) o ovom ratu izvještava najčešće bez kritičkog odnosa prema ruskoj strani, nerijetko podržavajući “rusku specijalnu akciju” u Ukrajini, mediji u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i oni u Hrvatskoj, uglavnom osuđuju rusku politiku i njenog ideologa – ruskog predsjednika Vladimira Putina. Sa sociolingvističkog aspekta zanimljive su dvije pojave koje se odnose na ruski jezik: prva je reaktualizacija rusizama koji u novim kontekstima poprimaju i drukčija značenja, dok se druga pojava odnosi na nastanak novih leksema i kolokacija u čijem je središtu glavni akter rusko-ukrajinskog sukoba – V. Putin. Tako npr. odabir rusizama – očito vrlo ciljan jer je riječ o leksici iz polja represivnog aparata: *čistka* (rus. чистка), *gūlāg* (rus. гулаг), *aparātčik* (rus. аппаратчик) itd. – u naslovima kao jakim pozicijama teksta služi ne samo da se slikovitije opišu metode vladavine ruskog predsjednika, koje se prikazuju kao autokratske – *Putinova čistka*, *Putinov gulag*, *Putinov aparātčik* – nego se postiže i izrazit stilski efekt:

Putinova **čistka** u vojsci ima eho zahtjeva pobunjenog Jevgenija Prigožina

Ubrzo nakon toga, izgubio je život u avionskoj nesreći. Godinu kasnije, u toku je vojna **čistka** – ovog puta uz podršku Kremļa – i to nam nešto govori o Vladimiru Putinu. Prije svega da ruski predsjednik nije sklon djelovanju pod pritiskom. Naredite mu da smijeni ministra ili generala i malo je vjerovatno da će pristati na to. Jer njemu niko ne smije da naređuje. Ali to ne znači da Putin ništa neće uraditi, onda kada njemu to bude odgovaralo i kada bude to želio. Jedna stvar samo nije jasna, a to je koliko će daleko ići **čistka** u ruskoj vojsci, to jest koliko će još zvaničnika završiti iza rešetaka.

(*Dnevni avaz*, 24. 5. 2024)

Čovjek koji je preživio najgori Putinov **gulag**: “Nakon dvije sedmice počeo sam pričati sa zidovima”

“Niko ne može preživjeti 25 godina u ruskom **gulagu**, pogotovo nakon dva trovanja kroz koja sam prošao. Bila je to smrtna presuda”, rekao je nakon razmjene zarobljenika u kojoj je oslobođen i reporter Wall Street Journala Evan Gershkovich, zajedno s još 16 zarobljenika.

(*Raport*, 21. 9. 2024)

Putinov **aparatčik**: Zapad se sprema za veliki rat s Rusijom, nećemo više biti naivni

(*Raport*, 19. 12. 2023)

Zanimljiva je i upotreba lekseme *hazjain* (rus. хозяин) za V. Putina. Neutralno značenje ove riječi je ‘gazda, domaćin’, ali je očito da u savremenoj upotrebi poprima drukčije značenje označavajući “vlasnika” države, onoga koji želi apsolutno kontrolirati sve:

Poruke strepnje samoljubljem opijenog kremaljskog ‘**hazjajina**’

Svim svojim potezima Putin pokazuje da je definitivno prešao preko ruba, da je zaglibio u otvorenoj svirepoj diktaturi koju je moguće usporediti samo sa Staljinovom.

(*Al Jazeera*, 1. 3. 2024)

Za države i druge administrativne jedinice čiji politički režimi podržavaju savremenu rusku politiku u publicistici se nerijetko upotrebljava historicizam *gubèrnija* (rus. губерния), i to najčešće u kolokaciji *ruska gubernija*. Ova se konstrukcija najčešće odnosi na Bjelorusiju, Srbiju i bosanskohercegovački entitet Republika srpska aludirajući na podanički odnos ovih režima prema ruskom:

Vučićeva **ruska gubernija** je opasna za regiju: Samo mu jedna stvar fali da bi radio ono što želi

Sagovornici Oslobođenja uzrok vide u tome da su neke članice EU konačno shvatile da Vučićeva Srbija nije ništa do **ruska gubernija**, koja po nalogu Putina nastoji što je moguće više destabilizirati Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Bosnu i Hercegovinu.

(*Oslobođenje*, 7. 12. 2024)

Ruska gubernija Republika Srpska

Onda treba postaviti još jedno, a jako važno pitanje: da li je EU svjesna da na Balkanu postoji zemlja sa entitetom koji odavno – još od one opljačkane, pa poklonjene ikone – funkcionise kao **ruska gubernija**? I još važnije: šta će EU, SAD i slobodni svijet uraditi po tom pitanju?

(*Al Jazeera*, 20. 1. 2023)

Vladavina ruskog predsjednika V. Putina, koja se na zapadu percipira kao nedemokratska, a time i prijeteća, motivirala je nastanak eponima *putinizam*, *putinovština*, *putinolog* i *putinovac*. Za razliku od neologizma *putinovština*, koji uvijek ima negativnu konotaciju, neološke tvorenice *putinizam* i *putinolog* mogu imati i neutralno značenje: *putinizam* ‘službena politika Ruske Federacije pod vlašću predsjednika Vladimira Putina, odnosno ideologija utemeljena na njoj’, a *putinolog* ‘osoba koja je dobar poznavalac političkih prilika u vrijeme vladavine V. Putina’. S druge strane, neologizam *putinovac* uglavnom ima pejorativno značenje i označava političke lidere koji ili podržavaju politiku V. Putina ili vladaju poput njega. Sve ove riječi su već ušle u široku upotrebu:⁹⁷

Putinizam ne funkcioniše na bojnom polju

To je potkopalo sve šanse Surovikina da postigne uspjeh na bojnom polju. Za to je morao platiti cijenu, jer drugi aspekt **putinizma** koji se pokazao tako problematičnim jeste naglasak na “herojskom vođi” koji je sposoban mentalno pretvoriti problem u trijumf. Ohrabren svojom pratnjom pajdaša i podilazitelja, čini se da je Putin sam sebe uvjerio da je lider koji je trenutni transformativni vođa.

(*Al Jazeera*, 20. 1. 2023)

Zapadne elite kontaminirane **putinovštinom**

HEMON: “Nikad više” je odavno palo na testu i sad je manje-više samo floskula. U toku je jačanje fašizma i agresivnog rasizma. Putinovska Rusija nije vrh ledenog brijega nego jedno od žarišta i izvora novog fašizma, koji

⁹⁷ Leksema *putinizam* ušla je i u naučni stil: usp. naslov knjige E. Bećirević (2024) *Putinizam na Zapadnom Balkanu*.

je drugačiji od onog iz doba 2. svjetskog rata. Putin odavno direktno ili indirektno finansira desničarske partije i organizacije, putem opranih ili neopranih para, ili metodama špijunaže. Zapadne političke elite su već odavno kontaminirane **putinovštinom**, dijelom i zato što je društveni ideal zapadnih desničara nedemokratski kapitalizam.

(Radiosarajevo.ba, 26. 11. 2024)

Putinovi ljudi, drugi dio: Kako je Putin postao predsjednik

Bill Burns, direktor CIA, veleposlanik SAD-a u Moskvi od 2005. do 2008. i **'putinolog'** kako ga zovu kolege, za predsjednika Rusije kaže da je "veliki pobornik kontrole, zastrašivanja i osvete".

(Oslobođenje, 6. 8. 2022)

Španski političar brutalno izvrijeđao Đokovića: Prijatelj genocida, **putinovac**, antivakser...

"Alcaraz je apsolutno impresivan i ono što je najbolje od svega – pobijedio je ultradesničara, **putinovca**, prijatelja genocida, antivaksera i teoretičara zavjera. To ovu pobjedu čini još većom", napisao je Echenique na svom Twitteru.

(Klix, 18. 7. 2023)

Prezime ruskog predsjednika poslužilo je i za tvorbu eponima *pūtinōvka*,⁹⁸ kojim se imenuje specifična vrsta rakije:

Državnici obično dobiju ulice i trgove, Putin zaseok u Srbiji

Miroslav je kazao da, dok neki drugi podižu spomenike Rockyju i Bruceu Leeju, oni su odlučili promijeniti ime sela, ali ne samo to, promijenili su i ime jedinoj kafani u selu kao i lokalnoj rakiji, koja je specijalitet ovog područja. Sve se sada zove Putinovo, a rakija **"Putinovka"**.

(Stav, 24. 10. 2022)

U medijskom diskursu prisutne su brojne kolokacije koje sadrže pridjev *pūtinovskī* i u kojima je došlo do metaforizacije: *putinovski govor*, *putinovski ples*, *putinovska politika*, *putinovski režim*, *putinovske metode* itd., kao i *antiputinovski* i *proputinovski*. Iako brojne od ovih konstrukcija imaju preneseno značenje i ponašaju se kao frazeme, tek će vrijeme ovjeriti da li će one opstati u jeziku:

Mesić održao **putinovski govor**: "U Ukrajini se vodi propagandni rat. Građane se zavarava da je sve jednostrano"

(Telegram, 23. 6. 2022)

⁹⁸ Riječ je o rakiji koja je brendirana, ali kao *pūtinika* (rus. путинка).

Orban u Bruxellesu opet izveo svoj **putinovski ples**, EU skeptična samo o Ukrajini u NATO-u: "Treba nam ruski novac"

(*Jutarnji list*, 17. 10. 2024)

"**PUTINOVSKA POLITIKA** U BiH": Mehmedović poziva na podizanje optužnice protiv Christiana Schmidta

(*Slobodna Bosna*, 21. 6. 2022)

Razgrađivati **putinovski režim** u Srbiji

Da bi se započelo razgrađivati **putinovski režim** u Srbiji nije dovoljno da se demokratska opozicija u Srbiji dovede pameti, da se iz arene isključe avanturisti poput Dragana Šormaza, koji bi hrlio u zagrljaj Prigožinovim kriminalnim trupama, ili Vuka Jeremića, koji bi kriminalne strukture sa sjevera Kosova i režimske istomišljenike s litija i protesta protiv izdaje Kosova uključivao u demokratske strukture.

(*Al Jazeera*, 25. 6. 2023)

Komentar iz Hrvatske: **Putinovske metode** pritiska na BiH, Hrvatska ne može mijenjati

Osuđujemo invaziju Rusije na Ukrajinu, koja opravdava svoje postupke time što kaže da štiti svoj narod u Ukrajini. Je li to narativ koji usvajamo? Hoćemo li usvojiti i **putinovske metode**? Je li takvo nešto u interesu građana Hrvatske?

(*Oslobođenje*, 5. 5. 2022)

Ko su **anti-putinovski** Rusi koji su izvršili upad na ruski teritorij iz Ukrajine

(*NI*, 30. 5. 2023)

I neki drugi ruski egzotizmi poprimaju nova, uglavnom pejorativna značenja u medijskom diskursu. Tako npr. imenica *bàbuška/bâbuška* (rus. ба́бушка), čije je osnovno značenje igračka i suvenir, počinje označavati osobu, rusku figuru, lutku, koja je otvoreni ili prikriveni zagovornik sadašnje ruske politike. Nakon ruske agresije na Ukrajinu u svjetskim medijima pažnju je privukla ukrajinska starica koja je mahala sovjetskom zastavom, a u bosanskohercegovačkim medijima riječ *bàbuška/bâbuška* koristi se za one političke aktore koji promoviraju prorusku politiku. U istom, pejorativnom značenju, upotrebljava se i riječ *bàćuška* (rus. ба́тյушка), čija su osnovna značenja '1. *fam. zast.* prijatelju, dragi moj 2. *razg. Rus'*, ali u savremenom medijskom diskursu poprima značenje 'osoba koja je otvoreni ili prikriveni zagovornik ruske politike':

Babuška Z: Ko je zapravo starica iz Ukrajine koja je postala ikona ruske propagande

(Klix, 15. 6. 2022)

Dodik objavio 'snimak Konakovića' i pokazao šta ga izluđuje: Do kraja je razotkriven kao ruska **babuška** u BiH

(Raport.ba, 25. 6. 2024)

Baćuška Dino, velika ruska duša i sarajevska paradržava

Izgleda da smo u dekonstrukciji ideološke pozadine Dine Mustafića neznatno pogriješili, barem kada je riječ o procjeni vertikalne dubine njegove odanosti jugoslavenskim (odnosno velikosrpskim) narativima. Čini se da je Dino Mustafić, u sarajevskoj malograđanskoj kulturnoj žabokrečini tretiran kao neki El Comandante, kao prvi tenor čaršijskog Bandiera rossa boy benda, ustvari jedan običan **baćuška**. A, možda bi neko ciničan mogao reći i **babuška**.

(Stav, 27. 2. 2022)

U funkciji iskazivanja pejorativnog i ironičnog značenja reaktualizirani su i neki sovjetizmi kao što su *kòlhōz/kòlhōz* (rus. колхоз) i *sòvhōz* (rus. совхоз), ideologizmi kojima se u SSSR-u označavalo zajedničko imanje nastalo kolektivizacijom, vrsta zadruga. U tekstovima o bjeloruskom predsjedniku A. Lukašenku, kojeg nerijetko zapadni, ali i domaći mediji nazivaju posljednjim evropskim diktatorom, izrazito ironijsko značenje postiže se naglašavanjem da je nekadašnji direktor kolhoza i sovhoza:

Jesen bjeloruskog diktatora

I upravo tu je Lukašenko zakazao. Nekadašnji direktor **kolhoza**, koji se uvijek predstavljao kao strogi, ali brižni otac nacije, odjednom više nije bio ni malo brižan.

(DW, 11. 8. 2020)

Živio sa majkom i imao izrazit apetit za vlast: Ko je Aleksandar Lukašenko?

Aleksandar Lukašenko (1954) vanbračno je dijete nepoznatog oca i majke Ekaterine, zaposlene kao mljekarica na farmi u **kolhozu**. Familija živi u oskudici. Njegovi biografi navode da je oduvijek živio sa majkom i oduvijek imao izrazit apetit za vlast. Diplomirao je povijest na Pedagoškom institutu Mogilev. U vojsci je bio graničar, i uskoro postao politički komesar divizije mehanizirane pješadije stacionirane u Minsku i podpredsjednik i poslije direktor **sovhoza** – državnog poljoprivrednog gazdinstva.

(Oslobođenje, 9. 7. 2023)

S Putinovom vladavinom povezana je i specifična upotreba lekseme *nòvičok/novičok*, vrsta hemijskog agensa kojim je otrovan lider ruske opozicije i jedan od najistaknutijih kritičara predsjednika V. Putina – Aleksej Navaljni:

Ruski agent otkrio kako je otrovan Navalni: **Novičok** mu podmenut u donji veš. Toksikolozi koje je CNN konsultirao kažu da bi se **novičok**, ukoliko se nane-se u granuliranom obliku na odjeću, apsorbirao kroz kožu kad se žrtva počne znojiti. Kažu da se u ovom slučaju čini da su napadači koristili čvrsti oblik nervnog sredstva, a ne tečnost ili gel, kao što je prethodno otkriveno u napadu na bivšeg dvostrukog agenta Sergeja Skripala u Ujedinjenom Kraljevstvu.

(Klix, 21. 12. 2020)

Pojava reaktualiziranja rusizama potvrda je općepoznatog sociolingvističkog gledišta prema kojem su društvene promjene glavni pokretač jezičkih promjena, a nepredvidivost društvenih promjena ukazuje i na nepredvidivost u međujezičkim kontaktima, pa i u leksičkom posuđivanju kao jednom od oblika komunikacije među kulturama.

V. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Slavenske posuđenice u bosanskom jeziku rezultat su međujezičkih odnosno kulturnih kontakata koji su ostvarivani različitim putevima i u različitim periodima. Ovaj leksički sloj usvajan je ili izravno iz nekog od slavenskih jezika ili je neki slavenski jezik imao ulogu jezika posrednika.

Različiti slavenski jezici su u različitom procentu obogatili bosanski jezik. Dok je leksika iz nekih slavenskih jezika kao što su ukrajinski, bjeloruski, poljski, slovenski, bugarski i makedonski prisutna u veoma malom procentu ili se pak u rječnicima uopće ne evidentira, rusizmi su neuporedivo najzastupljenije posuđenice, poslije kojih dolaze bohemizmi i staroslavenizmi. Osim toga, pozicija ruskog jezika u moderno doba učinila ga je posrednikom u prenošenju leksema iz brojnih neslavenskih, uglavnom azijskih jezika.

U ovoj knjizi slavenske posuđenice u bosanskom jeziku razmatrane su iz različitih perspektiva. Kao polazište u istraživanju poslužili su rječnici savremenog bosanskog jezika: *Rječnik bosanskoga jezika* (2010) S. Halilovića et al., *Rječnik bosanskog jezika* (2007) I. Čedića et al. i nedovršeni višetomni enciklopedijski *Rječnik bosanskog jezika* (2010–2024) Dž. Jahića, kao i *Rječnik stranih riječ bosanskog jezika* (2011) I. Čedića et al. S obzirom na to da se rječnici bosanskog jezika naslanjaju na leksikografska djela nastala u okviru zajedničkog srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika, nerijetko se pri određivanju posuđenica prenose isti opisi i etimologije, ali se evidentiraju i brojne nedosljednosti. Usporedbom općejezičkih rječnika, kao i kombiniranjem različitih metoda u ispitivanju slavenskih posuđenica – etimološke, lingvokulturološke i korpusne – utvrđeno je da u postavljanju etiketa porijekla rječnici pokazuju brojne proizvoljnosti. Tako je npr. im. *ràbota/ràbota* dobro posvjedočena u bosanskim pisanim tekstovima još od srednjeg vijeka te je njeno klasificiranje u rusizme neopravdano jer je riječ o praslavenskoj i staroslavenskoj leksemi. Za im. *bõršč*, koja označava ukrajinsko, u manjoj mjeri i poljsko nacionalno jelo, morala bi stajati oznaka ukrajinskog porijekla realije, a ukrajinizam je i im. *Kòzāk* (*Kozáci*). U pogledu upotrebe etiketa porijekla uz općeupotrebnu leksiku uočava se odsustvo jasnih kriterija. Tako npr. u sva tri rječnika u nekim odrednicama stoji

etiketa rus.: *izvíniti se, póriv/pòriv, shòdan, vřspren*, dok su nasuprot njima brojnije odrednice u kojima se pokazuju neslaganja: *neprikosnòven* (FRBJ i JRBJ bez etik., IRBJ stsl.), *gòrd* (FRBJ rus., IRBJ i JRBJ bez etik.), *nèophòdan* (FRBJ i IRBJ bez etik., JRBJ rus.), *òbzor* (FRBJ i JRBJ rus., IRBJ bez etik.) itd. Čak i kada se uvaži leksikografski princip da se etikete porijekla u općejezičkim rječnicima ne moraju navoditi u odrednicama koje govornici ne osjećaju kao riječi stranog porijekla, ostaje nejasno zašto uz pojedine odredničke riječi svi rječnici navode oznaku rus.: *izvíniti se, póriv/pòriv, shòdan, vřspren*, dok takva etiketa ne dolazi npr. uz *izjáviti, izlišan/izlišan, nàuka, objàsнити/objàsнити, òdsùtan* itd. Ovakva nedosljednost odlika je i drugih starijih leksikografskih djela i samo je pokazatelj nepostojanja precizne metodologije u obradi slavenske leksike.

I u opisu bohemizama rječnici pokazuju nedosljednosti. Ponekad su složni u određenju: *čàsopīs, gèslo/gěslo, kòpačka, plīn*, ali su češće neujednačeni: *dójam* (FRBJ bez etik., IRBJ i JRBJ češ.), *dòstatan* (FRBJ i IRBJ bez etik., JRBJ češ.), *klòkan* (FRBJ češ., IRBJ i JRBJ bez etik.). Različite etimologije navode se i za im. *pištòlj*: u jednom rječniku je bohemizam, u drugom iz italijanskog jezika, dok su, s druge strane, bez etikete brojne druge riječi posuđene iz češkog: *náslov, òpsěg, pòdněblje* itd. Nedosljednosti se pokazuju i u određenju kulturno specifične leksike: im. *pòlka* u jednom rječniku se navodi kao bohemizam, dok je drugi određuje kao polonizam.

Kad je riječ o drugim slavenskim jezicima, stanje u FRBJ i IRBJ je ovakvo: iz nekih jezika poput ukrajinskog, bjeloruskog i slovačkog ne bilježi se nijedna riječ. U skladu s tim ovi se jezici uopće ne navode u popisima skraćenica. Iz slovenskog jezika se bilježi po jedna posuđenica u JRBJ i IRBJ, iz poljskog ukupno dvije, bugarskog i makedonskog također svega nekoliko. Rječnici bilježe nešto više staroslavenizama, ali nerijetko bez etikete porijekla ili s različitim etiketama: *jūnoša* (FRBJ stsl., IRBJ rus.), *neprikosnòven* (FRBJ i JRBJ bez etik., IRBJ stsl.).

Za razliku od općejezičkih rječnika, *Rječnik stranih riječ bosanskog jezika* sadrži najveći fond slavenskih posuđenica, među kojima su nabrojnice kulturno specifične. Međutim, i u ovom rječniku se evidentiraju brojne proizvoljnosti, pa i netačne etimologije. Za jedan broj leksema navode se etikete porijekla iz drugih slavenskih jezika – *hàluga, ràbota, ŭgor, hīr, hiròvit* (rus.), *līpljan* (češ.), *bàlvan* (polj.), *iskra, lihva, pèlin* (stsl.) – s tim da su u pitanju praslavenske lekseme. Ima i pogrešnih etimologija: za im. *kòrsār* navodi se da vodi porijeklo od rus. *капсак* (!), ali je njeno porijeklo od ital. *corsaro*, dok je im. *rěvān* (< tahtrevan) turcizam perzijskog porijekla: perz. sintagma *taht* ‘prijesto’ i *revan* ‘koji se kreće, ide’ > tur. *tahtirevan*.

Pored različitih etimologija u rječnicima se nedosljedno navode upotrebnе etikete, kao i značenja brojnih odrednica koja su podložna preispitivanju. Stoga se u budućim rječnicima savremenog bosanskog jezika definiranju i opisu slavenskih posuđenica mora pristupiti s više pažnje te je neophodno otklanjati propuste iz ranijih leksikografskih djela.

Istraživanje slavenskih posuđenica koje je provedeno u ovoj knjizi nametnulo je potrebu klasificiranja ove leksike na općepotrebnu i kulturno specifičnu. S obzirom na to da se značajnija pažnja u ovoj knjizi posvećuje kulturno specifičnoj leksici, ona je klasificirana prema semantičkim i tvorbenim kriterijima na: historicizme, u okviru kojih posebno mjesto zauzimaju sovjetizmi, zatim na egzotizme, eponime, egzonime, etnonime, etnike i ktetike.

Iz polja kulturno specifične leksike skupina historicizama zauzima značajno mjesto, a u okviru ove skupine može se govoriti o dvije podskupine: prvu čine različite lekseme iz slavenskih jezika kojima se imenuju pojmovi i realije iz njihove prošlosti – tzv. opći historicizmi, koji danas uglavnom nemaju ideološku konotaciju, ali ne nužno, dok drugu skupinu čine lekseme usvojene u sovjetskom periodu – tzv. sovjetizmi – riječi nastale u okviru izraženog ideološkog društvenog sistema. Općim historicizmima se imenuju: društvene titule i staleži: *bārīn*, *òpričnik*, *pān*, *šljāhta*/*šljāhtić*; pripadnost političkim organizacijama, pokretima i strankama: *dekābrist(a)*, *hūsīt*, *oktòbrist(a)*; vojna zvanja i činovi: *atāmān*/*otāmān*, *bjelogārdist(a)*, *kòzāk*, *prāporščik*, *vòžd*; upravno-administrativne jedinice i tijela i oblici vladavine: *dūma*, *gubèrnija*, *rāda*, *sěj̃m*; vjerski pokreti i sekte i njihovi pripadnici: *bespòpovac*/*bèspopovac*, *bogùmīl*/*bogùmil*, *duhobórac*; mjesta, načini i sredstva represije: *dušègupka*/*dušògupka*, *gladòmor*/*glādomōr*, *gūlāg*, *šarāška*; novčane jedinice: *červónec*, *grivènik*, *grīvna*, *karbovānec*, *kèrēnka*; različita zanimanja: *būrlāk*, *čūmak*, *izvòščik*; vrste historijskih isprava: *grāmata*, *jārlik*, *úkaz*/*úkaz*; mjerne jedinice: *desjatína*/*desjätina*, *pūd*, *v́rsta*; građevine: *krēmľj*, *zāmak*/*zàmak*; politički i ekonomski sistemi: *perestròjka*, *glāsnòst*; odjevni predmeti i kape: *buđònōvka*, *kòntuš* itd.

Za razliku od općih historicizama sovjetizmi nose specifične ideološke konotacije koje su bile u skladu s proklamiranim komunističkim režimom. I oni pripadaju različitim tematskim skupinama: politički pokreti i doktrine: *boljševizam*, *lenjinizam*, *staljinizam*; političke organizacije i tijela: *àgitprop*, *Informbirō*, *Kōmsomōl*, *politbirō*; sljedbenici pokreta, organizacija i ideologija: *àgitpropovac*, *boljšèvik*/*boljšèvikinja*, *komsomólac*/*komsòmōlka*, *lenjīnist(a)*, *stahānovac*, *staljīnist(a)*, *tròckist(a)*; političke i vojne funkcije i namještenja: *gēnsek*, *pōlitkom*, *pōlitruk*; privreda i ekonomija: *kòlhōz*/

kõlhõz, kõmbjed, sòvhõz, uravnìlõvka/uràvnìlõvka; negativne društvene pojave: *ježóvština, kerénština, kornilóvština*; umjetnost, obrazovanje, kultura i sport: *lenjinijána, pròletkult, ràbfak, socrealizam, spartakijáda*; društveni status, zanimanje i angažman: *aparàtčik, burèvjēsnik/burevjēsnik, ùdàrnìk*; mjesta stanovanja (arhitektura): *brèžnjèvka, hrùščòvka, stàljinka*; oblici izdavaštva: *sàmmizdāt, tàmizdāt* itd.

Velika je skupina slavenskih posuđenica koje označavaju specifičnosti pojedinih slavenskih naroda i njihovih kultura – tzv. egzotizama – te ih je opravdano izdvojiti u posebnu skupinu. Iako veliki broj historicizama pripada egzotizmima, ovaj je pojam širi od termina historicizam jer se njime označavaju veoma različite realije iz materijalne i duhovne kulture iz koje dolaze, a bilježimo ih iz svih slavenskih jezika. Njima se imenuju jela i pića: *blini, bõršč, dràniki, mákalo, šči, vòtka, žgánci, žùbròvka*; životinje i biljke: *dìkobrāz, ìrvās, kòrsāk, màmut, mòrž, rozòmah, sòb, tājga, tundra/tùndra, žùbr/žúber/žùbār*; prijevozna sredstva i svemirske letjelice: *antònov, bàjdāk, bàjdara, čájka, dròška, iljùšin, kìbitka, spùtnjik/spùtnik, Vòshod, Vòstok*; pojmovi iz administracije i uprave: *Dùma, Krèmlj, Sèjm, Sobránje*; zatim brojni već navođeni historicizmi: *boljšèvik, perestròjka, politbirò*; novčane jedinice: *lèv, rùblja/rùblja, zlòt/zlòt*; narodni i društveni plesovi, igre, pjesme i instrumenti: *balàlājka/balalājka, bàndura, dùma, dùmka, furijant, kazačòk, kòbza, màzúrka, pòlka, tèškoto*; obitavališta (nastambe i naselja): *àul/àul, hàta, kìbitka*; oružje i oruđe: *buláva, kàcuša/kacùša, vintòvka*; mitologija i fantastika: *Gladòljet/Glàdoljet, juròdivì, rùsàlka*; geologija i meteorologija: *bùrān, čèrnòzem/čèrnozèm, sùhovej*; posuđe: *kòvš, sàmovār/samòvār*; igračke: *matrjòška (bàbuška/bābuška)* itd.

Posebnu skupinu kulturno specifične leksike čine eponimi – riječi nastale od vlastitog imena procesom apelativizacije. Razlozi njihovog okupljanja u posebnu skupinu zasnovani su na tvorbenom i kulturološkom kriteriju. Iako se imenovanje pojava prema osobama javlja u različitim sferama ljudske djelatnosti još od antičkog perioda, ovaj proces posebno je karakterističan za nastanak naučnog nazivlja, s tim da u različitim oblastima nauke eponimi nisu na isti način zastupljeni. U nekim naukama eponimizacija je izrazito čest proces naučnog priznanja, kao što su prirodne i medicinske nauke, dok je ta pojava rjeđa u humanističkim naukama. U strukturnom pogledu eponimi mogu biti prosti (jednočlani) i složeni (višečlani ili sintagmatski), s tim da kod višečlanih postoji više strukturalnih podtipova. Prostim eponimima koji u osnovi imaju slavensko ime imenuju se različite društvene pojave, idejni ili politički pokreti i njihovi sljedbenici: *čičikóvština, kerénština, kornilóvština, oblomóvština, lenjinizam*,

staljinizam, trockizam, hùsīt, lenjinist(a), tròckist(a); hemijski elementi, fizikalne jedinice i minerali: *kopèrnīcīj/kopernīcīj, kostòvit/kostovīt, mendèljēvjī/mendeljēvjī, tèsła*; prijevozna sredstva i avioni: *antònov, škòda, tupòljev*; lingvistički pojmovi: *bòhorčica, ćirilica, dājnčica, taráškevica*; odjevni predmeti i kape: *buđònōvka, tòlstōvka*; oružje: *kalašnjikov*; pribor: *penkálo* itd.

Višerječni ili sintagmatski eponimi najčešći su u medicinskim naukama u kojima služe za imenovanje različitih bolesti, sindroma i anatomskih pojmova uglavnom prema otkrivačima: *Botkinova bolest, Korsakovljeva psihoza, Pirogovljev trokut, Pljuškinov sindrom, Purkinjeovo vlakno*; prirodno-matematičkim u kojima se imenuju različiti zakoni, sistemi, geografski pojmovi itd.: *Kapicin zakon, Kopernikov (heliocentrični) sistem, Laptevsko more, Mendelovi zakoni, Mendeljevljev sistem (elemenata)*; tehničkim: *Čerenkovljev brojač, Pupinova zavojnica, Teslin transformator*; društvenim: *Dimitrovljev ustav, Benešovi dekreti, Leontjevljev paradoks*; humanističkim: *Brežnjevljeva doktrina, Čehovljev pištolj, kopernikanski preokret/obrat, Ostromirovo evanđelje, staljinističke metode*. Iako većina eponima pripada polju terminologije, neki su općepotrebni: *Molotovljev koktel, Potemkinova sela* itd.

Među slavenskim posuđenicama posebno mjesto zauzimaju egzonimi, etnonimi, etnici i ktetici, koji su najčešće, bez obzira na srodnost svih slavenskih jezika, prošli različite vrste prilagodbi pri ulasku u bosanski jezik. Tako npr. u najvećem broju imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika govorimo o egzonimima kao prilagođenim, odomaćenim nazivima, za razliku od endonima koji predstavljaju izvorne nazive prema jeziku iz kojeg dolaze. Pri usvajanju ove riječi su prošle različite načine odomaćivanja: kod nekih je to posljedica transliteracije, kod drugih je riječ o akcenatskoj prilagodbi, dok je kod određenih došlo i do morfološke adaptacije.

Kako su slavenske posuđenice prisutne u različitim stilovima bosanskog jezika, u ovom je istraživanju pažnja usmjerena i na njihovu funkciju u različitim tipovima diskursa. Tako se npr. pokazuje da je izraženija ekspresivna funkcija posuđenica, u ovom slučaju egzotizama, naročito karakteristična za putopisni žanr, a njenim izborom putopisac ponajbolje približava čitaoca kulturi s kojom ga namjerava upoznati. Međutim, slavenske posuđenice masovno su zastupljene i u prijevodnoj književnosti, odakle je veliki broj kulturno specifične leksike i ušao u savremeni jezik.

U posljednje vrijeme, nakon ruske agresije na Ukrajinu, u medijskom diskursu uočljiva je pojava reaktualizacije ruske leksike karakteristične za represivni aparat vladavine: *čistka, gūlāg, aparātčik*, posebno sovjetizama

koji su pogodni za opis ruske politike pod vladavinom V. Putina. Uz političko djelovanje V. Putina povezuje se i proces neologizacije kojim nastaju eponimi uglavnom s negativnim značenjem: *putinizam*, *putinóvština*, *pūtinovac* itd.

Na osnovu svega navedenog valja na kraju istaći da različiti pristupi ovoj leksici stalno nude izazov i za nove spoznaje, s tim da brojna pitanja koja se odnose na ovu leksiku – od njihove fonetske i morfološke adaptacije do procesa sužavanja i proširenja značenja – i dalje ostaju otvorena.

VI. SAŽETAK

Knjiga *Međuslavensko leksičko posuđivanje: Putevi ka bosanskom jeziku* pristupa fondu slavenskih posuđenica u bosanskom jeziku iz različitih uglova: leksikografskog, etimološkog, sociolingvističkog, lingvokulturološkog itd. s ciljem da bolje osvijetli ovaj sloj leksike bosanskog jezika.

U uvodnom dijelu knjige najprije se daje opći osvrt na slavensku jezičku porodicu, potom se pojašnjavaju odabrani teorijski pristupi i metodologija istraživanja. Analizu slavenskih posuđenica otvara poglavlje u kojem se ovaj sloj leksike bosanskog jezika raščlanjuje u trima općejezičkim rječnicima savremenog bosanskog jezika: *Rječniku bosanskoga jezika* (2010) S. Halilovića et al., *Rječniku bosanskog jezika* (2007) I. Čedića et al. i nedovršenom višetomnom enciklopedijskom *Rječniku bosanskog jezika* (2010–2024) Dž. Jahića, potom u *Rječniku stranih riječi bosanskog jezika* (2011) I. Čedića et al. Minucioznom analizom pokazano je da se u sva četiri rječnika evidentiraju brojne nedosljednosti i nepreciznosti u pogledu upotrebe etiketa porijekla, ali i u opisu slavenskih posuđenica. To se posebno odnosi na rusizme kao najbrojniji sloj slavenskih posuđenica u bosanskom jeziku, ali se nedosljednosti bilježe i u obradi bohemizama kao drugog najzastupljenijeg slavenskog sloja. Pored toga, općejezički rječnici bosanskog jezika uopće ne bilježe posuđenice iz nekih slavenskih jezika poput bjeloruskog i slovačkog, dok su u veoma malom procentu zastupljene lekseme iz ukrajinskog, poljskog, bugarskog, makedonskog i slovenskog.

U centralnom poglavlju knjige slavenske posuđenice su klasificirane u dvije skupine: općeupotrebnu leksiku i leksiku kojom se imenuju kulturno specifične realije. Nakon osvrta na općeupotrebnu leksiku značajnija pažnja posvećena je kulturno specifičnoj leksici koja je razvrstana u nekoliko podskupina: historicizmi, u okviru kojih posebnu podskupinu čine sovjetizmi, potom egzotizmi, eponimi, egzonimi, etnonimi i ktetici. S obzirom na to da riječi svoju funkciju ostvaruju tek u diskursu, posljednje poglavlje knjige donosi analizu kulturno specifične leksike u dvama stilovima bosanskog jezika u kojima su ove lekseme najčešće: u književno-umjetničkom stilu, uključujući prijevodnu književnost, te u savremenom medijskom stilu.

Na osnovu provedenih analiza zaključuje se da su slavenske posudjenice izrazito bogat i otvoren leksički podsistem čijem širenju pomaže globalizacija svijeta i stalno prožimanje kultura, ali i društvenopolitičke prilike koje u posljednje vrijeme nalaze refleksiju u zajedničkom mediju svijeta – hipertekstu interneta.

VI. SUMMARY

The book *Inter-Slavic Lexical Borrowing: Pathways to the Bosnian Language* approaches the corpus of Slavic loanwords in Bosnian from several perspectives: lexicographic, etymological, sociolinguistic, linguacultural, etc., with the aim of shedding better light on this layer of the Bosnian lexicon.

In the introductory part of the book, a general overview of the Slavic language family is first provided, followed by an explanation of the selected theoretical approaches and the research methodology. The analysis of Slavic loanwords begins with a chapter in which this layer of the Bosnian lexicon is examined in three general monolingual dictionaries of contemporary Bosnian: *Rječnik bosanskoga jezika* (2010) by S. Halilović et al., *Rječnik bosanskog jezika* (2007) by I. Čedić et al., and the unfinished multi-volume encyclopaedic *Rječnik bosanskog jezika* (2010–2024) by Dž. Jahić, as well as in *Rječnik stranih riječi bosanskog jezika* (2011) by I. Čedić et al. A meticulous analysis shows that all four dictionaries contain numerous inconsistencies and imprecisions regarding the use of etymological labels as well as in the description of Slavic loanwords. This particularly concerns Russianisms as the most numerous layer of Slavic loanwords in the Bosnian language. Inconsistencies are also observed in the treatment of Bohemisms as the second most represented Slavic layer. In addition, general dictionaries of the Bosnian language do not record loanwords from some Slavic languages such as Belarusian and Slovak at all, while lexemes from Ukrainian, Polish, Bulgarian, Macedonian and Slovene are represented only to a very small extent.

In the central chapter of the book, Slavic loanwords are classified into two groups: general-use vocabulary and vocabulary naming culturally specific realia. After an overview of the general-use vocabulary, greater attention is devoted to culturally specific vocabulary, which is further divided into several subgroups: historicisms, within which a special subgroup consists of Sovietisms, followed by exoticisms, eponyms, exonyms, ethnonyms, and ktetics. Since words realize their function only in discourse, the final chapter of the book presents an analysis of culturally specific vocabulary in two styles of the Bosnian language in which these lexemes most

frequently occur: the literary-artistic style, including translated literature, and the contemporary media style.

Based on the conducted analyses, it is concluded that Slavic loanwords represent an exceptionally rich and open lexical subsystem whose expansion is facilitated by the globalization of the world and the constant interpenetration of cultures, as well as by socio-political circumstances which in recent times find reflection in the shared medium of the world – the hypertext of the internet.

VI. STRESZCZENIE

Monografia *Międzysłowiańskie zapożyczenia leksykalne: Ścieżki ku językowi bośniackiemu* proponuje wieloaspektowe ujęcie słowiańskich zapożyczeń leksykalnych z perspektyw leksykograficznej, etymologicznej, socjolingwistycznej oraz lingwistyczno-kulturowej, co ma na celu pełniejsze przedstawienie tej warstwy leksyki języka bośniackiego.

W części wprowadzającej niniejszej publikacji, w pierwszej kolejności dokonano ogólnego przeglądu słowiańskiej rodziny językowej, a następnie omówiono wybrane podejścia teoretyczne oraz metodologię badań. Analizę słowiańskich zapożyczeń otwiera rozdział, w którym ta warstwa leksyki języka bośniackiego została przeanalizowana na podstawie trzech ogólnych słowników współczesnego języka bośniackiego: *Rječnik bosanskoga jezika* (2010) S. Halilovicia, I. Palicia i A. Šehovića, *Rječnik bosanskog jezika* (2007) I. Čedicia i in. oraz niedokończzonego wielotomowego encyklopedycznego słownika *Rječnik bosanskog jezika* (2010–2024) Dž. Jahicia, a także słownika wyrazów obcych *Rječnik stranih riječi bosanskog jezika* (2011) I. Čedicia i in. Szczegółowa analiza wykazała, że we wszystkich czterech słownikach odnotowuje się liczne niespójności i nieprecyzyjności dotyczące użycia kwalifikatorów etymologicznych, jak również opisu słowiańskich zapożyczeń. Dotyczy to zwłaszcza rusycyzmów stanowiących najliczniejszą grupę słowiańskich zapożyczeń w języku bośniackim, jednak niespójności dostrzeżono także w opracowaniu bohemizmów, które tworzą drugą pod względem liczebności grupę analizowanych zapożyczeń. Ponadto ogólne słowniki języka bośniackiego w ogóle nie odnotowują zapożyczeń z niektórych języków słowiańskich, takich jak białoruski i słowacki, natomiast leksemy pochodzące z języków ukraińskiego, polskiego, bułgarskiego, macedońskiego i słoweńskiego występują w bardzo niewielkiej liczbie.

W zasadniczym rozdziale monografii słowiańskie zapożyczenia zostały podzielone na dwie grupy: leksykę ogólną oraz leksykę nazywającą realia kulturowo specyficzne. Po omówieniu leksyki ogólnej większą uwagę poświęcono leksyce kulturowo specyficznej, która została podzielona na kilka podgrup: historycyzmy (w obrębie których szczególną podgrupę stanowią sowietyzmy), egzotyzmy, eponimy, egzonimy, etnonimy oraz

przymiotniki odmiejscowe. Ponieważ słowa ujawniają swoje funkcje dopiero w dyskursie, w ostatnim rozdziale dokonano analizy leksyki kulturowo specyficznej w dwóch stylach języka bośniackiego, w których te leksemy występują najczęściej: w stylu literacko-artystycznym, obejmującym także literaturę przekładową, oraz we współczesnym stylu publicystycznym.

Na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono, że słowiańskie zapożyczenia stanowią wyjątkowo bogaty i otwarty podsystem leksykalny, którego rozszerzaniu sprzyjają globalizacja i stałe przenikanie się kultur oraz współczesne procesy społeczno-polityczne, znajdujące w ostatnim czasie odzwierciedlenie we wspólnym medium współczesnego świata – hipertekście Internetu.

VI. РЕЗЮМЕ

У книзи *Мижслов'янськї лексичнї запозичення: Шляхи до боснїйськї мови* фонд слов'янських запозичень у боснїйськї мовї розглядається з рїзних аспектів: лексикографїчного, етимологїчного, соціолїнгвістичного, лїнгвокультуроологїчного та їн., з метою кращого висвітлення цього шару лексики боснїйськї мови.

У вступнїй частинї книзи спочатку подано загальний огляд слов'янськї мовної сїм'ї, потїм уточнено обранї теоретичнї пїдходи та методологїю дослїдження. Анализ слов'янських запозичень починається з роздїлу, в якому показано, як цей шар лексики боснїйськї мови розподїлено у трьох загальномовних словниках сучасної боснїйськї мови: *Словнику боснїйськї мови* (2010) С. Халїловича та їн., *Словнику боснїйськї мови* (2007) І. Чедича та їн. і незавершеному багатотомному енциклопедичному *Словнику боснїйськї мови* (2010–2024) Дж. Яхича, а також у *Словнику їношомовних слїв боснїйськї мови* (2011) І. Чедича та їн. Ретельний анализ показав, що в усїх чотирьох словниках зафїксовано численнї невідповїдностї та неточностї як щодо використання позначень походження, так і в описї слов'янських запозичень. Особливо це стосується росїянїзмїв як найчисленнїшого шару слов'янських запозичень у боснїйськї мовї, але невідповїдностї простежуються також і в опрацюваннї богемїзмїв як другого за чисельнїстю слов'янського шару. Крім того, загальномовнї словники боснїйськї мови не фїксують запозичень з деяких слов'янських мов, зокрема з бїлоруськї та словацькї, тодї як лексеми з українськї, польськї, болгарськї, македонськї та словенськї мов складають дуже малий вїдсоток.

У центральному роздїлї книзи слов'янськї запозиченї слова класифїкуються на двї групи: загальноновживану лексику та лексику, що називає культурно специфїчнї реалїї. Пїсля огляду загальноновживаної лексики бїльше уваги придїляється культурно специфїчнїй лексичцї, яку подїлено на кїлька пїдгруп: їсторизми, серед яких особливу пїдгрупу складають радянїзми, потїм екзотизми, епонїми, екзонїми, етнонїми та ктетики. З огляду на те, що слова виконують свою

функцію лише в дискурсі, в останньому розділі книги представлено аналіз культурно специфічної лексики у двох стилях боснійської мови, в яких ці лексеми є найпоширенішими, – у літературно-художньому стилі, включно з перекладною літературою, та в сучасному медійному стилі.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що слов'янські запозичення є надзвичайно багатю та відкритою лексичною підсистемою, розширенню якої сприяє глобалізація світу та постійне проникнення культур, а також соціально-політичні обставини, осмислення яких останнім часом відображається у загальносвітовому спільному середовищі – гіпертексті інтернету.

VII. RJEČNIK KULTURNO SPECIFIČNE LEKSIKE

Napomena uz rječnik

U ovom rječniku, koji je specifičnog karaktera jer donosi kulturno specifične slavenske posuđenice, slijedene su leksikografske metode uobičajene u rječnicima savremenog jezika. U njemu su opisana značenja kulturno specifičnih leksema u bosanskom jeziku, kao i jednog broja ekspresivne leksike koja je porijeklom iz slavenskih jezika. Sve leksičke jedinice akcentirane su prema izgovoru u savremenom jeziku, s tim da se u velikom broju primjera donose naporedni akcenatski likovi, dok je u nekima akcentiranje drukčije nego što to daju dosadašnji rječnici.

Leksičke jedinice navode se abecedno u svom osnovnom obliku: u nominativu jednine riječi s deklinacijom, neodređeni vid pridjeva, s tim da se unutar odrednice navodi i njegov određeni vid, te infinitiv glagola. Prilozi se donose odvojeno od pridjeva.

Uz osnovnu riječ navodi se podatak o jeziku porijekla. Ukoliko je prihvatanje određene lekseme ostvareno preko jezika posrednika, navodi se i taj podatak.

Uz eponime se navode vlastita imena koja su poslužila za njihovu tvorbu.

U odrednice su postavljene odgovarajuće upotrebne etikete, čije su skraćenice riješene u popisu skraćenica.

Za opis odrednica korišteni su različiti opći, enciklopedijski i specijalizirani rječnici bosanskog, hrvatskog i srpskog, zatim rječnici riječi stranog porijekla, kao i rječnici bjeloruskog, bugarskog, češkog, makedonskog, poljskog, ruskog, slovačkog, slovenskog, staroslavenskog i ukrajinskog. Pored rječnika savremenih slavenskih jezika, korišteni su i relevantni slavenski etimološki rječnici. Svi ovi rječnici nalaze se u popisu izvora.

Popis skraćenica i simbola

Skraćenice

<i>adm.</i>	administrativno, administrativizam
<i>agr.</i>	agronomija, agronomski
<i>anat.</i>	anatomija, anatomski
<i>ar.</i>	arapski
<i>arh.</i>	arhaizam
<i>arheol.</i>	arheologija, arheološki
<i>arhit.</i>	arhitektura, arhitektonski
<i>astr.</i>	astronomija, astronomski
<i>autom.</i>	automobilizam
<i>avij.</i>	avijacija, avijacijski
<i>balt.</i>	baltički
<i>biol.</i>	biologija, biološki
<i>blrus.</i>	bjeloruski
<i>bos.</i>	bosanski
<i>bot.</i>	botanika, botanički
<i>br.</i>	broj
<i>bug.</i>	bugarski
<i>crkv.</i>	crkveni
<i>crn.</i>	crnogorski
<i>csl.</i>	crkvenoslavenski
<i>čest.</i>	čestica
<i>češ.</i>	češki
<i>dem.</i>	deminutiv
<i>dvov.</i>	dvovidni
<i>ekon.</i>	ekonomija, ekonomski
<i>ekspr.</i>	ekspresivno
<i>engl.</i>	engleski
<i>etn.</i>	etnik, etnički
<i>etnol.</i>	etnologija, etnološki

<i>fam.</i>	familijarno
<i>filol.</i>	filologija, filološki
<i>filoz.</i>	filozofija, filozofski
<i>fin.</i>	finski
<i>fiz.</i>	fizika
<i>folk.</i>	folklor, folklorni
<i>fr.</i>	francuski
<i>geogr.</i>	geografija, geografski
<i>geol.</i>	geologija, geološki
<i>gl.</i>	glagol
<i>gl. im.</i>	glagolska imenica
<i>got.</i>	gotski
<i>grč.</i>	grčki
<i>hem.</i>	hemija, hemijski
<i>hist.</i>	historija, historijski, historicizam
<i>hrv.</i>	hrvatski
<i>ideol.</i>	ideologija, ideološki, ideologem
<i>im.</i>	imenica
<i>indekl.</i>	indeklinabilno
<i>iron.</i>	ironično
<i>ital.</i>	italijanski
<i>jd.</i>	jednina
<i>jez. knjiž.</i>	jezik književnosti
<i>kar.</i>	karačajski
<i>kaš.</i>	kašupski
<i>kinol.</i>	kinologija, kinološki
<i>knjiš.</i>	knjiški
<i>knjiž.</i>	književnost, književni
<i>krimtat.</i>	krimskotatarski
<i>kršč.</i>	kršćanstvo, kršćanski
<i>kulin.</i>	kulinarstvo, kulinarski
<i>lat.</i>	latinski
<i>lik.</i>	likovno
<i>lingv.</i>	lingvistika, lingvistički
<i>m.</i>	muški rod
<i>mađ.</i>	mađarski
<i>mak.</i>	makedonski
<i>mat.</i>	matematika, matematički

<i>meteor.</i>	meteorologija, meteorološki
<i>meton.</i>	metonimija
<i>min.</i>	mineralogija, mineraloški
<i>mit.</i>	mitologija, mitološki
<i>mn.</i>	množina
<i>monet.</i>	moneta, monetarni
<i>mong.</i>	mongolski
<i>muz.</i>	muzika, muzički
<i>N</i>	nominativ
<i>neodr.</i>	neodređeni oblik
<i>neol.</i>	neologizam
<i>nesvrš.</i>	nesvršeni
<i>njem.</i>	njemački
<i>ob.</i>	obično
<i>odr.</i>	određeni oblik
<i>orij.</i>	orijentalni
<i>pat.</i>	patologija, patološki
<i>pejor.</i>	pejorativno
<i>perz.</i>	perzijski
<i>pol.</i>	politika, politički
<i>polj.</i>	poljski
<i>pom.</i>	pomorstvo, pomorski
<i>posr.</i>	posredstvom
<i>potenc.</i>	potencijalno
<i>pravn.</i>	pravo, pravnički
<i>pravosl.</i>	pravoslavno
<i>pren.</i>	preneseno značenje
<i>prid.</i>	pridjev
<i>pril.</i>	prilog
<i>psih.</i>	psihologija, psihološki
<i>psl.</i>	praslavenski
<i>publ.</i>	publicistika, publicistički
<i>r.</i>	rod
<i>razg.</i>	razgovorno
<i>reg.</i>	regionalno
<i>rel.</i>	religija, religijski
<i>rum.</i>	rumunski
<i>rus.</i>	ruski

<i>rusin.</i>	rusinski
<i>s.</i>	srednji rod
<i>saam.</i>	saamski jezik
<i>skrać.</i>	skraćenica
<i>slč.</i>	slovački
<i>slov.</i>	slovenski
<i>sociol.</i>	sociologija, sociološki
<i>sport.</i>	sport, sportski
<i>srp.</i>	srpski
<i>stisland.</i>	staroislandski
<i>stnizoz.</i>	staronizozemski
<i>strus.</i>	staroruski
<i>stsl.</i>	staroslavenski
<i>stvnjem.</i>	starovisokonjemački
<i>supr.</i>	suprotno
<i>svrš.</i>	svršeni
<i>tat.</i>	tatarski
<i>tehn.</i>	tehnika, tehnički
<i>tur.</i>	turski
<i>turk.</i>	turkijski
<i>ukr.</i>	ukrajinski
<i>umj.</i>	umjetnost, umjetnički
<i>usp.</i>	usporedi
<i>v.</i>	vidi
<i>vojn.</i>	vojnički, vojni
<i>zam.</i>	zamjenica
<i>zast.</i>	zastarjelo
<i>zool.</i>	zoologija, zoološki
<i>ž.</i>	ženski rod
<i>žarg.</i>	žargon, žargonski

Simboli

← dolazi od

: prema; primjenjuje se na odnos čega

~ zamjenjuje odredničku riječ ili dio (ob. morfološku osnovu) te riječi

≈ kalk; primjenjuje se na odnos između dvije riječi

/ odnosno, alternira sa; stavlja se uz dubletne oblike

A

àgitka <rus. агітка ← lat. agitare> ž. *ekspr. publ.* propagandna brošura, spis, članak, pjesma ili slika s istaknutom agitatorsko-političkom tezom

àgitprop <rus. агитпроп ← агитация: lat. agitare i пропаганда: lat. propagare> m. 1. *hist. ideol. pol. adm.* odjeljenje partijskih komiteta za agitaciju i propagandu u nekadašnjim komunističkim zemljama 2. *meton.* djelovanje tog odjeljenja u političkom i kulturnom životu 3. *pren. pejor.* agresivna propaganda savremenih nedemokratskih stranaka

àgitpropovac m. 1. *hist. ideol. pol. adm.* osoba koja radi u agitpropu, koja se bavi agitacijom i propagandom 2. *pren. pejor.* osoba koja depasirano i neumjesno nešto propagira

àgitpropovskī *prid.* koji se odnosi na agitprop i agitpropovce

àjkula <rus. акула ← stisland. hákall> ž. 1. *zool.* morski pas 2. *pren.* osoba koja je napasna, proždrljiva; grabežljivac, agresivac

alabogdànit (alabogdanīt) <rus. алла-богданіт ← Алла Богданова Николаевна> m. *min.* rijedak mineral iz skupine fosfina [(Fe, Ni)₂P], pronađen u meteoritima bogatim željezom

aleksàndrit (aleksandrīt) <rus. алек-сандріт ← Александр II Николаевич> m. *min.* vrsta minerala hri-zoberila [BeAl₂O₄] lijepe zelene i žute boje, cijenjen kao dragi kamen

antònov <ukr. антонов ← Олег Костянтинович Антонов> m. *avij.* so-vjetski superteški transportni avion

aparàtčik <rus. апаратчик ← lat. apparatus> m. *pejor.* 1. *hist.* funkci-oner u komunističkom partijskom

aparatu 2. *pren.* a. funkcioner koji se ponaša i djeluje slično komunističkim funkcionerima b. osoba krutih birokratskih navika

àrtelj <rus. артель ← turk. orta> m. *hist. ekon.* 1. specifična ruska rad-na zadruga pripadnika nižih slojeva stanovništva koji teže zajedničkim ekonomskim ciljevima: ~ *utovari-vača, stolarski* ~ 2. član takve radne zadruge

àstrahān <rus. астрахань ← Астрахань> m. 1. skupocjeno kovrdžavo janjeće krzno sjajnocrne boje 2. na-čin tkanja koji imitira kovrdže tak-vog runa

àstrahānskī *prid.* koji se odnosi na astrahan i Astrahan (grad u Rusiji): ~o krzno

atāmān (otāmān) <rus. атаман, ukr. отаман ← turk. odaman> m. *hist. vojn.* zapovjednik vojne jedinice Kozaka

àul (äul) <rus. аул ← turk. aul> m. *etnol.* selo kavkaskih i nekih azijskih naroda

avijetka <rus. авиётка ← fr. aviette> ž. *avij. zast.* ruski tip manjeg aviona jednosjeda ili dvosjeda

àz <stsl. азъ> m. *filol.* naziv za prvo slo-vo u staroslavenskoj glagoljici (⌘) i ćirilici (а)

àzbučnī *prid.* koji se odnosi na azbuku: ~ *redosljied*

àzbuka <stsl. азбука ≈ grč. ἀλφά-βητον> ž. *filol.* skup glagoljskih i ći-riličkih slova s utvrđenim redoslje-dom: ruska ~

B

bāba Jága <rus. баба-яга> ž. 1. *mit.* zla starica iz ruskih narodnih priča 2. *razg.* babaroga, zla vještica

bàborak <čes. baborák> *m. muz. folk.* češki narodni ples koji se sastoji od tri cjeline po osam taktova

bàbuška (bàbuška) <rus. бабушка> *ž.* 1. tradicionalna ruska igračka i suvenir u obliku drvene lutke odjevene u narodnu nošnju unutar koje se nalaze slične lutke manje veličine 2. *etnol.* trokutasta marama, izvorno dio seljačke ili narodne nošnje koja se nosi ogrnuta preko ramena ili vezana na glavi 3. *zool.* slatkovodna riba porijeklom sa Sibira (*Carassius auratus gibelio*) 4. *neol. pren. pejor.* osoba koja je otvoreni ili prikriveni zagovornik ruske politike

bàčuška <rus. бачушка> *ž.* 1. *fam. zast.* prijatelju, dragi moj 2. *razg. Rus* 3. *neol. pren. pejor.* osoba koja je otvoreni ili prikriveni zagovornik ruske politike

bàjan (bajàn) <rus. байан ← Баян> *m. muz.* stari ruski narodni instrument u obliku velike harmonike

bàjđak <rus. i ukr. байдяк> *m. hist. pom.* brod s izrazito velikom krmom koji se upotrebljavao na Dnjepru i Dnjestru

bàjdara <rus. байдара> *ž. pom.* sibirski čamac čiji je kostur građen od kostiju ili drveta i presvučen kožom tuljana

balalājka (balalājka) <rus. балалайка> *ž. muz.* ruski narodni instrument u obliku trožičane tambure trokutastog oblika i dugačkog vrata

banderovac <rus. бандеровец ← Степан Андреевич Бандера> *m. hist. ideol. pol.* član Organizacije ukrajinskih nacionalista (OUN), čiji je vođa 1940–1959. god. bio Stepan Bandera

banderóvština <rus. бандеровщина ← Степан Андреевич Бандера> *ž. hist. ideol. pol.* politička doktrina Organizacije ukrajinskih nacionalista, pokreta u zapadnoj Ukrajini koji je 1940–1959. god. predvodio Stepan Bandera

bàndura <ukr. бандура ← polj. bandura ← lat. pandura ← grč. πανδοῦρα> *ž. muz.* ukrajinski žičani instrument sličan balalajki i lutnji

bàrīn <rus. барин> *m. hist.* društvena titula gospode u carskoj Rusiji; gospodin, milostivi

bàrinja <rus. барыня> *ž. hist.* gospođa, milostiva

bàrišnja <rus. барышня> *ž. hist.* gospođica

barzōj <rus. борзой> *m. kinol.* vrsta vrlo brzih, visokih, vitkih dugodlakih hrtova koji se uzgajaju za goniče u lovu

basürmān <rus. басурман ← tur. müslim ← ar. muslim> *m. pejor.* pogrdan naziv za čovjeka druge vjere, obično za muslimana; inovjerac

bèluga <rus. белуга i белуха> *ž.* 1. *zool.* rod delfina (*Delphinapterus leucas*) iz porodice bijelih kitova koji žive u arktičkim i subarktičkim vodama 2. *zool.* riba jesetra; moruna 3. *kulin.* vrsta iznimno kvalitetnog kavijara

beljana <rus. беляна> *ž. hist. pom.* veliki riječni splav, sastavljen od 2.500–12.000 tona drvene građe, koji je plovio Volgom te se na odredištu rastavljao i drvo se prodavalo

benderóvština <rus. бендеровщина ← Остап Ибрагимович Бендер> *ž. psih.* dovtljivo kombiniranje i manipuliranje kojim se na račun slabosti

društva ili propisa želi ostvariti neka korist

bespòpovac (bèspopovac) <rus. беспоповец> *m. hist. rel.* pripadnik ruske vjerske sekte koja nije priznavala svećenike; starovjerci

bespòpovski (bèspopovski) *prid.* koji se odnosi na bespopovce, koji je svojstven bespopovcima

bilína <rus. былина> *ž. muz. knjiž.* ruska narodna epska pjesma-priča o junacima i njihovim podvizima, obično pjevana uz pratnju gusli

bjelobiljetnik <rus. белобилетник> *m. hist. vojn.* osoba proglašena nesposobnom za vojnu službu

bjelogardéjac <rus. белогвардеец> *m. hist. vojn.* član Bijele garde u vrijeme građanskog rata u Rusiji koja se 1918–1920. god. borila protiv sovjetske vlasti

bjelogàrdist (bjelogàrdista) <slov. belogardíst> *m. hist. vojn.* član Bijele garde u Sloveniji za vrijeme Drugog svjetskog rata koji se borio protiv Osvobodilne fronte

blini <rus. блины> *ž. kulin.* ruske palačinke koje se prave od žitkog tijesta s različitim dodacima i priložima

bogàtir <rus. богатырь ← *turk.* *bahadur> *m. 1. knjiž.* junak u ruskim narodnim pričama koji se odlikuje izvanrednom hrabrošću, smjelošću i inteligencijom 2. *ekspr. a.* junak, vitez b. kršan i snažan čovjek

bogùmil (bogùmil) <bug. богомил> *m. hist. rel. 1.* pripadnik dualističke heretičke sekte osnovane u 10. st. u Bugarskoj, čije je učenje da svijetom vladaju dva božanstva: princip dobra – Bog, i princip zla – Sotona 2. *razg.*

pogrešan naziv za pripadnika Crkve bosanske (bosanski krstjanin)

bogùmilski (bogùmilski) *prid.* koji se odnosi na bogumile: ~a vjera

bogumístvo (bogùmilstvo) *s. hist. rel.* ukupnost vjerskog naučavanja bogumila

bòhorčica <slov. bohoríčica ← Adam Bohorič> *ž. filol.* slovenska verzija latinice koju je prvi upotrijebio Primož Trubar (1550), a reformirao A. Bohorič; u upotrebi do sredine 19. st.

bòljār (bòljārin) (bòljārka *ž.*) <rus. боярин ← *stsl.* боярнинъ> *m. hist.* feudalni zemljoposjednik u carskoj Rusiji i nekim dijelovima Rumunije

bòljārev (bòljārov) *prid.* koji pripada boljaru

bòljārski *prid.* koji se odnosi na boljare

boljševički *prid.* koji se odnosi na boljševike: ~ *način djelovanja* diktatorski, totalitaran, represivan; ~ *način razmišljanja* krut, dogmatičan, nedemokratski, netolerantan

boljševički *pril.* kao boljševik, na način boljševika

boljševik <rus. большевик> *m. 1. hist. ideol. pol. a.* pristalica većinskog krila ruske Socijaldemokratske radničke partije, koja je doživjela raskol na kongresu 1903. god. (*supr.* menjševik) b. član vladajuće političke stranke u SSSR-u 1918–1991. god. 2. *pren. pejor.* onaj koji se politički vlada kao boljševik; komunist

boljševizam <rus. большевизм> *m. hist. ideol. pol. 1. a.* revolucionarna marksistička politička struja koja se pojavila u Rusiji početkom 20. st. u okviru međunarodnog radničkog pokreta; njen osnivač je V. I. Lenjin b. realizacija ideološkog projekta

diktature proletarijata s ciljem ostvarenja komunizma 2. izraz koji se nakon Drugog svjetskog rata u istom značenju proširio na zemlje tzv. Istočnog bloka, koje su pod izravnom političkom i ideološkom dominacijom SSSR-a pretvorene u njegove satelite

boljševizirati <rus. большевизировать> *dvov.* 1. *hist. ideol. pol.* uvesti/uvoditi boljševizam 2. *pren. pejor.* (u) činiti boljševičkim

bõršč <ukr. i rus. борщ, *polj.* barszcz> *m. kulin.* ukrajinska (i poljska) gusta čorba od cvekle i kupusa s različitim dodacima (povrće, meso itd.)

bõsjāk <rus. босяк> *m. ekspr.* siromah, beskućnik, prosjak

brėžnjėvka <rus. брѣжневка ← Леонид Ильич Брежнев> *ž. hist. ideol. arhit. razg.* tip betonskih stambenih zgrada s devet spratova građenih u vrijeme L. I. Brežnjeva

brjõlka <rus. брѣлка> *ž. muz.* ruski narodni puhači instrument od bazgovine s jezičcem i šest rupica

brodjāga <rus. бродяга> *ž. ekspr.* siromašna osoba koja nema stalno mjesto boravka; skitnica, beskućnik

bùblik <ukr., rus. i blrus. бў́блик> *m. kulin.* istočnoslavensko pecivo u obliku torusa, koje se pravi od pšeničnog brašna, najčešće bez ukrasa i dodataka

buđõnī <rus. будѣнновская порода ← Семѣн Михайлович Будѣнный> *m. agr.* pasmina vojnog i jahaćeg konja uzgojena između 1921. i 1948. god. u ergelama S. M. Buđonija i Prve konjičke armije u Rostovskoj oblasti

buđõnõvka <rus. будѣновка ← Семѣн Михайлович Будѣнный> *ž.*

hist. vojn. platnena vojna kapa slična šljemu kakvu su nosili vojnici Crvene armije

bũkvojėd <rus. буквоед> *m. knjiš.* osoba koja vidi samo izgled stvari, a ne i njihov sadržaj; cjepidlaka, formalist, fahidiot

bulāva <rus. булавá> *ž. hist. vojn.* palica s kuglom na kraju koja je služila kao simbol hetmanove moći

bũmaška <rus. бумáжка> *ž. ekspr.* papirić, dokument, isprava, novčanica

bũrān <rus. бурáн> *m. meteor.* 1. snažan sjeverni i sjeveroistočni olujni vjetar u stepskim područjima Rusije popraćen zimi snježnom vijavicom, a ljeti prašinskom olujom 2. *reg.* mećava, vijavica, snježna oluja

burėvjėsnik (burevjėsnik) (burėvjėsnica *ž.*) <rus. буревѣстник> *m.* 1. *zool.* ptica burnica, ona koja najavljuje buru, oluju; albatros 2. *pren. hist. ideol.* vjesnik revolucije u SSSR-u

bũrka <rus. бў́рка ← iran. bār̥k> *ž. etnol.* ogrtač od vâljanе vune i kozi je kostrijeti koji se najčešće nosi na Kavkazu 2. široka ženska odjeća koja prekriva čitavo tijelo, a ima samo proreze za oči (u Indiji i Pakistanu)

bũrlāk <rus. бурлáк> *m. hist.* radnik koji je s kopna konopom vukao riječnu lađu (ob. na Volgi); lađar

C

cārėvna <rus. царѣвна> *ž. knjiž.* careva kći; princeza

crnorízac <stsl. ѡрьнорънзыць> *m. hist. rel.* monah, kaluđer, redovnik koji je nosio crnu haljinu (rizu)

crnostotĩnāš <rus. черносóтенец> *m.* 1. *hist. ideol. pol.* a. član krajnje ruske desnice za vrijeme ruske revolucije

1905–1907. god. b. član naoružanih skupina koje su u to vrijeme terorizirale stanovništvo, posebno Židove 2. *pren. pejor.* pristalica proturevolucionarnog poretka

crnostotināški *prid.* koji se odnosi na crnostotinaše

crvenoarméjac <rus. красноармеец> *m. hist. vojn.* vojnik Crvene armije; krasnoarmejac

crvenoarmijskī *prid.* koji se odnosi na Crvenu armiju

crvenogvardéjac <rus. красногвардеец> *m. hist. vojn.* pripadnik Crvene garde za vrijeme građanskog rata u Rusiji

cvīček <slov. cvīček> *m.* 1. *agr.* sorta vinove loze 2. prepoznatljivo slovensko svijetlocrno vino koje se proizvodi u Dolenjskoj od bijelih i crnih sorti grožđa

Č

čājka <ukr. чайка> *ž. hist. pom.* čamac ukrajinskih zaporoških Kozaka: zaporoška ~

čāpka <polj. czapka ← *stfr.* chape ← *lat.* cappa> *ž. etnol.* četvrtasta ulanska kapa; poljska narodna kapa

časoslov <stsl. часословъ ≈ *grč.* ὥρολόγιον> *m. crkv.* knjiga molitvi, lekcija i pjesama za svećenike; liturgijska knjiga, brevijar

častuška (častuška) <rus. частушка> *ž. muz. folk.* kratka ruska narodna pjesma od četiri stiha, vedrog karaktera, pjeva se uz balalajku, harmoniku, solo ili u horu

Čéka <rus. Чека ← Чрезвычайная комиссия> *ž. hist. ideol. pol.* 1. politička policija boljševičke Rusije

1917–1922. god. 2. sovjetska uprava državne sigurnosti od 1922. god.

čekist <rus. чекист ← Чека> *m. hist. ideol. pol.* član sovjetske političke policije

čelobitije <rus. челобитье> *s. hist.* dubok naklon tako da se čelom dotakne tlo (naklon kakav su npr. ruski carevi zahtijevali od svojih podanika)

čerkēska <rus. черкэска ← *kar.* čärkäs> *ž. etnol.* kavkaski dugi sukneni muški kaput s ušivenim redenicima za metke

černosoténac *m.* v. crnostotinaš

černòzem (černozēm) <rus. чернозем> *m. geol.* vrlo plodno humusno tlo tamne boje, koje je rašireno u Euroaziji, naročito u ruskim stepama

červónec <rus. червонец ← *polj.* czerwony> *m. hist. monet.* 1. ruski zlatnik izdan 1701. god. (sadržavao je 3,4 g zlata) 2. novčanice koje je izdavala Državna banka SSSR-a 1922–1947. god.

čičikóvština <rus. чичиковщина ← Павел Иванович Чичиков> *ž.* 1. *psih.* ponašanje osobe koja se u ostvarenju svojih zamisli služi krajnje beskrupuloznim, podlim postupcima 2. *sociol.* stanje u društvu kada je u stjecanju privilegija i materijalnih dobiti dopušten svaki postupak koji se naizgled ne kosi s važećim zakonima

čistka <rus. чистка> *ž.* 1. *hist. ideol. pol.* čin uklanjanja iz političkog i društvenog života onih koji su proglašeni opasnim, štetnim i nepodobnim: *Staljinove* ~e 2. *pren.* uopće čin isključenja iz kakve organizacije, ustanove ili sl. onih koji se svojim

dömra <rus. дóмра ← *turk.* dombra ← *perz.* danbara> *ž. muz.* istočno-slavenski žičani instrument ovalnog oblika s tri (ruski) ili četiri (ukrajinski i bjeloruski) žice, sličan tamburi

dostojévština <rus. достоéвщина ← Фёдор Михайлович Достоевский> *ž. knjiž. psih.* karakteristike psihološke atmosfere proturječnih osjećanja, duševne neuravnoteženosti, patnje i propasti kao skup osobina junaka F. M. Dostojevskog

dràniki <blrus. дрáнікі> *m. kulin.* bjelorusko nacionalno jelo od grubo naribanog krompira koji se miješa s brašnom i jajima te prži u masnoći

dròška <rus. дрóжки> *ž. hist.* niska putnička kočija s dva ili tri sjedala; fijaker

dròškār (dròškār) <← дрóжки> *m. hist.* kočijaš koji je vozio drošku

duhobórac <rus. духобóрец> *m. hist. rel.* pripadnik ruske vjerske sekte nastale u 18. st. koja odbacuje Trojstvo, Kristovo božanstvo i institucionaliziranu Crkvu

duhobórc̃ev *prid.* koji pripada duhoborcu

dũma (Dũma) <rus. дýма/Дýма> *ž. 1. (dũma) hist. pol.* u srednjovjekovnoj Rusiji vijeće sastavljeno od kneževe pratnje 2. (Dũma) *pol. adm.* donji dom ruskog parlamenta

dũma <ukr. дýма> *ž. muz.* ukrajinska narodna pjesma herojskog sadržaja nalik baladi

dũmka <ukr. дýмка> *ž. knjiž.* kratka meditativno-elegična (melanholična) pjesma lirske prirode koju su stvorili ukrajinski romantičarski pisci u prvoj polovini 19. st.

dušègupka (dušògupka) <rus. душе-рýбка> *ž. 1. hist. pol. ideol.* u carskoj Rusiji i u SSSR-u za vrijeme političkih čistki mjesto gdje su se u surovim uvjetima disciplinirali i likvidirali robijaši i zatvorenici, politički neprijatelji; kazamat 2. *razg. ekspr.* vrlo neugodno mjesto, prostor koji nije za boravak zbog toga što ne udovoljava osnovnim higijenskim potrebama

dviženje <stsl. дви́женье> *s. ekspr.* pomicanje iz nižeg položaja na viši

dzélo (zélo) <stsl. зѣло> *s. filol.* naziv za osmo slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i šesto slovo u staroslavenskoj ćirilici (ѣ) kojima se obilježavala vrijednost palatala /dz/

DŽ

džebraćiti <češ. žebrati> *nesvrš. ekspr. peyor.* prositi, prosjačiti

džebrački *prid.* koji se odnosi na džebrake

džebrački *pril.* na način džebraka, kao džembrak

džèbrāk <češ. žebrák ← *stvnjem.* sefer> *m. ekspr. peyor. 1.* siromah, prosjak 2. škrtac, tvrdica

džigit <rus. джиги́т ← *tat.* žigit> *m.* hrabar i vješt jahač (ob. među kavkaskim gorštacima i Kozacima)

džigitòvka <rus. джиги́товка ← джиги́т> *ž. sport.* vrsta kavkaskog konjičkog sporta tokom kojeg jahač punom brzinom skače s konja i sjeda na njega, podiže predmete s tla, visi na boku konja ili ispod njegovog trbuha

Đ

đāda (đāda) <rus. дýдя> *m. razg. 1. hip.* prema ruskim običajima u

oslovljavanju starijeg muškarca: ujak, stric, tetak 2. *hist. vojn.* u ruskom vojničkom jeziku osoba koja je uvježbavala novake

ďěrv <stsl. дѣръ> *m. filol.* naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (ѣ) kojim se obilježavala vriednost palatalnoga *g /ď/*

E

esâul <rus. есаул ← *turk.* jasaul> *m. hist. vojn.* časnički čin u predrevolucionarnim ruskim vojačkim formacijama koji je odgovarao činu kapetana

eser <rus. эсер ← *s.-p.*: социалист-революционер> *m. hist. pol.* član stranke socijalnih revolucionara u Rusiji 1901–1903. god. suprotstavljene boljševicima

F

fânt <slov. fânt ← *ital.* fante> *m.* 1. *ekspr.* mlad čovjek koji je izašao iz dječastva; dečko, mladić, momak 2. igrača karta (dečko); pub 3. *vojn.* zast. pješak u vojsci

fešák <češ. fešák ← *njem.* fesch> *m.* zast. 1. mlad, stasit muškarac privlačnog izgleda 2. *pejor.* osoba koja uočljivo mnogo polaže na dotjerivanje; kicoš, gizdelin

fiskultúra <rus. физкультура ← *физическая культура*> *ž.* 1. *hist. ideol.* pokret kojim su se sportske sklonosti nastojale probuditi kod širih slojeva stanovništva 2. vježbe za razgibavanje tijela: *raditi* ~u 3. *razg.* tjelesni odgoj u školi

fousek <češ. fousek> *m. kinol.* vrsta češkog lovačkog psa; oštrodlaki ptičar

fřt <stsl. фрътъ> *m. filol.* naziv za dvadeset i treće slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (ѣ)

furaška <rus. фуражка ← *njem.* Furgiermütze> *ž. vojn.* ruska vojna kapa koja se nosi uz uniformu

furijant <češ. furiant ← *lat.* furians> *m. muz.* 1. češki narodni ples s naizmjeničnim dvotaktnim i trotaktnim ritmovima 2. muzička kompozicija u ritmu ovoga plesa

G

gajdamak <rus. гайдама́к ← *ukr.* гайдама́ка ← *turkm.* haydamak> *m. hist.* 1. ukrajinski pobunjenik koji se u 18. st. borio protiv poljskog plemstva 2. *vojn. ideol.* vojnici kontrarevolucionarne Centralne ukrajinske vlade (1917–1919); protivnik Oktobarske revolucije

gajica <jsl. ← Ljudevit Gaj> *ž. filol.* južnoslavenska verzija latinice, čiji je tvorac Lj. Gaj

gávka <rus. гáвка> *ž. zool.* velika morska ronilica (*Somateria mollissima*) iz porodice patki (*Anatidae*) koja nastanjuje sjeverne obale Evrope, Sjeverne Amerike i istočnog Sibira

géngé *ž. mn. žarg.* novac *v.* denjgi

gènsék <rus. генсе́к ← генеральный секретарь> *m. hist. razg.* generalni sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije

gimnàstjörka (**gimnastjörka**) <rus. гимнастёрка ← *grč.* γυμναστική> *ž. hist.* košulja s ravnim okovratnikom koju su kao uniformu nosile vojne osobe prije 1969. god., studenti nekih obrazovnih ustanova, predstavnici različitih odjeljenja i dr.

Gladòljet (Glädoljet) <čėš. Hladolet> *m. zast. astr. mit.* naziv za planetu Saturn, za koju su astrolozi nekada smatrali da ima utjecaja na nerodne godine na Zemlji

gladòmor (glädomôr) <ukr. голодомор> *ž. hist.* masovna glad koju je vještački izazvala sovjetska vlast na teritoriji Ukrajine 1932–1933. god. zbog koje je umrlo nekoliko miliona ljudi

glägoli <stsl. глаголи> *m. filol.* naziv za četvrto slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (г)

glagòljati <stsl. глаголати> *nesvrš.* 1. *hist.* služiti misu na staroslavenskom jeziku 2. *šalj.* pričati, govoriti, divaniti (u smislu duže pričati, raspraviti se); glagoljiti

glagòljica <← stsl. глаголати> *ž. filol.* starije slavensko pismo za koje se smatra da ga je polovinom 9. st. sačinio Konstantin Ćiril: *obla* ~; *uglata* ~, *hrvatska* ~

glagòljčki (glagòljčni) *prid.* koji se odnosi na glagoljicu; koji je pisan glagoljicom; glagoljski: ~ *rukopis*

glágoljskî v. glagoljčki (glagoljčni)

gläsnòst <rus. гласность> *ž. hist. pol.* reformatorska politika otvorenosti i javnosti koju je promovirao M. Gorbačov u SSSR-u sredinom 80-ih zamijenivši njome tradicionalnu sovjetsku zatvorenost

gòpnik <rus. го́пник> *m. žarg.* pripadnik supkulture niže društvene klase, obilježene delinkvencijom i karakteristične za Rusiju i ostale postsovjetske zemlje

gosùdär <rus. госуда́рь> *m. hist.* titula ruskog cara; gospodar

GPU <rus. ГПУ: Государственное политическое управление> *skrać. hist. ideol. pol.* sovjetska tajna politička policija nastala 1922. god. iz tadašnje Ćeke (poslije 1934. NKVD)

grāmata <rus. гра́мота ← grč. γράμματα> *ž. hist. pravn.* isprava kojom se daje neka povlastica; povelja, dokument

grāždānka <rus. гражда́нка> *ž. filol.* ruska verzija ćirilice nastala pojednostavljenjem starocrkvenoslavenske ćirilice

grivènik <rus. гри́венник> *m. hist. monet.* sitan srebreni novac od deset kopejki koji se počeo izdavati za vrijeme Petra I 1701. god.; kovan u SSSR-u od 1924. god.

grīvna <rus. гри́вна> *ž. monet. hist.* srebrena novčana i težinska jedinica u srednjovjekovnoj Rusi

grívnja <ukr. гри́вня> *ž. monet. ukrajinska nacionalna valuta* od 1996. god.

gubèrnātor (gubernātor) (gubèrnātorka *ž.*) <rus. губерна́тор ← lat. gubernator> *m. hist. adm.* 1. upravni činovnik gubernije u carskoj Rusiji 2. najviše administrativno lice koje je upravljalo nekim područjem

gubèrnija <rus. губе́рния ← lat. gubernia> *ž. hist. adm.* najviša upravna jedinica u carskoj Rusiji

gùdok (gudòk) <rus. гудо́к> *m. muz.* stari ruski muzički instrument s tri žice

gùlāg <rus. гула́г ← Гл. управление исправительно-трудовых лагерей, трудовых поселений и мест заключений> *ž. hist. ideol. pol.* sistem stalinističkih kaznenih i radnih logora

u kojima je likvidirano više miliona ljudi

H

hàluške <ukr. галушкі> ž. mn. kulin. ukrajinsko nacionalno jelo koje se pravi od komada tijesta kuhanih u juhi ili mlijeku

hàta <rus. хата ← stiran. káta> ž. et-nol. seoska prizemna kuća u Ukrajini, Bjelorusiji i južnoj Rusiji

hazéna <češ. házena> ž. hist. sport. verzija češkog rukometa prilagođena djevojkama

hazenášica <← češ. házena> ž. hist. sport. igračica koja igra hazenu

hazàin <rus. хозяин ← turk. хо́за> m. hist. gazda, domaćin

hějnał (hějnał) <polj. hejnał ← mađ. hajnał> m. muz. 1. muzički signal 2. (Hejnał mariacki) melodija u F-duru koju svaki sat svira trubač sa sjevernog tornja Crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Krakowu

hětman <polj. hetman, ukr. гетьман ← njem. Häuptmann> m. hist. vojn. najviši vojni zapovjednik Kozaka u Poljskoj, Litvi i Ukrajini od 16. do 18. st.

hòfnica <njem. Haubitze ← češ. houfnice> ž. hist. vojn. vrsta topa s krakom cijevi; lumbarda

hòpak <ukr. гопак> m. muz. folk. ukrajinski narodni ples koji karakteriziraju brojne improvizacije: skokovi, čučnjevi, premetanja itd.; gopak

Hrádčany <češ. Hradčany> m. bivši dvor čeških kraljeva u Pragu, građen 1310. god., danas rezidencija češkog predsjednika i češke vlade

hruščòvka <rus. хрущёвка ← Никита Сергеевич Хрущёв> ž. hist. ideol.

arhit. razg. tip stambenih zgrada s pet spratova građenih u vrijeme N. S. Hruščova

hudožestven <rus. художественный> [odr. hudožestvenī] prid. knjiš. zast. umjetnički

hudožestvo <rus. художество> s. knjiš. zast. umjetnost

hudòžnik <rus. художник> m. knjiš. zast. umjetnik

husàrija <polj. husaria ← mađ. huszár> ž. hist. vojn. elitna poljska konjica u 16. i 17. st. koja je bila naoružana kopljima, sabljama, štitovima, kacigama i krilatim oklopima

hùsit <češ. husita ← Jan Hus> m. hist. pripadnik vjerskog i nacionalnog protufeudalnog češkog pokreta

hùsitskī prid. koji se odnosi na husite: ~ pokret, ~ ratovi

hùtor <rus. ху́тор ← svnjem. hunta-ri> m. 1. hist. poljoprivredno dobro, posjed s domaćinstvom, stokom i zgradama; farma, salaš 2. malo selo u Ukrajini i južnim regijama Rusije

I

iljùšin <rus. илю́шин ← Сергей Владимирович Илюшин> m. avij. vrsta sovjetskih vojnih i civilnih aviona

imperijāl <rus. империа́л ← lat. imperialis> m. hist. monet. ruski zlatnik u vrijednosti od 10 rubalja koji je kovan 1755–1899. god.

Informbìrò <rus. Инфо́рмбюро: Информационное бюро ← инфòрм-: lat. informare i бю́ро: fr. bureau> m. hist. ideol. pol. savjetodavno i direktivno tijelo Komunističke partije Sovjetskog Saveza i nekih drugih evropskih komunističkih partija

(1947–1956), osnovano radi koordinacije idejnog i političkog djelovanja i čvršćeg utjecaja SSSR-a; Kominform **informbiròovac** (informbiròovka ž.) *m. hist. ideol. pol.* pristalica Informbiroa (ob. onaj koji se izjasnio za Rezoluciju Informbiroa); kominformovac **informbiròovskī** *prid.* koji se odnosi na Informbiro i informbiroovce; kominformovski

informbiròovski pril. kao informbiroovac, na način informbiroovaca

informbiròvština ž. *pol. pejor.* pogledi i stavovi onih koji zastupaju ili simpatiziraju Informbiro

īrvās <rus. ĭрвас ← *fin. hirvas*> *m. zool.* sjeverni jelen (*Rangifer tarandus*) koji živi u tundra Evrope i Azije; sob

īspolkom <rus. исполкóм: исполнительный комитет> *m. hist. pol. adm.* izvršni odbor savjeta radničkih, seljačkih i crvenoarmijskih delegata u Sovjetskom Savezu

īzvòščik <rus. извóзчик> *m. hist.* kočijaš unajmljene kočije koja je prevozila putnike i teret uz naknadu

īže <stsl. нже> *m. filol.* naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (ѣ, ѣ)

īžica (īžica) <stsl. вжнца> ž. *filol.* naziv za posljednje slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (ѣ) kojim se bilježila transliteracija grčkog ipsilona

J

jākože <stsl. ꙗкоже> *pril. knjiš. ekspr.* kao, poput čega

jām <rus. ям ← *turk. jam*> *m. hist.* stanica u Rusiji 13–18. st. na kojoj su se izmjenjivali poštanski konji

jārlik <rus. ярлык ← *turk. jarlyk*> *m. hist. pravn.* srednjovjekovni dokument o pravima i povlasticama koji su kanovi Zlatne horde izdavali ruskim knezovima

jāsak <rus. ясáк ← *turk. jasak*> *m. hist. ekon.* porez uaturi koji su tatarski kanovi ubirali u Rusiji, kao i porez koji su narodi Sibira i Povolžja plaćali carskoj blagajni

jaskòlskit (jaskòlskīt) <polj. jaskòlskiit ← Stanisław Jaskòlski> *m. min.* rijedak mineral iz skupine sumpornih soli [Pb_{2+x}Cu_x(Sb, Bi)_{2-x}S₆]

jät <stsl. ѣтъ> *m. filol.* 1. a. naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (ѣ) b. naziv za slovo u ruskoj (do 1918) i bugarskoj (do 1945) ćirilici do pravopisnih reformi 2. naziv za praslavenski vokal diftonškog karaktera (ě) koji je dao različite refleksije u slavenskim jezicima

jāvka <rus. я́вка> ž. *hist.* 1. lozinka, parola, znak raspoznavanja (unaprijed dogovoren) na straži, kod ilegalaca 2. osoba koja povezuje ilegalce (uz dogovorene znake raspoznavanja)

jedinòličnik <rus. единолі́чник> *m. hist.* seljak koji je samostalno obrađivao svoje polje, a nije bio član kolhoza

jër <stsl. ѣрь> *m. filol.* 1. naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (ѣ) kojim se bilježio poluglas prednjeg reda 2. naziv za tvrdi znak (ѣ) u ruskoj ćirilici 3. (jerovi) *mn.* naziv za slova ѣ i ѣ u staroslavenskoj, bjeloruskoj, bugarskoj, ruskoj i ukrajinskoj ćirilici

jeràláš <rus. ера́лаш> *m. hist.* starinska igra kartama slična preferansu

jeri (**jerŷ**) <stsl. ѣры> s. *filol.* 1. ligaturno slovo staroslavenske glagoljice (ѣѣ) i ćirilice (ѣ) 2. slovo ruske, bjeloruske i rusinske ćirilice 2. specifićni vokal koji se ćuva u ruskom (ѣ) i poljskom (y) jeziku

ježóvština <rus. ежóвщина ← Николай Иванович Ежов> *ž. hist. pol. ideol.* teror koji je provodio Staljinov sljedbenik Nikolaj Ježov 1937–1938. god. i u kojem su bez suđenja strijeljane stotine hiljada ljudi

jör <stsl. ѣрь> *m. filol.* naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѣ) i ćirilici (ѣ) kojim se bilježio poluglas zadnjeg reda

juródivi <rus. юрóдивый> [*neodr. juródiv*] *prid.* 1. *hist.* ruski naziv za tzv. Božijeg ćovjeka, ludaka od rođenja na kojem se prema narodnom vjervovanju ispoljava volja Božija te mu se pripisuje moć proricanja 2. *ekspr.* onaj koji je u otklonu od normalnog ponašanja ljudi pokazuje natprirodne sposobnosti (predviđanja, prorokovanja, lijećenja, mudrosti itd.); ćest naziv u starijoj ruskoj književnosti za tzv. svetog lućaka, svetu ludu, svetu budalu

júrta <rus. юрта ← *mong. urto*> *ž. etnol.* 1. kožni šator azijskih nomada 2. drvena koliba, brvnara sibirskih naroda 3. *pren.* porodica, rod, selo, naselje

jüs <stsl. ѣс> *m. filol.* naziv za slova u staroslavenskoj glagoljici (ѣс : ѣс) i ćirilici (ѣ : ѣ) kojima su se obilježavali nazalni vokali *ę* i *o*

K

kàćuša (**kaćüša**) <rus. катиóша> *ž.* 1. *hist. vojn. razg.* sovjetski teški višecijevni bacać raketa izumljen u

Drugom svjetskom ratu 2. *muz.* popularna sovjetska ratna pjesma ćiji je kompozitor Matvej Blanter, a autor teksta Mihail Isakovski

kàdet (**kàdět**) <rus. кадёт ← К.-д.: Конституционно-демократическая партия> *m. hist. pol.* ćlan buržoaske Konstitucionalno-demokratske stranke, koja je nastala 1905. i predvodila kontra-revolucionarni pokret 1917. god.

kadróvik <rus. кадрови́к ← *fr. cadre* ← *lat. quadrus*> *m. hist. ideol. pol. adm. razg.* osoba koja je pratila rad i ponašanje kandidata za određene funkcije i predlagala njihova postavljanja i unapređenja

kālāš *m. žarg. v.* kalašnjikov

kalašnjikov <rus. калáшников ← Михаил Калашников> *m. vojn.* automatsko oružje sovjetskog porijekla

kaljinka <rus. Кали́нка> *ž. muz.* popularna ruska pjesma koju je 1980. komponirao Ivan Petrović Larionov

kamarinskaja <rus. камáринская ← Камаричи> *ž. muz. folk.* 1. ruski narodni ples u dvoćetvrtinskom i troćetvrtinskom taktu 2. pjesma uz taj ples

kàmbana <*mak. камбана* ← *ital. campana*> *m. muz.* makedonski narodni instrument slićan bubnju; vrsta udaraljki

kàmerjunker <rus. ка́мер-ю́нкер ← *njem. Kammerjunker*> *m. hist.* visoki dvorski dostojanstvenik u carskoj Rusiji; komornik

kàrakul (**karàkūl**) <rus. кара́куль ← *turk. Karaköl*> *m.* 1. *agr.* pasmina ovce koja vodi porijeklo iz Turkmenistana; karakil 2. skupocjeno krzno istoimene ovce, izrađuje se od tek ojanjene janjadi; perzijaner, astrahan

karbovànec <ukr. карбóванець> *m. hist. monet.* 1. ukrajinska novčana jedinica do 1996. god. 2. ukrajinski naziv za rublju

kàtorga <rus. кáторга ← grč. κάτερ-γων> *ž. 1. hist.* oblik kažnjavanja u carskoj Rusiji i drugim režimima, koji je uključivao prisilni rad zatvorenika u zatvorima i drugim mjestima s posebno represivnim i strogim mjerama, kao i sama mjesta gdje se takav rad odvijao 2. *ekspr.* uopće prisilni rad; robija

kazačòk <rus. казачòк, ukr. козачòк> *m. muz. folk.* ukrajinski (i ruski) narodni muški ples u dvočetvrtinskom taktu kod kojeg se pokreti ubrzavaju i okončavaju živim skokovima i karakterističnim čučnjevima

kàzák <rus. казák ← *krimtat.* kazak> *m. etnol.* vrsta širokog ogrtača, najčešće s rukavima, sličan kozačkoj nošnji

kazákín <rus. казакíйн ← *fr.* casaquin> *m. etnol.* muški kratki ogrtač s kukicama i naborima na leđima; polukaftan

kèndir <rus. кендýрь ← *turk.* kendir> *m. bot.* rod zeljastih biljaka i grmova iz porodice zimzelena (*Apocynaceae*) od kojih se izrađuju vreće, mreže, konopi itd.; sibirski konoplja

kèrènka <rus. кéренка ← Александр Фёдорович Керенский> *ž. hist. monet.* novčanice u apoenima 20–40 rubalja koje su izdavane u vrijeme vlade A. Kerenskog, u upotrebi 1917–1920. god.

kerénština <rus. кéренщина ← Александр Фёдорович Керенский> *ž. hist. ideol. pol.* metode državne uprave privremene vlade A. Kerenskog

KGB <rus. КГБ: Комитет государственной безопасности> *skrać. hist. ideol. pol.* sovjetska tajna policija i vladina organizacija za špijunažu i kontrašpijunažu

kibitka <rus. ки́йтка ← *turk.* кибит ≈ *ar.* kubbāt> *ž. 1.* manja putnička kola ili saonice, obavezno s natkrovljem 2. vrsta mongolskog šatora

kiprej <rus. кипре́й ← grč. κύπριος (: Κύπρος)> *m. bot.* visoka zeljasta biljka ljubičastih ili ružičastih cvjetova (*Chamaenerium augustifolium*) iz porodice pupoljki (*Oenotheraceae*) koja raste u umjerenim područjima Euroazije

kiselj <rus. кисéль> *m. kulin.* rusko (i istočnoslavensko) želatinasto jelo od škroba ili žitarica preliveno voćnim sokom

Kitáj <rus. Кита́й> *m. arh.* Kina

kitájka <rus. кита́йка> *ž.* vrsta kineske svilene ili pamučne tkanine koja se dugo uvozila u Rusiju iz Kine

kitájski prid. koji se odnosi na Kinu i Kineze; kineski

kizjāk <rus. кизя́к> *m. zast.* sušeni gnoj, oblikovan u cigle, koji se koristio se kao građevinski materijal ili gorivo u stepskim regijama južne i istočne Rusije

klòkan <češ. klokan> *m. zool.* sisar iz reda torbara s kratkim prednjim i dugim stražnjim nogama (*Macropus giganteus*); kengur

knüt <rus. кнут ← *stskand.* knútr> *m. 1. hist.* kožni bič s olovnim kuglicama ili bodljama koji se u carskoj Rusiji upotrebljavao za kažnjavanje 2. *pren. zast.* strog režim; vladavina nasilja

knjāz <rus. князь> *m. hist.* vladarska titula u nekim slavenskim zemljama, npr. Srbiji: ~ Miloš

kõbza <ukr. ко́бза ← *turk.* kopuz> *ž. muz. folk.* ukrajinski trzalački žičani instrument tipa lutnje

kõbzār <ukr. кобза́р> *m. muz.* ukrajinski narodni pjevač koji sam sebe prati na kobzi

kõč <rus. коч ← *stnizoz.* kogge> *m. hist. pom.* drveni jednopalubni brod za jedrenje i veslanje s jednim jarbolom i plitkim gazom

kõčmara <rus. ко́чма́ра ← *stnizoz.* kogge> *ž. pom.* ruski ribarski i teretni brod preklopne gradnje

kokõšnjik (kõkošnjik) <rus. коко́шник> *m. etnol.* ruska narodna ženska kapa u obliku visokog dijadema

kolektivizácija <rus. коллективиза́ция ← *fr.* collectivisation> *ž. hist. pol. ideol. ekon.* prisilno stvaranje kolektivnih seoskih gospodarstava u komunističkim zemljama kroz oduzimanje zemlje seljacima i stavljanje poljoprivrede pod državnu upravu i kontrolu: *provesti* ~u, *v.* kolhoz, sovhoz

kõlhõz (kõlhõz) <rus. колхо́з ← коллективное хозяйство> *m. hist. pol. ekon.* u SSSR-u zajedničko imanje nastalo kolektivizacijom, udruživanjem više privatnih imanja

kõlhõznī (kõlhõznī) *prid.* koji se odnosi na kolhoz, koji pripada kolhozu

kõlhõznīk (kõlhõznīk) <rus. колхо́зник> *m. hist. ekon.* osoba koja je bila član kolhoza, koja je radila i živjela u kolhozu

kolòmějka <ukr. коломі́йка ← Коло́мья> *ž. muz.* 1. ukrajinska narodna pjesma s duhovitim sadržajem; karakterizira je strofa od 14 slogova s

cezurom nakon 8. sloga 2. *folk.* ukrajinski narodni ples živahnog tempa koji se izvodi uz navedenu pjesmu

kõljuška <rus. ко́люшка> *ž. zool.* riba koštunjača (*Gasterosteidae*) iz podređa pločoglavki (*Scleroparei*)

kõmbjed <rus. ко́мбе́д ← комитет бедноты> *m. hist. pol. ekon.* odbori sirotinje stvoreni 1918. god. radi pravilne podjele zemlje seljacima, opskrbe vojske i radničkih središta hranom

Kõminform <rus. Коминфо́рм ← Коммунистическое информацио́нное бюро> *m. v.* Informbiro

kõminformovac *m. v.* informbiroovac

kõminformovskī *prid.* koji se odnosi na Kominform i kominformovce

Kõmsomól <rus. Комсомо́л: Коммунистический союз молодёжи> *m. hist. ideol. pol.* masovna društvena organizacija omladine osnovana 1918. god. u SSSR-u

komsomólac (komsomólka *ž.*) <rus. комсомо́лец> *m. hist. ideol. pol.* član Komsomola

komsomólčev *prid.* onaj koji pripada Komsomolu

konfederátka <polj. konfederatka ← *lat.* confoederatio> *ž. hist.* poljska visoka crvena kapa podstavljena krznom, s četverokutnim tjemnom i obično s perjanicom

kõntuš <polj. kontusz ← *mađ.* köntös ≈ *tur.* kontos̃ ← *grč.* κοντός> *m. hist. etnol.* kratak kaput s razrezanim rukavima, obično od krzna ili nekog drugog skupocjenog materijala; ogrtač, plašt

kòpějka <rus. копе́йка> *ž. monet.* ruska novčana jedinica (stoti dio rublje) koja je u upotrebi od 1535. god.

kopèrnícij (kopernícij) <polj. koper-nik ← Nikola Kopernik> *m. hem.* umjetni radioaktivni element, ubraja se u transuranijske elemente (simbol Cn, atomski broj 112)

kòrnet <rus. корнёт ← *njem.* Kornet ← *fr.* cornette> *m. hist. vojn.* prvi časnički čin u konjici ruske carske vojske, u rang u potporučnika

kornilóvština <rus. корниловщина ← Лавр Георгиевич Корнилов> *ž. hist. ideol. pol.* kontrarevolucionarni pokret u Rusiji sredinom 1917. god. na čijem je čelu bio general L. G. Kornilov (1870–1918)

kòrsāk <rus. корсак ← *turk.* karsak> *m. zool.* stepska lisica (*Vulpes corsac*) koja živi u stepama i pustinjama Euroazije

kosèzi (kòsezi) <slov. koséz> *m. mn. hist.* društveni sloj u ranosrednjovjekovnom slovenskom društvu koji je birao kneza

kosovòrotka <rus. косоворотка> *ž.* tradicionalna ruska muška košulja s kosim ovratnikom

kostòvit (kostovīt) <bug. кóстовит ← Иван Костов> *m. min.* rijedak sivobijeli teluridni mineral koji sadrži bakar i zlato [CuAuTe₄]

kòvš <rus. ковш ← *lit.* káušas> *m. etnol.* ruska ovalna posuda za piće

Kozáci <ukr. Козакі, rus. Казакі ← *turk.* Kazak> [Njd. Kòzāk (Kozàkinja ž.)] *m. mn. hist.* 1. *etn.* vojnički i konjanički narod s tradicijom neovisnosti, pojavio se u 15. st. u stepama između Dnjepra, Dona i Volge; daljnji potomci Tatara, polunomadi, izvrsni jahači i ratnici, sve do 20. st. često ratovali na raznim stranama: *donski* ~, *dnjeparski* ili *zaporoški* ~, *povolški* ~,

orenburški ~, *kavkaski* ~, *crnomorski* ~, *sibirski* ~ 2. (kozaci) *vojn.* pripadnici vojnih formacija naoružanih seljaka (u pravilu konjanici)

kòzāčki prid. koji se odnosi na Kozake: ~i *poglavica*

kòzolčār <slov. kozôlčar> *m. pejor.* pogrdan naziv za umjetnika koji prikazuje stogove sijena, naročito za impresionistu

krakòvjāk <polj. krakowiak ← Kraków> *m.* 1. *muz. folk.* poljski narodni i društveni ples u dvočetvrtinskom taktu 2. *knjiž.* stih poljske narodne pjesme

krākūz <polj. krakus> *m. vojn.* vojnik poljske konjice koja je osnovana u Krakovu u prvoj polovini 19. st.

krasnoarméjac *v.* crvenoarmejac

krasnogvardéjac *v.* crvenogvardejac

krèmlj (Krèmlj) <rus. кремль/Кремль> *m.* 1. (kremlj) *hist.* gradska tvrđava, utvrđeni i povišeni dio starih ruskih gradova (od srednjeg vijeka) 2. (Kremlj) a. dvorac na moskovskom Crvenom trgu, historijsko sjedište nekih ruskih careva, danas sjedište vlasti Ruske Federacije b. *pren.* ruska vlast i njezina vanjska politika

križáčòk <blrus. крыжачок, polj. krzyżyk> *m. muz. folk.* bjeloruski i poljski narodni ples u dvočetvrtinskom i četveročetvrtinskom taktu

krjūki <rus. крюкі> *m. mn. hist. muz.* posebni notni znakovi (neumski simboli) u srednjovjekovnoj ruskoj crkvenoj muzici

krūžok (krūžok) <rus. кружок> *m.* 1. *hist.* oblik rada u kojem je grupa ljudi proučavala ideološko-političku literaturu 2. skupina ljudi koja organizira sastanke gdje se raspravlja o

različitim naučnim, stručnim, društvenim i dr. temama: *lingvistički* ~, *politički* ~

kùbānka <rus. кубáнка ← Кубáнь> ž. vrsta kape izrađena od karakula ili janjeće kože, malo šira na vrhu

kujāvjak <polj. kujawiak ← Kujawy> m. muz. folk. poljski narodni ples u tročetvrtinskom taktu, srodan mazurki

kùlāčkī (kùlāčkī) prid. koji se odnosi na kulake: ~ *status*

kùlāk (kùlak) (kùlākinja/kulākinja ž.) <rus. кулáк> m. hist. 1. bogati seljak u carskoj Rusiji 2. seljak u Sovjetskom Savezu i drugim socijalističkim zemljama čiji zemljišni posjed prelazi utvrđeni maksimum, koji mu biva oduzet

kùlān <rus. кулáн ← turk. kulan> m. zool. stepska životinja crvenožuće dlake; specifični azijski magarac (*Asinus Equgnus hemmionus*): *stepski* ~

kùlič <rus. кул́ич ← grč. κουλλάκι(ov)> m. kulin. vrsta istočnoslavenskog uskrsnog hljeba ovalnog oblika s ukrasima na vrhu

kùmīs <rus. кумы́с ← turk. kumyz> m. kulin. napitak od fermentiranog kobiljeg ili devinog mlijeka porijeklom iz srednje Azije

kúna <hrv.> ž. hist. monet. hrvatska nacionalna valuta (dijeli se na 100 lipa) koja je bila u upotrebi 1994–2023. god.

kurčátovij (kurčatôvij) <rus. курчато́вий ← Игорьъ Васильевич Курчатов> m. hem. vrlo radioaktivan element, umjetno dobijeni transuran (simbol Ku, atomski broj 104)

kùrenj <rus. курéнь> m. hist. 1. mala ili privremena kozačka kuća; koliba

2. vojn. kozačka vojna jedinica koja je odgovarala broju Kozaka u tom naselju

kùrgān <rus. кургáн ← turk. kurgan> m. arheol. velika i visoka grobna humka u stepskim područjima južne Rusije i Ukrajine, različitih dimenzija, iz raznih vremena i kultura

kùrgānški prid. koji se odnosi na kurgane: ~ **kultura** kompleks grobova na prostoru južnoruskih i ukrajinskih stepa koji se povezuju s Indoevropljanima; ~**ka hipoteza**, ~**ka teorija** teorija litavske arheologinje Marije Gimbutas o praindoevropskoj domovini iz koje su se raširili indoevropski jezici u Evropu i dijelove Azije

kvās <rus. квас> m. kulin. rusko fermentirano piće od raženog brašna i slada

křmčija <stsl. крѣмьѣѡ (кѣннѣа)> ž. crkv. zbornik crkvenih i svjetovnih pravila i propisa za pravoslavnu crkvenu upravu i crkveno sudstvo

L

láda <rus. Ла́да> ž. autom. vrsta putničkog automobila sovjetske i ruske proizvodnje marke Lada

lājka <rus. ла́йка> ž. kinol. rasa sibirskih lovačkih pasa

LĚF <rus. ЛЕФ: Левый фронт искусства> *skrać. hist. knjiž.* naziv za grupu ruskih književnika i drugih umjetnika koja je osnovana krajem 1922. god. u Moskvi

Lěh <polj. Lech> m. mit. prema legendi jedan od trojice braće (uz Čeha i Rusa) koji se smatra praocem poljskog naroda

Lehíti <polj. Lechici> m. mn. etn. zapadnoslavenska plemena koja su

naseljavala današnju Poljsku i istočnu Njemačku

lěhītskī prid. koji se odnosi na Lehite: ~ *jezici lingv.* grupa zapadnoslavenskih jezika rasprostranjena na području današnje Poljske i istočne Njemačke

lěmiška <*ukr.* лемішка> *ž. kulin.* ukrajinsko jelo napravljeno od gusto zaparenog brašna, obično heljedinog

lenjinijána <*rus.* ленини́ана ← Владимир Ильич Ленин> *ž. hist. ideol.* 1. tematsko kolekcionarstvo koje uključuje razne poštanske marke i druge predmete povezane sa životom i radom utemeljitelja Komunističke partije i Sovjetskog Saveza V. I. Lenjina 2. naziv zbirke umjetničkih i književnih djela posvećenih V. I. Lenjinu

lenjinist (lenjinista) <*rus.* ленини́ст ← Владимир Ильич Ленин> *m. hist. ideol. pol.* sljedbenik lenjinizma, osoba koja je zastupala radikalno revolucionarne i diktatorske ideje i metode u komunističkom pokretu 20. st.

lenjinistički prid. koji se odnosi na Lenjina i lenjiniste

lenjinistički pril. na način Lenjina i onih koji podražavaju Lenjina

lenjinizam <*rus.* ленини́зм ← Владимир Ильич Ленин> *m. hist. ideol. pol.* 1. politička ideologija i teorija koju je razvio vođa ruskih boljševika V. I. Lenjin kao izraz radikalnog marksizma u eri imperijalizma i proleterskih revolucija; zastupala je revolucionarne metode i krutu jednopartijsku diktaturu (diktatura proletarijata) 2. službena ideologija u SSSR-u i drugim zemljama pod vlašću komunističkih partija 1921–1990. god.

lěv <*bug.* лев> *m. hist. monet.* bugarska nacionalna valuta (dijeli se na 100 stotinki) koja je bila u upotrebi od 19. st. do kraja 2025. god.

lipicánac (lipicáner) <*slov.* lipicánc ← *njem.* Lipizzaner> *m. 1. zool.* autohtona rasa plemenitih konja dobijena ukrštanjem u ergeli Lipica u Sloveniji, vrlo pogodna za jahanje i dresuru; *lipicanac 2. žarg. pejor.* pretjerano uglađen, dotjeran muškarac; *pican*

lõs <*rus.* лось> *m. zool.* rod sjevernih jelena lopatara (*Alces alces*)

lõsos <*rus.* лосось> *m. zool.* riba iz porodice pastrmki (*Salmo salar*); mriješti se u rijekama na krajnjem sjeveru

lučizam <*rus.* лучи́зм> *m. hist. lik.* eksperimentalni pokret u slikarstvu, savremen kubizmu i futurizmu, koji se javlja 1910. god. u Rusiji; ispituje prostornost i novu ulogu boje

lũnohõd <*rus.* лунохóд> *m. astr.* sovjetsko automatsko vozilo bez posade za istraživanje površine Mjeseca

lũnjik <*rus.* лу́нник ← *lat.* Luna> *m. astr.* 1. sovjetska svemirska letjelica dizajnirana za istraživanje Mjeseca 2. ime nekoliko sovjetskih vještačkih satelita

M

mákalo <*mak.* мака́ло> *s. kulin.* namaz od raznih vrsta tucanih biljnih sastojaka koji se koristi kao dodatak i umak glavnim jelima

Mälorus (Malòrus) (Mäloruskinja/Malòruskinja *ž.*) [*Nmn.* Mälorusi/Malòrusi] <*rus.* Малору́с> *m. zast.* pripadnik maloruskog (ukrajinskog) naroda odnosno stanovnik Malorusije; Ukrajinac

Malorùsija <rus. Малорóссия> ž. *hist.* službeni naziv za Ukrajinu u vrijeme carske Rusije

màloruskī (malòruskī) *prid.* koji se odnosi na Malorusiju i Maloruse

màmut <rus. мáмонт ← *tung.* ᠨᠠᠮᠤᠨᠲᠤ > *m.* 1. *zool.* izumrla vrsta slonova (*Elephas primigenius*) 2. *pren.* a. onaj koji se ističe krupnoćom: čovjek ~ b. ono što je ogromno: *pravi ~ među građevinama*

mànjërka <rus. манёрка ← *fr.* manne> ž. *zast.* 1. veća i dublja metalna posuda s poklopcem (ob. za dopremanje hrane na borbeni položaj) 2. slična posuda uopće

marīcīt (maričīt) <hrv. ← Luka Marić> *m.* *min.* vrsta minerala iz skupine fosfata, arsenata i vandata [$\text{NaFe}^{2+}\text{PO}_4$]

masòvik <rus. массовíк> *m.* *hist. ideol.* žarg. dobar organizator, onaj koji je znao djelovati na mase, povesti ih za sobom (ob. u okviru narodnjačkog i komunističkog pokreta u Rusiji)

matrjòška <rus. матрёшка> ž. *v.* babuška

mātuška <rus. ма́тушка> ž. *hip.* majčica, mamica (ob. uz pojmove u vezi s Rusijom): ~ *Rusija*

mazúrènje <polj. mazurzenie ← Mazury> *s.* *lingv.* dijalekatska odlika mazurskih govora prema kojoj se frikativi i afrikate sz /ʃ/, ź /z/, cz /tʃ/ i dż /dʒ/ izgovaraju /s/, /z/, /fʃ/ i /dʒ/

màzūrīj (mazûrij) <lat. masurium ← Mazury> *m.* *hem.* bivši naziv za hemijski element tehnećij (Tc)

màzūrka <polj. mazurek ← Mazury> ž. *muz. folk.* 1. poljski živahni narodni ples u tročetvrtinskom taktu 2. *hist.*

salonski ples koji je bio u modi na oficirskim balovima u 19. st.

mendèljëvij (mendeljëvij) <rus. менделёвий ← Дмитрий Иванович Менделеев> *m.* *hem.* umjetno proizveden transuranski element iz aktinoidske skupine (simbol Md, atomski broj 101)

menjšëvičkī *prid.* koji se odnosi na menjševike

menjšëvik <rus. меньшевíк> *m.* *hist. ideol. pol.* pripadnik umjerenog dijela Ruske socijaldemokratske radničke stranke koji se odvojio od znatno radikalnijih boljševika

menjšëvizam <rus. меньшевизм> *m.* *hist. ideol. pol.* politička struja u Ruskoj socijaldemokratskoj radničkoj stranci nastala 1903. god. ujedinjenjem protivnika Lenjinove elitističke kadrovske stranke

mestničestvo <rus. ме́стничество> *s.* *hist. sociol.* sistem feudalne hijerarhije ruskog aristokratskog društva 15–17. st.

metèlčica <slov. metélčica ← Franc Serafin Metelko> ž. *filol.* slovensko pismo koje je na temelju latinice, cirilice i grčkog alfabeta 1825. god. sastavio F. S. Metelko

MHAT <rus. МХАТ: Москóвский художественный академический театр> *skrać. umj.* Moskovski umjetnički akademski teatar, koji su 1898. god. osnovali K. S. Stanislavski i V. I. Njemirovič Dančenko

MĭG <rus. МиГ ← Микоян и Гуревич> *m.* *avij. vojn.* serija nadzvučnih vojnih aviona s jednim mlaznim motorom

Mòlotovljev (Molotòvljev) [← Вячеслав Михайлович Молотов] *prid.*

koji pripada Molotovu: ~ **koktel vojn.** improvizirana eksplozivna naprava koja se upotrebljava u diverzantskim akcijama

mörž <rus. морж ← saam. morša> *m. zool.* 1. morski sisar iz istoimene porodice (*Odobenus rosmarus*) koji ima masivno tijelo i ocnjake izrasle u kljove; živi uz obalu sjevernog Atlantika i Tihog okeana 2. (*mn.*) morski sisari iz reda perajara (*Odobenidae*); morski konji

Mòskov <← rus. Москва> *m. zast.* naziv za Rusa

moskòviti <← rus. Москва> *nesvrš. zast.* davati čemu ruska obilježja; rusificirati

mòskvič <rus. москвич ← Москва> *ž. autom. zast.* vrsta putničkog automobila sovjetske proizvodnje

mužik (mužik) <rus. мужик> *m. ekspr.* 1. jez. knjiž. ruski seljak kao socijalni tip (ob. u esejistici o ruskoj literaturi) 2. *pren.* grub, prost, neškoloivan čovjek

N

nacionalboljševizam <rus. национал-большевизм> *m. hist. pol. ideol.* politička praksa nacionalizma s ideloškim sadržajem i metodama boljševizma

nacionalboljševički *prid.* koji se odnosi na nacionalboljševizam

nàgajka <rus. нагайка ← *krimtat.* no-gai> *ž. etnol.* bič s olovnim kuglicama na kraju; knut

naravoučèenje <rus. правоучèение> *s. ekspr.* 1. poučan zaključak koji se izvodi iz nekog književnog djela (ob. iz basne, narodnog predanja i sl.); pouka 2. *razg.* neugodna životna pouka

nàrkóm <rus. наркóм ← народный комиссар> *m. hist. ideol. pol. adm.* narodni komesar u SSSR-u 1917–1946. god.

nàrkómât <rus. наркомат ← народный комиссариат> *m. hist. ideol. pol. adm.* centralno tijelo državne uprave pojedinog područja djelatnosti ili pojedine grane nacionalne privrede u SSSR-u 1917–1946. god.

nàrodnič <rus. народник> *m. hist.* pristaša pokreta ruskih intelektualaca u 19. st. za ostvarenje boljeg društvenog poretka

natúrščik <rus. натýрщик> *m. razg.* osoba koja nema glumačku naobrazbu, koja nije profesionalni glumac, a glumi u nekom filmskom, televizijskom ili pozorišnom ostvarenju (ob. ono što inače radi u životu, npr., prosjak igra ulogu prosjaka)

NĚP <rus. НЭП ← новая экономическая политика> *skrać. hist. pol. ekon.* mjere koje su 1921. god. uvedene u Sovjetskom Savezu s ciljem izvjesnog oživljavanja slobodne trgovine i privatne svojine kako bi se privreda obnovila poslije tzv. ratnog komunizma

nĕpman <rus. нэпман ← НЭП: новая экономическая политика> *m. hist. pol. ekon.* privatni poduzetnik u SSSR-u 20-ih godina za vrijeme NEP-a

nĕrvčik <pseudorus.> *m. ekspr. razg.* osoba koja se lako iznervira, koja je sklona uzrujavanju, žučnim reakcijama, koja je živčana; neurotik

nĕvježa (nevjēža) <rus. невѣжа> *m. ekspr. razg.* nespretni čovjek, nepretnjaković

nevòdnjik <rus. неводник> *m. pom.* otvoren ribarski čamac izbočenih bokova, s pramcem u obliku klina i

krmom u obliku slova V, kojim se tegle mreže plivalice na Volgi

níva <rus. Нíва> ž. *autom. razg.* vrsta terenskog automobila sovjetske i ruske proizvodnje

NKVD <rus. НКВД: Народный комиссариат внутренних дел> *skrać. hist. ideol. pol. adm.* organ vlade koji je rukovodio policijskim i obavještajnim službama SSSR-a 1934–1946. god. (1918–1922. Čeka, 1922–1934. GPU, 1946–1953. MVD); od 1953. iz organa izdvojen KGB

nòvičok (novičòk) <rus. новичòк> *m. hem. razg.* vrsta hemijskog nervnog otrova

NJ

njānja <rus. няня> ž. *ekspr.* dadilja

njānjuška <rus. нянюшка> ž. *hip.* od njanja

njět <rus. нет> *čest. razg.* riječ koja se koristi kao negativan odgovor na pitanje ili kao izraz neslaganja

O

obèrek <polj. oberek> *m. muz. folk.* poljski narodni ples za par ili skupinu plesača, brzog i živog tempa

oblomóvština <rus. обломовщина ← Илья Ильич Обломов> ž. *knjiž. sociol. psih.* nedostatak volje za radom i izvršenjem obaveza; duhovna pasivnost, lijenost, inertnost, krajnje otuđenje

òdežda <stsl. одежда> ž. 1. *crkv.* svečana odjeća pravoslavnih sveštenika i unijata; *đakonska* ~ 2. *hist.* svečana odjeća kraljeva, plemića; ornat kod pravoslavnih naroda

òhrana <rus. охр́ана> ž. *hist.* tajna policija u carskoj Rusiji koja se borila protiv naprednih društvenih snaga

okròška (òkroška) <rus. окрòшка> ž. *kulin.* vrsta istočnoslavenske hladne supe od kvasa s raznim začinskim biljem

òktòbrist (òktòbrista) (òktòbristkinja ž.) <rus. октяб́рист ← lat. October> *m. hist. ideol. pol.* monarhistički umjereni liberal, pristalica oktobarskog ustava u carskoj Rusiji 1905. god.; pripadnik stranke Savez 17. oktobra

òpričnik <rus. опр́ичник> *m. hist.* sitni plemić, pripadnik zloglasnih vojno-policijskih odreda ruskog cara Ivana Groznog, korišten u obračunu protiv boljara koji su se suprotstavljali samodržavlju

òpričnina (opričnina) <rus. опр́ичнина> ž. *hist.* 1. u feudalnoj Rusiji udovički dio koji se izdvajao iz oporučnih zemalja umrlog muža feudalca 2. za vrijeme Ivana Groznog a. careva zemlja (za razliku od boljarske) b. ukupnost mjera carskog autokratskog režima

òtrok (otròk) <stsl. отро́къ> *m. arh. eksp.* dijete

òtšělnik <rus. отше́льник ← stsl. отъше́льникъ ≈ grč. ἀναχωρητής> *m. rel.* osoba, najčešće monah, koja se iz duhovnih pobuda povukla u samóću; isposnik, pustinjač

P

pāmjat (pāmjāt) <rus. пámяť ← stsl. памáть> ž. *pravosl.* sjećanje na koga ili šta; spomen, uspomena **vječnaja** ~ vječna uspomena, neka je vječno sjećanje na pokojnika ili pokojnicu

pân <polj. pan> *m. hist.* gospodin, gospodar; velikaš, plemić

peljměni <rus. пельмѐни> *m. mn. kulin.* vrsta ruskih valjušaka punjenih mesom

penkáló <hrv. ← Eduard Slavoljub Penkala> *s. razg.* 1. olovka s promjenljivim grafitnim punjenjem 2. a. nalivpero b. patentna ili hemijska olovka

pěrcōvka <rus. перцѡвка> *ž. vrsta* jake votke zapaprene biberom

perestrōjka <rus. перестрѡйка> *ž. hist. pol.* reforme ekonomskog i političkog sistema SSSR-a, predložene 1979. god., provedene za vrijeme predsjednika M. Gorbačova (1985–1991)

perōvskit (perovskīt) <rus. перовскīt ← Лев Алексеевич Перовский> *m. min.* rompski mineral, većinom pseudokubičan, kalcijev titanat [CaTiO₃], obično tvori crne, poput dijamanta sjajne kristale

petōljетка (pětoljetka) <rus. пятилѐтка> *ž. hist. ideol. pol. ekon.* 1. petogodišnji plan ekonomskog i društvenog razvoja u SSSR-u 2. takva dva ili tri perioda u novoj Titovoj Jugoslaviji u poslijeratnom periodu, na kojima se posebno radilo i insistiralo: petogodišnji plan

petraševac <rus. петрашевец ← Михаил Васильевич Буташевич-Петрашевский> *m. hist. ideol.* član tajnih kružoka koje je po Rusiji osnivao utopijski socijalist i protivnik carskog samodržavlja M. V. Butaševič-Petraševski

pìrog (pïrog) <rus. пирѡг> *ž. kulin.* rusko nacionalno jelo od kiselog tijesta punjenog mesom, povrćem, ribom, sirom i sl.

pìrožak (pïroška, pïroška) <rus. пирѡжѡк> [pïroška/pïroška *dem.* od pìrog/pïrog] *ž. kulin.* mali pirog, obično ovalnog oblika, s različitim nadjevom iznutra

pòdvižnik (pòdvižnica *ž.*) <rus. подвижник ← *stsl.* подвижнѣникъ> *m.* 1. *rel. pravosl.* osoba koja ustrajava na duhovnom uzdizanju postom, molitvom u ime služenja Bogu; otšelnik, pustinjač 2. (*uzvišeno*) osoba koja se nesebično bori za postizanje uzvišenih ciljeva na nekom teškom području 3. *iron. publ.* osoba koja misli da spašava svijet

pògrom <rus. погрѡм> *m.* 1. *hist.* u carskoj Rusiji nasilje i pljačka kojoj su povremeno bili izloženi Jevreji 2. a. nasilje koje nad nekom skupinom provodi svjetina na rasnoj, vjerskoj, nacionalnoj, političkoj i dr. osnovi b. općenito, veliko, teško nasilje

pogròmāš (pogromāšica *ž.*) *m.* osoba koja organizira pogrom ili učestvuje u njemu

politbìrō <rus. политбѹрѡ: политическое бѹро ← *полит-: stfr.* politique ← *grč.* πολιτική i бѹрѡ: *fr.* bureau> *m.* 1. *hist. ideol. pol.* izvršni organ Centralnog komiteta Komunističke partije 2. *pren.* vrhovna vlast u komunističkom sistemu upravljanja

pōlitkom <rus. политкѡм ← политический комиссар> *m. hist. ideol. pol. vojn. razg.* funkcija i čin u vojskama kojima je rukovala Komunistička partija; politički komesar

pōlitruk <rus. политрѹк ← политический руководитель> *m. hist. ideol. pol. vojn.* funkcija i čin u vojskama sovjetske Rusije i SSSR-a; politički rukovodilac

pólka <čes. pólka> ž. *muz. folk.* česki narodni ples dinamičnog ritma u dvočetvrtinskom taktu

popečitelj <rus. попецитель> *m. hist. pol. adm.* načelnik jedne grane državne uprave u Kneževini Srbiji; ministar

popečiteljstvo <rus. попецительство> *s. hist. pol. adm.* ustanova državne administracije u Kneževini Srbiji koju vodi popečitelj; ministarstvo

popuťčik <rus. попуťчик> *m. 1. ekspr.* osoba koja putuje zajedno s kim; saputnik 2. (*mn.*) *hist.* naziv za pisce u Sovjetskom Savezu koji u svojim djelima nisu polazili od marksističkog stanovišta, ali su bili naklonjeni teokvinama revolucije

pösilni <rus. посылный> *m. 1. hist.* vojnik koji služi oficira 2. *pren. pejor.* sluga, poslušnik

Pötemkinov [← Григорий Александрович Потёмкин-Таврический] *prid.* koji pripada Potemkinu: ~*a sela* 1. *hist.* sela (djelomično samo fasade) koja je 1787. god. uz glavnu cestu na Krimu izgradio Potemkin, pred putovanje carice Katarine II, kako bi carici na njenom putovanju prikazao privid blagostanja kao rezultat svoje kolonizacije 2. *pren.* sjajna fasada iza koje se skriva krajnja bijeda; privid sjaja, opsjena, puki dekor

pråporšćik <rus. прåпорщик> *m. hist. vojn.* najniži časnički čin u vojsci carske Rusije

praviteljstvo <rus. правительство> *s. hist. pol. adm.* naziv za vladu Srbije i Crne Gore početkom 19. st.

pröletkult <rus. пролеткульт ← пролетарские культурно-просветительные организации> *m. hist. ideol.*

proleterska kultura, pravac u umjetnosti u SSSR-u 1917–1921. god., umjetnost kao komunistički izraz materijalnog konstruktivnog rada

pröletkultovac <rus. пролеткультовец> *m. hist. ideol.* pristalica proletkulta, osoba koja je slijedila ideje proletkulta

pröletkultovski *prid.* koji se odnosi na proletkult i proletkultovce

pröletkultovski *pril.* kao proletkultovac, na način proletkultovaca

pûd <rus. пуд ← *lat.* pondus> *m. zast.* ruska jedinica mase (težine): 16,4 kg

pûnoglåsje <rus. полногласие> *s. lingv.* odlika istočnoslavenskih jezika prema kojoj na mjestu praslavenskih skupina -*or-*, -*er-*, -*ol-*, -*el-* dolaze skupine -*oro-*, -*ere-*, -*olo-*

putešestvije <stsl. пхтьшьствыє> *s. razg. ekspr.* dugo putovanje (ob. bez pravog cilja)

putinizam <rus. путинизм ← Владимир Владимирович Путин> ž. *pol. neol.* 1. službena politika Ruske Federacije pod vlašću V. Putina 2. politička ideologija temeljena na politici V. Putina

putinòlog <rus. путинòлог ← Владимир Владимирович Путин> *m. pol. neol.* osoba koja tumači politiku i postupke ruskog predsjednika V. Putina

putinològija <rus. путинология ← Владимир Владимирович Путин> ž. *pol. neol.* tumačenje politike i postupaka ruskog predsjednika V. Putina

pûtinovac <rus. путиновец ← Владимир Владимирович Путин> *m. pol. neol.* sljedbenik političkih ideja V. Putina

putinóvština <rus. путиновщина ← Владимир Владимирович Путин>

ž. *pol. neol. pejor.* politička ideologija utemeljena na politici V. Putina

R

rābfak <rus. рабфак ← рабочий факультет> *m. hist.* radnički fakultet u vrijeme SSSR-a

rāda (Rāda) <ukr. i rus. рада/Rāda> ž.
1. (rada) *hist. pol.* narodno vijeće ili skupština u više slavenskih zemalja (Ukrajina, Bjelorusija, Rusija, Poljska itd.) 2. (Rada: Vrhovna rada Ukrajine) *adm. pol.* najviše zakonodavno tijelo državne vlasti u Ukrajini; parlament

rāskol <rus. раскол ≈ grč. σχίσμα> *m. hist.* 1. prekid crkvenih odnosa između Rima i Carigrada u 11. st.; šizma 2. religijsko-društveni pokret u Rusiji sredinom 17. st. koji je završio osnivanjem staroobredstva i odvajanjem od službene crkve

rāskōlnik <rus. раскōльник> *m. hist. rel.* 1. naziv za pristalicu svakog pokreta u Ruskoj pravoslavnoj crkvi koji je težio odvajanju od službenog stava Crkve 2. pripadnik ruske vjerske sekte starovjeraca ili staroobrednika

raspašōj <pseudorus.> *indekl. razg. žarg.* atmosfera i stanje razuzdanog ponašanja i raspojasanosti; urnebes, rusvaj, haos

raznočīnac <rus. разночīнец> *m. hist.* intelektualac u Rusiji potkraj 18. i početkom 19. st. koji nije potjecao iz plemićkog staleža već iz drugih društvenih slojeva

raznočtēnije <rus. разночтēние ← stsl. ѹтѣнѣнѣ> *s. filol.* jezička jedinica, leksička i kakva druga, iz nekog glavnog djela, najčešće pisanog

staroslavenskim jezikom, kojom se utvrđuje filijacija rukopisa

rejdōvāk (rējdivak) <češ. rejdovák> *m. muz. folk.* češki društveni ples u laganom tempu; srodan mazurki

rozōmah <polj. rosomak ← mađ. ro-zomak> *m. zool.* mnogožder, zvijer slična medvjedu, živi u sjevernoj Evropi (*Gulo gulo*)

rūbaška <rus. рубáшка> ž. muška košulja bez ovratnika, bogato nabrana na prsima; rubača

rūblja (rūblja) <rus. рубль> ž. *monet.* ruska nacionalna valuta (sadrži 100 kopejki)

rūsālka <rus. русáлка> ž. *mit.* šumska i vodena vila starih Slavena; rusaljka

S

sājga <rus. сайга ← turk. sajodak> ž. *zool.* stepski tankoprstaš (*Saiga tararica*) iz potporodice antilopa koji nastanjuje Sibir

sāklja <rus. cáкля ← груз. сахли> ž. *etnol.* kuća kavkaskih gorštaka

sāmarīj (samārij) <rus. самáрий ← Василий Евграфович Самарский-Быховец> *m. hem.* element iz skupine lantanoida koji ima sedam stabilnih izotopa (simbol Sm, atomski broj 62)

samārskit (samarskit) <rus. самарскіт ← Василий Евграфович Самарский-Быховец> *m. min.* serija radioaktivnih minerala uglavnom crnog ili smeđeg kamena

sāmbo <rus. сáмбо ← самозащита без ору́жия> *m. sport.* hrvачki sport, sličan džudu, nastao nakon 1920. god. spajanjem borilačkih vještina kavkaskih i sibirskih naroda

sămizdāt <rus. самиздát> *m.* 1. *hist.* privatno legalno ili tajno izdavanje knjiga i drugih pisanih tekstova koji nisu odgovarali službenoj politici u SSSR-u (ob. iz disidentskih krugova) 2. *žarg.* (ob. *pejor.*) a. način izdavanja djela (autor sam plaća troškove tiskanja) b. *meton.* tako objavljena knjiga ili drugi tekst

samodržávlje <rus. самодержáвие ≈ *fr.* despotisme ≈ *lat.* autocratia ≈ *grč.* αὐτοκράτεια> *s.* 1. *hist.* apsolutna vladavina cara u Rusiji 2. *pren.* svaki oblik diktature i poretka suprotstavljen građanskoj demokraciji, građanskim slobodama, pravima građanina i principu smjenjivosti vlasti

sămogôn <rus. самогón> *m. zast.* rusko jako alkoholno piće pravljeno u kućnim uvjetima, dobija se fermentacijom šećernog sirupa, zašećerenih žitarica, krompira, voća ili drugih proizvoda koji sadrže šećer i zašećerene škrobne tvari

Sămojēd (sămojēd) <rus. Самоёд/самоёд ← *lat.* same-jemne> *m.* 1. (Samojed) *etn.* pripadnik nomadskog naroda u sjeverozapadnom Sibiru 2. (samojed) *kinol.* sibirski radni pas gonič

sămojēdskī *prid.* koji se odnosi na Samojede: ~ *jezici lingv.* uralaska grupa jezika koja obuhvata jezike poput nganasanskog, neneckog itd.

sămovār (samòvār) <rus. самовáр> *m. etnol.* bakrena ili mjedena posuda karakterističnog oblika u kojoj se grije voda za pripremanje čaja

saràfān <rus. сарафáн ← *turk.* sārapa(i) ← *perz.* serāpā> *m. etnol.* 1. ruska ženska haljina bez rukava koja se nosila preko košulje dugih rukava

2. gornji dio ženske odjeće bez rukava, s dubokim izrezom po uzoru na rusku narodnu nošnju

sěbar <stsl. сабѣрь> *m. hist.* u srpskoj srednjovjekovnoj državi čovjek nižeg društvenog položaja; onaj koji nije pripadao svećenstvu ili plemstvu

sějm (Sějm) <polj. sejm/Sejm> *m.* 1. (sejm) *hist. pol.* sastanak, zbor, skupština 2. (Sejm) *adm. pol.* donji dom poljskog parlamenta

sěmga <rus. сѣмга ← *fin.* tonka> *ž. zool.* riba iz porodice lososa (*Salmo salar*)

sěrník <polj. sernik> *m. kulin.* poljski kolač od sira s raznim dodacima, obično s podlogom od prhkog tijesta

SĚV <rus. СЭВ: Совет эконо́мической взаимопомощи> *skrać. hist. pol. ekon.* savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć istočnoevropskih zemalja planske privrede osnovan u Moskvi 1949. god., raspušten krajem 80-ih

skăska <rus. скáзка> *ž. knjiž.* ruska fantastična usmena pripovijetka; bajka

skâz <rus. сказ> *m. knjiž.* 1. ruska narodna priča o stvarnom događaju, ispriповijedana iz ličnog sjećanja pripovjedača i dopunjena izmišljenim pojedinostima 2. u umjetničkoj prozi, oblik pripovijedanja u formi monologa koji svojim jezikom i stilom oponaša usmeno kazivanje

sklodòvskit (sklodovskīt) <polj. skłodowskit ← Maria Skłodowska-Curie> *m. min.* radioaktivni mineral $[Mg(VO_2)_2(HSiO_4)_2 \cdot 5H_2O]$

skomòroh <rus. скоморóх> *m. muz. hist.* profesionalni putujući pjevač u srednjovjekovnoj Rusiji koji je uz pjevanje svirao gusle

směrd <rus. смерд> *m. hist.* slobodni seljak u carskoj Rusiji

sōb <češ. sob> *m. zool.* sjeverni jelen (*Rangifer tarandus*), živi u sjevernoj Evropi i Aziji; irvas

sōbol <rus. sóболь> *m. 1. zool.* životinja iz porodice kuna (*Mustela erminea*), skupocjenog krzna; zerdav 2. *meton.* krzno sobola, sobolovina

sobránje <bug. Сьбра́ние i mak. Собрание> *s. pol. adm.* najviši organ vlasti u Makedoniji i Bugarskoj; skupština, parlament, sabor

sōc-árt <rus. соц-арт> *m. hist. umj.* pokret u sovjetskoj umjetnosti post-staljinističkog razdoblja (nastao oko 1972); ironično se odnosio prema ikonografiji i mitovima totalitarnog komunističkog društva (glavni predstavnici E. Bulatov, A. Kosolapov, L. Sokov i dr.)

socrealist *m.* osoba koja zastupa socrealizam

socrealistički *prid.* koji se odnosi na socrealiste i socrealizam

socrealizam <rus. соцреализм ← социалистический реализм> *m. hist. knjiž.* pravac u književnosti i drugim umjetnostima u SSSR-u, zasnovan 30-ih, nametnut i drugim zemljama pod njegovom dominacijom sve do 80-ih; apologetski se odnosi prema vladajućem društvenom poretku te promovira optimistički pogled na svijet; pun je socijalnog naboja i ideološki je usmjeren; socijalistički realizam

sōjma <rus. со́йма ← fin. soima> *ž. pom.* jednojarbolni brod s palubom (ob. na Ladoškom i Oneškom jezeru)

Sòjuz <rus. Со́юз> *m. astr.* naziv za seriju sovjetskih svemirskih letjelica za istraživanje svemira

sòvhōz <rus. совхоз ← советское хозяйство> *m. hist. pol. ekon.* državno poljoprivredno dobro u SSSR-u

sòvhōznī *prid.* koji se odnosi na sovhoz

sòvjet <rus. сове́т> *m. hist. 1. radnički savjet (radničko vijeće) u kasnim danima carske Rusije 2. (sovjeti) organi vlasti u Rusiji i SSSR-u nakon revolucije 1905–1907. i 1917. god.*

sòvjetskī *prid.* koji se odnosi na sovjete i Sovjetski Savez

Sovnàrkōm <rus. Совнарко́м: Совет народных комиссаров (ЧК)> *m. hist. ideol. pol. adm.* Savjet narodnih komesara u SSSR-u

spāček <slov. spáček> *m. autom. 1. naziv za nekadašnji model automobila marke Citroën 2CV 2. žarg. fam.* mali automobil

spartakijáda <rus. спартакиа́да> *ž. hist. sport.* sportska i tjelovježbena manifestacija koja se od 1921. god. održavala u Evropi u organizaciji lijevih stranaka, a nakon 1945. u državama Varšavskog ugovora

spūtnjik (spūtnik) <rus. спу́тник> *m. astr. 1. a. serija sovjetskih umjetnih Zemljinih satelita b. prvo tijelo u svemiru izrađeno ljudskom rukom, pod nazivom Sputnik 1, lansirano u orbitu oko Zemlje 4. 10. 1957. god. 2. sovjetski svemirski program lansiranja vještačkih satelita u orbitu oko Zemlje*

stahanizam <rus. стаха́низм ← Алексей Григорьевич Стаханов> *m. hist. ideol.* sovjetski pokret dobrovoljnog, udarnog prebacivanja norme među radništvom

stahànovac (stahànòvka ž.) <rus. стахàновец ← Алексей Григорьевич Стаханов> *m. hist. ideol.* radnik koji se isticao velikom proizvodnošću rada

stahànovski prid. koji se odnosi na stahanizam i stahanovce: ~ *pokret*

staljinist (staljinista) <rus. сталинист ← Иосиф Виссарионович Сталин> *m. 1. hist. ideol. pol.* pristalica staljinizma 2. *pren.* pristalica politike terora, diktatorstva i masovnih represija

staljinistički prid. koji se odnosi na staljiniste i staljinizam: ~ *e metode*

staljinizam <rus. сталинизм ← Иосиф Виссарионович Сталин> *m. 1. hist. ideol. pol.* totalitarni režim koji je u Sovjetskom Savezu nametnuo vođa komunističke partije J. V. Staljin (1879–1953) 2. *pren.* uopće, totalitarni režim po uzoru na onaj koji je zaveo Staljin

staljinka <rus. ста́линка ← Иосиф Виссарионович Сталин> ž. *hist. ideol. arhit. razg.* tip stambenih zgrada, pretežno u neoklasičnom stilu, građenih u vrijeme I. V. Staljina

stěpa <rus. степь> ž. *geogr.* prostrana ravnica prekrivena travom i niskim grmljem u krajevima kontinentalne i subtropske klime s malom godišnjom količinom padavina: *ruska ~*

stiljaga <rus. стиля́га> *m. žarg. zast.* mladić koji oponaša zapadnjačku modu u SSSR-u 50-ih godina

strělci <rus. стрельцы> *m. hist. vojn.* povlašteni sloj pješaštva u carskoj Rusiji koji je bio naoružan hladnim i vatrenim oružjem te često učestvovao u političkim previranjima

subotnik <rus. суббо́тник> *m. hist.* dobrovoljna radna akcija subotom

suhõj <rus. сухой ← Павел Осипович Сухой> *m. avij.* vrsta sovjetskih vojnih i civilnih aviona

sũhovej <rus. сухове́й> *m. meteor.* suhi, obično vrući vjetar istočnog do južnog smjera koji puše u stepama i polupustinjama Kazahstana i prikaspijskoj nizini

supremàtist (supremàtista) (supremàtistica/supremàtistkinja ž.) <rus. супрематист> *m. hist.* pristalica ideja suprematizma, osoba koja je širila ideje suprematizma

suprematistički prid. koji se odnosi na suprematiste i suprematizam

suprematistički pril. kao suprematist, na način suprematista

suprematizam <rus. супрематизм ← lat. suprematus> *m. hist. umj.* pravac u likovnoj umjetnosti nastao 1913. (osnivač K. S. Maljevič); težio je za svođenjem stvarnosti na osnovne geometrijske oblike i apsolutni sklad linija, oblika i boja, supremaciju čistog senzibiliteta; označio je početak geometrijske apstrakcije

Š

šapirògraf <rus. шапи́рограф ← А. Шапиро> *m. zast. tehn.* uređaj za ručno umnožavanje tekstova ili crteža na matricama uz pomoć želatine; hektograf

šapirografirati (šapirogràfisati) (*što*) *dvov.* umnožiti/umnožavati na šapirografu

šāpka <rus. ша́пка ← stfr. chape ← lat. cappa> ž. *vajn.* tvrda kapa sa štitnikom za oči, s oštrijim i podignutim rubom; sastavni dio uniforme u nekim vojskama

šâr <rus. шар> *knjiž. ekspr.* 1. zemaljska kugla, Zemlja 2. nebeski svod 3. prirodna ljepota

šarâška <rus. шарáшка> *ž. hist.* završna naučna ustanova u vrijeme staljinističkih represija

šâška <rus. шáшка ← *turk.* şesxo> *ž. vojn.* tip blago zakrivljene kozačke sablje

šâške (**šâški**) <rus. шáшки> *ž.* vrsta igre na šahovskoj ploči s dvjema vrstama figura; dama

šči <rus. щи> *m. kulin.* ruska čorba od kupusa i drugog povrća

ščedrîvka <ukr. щедрívka> *ž. muz.* stara ukrajinska obredna pjesma koja se izvodi uoči nove godine

šinjel <rus. шинéль> *m.* dugački gornji kaput; kabanica

škôda <češ. Škoda ← Emil Ritter von Škoda> *ž. autom.* vrsta putničkih automobila češkog proizvođača Škoda

šljâhta <polj. szlachta ← *njem.* Geschlecht> *ž. hist.* niže i srednje poljsko plemstvo

šljâhtić <polj. szlachcic> *m. hist.* poljski plemić, pripadnik šljahte

šturmòvik <rus. штурмовíк> *m. avij.* tip sovjetskog borbenog aviona dizajniranog za napad na kopnene ciljeve s malih visina

šûbara <rus. шýба> *ž.* kapa od krzna ili runa

T

tâjga <rus. тайгá ← *tur.* taiga ← tau> *ž. bot.* četinarska šuma koja je posebno raširena u Sibiru i na sjeveru Kanade: *u prostranstvima ~i*

tâmizdât <rus. тамиздát> *m. hist. razg.* objavljivanje štampanih djela i materijala u inozemstvu, obično zabranjenih cenzurom

tarântas <rus. тарантáс ← *tat.* taryntas> *m. hist.* vrsta putničkih zaprežnih kola

tarâškevica <bjrus. тарашкэвіца ← Броніслав Адамович Тарашкевич> *ž. filol.* varijanta pravopisa bjeloruskoga jezika koja se temelji na književnom standardu modernog bjeloruskog; prva normalizacija tarâškevice djelo je bjeloruskog lingviste B. A. Taraškeviča

târpân <rus. тарпáн ← *kaz.* tarpan> *m. zool.* vrsta izumrlog divljeg konja iz ruskih stepa (*Equus gmelini*)

terèmin <rus. терменвóкс ← Лев Сергеевич Термен> *m. muz.* elektroakustički instrument konstruiran 1920. god., srodan mu je traunionij

těsla <hrv.-srp. ← Nikola Tesla> *m. fiz.* jedinica magnetne indukcije, odnosno gustoće magnetskog toka (simbol T)

těškoto <mak. тешкото> *m. muz. folk.* narodni muški ples izrazito borbenog karaktera; izvodi se uz pratnju tapana

tôlâr <slov. tólar ← *njem.* Thaler ← Joachimsthaler> *m. hist. monet.* slovenska nacionalna valuta 1991–2007. god.

tolstolòbik <rus. толстолóбик> *m. zool.* slatkovodna sibirski riba koštunjača (*Hypophthalmichthys molitrix*) iz porodice šaranki

tòlstòvka <rus. толстóвка ← Лев Николаевич Толстой> *ž.* široka, duga, naborana muška bluza s remenom na pregibu

tolstóvština <rus. толстóвщина ← Лев Николаевич Толстой> *ž. hist. sociol.* religiozno-utopijski društveni pokret u Rusiji krajem 19. i početkom 20. st. koji je nastao pod

utjecajem vjerskih i filozofskih učenja L. N. Tolstoja o preobrazbi društva kroz vjerski i moralni napredak

toržestven <rus. торжественный> [odr. toržestveni] *prid. ekspr.* svečan

toržestveno <rus. торжественно> *pril. ekspr.* svečano

toržestvo <rus. торжество ← *stsl.* тръжество ← *grč.* πανήγυρις> *s. ekspr.* slava, proslava, svečanost, pobjeda, trijumf

toržestvovati <rus. торжествовать> *nesvrš. ekspr.* 1. *zast.* priređivati svečanost, slaviti pobjedu; proslavljati 2. *iron.* slaviti neprimjereno, neukusno, na pompezan način

tovariš <rus. товарищ ← *turk.* tavar> *m. hist.* 1. *razg.* drug 2. *pol.* način oslovljavanja u SSSR-u 1917–1990. god. umjesto svih drugih titula

trëpak <rus. трепак> *m. muz.* ruski narodni ples u dvočetvrtinskom taktu, kasnije ušao i u umjetničku muziku

trockist (trockista) <rus. троцкист ← Лев Давидович Троцкий> *m. hist. ideol. pol.* 1. osoba koja je formulirala trockizam, pristala uz njega ili ga slijedila 2. optužujući naziv koji su vladajuće struje u komunističkim partijama u SSSR-u i drugdje upotrebljavale za unutarpartijske nezadovoljnike ili kolebljivce koji su izbacivani iz partije i postajali žrtve poznatih čistki

trockistički *prid.* koji se odnosi na trockizam i trockiste

trockistički *pril.* kao trockist, na način trockista

trockizam <rus. троцкизм ← Лев Давидович Троцкий> *m. hist. ideol. pol.* struja koja se izdvojila iz

Komunističke partije SSSR-a 20-ih pod utjecajem L. Trockog, suprotstavljena Staljinovom konceptu socijalizma u jednoj državi, zastupala je ideju svjetske revolucije; 30-ih proširila se i u nekim drugim komunističkim partijama i dovela do njihova rascjepa (npr. u Španiji)

trójka <rus. трóйка> *ž.* vrsta ruskih saonica sa zapregom od tri konja

trūdodān <rus. трудодень> *m. hist. ekon.* mjera utrošenog rada u kolhozima i kod nekih vrsta zadruga; izražava socijalističke proizvodne odnose i služi kao važan ekonomski instrument planiranja, organizacije i unapređenja proizvodnje

trudòvik <rus. трудовик> *m. hist. pol.* član političke skupine seljaka i narodnjačke inteligencije u Rusiji 1906–1917. god.

tūndra (tūndra) <rus. тундра ← *fin.* tunturi> *ž.* 1. *geogr.* močvarno područje koje je potpuno bez šume ili je pokriveno oskudnim rastinjem; nalazi se u arktičkoj regiji Azije i Amerike 2. *bot.* biljne zajednice koje se javljaju u arktičkim područjima (nisko grmlje, mahovine, lišajevi)

Tūngūzija <rus. Тунгузия> *ž.* 1. *zast. geogr.* pokrajina u Sibiru oko triju rijeka od kojih se svaka zove Tunguska 2. (tunguzija) *pren.* daleka, zabita zemlja ili kraj: *otići u ~u*

tupòljev <rus. ту́полев ← Андрей Николаевич Туполев> *m. avij.* vrsta sovjetskih vojnih i civilnih aviona

U

ùdārnìk (ùdārnica ž.) <rus. ударник> *m.* 1. *hist. ideol.* radnik u socijalizmu koji se maksimalno zalagao na poslu

- te prebacivao propisane norme rada
2. *pren.* onaj koji naporno radi
- ùjezd** <rus. уѣзд> *m. hist. adm.* administrativno-teritorijalna jedinica u predrevolucionarnoj Rusiji; okrug, kotar, srez
- ũk** <stsl. ѡукъ> *m. filol.* naziv za slovo u staroslavenskoj glagoljici (ѡ) i ćirilici (ѡ, Ѹ)
- ũkaz (ũkaz)** <rus. указ> *m. pravn.* 1. *hist.* rješenje vrhovne vlasti u carskoj Rusiji kojim su se postavljali činovnici 2. odluka, rješenje, akt vrhovne izvršne vlasti u državi; potpisuje ga šef države odnosno nosilac najviše vlasti
- uravnilõvka (uràvnilõvka)** <rus. уравниловка> *ž. 1. hist. ideol. ekon.* sistem ujednačenog plaćanja čijeg rada, nezavisno od količine i kvaliteta izvršenog posla 2. općenito, potpuno izjednačavanje koga ili čega
- uvarõvit (uvarovõt)** <rus. уваровитъ ← Сергей Семёнович Уваров> *m. min.* smaragdnozeleni dragi kamen granat [Ca₃Cr₂(SiO₄)₃]

V

- vàljënke** <rus. вѧленки> *ž. mn. etnol.* ruske čizme za zimu od valjanog sukna, pusta ili čohe
- varënjiki** <ukr. варѧники> *m. mn. kul.* tradicionalne ukrajinske okruglice od beskvasnog kuhanog tijesta punjenog raznim nadjevima
- vàršavljànka** <polj. warszawianka ← Warszawa> *ž. muz. 1. folk.* poljski ples iz 19. st. u tročtvrtnom taktu, čiji su koraci kombinacija tirolke i mazurke 2. (Warszawianka 1831) poljska patriotska pjesma Novembarskog ustanka 1830. god. čiji je autor teksta francuski pjesnik Jean François Casimir Delavigne 3. (Warszawianka 1905) poljska revolucionarna pjesma iz 19. st. čiji je autor Wacław Świącicki
- vèrtep** <rus. вертѧпъ ← stsl. вѧрътъпъ> *m. rel. 1.* jaslice koje u vrijeme pravoslavnog Božića nose djeca i uz pjesmu čestitaju blagdan 2. minijaturno lutkarsko pozorište koje predstavlja scene Hristovog rođenja
- vësna** <češ. vesna> *ž. knjiš.* naziv za proljeće
- vĩhuhalj** <rus. вѧхухоль> *m. zool.* vrsta rovke iz porodice krtica (*Desmana moschata*); desman, bizam
- vĩntõvka** <rus. винтõвка> *ž. hist. vojn. razg.* vrsta repetirajuće puške (*Mosin-Nagant*) koja se počela koristiti u carskoj Rusiji 1891. god. te je bila u upotrebi do 50-ih god.
- vĩnõvnik (vinõvnik)** (vinõvnica *ž.*) <rus. винõвник> *m. publ. ekspr.* onaj koji je izazvao, prouzrokovao šta loše, počinilac zlodjela; krivac
- višivànka (višivànka)** <ukr. вишивѧнка, blrus. вишывѧнка> *ž. etnol.* ukrajinska i bjeloruska tradicionalna košulja ukrašena ornamentiranim vezom
- vlãsovac** <rus. влѧсовецъ ← Андрей Андреевич Власов> *m. hist. ideol. pol. vojn. razg.* pripadnik Ruske oslobodilačke armije (ROA), koja se u Drugom svjetskom ratu pod komandom bivšeg sovjetskog generala i njemačkog kolaboracioniste A. A. Vlasova borila protiv svojih zemljaka
- VMRO** <mak. ВМРО: Внатрешна македонска револуционерна организација> *skrać. hist. ideol. pol. tajna organizacija* makedonskog

nacionalnooslobodilačkog pokreta potkraj 19. i u prvoj polovini 20. st.

vôlga <rus. Вóлга> ž. *autom. razg.* vrsta sovjetskog putničkog automobila marke Volga

volkònskoit (volkonskoït) <rus. волконско́йт ← Пётр Михайлович Волконский> *m. min.* mineral iz skupine kaolinita [CaO_3 (Cr^{3+} , Mg^{2+} , Fe^{2+})₂ (Si , Al)₄ O_{10} (OH)₂ · $4\text{H}_2\text{O}$], zelene boje, upotrebljava se kao slikarski pigment

Vòshod <rus. Восход> *m. astr.* porodica sovjetskih svemirskih letjelica s višečlanom posadom dizajnirana za letove u bliskoj Zemljinoj orbiti

Vòstok <rus. Восток> *m. astr.* 1. porodica sovjetskih svemirskih letjelica s višečlanom posadom dizajnirana za letove u bliskoj Zemljinoj orbiti 2. ruska istraživačka stanica na Antarktiku

vòtka <rus. вóдка> ž. žestoko alkoholno piće dobijeno destilacijom fermentiranog krompira ili žitarica: *ruska ~*

vòžd <rus. вoждь ← *stsl.* вoждь> *m.* 1. *hist.* vođa u srpskim ustancima protiv turske vlasti u 19. st. 2. *publ. pejor.* neprikosnoveni vođa ili onaj koji to želi biti

vrážda <rus. вражда ← *stsl.* вражда> ž. *ekspr.* 1. svađa, neprijateljstvo, mržnja, zloba 2. krvina 3. plemenski sud (krvno kolo)

vrsta <rus. верста> ž. *hist.* stara ruska jedinica za dužinu (oko 1.066,7 m)

vrhuška <rus. верхушка> ž. *pejor.* politički vrh u nedemokratskim režimima

Z

zàmak (zàmak) <češ. zámek ≈ *stvnjem.* slōz ≈ *lat.* clūsa> *m. hist.* utvrđena

građevina s kulama u kojoj su boravili vladari i feudalci

Zàporiškā sič <ukr. Запорізька Січ> ž. *hist. pol.* naziv za niz vojnih i administrativnih centara (politija) donjih Kozaka iz Dnjepra 16–18. st.

zarjätka (zàrjätka) <rus. за́рядка> ž. *sport zast.* jutarnja gimnastika u trajanju od 30 min. koja se razvila u SSSR-u u doba komunizma te prihvaćena u drugim komunističkim zemljama

zàum <rus. зáумь> *m. knjiž.* u ruskih kubofuturista individualni pjesnički jezik lišen određenog značenja; besmislica

zbïten (zbičen) <rus. сб́итень> *m. kulin.* vrući napitak od meda, bilja i različitih aromatičnih začina

zbòrnaja <rus. сбóрная ← сборная команда> ž. *hist. ideol. sport.* reprezentacija SSSR-a (u bilo kojem sportu), simbol snage i visokog sportskog uspjeha

zbròjòvka <češ. zbrojovka> *m. vojn.* tip i marka automatskog oružja (puškomitraljeza) češke proizvodnje

zémstvo <rus. зéмство> *s. hist. pol.* u carskoj Rusiji od druge polovine 19. st. skupština u kojoj je predstavnike imalo plemstvo, građanstvo i seljaštvo

zlòt (zlòt) <polj. złoty> *m. monet.* poljska nacionalna valuta (dijeli se na 100 groša) koja je uvedena oko 1526. god.

zřcalo <rus. зерца́ло ← *stsl.* зрьцало> *s. hist.* trobridna kristalna prizma, amblem uzvišenosti suda u carskoj Rusiji

Ž

žâr-ptîca <rus. жар-птица> *ž. mit.* 1. a. ptica iz ruskih narodnih bajki b. rajska ptica u našim narodnim pričama 2. feniks

žďanovac <rus. жďановец ← Андрей Александрович Жďанов> *m.* 1. *hist. ideol. pol.* sljedbenik ždanovizma 2. *pren. pejor.* osoba koja guši slobodu u umjetnosti i intelektualnom stvaralaštvu uopće

žďanovizam <rus. жďановизм ← Андрей Александрович Жďанов> *m.* 1. *hist. ideol. pol.* kulturna politika kontrole vlasti nad umjetnošću koju je nakon Drugog svjetskog rata u SSSR-u promovirao A. Žďanov (1896–1948) 2. *pren. pejor.* pretjerana dogmatičnost, gušenje slobode u umjetnosti i intelektualnom stvaralaštvu uopće

žgánci <slov. žgánec> *m. mn. kulin.* slovensko (i hrvatsko) jelo od kukuruznog brašna ili kukuruzne krupice

žitije <stsl. житиє> *s.* 1. *hist. knjiž.* biografija sveca ili vladara u nekim slavenskim srednjovjekovnim književnostima 2. *ekspr.* život

žübr (**žüber**, **žübār**) <polj. żubr> *m. zool.* evropski bizon (*Bison bonasus*), gotovo istrijebljeno govedo, u Evropi danas živi u istočnoj Poljskoj; zubar

žübrövká <polj. żubrówka> *ž.* 1. *bot.* vrsta trave karakterističnog mirisa (*Hierochloë odorata*) iz porodice trava (*Gramineae*); darica, darika 2. vrsta votke začinjena tom travom, proizvodi se u Poljskoj

žüpān <polj. żupan ← fr. jupon> *m. hist. etnol.* poljska muška plemićka odjeća u obliku duge haljine za-kopčane dugmadima, s podignutim ovratnikom i uskim rukavima

žürek <polj. żurek> *m. kulin.* tradicionalna poljska kisela gusta supa na bazi kiselog tijesta

VIII. BIBLIOGRAFIJA

Izvori

Primarni rječnički izvori

- IRBJ – Čedić, I. et al. (2007) *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo.
- FRBJ – Halilović, S. et al. (2010) *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo.
- JRBJ – Jahić, Dž. (2010–2024) *Rječnik bosanskog jezika*, Tom 1–11, A–Pok, Bošnjačka asocijacija 33 – autor – Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
- IRSR – Čedić, I. et al. (2011) *Rječnik stranih riječi bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo.

Sekundarni rječnički izvori

- Anić, V. et al. (2002–2004) *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Sv. 1–12, EPH d.o.o. Zagreb – Novi Liber d.o.o. Zagreb, Zagreb.
- Аникин, А. Е. (2007–2022) *Русский этимологический словарь*, Вып. 1–16, Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, Москва.
- Brückner, A. (1985) *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa (Przedruk z pierwszego wydania nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Kraków, 1927).
- Фасмер, М. (1986–1987) *Этимологический словарь русского языка*, Том 1–4, Прогресс, Москва.
- Fröhlich-Veselić, R. (1853) *Handwörterbuch der ilirischen und deutschen Sprache* [*Rječnik ilirskoga i njemačkoga jezika*], Verlag von A. A. Wenedikt, Wien.
- Георгиев, В. et al. (1971) *Български этимологичен речник*, Том I, Институт за български език, София.
- Хевеши, М. А. (2002) *Толковый словарь идеологических и политических терминов советского периода*, Международные отношения, Москва.
- Карацић, В. С. (1818) *Српски рјечник: истолкован њемачким и латинским ријечма*, Штампарија Јерменског манастира, Беч.
- Клајн, И., Шипка, М. (2006) *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.

- Клубков, П. А. (2002) *Российский гуманитарный энциклопедический словарь*, Владос, Санкт-Петербург.
- Крылов, Г. А. (2004) *Этимологический словарь русского языка*, Victory, Санкт-Петербург.
- Кузнецов, С. А. (2000) *Большой толковый словарь русского языка*, Институт лингвистических исследований РАН, Санкт-Петербург.
- Laird, R. D., Laird, B. A., Betty, A. (1988) *A Soviet Lexicon: Important Concepts, Terms, and Phrases*, Lexington Books.
- Machek, V. (1957) *Etymologický slovník jazyka českého*, Československá akademie věd, Praha.
- Матић, Љ. et al. (1959–2019) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Књ. 1–21, Институт за српскохрватски језик (Институт за српски језик САНУ), Београд.
- Mažuranić, I., Užarević, J. (1842) *Deutsch-ilirisches Wörterbuch [Němačko-ilirski slovar]*, Verlag und Druck der k. priv. ilirischen National-Buchdruckerei von Dr. Ljudewit Gaj, Zagreb.
- Мокиенко В. М., Никитина, Т. Г. (1998) *Толковый словарь языка Совдепии*, Фолио-Пресс, Санкт-Петербург.
- Miklosich, Fr. (1862–1865) *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Guilemus Braumüller, Vindobonae.
- Николић, М. et al. (2011) *Речник српског језика*, Измењено и поправљено издање, Матица српска, Нови Сад.
- Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. (2008) *Толковый словарь русского языка*, 4-ое издание, Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, Москва.
- Похлебкин, В. В. (2015) *Кулинарный словарь*, Издательство, Москва.
- Pushkarev, S. G. (1970) *Dictionary of Russian. Historical Terms from the Eleventh Century to 1917*, Yale University Press, New Haven – London.
- Rejzek, J. (2001) *Český etymologický slovník*, Leda, Voznice.
- Селищев, А. М. (1928) *Язык революционной эпохи: Из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926)*, Работник просвещения, Москва.
- Škok, P. (1971–1973) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Knjiga I–III, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Snoj, M. (2016) *Slovenski etimološki slovar*, Tretja izdaja, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana.
- Stulli, J. (1801) *Lexicon latino-italico-illyricum: ditissimum, ac locupletissimum, in quo adferuntur usiatores, elegantiores, difficiliores earundem linguarum phrases, loquendi formulae, ac proverbia*, I–II, Budae.
- Шанский, Н. М. et al. (1971) *Краткий этимологический словарь русского языка*, Просвещение, Москва.
- Škaljić, A. (1966) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

- Šulek, B. (1860) *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* [Němačko-hrvatski rěčnik], I–II, Verlag der Franz Suppanschen Buchhandlung, Zagreb.
- Šulek, B. (1875) *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, II, Tiskom Narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja, Zagreb.
- Трубачёв, О. Н. (1974–2014) *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, Вып. 1–39, Институт русского языка АН СССР, Москва.
- Ушаков, Д. Н. (1935–1940) *Толковый словарь русского языка*, I–IV, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва.
- Vrančić, F. (1595) *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae*, Venetiis.

Digitalni rječnički izvori

- Cyrrillomethodiana [<https://histdict.uni-sofia.bg>]
- Fran – Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU [<https://www.fran.si>]
- Gorazd – The Old Church Slavonic Digital Hub [<http://gorazd.org>]
- Hrvatski jezični portal [<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=main>]
- Příruční slovník jazyka českého [<https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>]
- PWN – Słownik języka polskiego [<https://sjp.pwn.pl>]
- Slovník spisovného jazyka českého [<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>]
- WSJP – Wielki słownik języka polskiego [<https://wsjp.pl>]
- Горох – Онлайн-бібліотека українських словників [<https://goroh.pp.ua>]
- Грамота – Справочно-информационный портал [<https://gramota.ru>]
- МАКЕДОНСКИ.gov.mk – Официјален дигитален речник на македонскиот јазик [<https://makedonski.gov.mk>] [<https://makedonski.gov.mk>]
- Речник на българския език (онлайн) [<https://ibl.bas.bg/rbe/>]
- Словник української мови [<https://slovyk.ua>]

Korpus

Historijski korpus

- Gazi Husrev-begova biblioteka, *Digitalna biblioteka* [<https://digital.ghb.ba/ghb/users/index.xhtml>].
- Nakaš, L., *Konkordancijski rječnik krajišničkih pisama* [<https://www.academia.edu>].
- Nakaš, L., Kardaš, M., *Dijak: Digitalni jezički anotirani korpus starih bosanskih tekstova*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik [<http://170.187.186.236/dijak/about>].

Književni korpus

- Andrić, I. (1985) "U Šopenovoj rodnoj kući – S puta po Poljskoj", u: I. Lovrenović (prir.) *Putopisi*, Savremena književnost naroda i narodnosti BiH, Knjiga 50, Svjetlost, Sarajevo.
- Čapek, K. (2021) *R.U.R.*, prevod sa češkog H. Zahirović, Buybook, Sarajevo.
- Dizdar, M. (2004) *Kameni spavač*, Bosanska riječ, Sarajevo.
- Dovlatov, S. D. (2018) *Naši [Hauu]*, prevela s ruskog N. Nenezić, Lom, Beograd.
- Dovlatov, S. D. (2010) *Filijala. Sećanja vođitelja radio-emisija [Филиал. Записки ведущего]*, s ruskog preveo D. Patić, LOM, Novi Sad.
- Erceg, N. (1985) "Ljubljanske reminiscence", u: I. Lovrenović (prir.) *Putopisi*, Savremena književnost naroda i narodnosti BiH, Knjiga 50, Svjetlost, Sarajevo.
- Gajić, M. (1973) "U pustinji Gobi", u: A. Isaković (prir.) *Hodoljublje*, Svjetlost, Sarajevo, 345–350.
- Gogolj, N. V. (2004) *Soročinski sajam i druge pripovijetke [Сорочинская ярмарка и другие повести]*, preveli M. Milidragović, R. Šovary i I. Velikanović, Biblioteka Dani, Civitas, Sarajevo.
- Grossman, V. S. (2012) *Život i sudbina [Жизнь и судьба]*, preveo F. Cacan, Fraktura, Zagreb.
- Herling-Grudziński, G. (2024) *Drugi svijet, Sovjetski zapisi [Inny Świat. Zapiski sowieckie]*, preveo s poljskog K. Efendić, Vrijeme, Zenica.
- Isaković, A. (2024) "Trudovi dneva", u: E. Duraković (ur.) *Taj čovjek – Jednom – Lijeve priče*, Izabrana djela Alije Isakovića, Knjiga 2, Bošnjački institut, 192–197.
- Isaković, A. (2024) "U Tolstoja, doma", u: E. Duraković (ur.) *Taj čovjek – Jednom – Lijeve priče*, Izabrana djela Alije Isakovića, Knjiga 2, Bošnjački institut, 279–285.
- Kaverin, V. (1977) *Pred ogledalom [Перед зеркалом, роман в письмах]*, prevod i predgovor M. Nikolić, Nolit, Beograd.
- Kisić, U. (1973) "Nemir koji putuje", u: A. Isaković (prir.) *Hodoljublje*, Svjetlost, Sarajevo, 355–364.
- Mickiewicz, A. (1965) *Gospodin Tadija ili posljednji nasrt u Litvi. Plemička pripovijest iz god. 1811–1812. u dvanaest knjiga u stihovima [Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811–1812 we dwunastu księgach wierszem (1834)]*, s poljskog preveo Đ. Šaula, Zora, Matica hrvatska, Zagreb.
- Sjenkjević, H. (1991) *Ognjem i mačem [Ogniem i mieczem]*, Knjiga prva i druga, preveo s poljskog L. R. Knežević, Svjetlost, Sarajevo.
- Šamić, J. (2011) "Brighton Beach", u: *Sarajevske sveske*, 32–33, 232–235.
- Turgenjev, I. S. (2014) *Lovčevi zapisi [Записки охотника]*, s ruskog preveo M. Divković, Bulaja naklada, Zagreb. Dostupno na: lektire.skole.hr.

Medijski korpus

- Al Jazeera, 1. 3. 2024. Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2024/3/1/poruke-strepnje-samoljubljem-opijenog-kremaljskog-hazajina> (pristupljeno 7. 12. 2024).
- Al Jazeera, 20. 1. 2023. Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2023/1/20/putinizam-ne-funkcionira-na-bojnom-polju> (pristupljeno 16. 11. 2024).
- Al Jazeera, 25. 6. 2023. Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2023/6/25/moral-demokratska-nacela-i-politicki-izbor> (pristupljeno 16. 11. 2024).
- Dnevni avaz, 24. 5. 2024. Dostupno na: <https://avaz.ba/vijesti/globus/907260/putinova-cistka-u-vojsci-ima-eho-zahtjeva-pobunjenog-jevgenija-prigozina> (pristupljeno 5. 11. 2024).
- DW, 11. 8. 2020. Dostupno na: <https://www.dw.com/bs/jesen-diktatora-lukašenka/a-54523861> (pristupljeno 26. 11. 2024).
- Jutarnji list, 17. 10. 2024. Dostupno na: https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/orban-u-bruxellesu-opet-izveo-svoj-putinovski-ples-eu-skepticna-samo-o-ukrajini-u-nato-u-treba-nam-ruski-novac-15513251?cx_linkref=jl_home_najnovije (pristupljeno 17. 11. 2024).
- Klix, 15. 6. 2022. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/svijet/babuska-z-ko-je-za-pravo-starica-iz-ukrajine-koja-je-postala-ikona-ruske-propagande/220615154> (pristupljeno 25. 11. 2024).
- Klix, 18. 7. 2023. Dostupno na: <https://www.klix.ba/sport/tenis/spanski-politicar-brutalno-izvrijedjao-djokovica-prijatelj-genocida-putinovac-antivakser/230718114> (pristupljeno 16. 11. 2024).
- Klix, 21. 12. 2020. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/svijet/ruski-agent-otkrio-kako-je-otrovan-navalni-novicok-mu-podmenut-u-donji-ves/201221090> (pristupljeno 26. 11. 2024).
- N1, 30. 5. 2023. Dostupno na: <https://n1info.ba/svijet/ko-su-anti-putinovski-rusi-koji-su-izvrsili-upad-na-ruski-teritorij-iz-ukrajine/> (pristupljeno 22. 11. 2024).
- Oslobođenje, 5. 5. 2022. Dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/komentar-iz-hrvatske-putinovske-metode-pritiska-na-bih-hrvatska-ne-moze-mijenjati-756871> (pristupljeno 21. 11. 2024).
- Oslobođenje, 6. 8. 2022. Dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/svijet/putinovi-ljudi-drugi-dio-kako-je-putin-postao-predsjednik-780835> (pristupljeno 16. 11. 2024).
- Oslobođenje, 9. 7. 2023. Dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/teme/zivio-sa-majkom-i-imao-izrazit-apetit-za-vlast-ko-je-aleksandar-lukasenko-874425> (pristupljeno 17. 11. 2024).
- Radiosarajevo.ba, 26. 11. 2024. Dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/lica/hemon-svaki-napadac-na-bih-bi-skupo-platio-svoju-glupost-ukrajina-ce-pobijediti/452425> (pristupljeno 16. 11. 2024).

- Raport, 19. 12. 2023. Dostupno na: <https://raport.ba/putinov-aparaticik-zapad-se-sprema-za-veliki-rat-s-rusijom-necemo-vise-bit-naivni/> (pristupljeno 15. 11. 2024).
- Raport, 21. 9. 2024. Dostupno na: <https://raport.ba/covjek-koji-je-prezivio-najgori-putinov-gulag-nakon-dvije-sedmice-poceo-sam-pricati-sa-zidovima/> (pristupljeno 14. 11. 2024).
- Raport.ba, 25. 6. 2024. Dostupno na: <https://raport.ba/dodik-objavio-snimak-konakovica-i-pokazao-sta-ga-izludjuje-do-kraja-je-razotkriven-kao-ruska-babuska-u-bih/> (pristupljeno 25. 11. 2024).
- Slobodna Bosna, 21. 6. 2022. Dostupno na: https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/259988/putinovska_politika_u_bih_mehmedovic_poziva_na_podizanje_op-tuznice_protiv_christiana_schmidta.html (pristupljeno 21. 11. 2024).
- Stav, 27. 2. 2022. Dostupno na: <https://stav.ba/vijest/bacuska-dino-velika-ruska-dusa-i-sarajevska-paradrzava-/7861> (pristupljeno 26. 11. 2024).
- Telegram, 23. 6. 2022. Dostupno na: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/mesic-odrzao-putinovski-govor-u-ukrajini-se-vodi-propagandni-rat-gradane-se-zavara-va-da-je-sve-jednostrano/> (pristupljeno 20. 11. 2024).

Literatura

- Aitzetmuller, R. (1991) *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, U. W. Weiher, Freiburg im Breisgau.
- Aixelà, J. F. (2004) "Culture-specific Items in Translation", u: R. Alvarez i M. C.-A. Vidal (ur.) *Translation, Power, Subversion*, Multilingual Matters, Clevedon – Philadelphia – Adelaide, 52–79.
- Ајдуковић, Ј. (2004) *Увод у лексичку контактологију. Теорија адаптације русизама*, Фото Футура, Београд.
- Ајдуковић, Ј. (1997) *Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације*. Речник, Фото Футура, Београд.
- Bagdasarov, A., Nosić, M. (2017) "Normativni status sovjetizma kolhoz i sovhoz u hrvatskim rječnicima", *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 64, br. 5, 190–193.
- Bagić, K. (2010) "Od figure do kulture – Antonomazija / Imena koja (se) pamte", *Vijenac*, br. 432, 23. 9. 2010. Dostupno na: [http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac432.nsf/AllWebDocs/Imena_koja_\(se\)_pamte](http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac432.nsf/AllWebDocs/Imena_koja_(se)_pamte) (pristupljeno 12. 10. 2025).
- Baker, M. (2005) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London – New York.
- Bloomfield, L. (1935) *Language*, Allen & Unwin, London.
- Breznik, A. (1931) "Vpliv slovenskih slovarjev na srbskohrvatske", *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, št. VIII, 16–67.
- Broz, I. (1892) *Hrvatski pravopis*, Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb.

- Clyne, M. (2004) *Dynamics of Language Contact*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cómitre Narváez, I., Valverde, Z., José, M. (2014) "How to translate culture-specific items: a case study of tourist promotion campaign by Turespaña", *The Journal of Specialised Translation*, No. 21, 71–111.
- Čelić, Ž., Lewis, K. (2014) "Rusizmi u Klaićevu Rječniku stranih riječi", *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. 40, br. 2, 255–274.
- Чернов, Г. В. (1958) "К вопросу о передаче безэквивалентной лексики при переводе советской публицистики на английский язык", u: *Ученые записки 1-го МГПИИЯ*, Т. 16, 223–255.
- Дуличенко, А. Д. (2014) *Введение в славянскую филологию*, 2-е издание, Издательство "ФЛИНТА", Москва.
- Дзюба, М. (2010) "Епонімічні найменування в українській науковій термінології", *Українська мова*, No. 3, 55–63.
- Ермакова О. П. (2011) *Жизнь российского города в лексике 30-40-х годов XX века*, Флинта: Наука, Москва.
- Filipović, R. (1986) *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, JAZU – Školska knjiga, Zagreb.
- Filipović, R. (1990) *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*, JAZU – Školska knjiga, Zagreb.
- Hale, T. (2005) "Publishing strategies", u: M. Baker (ur.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Routledge, London – New York, 190–194.
- Halilović, S. (2017) *Pravopis bosanskoga jezika*, Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Slavistički komitet, Sarajevo.
- Haspelmath, M. (2009) "Lexical borrowing: Concepts and issues", u: M. Haspelmath i U. Tadmor (ur.) *Loanwords in the world's languages: A comparative handbook*, Mouton de Gruyter, Berlin, 35–54.
- Haugen, E. (1950) "The Analysis of Linguistic Borrowing", *Language*, No. 26, 210–231.
- Хентшель, Г. (2018) "Белорусская 'трясянка' и украинский 'суржик': об основных различиях в степени влияния русского языка", *Przegląd rusycystyczny*, No. 162, 190–207.
- Јанковић, Ј. Д. (2017) *Етимологија у часопису "Наш језик"*, Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Johanson, L. (2002) *Structural Factors in Turkic Language Contacts*, Curzon, London.
- Jonke, Lj. (1955) "Slavenske pozajmljenice u Šulekovu 'Rječniku znanstvenoga nazivlja'", *Zbornik Filozofskog fakulteta III*, Zagreb, 71–82.
- Jonke, Lj. (1965) *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb.
- Jonke, Lj. (1971) *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Kapetanović, A. (2005) "Historizmi i semantičke promjene", *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, br. 31, 153–163.

- Караџић, В. С. (1814) *Писменица сербскога језика по говору простога народа*, У печатњи Г. Иоанна, Беч.
- Kardaš, M., Ljevo-Ovčina, A. (2024) "Rusizmi u rječnicima bosanskog jezika", *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, br. 27, 57–80.
- Kluge, Fr. (1967) *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Walter De Gruyter & Co, Berlin.
- Кондратьев, Д. К. (2008) "Современная медицинская эпонимическая терминология", *Журнал ГрГМУ*, No. 3, 129–131.
- Копривица, В. (2008) "О бохемизма у српском језику", *Славистика*, бр. XII, 371–376.
- Крысин, Л. П. (1968) *Иноязычные слова в современном русском языке*, Наука, Москва.
- Кузнецов, В. Г. (2017) "Лексические лакуны и границы переводимости", *Вестник Московского государственного лингвистического университета*, Вып. 9, 50–59.
- Lamprecht, A. (1987) *Praslovanština*, Univerzita J. E. Purkyně, Brno.
- Лепоевич, Е. (2021) "Русизмы в современном сербском языке", *Вестник Череповецкого государственного университета*, No. 4, 54–65.
- Loma, A. (1995) "Dalje od reči: Rekonstrukcija prajezičkih leksemskih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije", *Јужнословенски филолог*, бр. LI, 31–58.
- Ljevo-Ovčina, A. (2021) *Jezik bosanskohercegovačke i ruske štampe 2008–2011. (Izabrani gramatički, leksički i semantički aspekti dnevnika i sedmičnika)*, Śląsk Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe i Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, Katowice.
- Ljevo-Ovčina, A. (2022) "Poljska književnost u Bosni i Hercegovini – prijevodi od 1990. do 2020.", *Przekłady Literatur Słowiańskich*, Tom 12, 158–174.
- Malić, D. (2009) "Marulić i crkvenoslavenska tradicija", *Colloquia Maruliana*, br. XVI-II, 161–206.
- Maretić, T. (1892) "Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku", *Rad Jugoslaven-ske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 108, 68–98.
- Maretić, T. (1899) *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Štampa i naklada knjižare L. Hartmana, Zagreb.
- Maretić, T. (1924) *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*, JAZU, Zagreb.
- Маринова, Е. В. (2003) "Экзотическая лексика как лингвистический феномен", *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, No. 1, 138–142.
- Matras, Y., Sakel, J. (2007) *Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- Meillet, A. (1908) *Les dialectes indo-européens*, Champion, Paris.
- Menac, A. (2003–2004) "Hrvatski rusizmi s imenskom sastavnicom", *Folia onomastica Croatica*, br. 12–13, 355–360.

- Merton, R. K. (1973) *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, University of Chicago Press, Chicago.
- Mihaljević, M. (2002) *Slavenska poredbena gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Mihaljević, M. (2014) *Slavenska poredbena gramatika, 2. dio: Morfologija, Prozodija, Slavenska pradomovina*, Školska knjiga, Zagreb.
- Младеновић, А. (1977) “Напомене о српскословенском језику”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, бр. XX/2, 1–21.
- Младеновић, А. (1989) *Славеносрпски језик – студије и чланци*, Књижевна заједница, Нови Сад.
- Младеновић, А. (2008) *Историја српског језика*, Чигоја, Београд.
- Мојсиловић, Б. (2011) “О апелативизацији и епонимима у српском језику”, *Зборник радова Савремена проучавања језика и књижевности*, бр. II, 109–116.
- Молдован, А. М. et al. (2005) *Языки мира: Славянские языки*, Институт языкознания РАН, Москва.
- Molnár, N. (1985) *The Calques of Greek Origin in the Most Ancient Old Slavic Gospel Texts*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mršić, D. (2000) *Eponimski leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Newmark, P. (1988) *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, New York.
- Nida, E. A., Reyburn, W. D. (1981) *Meaning across Cultures*, Orbis Press – Maryknoll, New York.
- Peti, M. (1997) “Koje su imenske riječi etnici i etnonimi?”, *Folia onomastica Croatica*, br. 6, 99–112.
- Пипер, П. (1999) “Уз нове дефиниције русизма”, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 56/57, 129–133.
- Polański, K. (2010) *Gramatyka języka połabskiego*, [e-izdanje]. Dostupno na: https://sbc.org.pl/Content/18899/gramatyka_jezyka_polabskiego.pdf.
- Поливанов, Е. Д. (1931) *За марксистское языкознание: Сборник популярных лингвистических статей*, Издательство – Федерация, Москва.
- Prpić, T. (1952–1953) “Nekoliko rusizama novijega vremena”, *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 1, br. 3, 87–89.
- Prpić, T. (1956–1957) “Još nekoliko rusizama”, *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 5, br. 1, 20–24.
- Prugo-Babić, L. (2016) *Kritičkodiskursni pristup prevođenju ruske književnosti u Bosni i Hercegovini*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Putanec, V. (1979) “Značenje riječi psaltir ‘bukvar’ (Prilog za stariju nastavnu terminologiju u Hrvata)”, *Slovo: Časopis Staroslavenskog instituta*, br. 29, 93–96.
- Putanec, V. (1983) “Neobični rusizmi za isti pojam u hrvatskom književnom jeziku: objasniti, razjasniti, pojasniti”, *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 31, br. 2, 63–64.

- Radčenko, M. (2004) *Ruske posuđenice u hrvatskome jeziku od 1945. do 1995. godine*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Radčenko, M. (2007) "Semantička adaptacija ruskih posuđenica u hrvatskom jeziku od 1945. do 2000. godine", *Croatica et Slavica Iadertina*, god. 2, br. 2, 145–160.
- Radčenko, M. (2024) *Putopisna svjedočanstva o Rusiji 20-ih i 30-ih godina XX. stoljeća objavljena u Hrvatskoj*, Premier Publishing s.r.o., Prag.
- Rammelmeyer, M. (1975) *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- Ravlić, S. (2006) "Eponimizacija u društvenim znanostima: Merton i sociologija eponimizacije", *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja*, god. 15, br. 6 (86), 1151–1176.
- Reiter, N. (1953) *Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen*, Osteuropa-Institut, Berlin.
- Samardžija, M. (1989) "O egzotizmima u hrvatskom književnom jeziku", *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 37, br. 3, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 77–81.
- Samardžija, M. (1998a) "Utjecaj sociopolitičkih mijena na leksik hrvatskoga jezika u XX. stoljeću", *Croatica: Časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, god. 27, br. 45–46, 177–192.
- Samardžija, M. (1998b) "Leksik", u: M. Lončarić (ur.) *Hrvatski jezik, Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 133–162.
- Schleicher, A. (1861) *Compendium der vergleichenden grammatik der indogermanischen sprachen*, Hermann Böhlau, Weimar.
- Schumann, K. (1958) *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen*, Osteuropa-Institut, Berlin.
- Серио, П. (2009) *От любви к языку до смерти языка*, u: А. П. Чудинов (гл. ред.) *Политическая лингвистика*, Вып. 1, Екатеринбург, 118–123.
- Стијовић, С. (1992) *Славенизми у Његошевим песничким делима*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Šipka, D. (1999) "Engleska karika u pozajmljivanju egzotizama", *Jezik danas*, god. 4, br. 11, 5–6.
- Šipka, M. (1965) "Moskvić ili moskvič?", *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 13, br. 4, 126–127.
- Швейцер, А. Д., Никольский, Л. Б. (1978) *Введение в социолингвистику*, Высшая школа, Москва.
- Thomas, G. (1988) *The Impact of the Illyrian Movement on the Croatian Lexicon*, Slavistische Beiträge, Band 223, Peter Lang Group AG, München.
- Turk, M. (1997) "Modeli kalkiranja u slavenskim jezicima određeni povijesnim kontaktom", u: J. Bratulić i S. Damjanović (ur.) *Zbornik radova Prvi hrvatski slavistički kongres*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 381–392.

- Turk, M., Pavletić, H. (1999) "Posrednički jezici u kalkiranju", *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik*, god. 25, br. 1, 359–375.
- Turk, M., Sesar, D. (2003) "Kalkovi njemačkoga podrijetla u hrvatskome i drugim slaven-skim jezicima", *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik*, god. 29, br. 1, 325–338.
- Unbegaun, B. (1932) "Le calque dans les langues slaves littéraires", *Revue des Études Slaves*, Vol. 12, No. 1/2, 19–48.
- Валеева, Г. М. (2010) "Экзотическая лексика и её лингвистические возможности", *Учёные записки Казанского университета*, No. 6, Т. 152, 116–123.
- Venuti, L. (1998) *The Scandals of Translation. Towards an ethic of difference*, Routledge, London – New York.
- Vince, Z. (1978) *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Виноградов, В. В. (1999) *История слов*, Российская академия наук, Москва.
- Виноградов, В. С. (2001) *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)*, Институт общего среднего образования РАО, Москва.
- Влахов, С. И., Флорин, С. П. (1980) *Непереводимое в переводе*, Международные отношения, Москва.
- Zemtsov, I. (1985) *Soviet political language*, Overseas publ. interchange, London.
- Znika, M., Znika, M. (2003–2004) "Vlastito ime i brojivost", *Folia onomastica Croatica*, br. 12–13, 573–578.

IX. IMENSKI INDEKS

A

Adamkiewicz, A. W. 134
Aitzetmuller, R. 15
Aixelà, J. F. 150–152
Ajduković, J. [Ајдуковић, Ј.] 23–25, 49
Andrić, I. 145
Antonov, O. K. [Антонов, О. К.] 131

B

Bagdasarov, A. 58
Bagić, K. 125
Baker, M. 151
Bandera, S. A. [Бандера, С. А.] 95, 128
Behterjev, V. M. [Бехтерев, В. М.] 134
Beneš, E. 136
Bloomfield, L. 17
Bochdálék, A. 134
Bohorič, A. 122, 132
Botkin, S. [Боткин, С.] 134
Breznik, A. 42
Brežnjev, L. I. [Брежнев, Л. И.] 109, 137
Broz, I. 83
Brückner, A. 36, 44
Buđoni, S. M. [Будённый, С. М.] 133
Butašević-Petraševski, M. V. [Буташевич-Петрашевский, М. В.] 95

C

Clyne, M. 19

Č

Čapek, K. 65, 150
Čedić, I. 26, 47, 171, 177, 179, 181, 183

Čehov, A. P. [Чехов, А. П.] 137
Čelić, Ž. 24, 49, 61–62
Čerenkov, P. A. [Черенков, П. А.] 135–136
Černov, G. V. [Чернов, Г. В.] 101
Čigorin, M. I. [Чигорин, М. И.] 137
Čugajev, L. A. [Чугаев, Л. А.] 135

Ć

Ćiril, K. 15, 17, 121, 132

D

Dajenko, P. 122, 132
Dimitrov, G. M. [Димитров, Г. М.] 136
Dizdar, M. 147–148
Dostojevski, F. M. [Достоевский, Ф. М.] 128, 154
Dovlatov, S. D. [Довлатов, С. Д.] 154, 156, 163
Duličenko, A. D. [Дуличенко, А. Д.] 11–13
Dzjuba, M. [Дзюба, М.] 125

E

Erceg, N. 145

F

Fasmer, M. [Фасмер, М.] 36, 38–39, 42–45, 50, 60–62, 66, 72, 77, 79, 93
Filipović, R. 17
Fjodorov, J. S. [Фёдоров, Е. С.] 135
Florin, S. P. [Флорин, С. П.] 111, 150–151

Fröhlich-Veselić, R. 23

G

Gaj, Lj. 42, 83–84, 122, 132

Gajić, M. 146

Georgijev, V. [Георгиев, В.] 140

Giljferding, A. [Гильфердинг, А.] 141

Gogolj, N. V. [Гоголь, Н. В.] 117, 128, 134, 154–155, 157–158, 160–163

Gorbačov, M. [Горбачёв, М.] 99, 107

Grossman, V. S. [Гроссман, В. С.] 154, 163

Gurjević, M. I. [Гуревич, М. И.] 131

H

Halilović, S. 26, 47, 56, 171, 177, 179, 181, 183

Haspelmath, M. 18–20

Haugen, E. 20

Havlík, A. 137

Hentšelj, G. [Хентшель, Г.] 13

Herling-Grudziński, G. 156

Heveši, M. A. [Хевеши, М. А.] 101

Hruščov, N. S. [Хрущёв, Н. С.] 109

Hus, J. 138

I

Iljušin, S. V. [Ильюшин, С. В.] 131

Isaković, A. 73, 143–144

J

Jahić, Dž. 26, 47, 171, 177, 179, 181, 183
Janković, J. D. [Јанковић, Ј. Д.] 24, 49, 87–88

Jaskólski, S. 130

Jermakova, O. P. [Ермакова О. П.] 101–102, 104

Ježov, N. I. [Ежов, Н. И.] 108, 129

Johanson, L. 19

Jonke, Lj. 23, 66, 83–86, 88

K

Kalašnjikov, M. [Калашников, М.] 133

Kapetanović, A. 92

Kapica, P. L. [Капица, П. Л.] 135

Karadžić, V. S. [Караџић, В. С.] 83

Kardaš, M. 24

Kaverin, V. [Каверин, В.] 163

Kerenski, A. [Керенский, А. Ф.] 98, 108, 129, 133

Kisić, U. 146

Kluge, Fr. 40

Kopernik, N. 135

Koprivica, V. [Копривица, В.] 86

Kornilov, L. G. [Корнилов, Л. Г.] 108, 129

Korsakov, S. S. [Корсаков, С. С.] 134

Kostov, I. [Костов, И.] 130

Krylov, G. A. [Крылов, Г. А.] 33, 38, 43–44

Krysin L. P. [Крысин, Л. П.] 112

Kurčatov, I. V. [Курчатов, И. В.] 130

Kuznecov, V. G. [Кузнецов, В. Г.] 13, 150

L

Lažečnikov, I. I. [Лажечников, И. И.] 156

Laird, B. A. 101

Laird, R. D. 101

Lamprecht, A. 15

Laptev, H. P. [Лаптев, Х. П.] 138

Lenjin, V. I. [Ленин, В. И.] 105, 109, 129

Leontjev, V. V. [Леонтьев, В. В.] 137

Lepojević, J. [Лепоевич, Е.] 24

Lewis, K. 24, 49, 61–62

Loma, A. [Люма, А.] 88

Lukašenko, A. [Лукашэнка, А.] 169

LJ

Ljevo-Ovčina, A. 24, 61, 153

M

- Machek, V. 67
 Malić, D. 70
 Maretić, T. 23, 25, 33, 42, 66, 83, 85, 87–88
 Marić, L. 130
 Marinova, J. V. [Маринова, Е. В.] 111
 Matras, Y. 20
 Mažuranić, I. 23, 67, 84, 87
 Meillet, A. 14
 Menac, A. 24, 49, 60, 128
 Mendel, G. 135
 Mendeljejev, D. I. [Менделеев, Д. И.] 130, 135
 Merton, R. K. 125
 Metelko, F. S. 122
 Mickiewicz, A. 157, 161
 Mihaljević, M. 15
 Miklosich, Fr. 89
 Mikojan, A. I. [Микоян, А. И.] 131
 Mladenović, A. [Младеновић, А.] 87
 Mojsilović, B. [Мојсиловић, Б.] 127
 Mokijenko, V. M. [Мокиенко В. М.] 101–102
 Moldovan, A. M. [Молдован, А. М.] 11
 Molnár, N. 24
 Molotov, V. M. [Молотов, В. М.] 138
 Mršić, D. 126–127

N

- Nakaš, L. 26, 29
 Navaljni, A. A. [Навальный, А. А.] 170
 Newmark, P. 150–151, 153
 Nida, E. 150
 Nikitina, T. G. [Никитина, Т. Г.] 101–102
 Nikolajević, A. II [Николаевич, А. II] 127, 130
 Nikoljski L. B. [Никольский, Л. Б.] 100
 Nosić, M. 58

O

- Ostromir, J. [Остромир, И.] 137
 Ožegov, S. I. [Ожегов, С. И.] 50

P

- Pavletić, H. 40, 42
 Pavlov, I. P. [Павлов, И. П.] 134
 Penkala, E. S. 133
 Perovski, L. A. [Перовский, Л. А.] 131
 Peti, M. 140
 Piper, P. [Пипер, П.] 21
 Pirogov, N. I. [Пирогов, Н. И.] 134
 Pohlebkina, V. V. [Похлебкин, В. В.] 61–62
 Polański, K. 14
 Polivanov, J. D. [Поливанов, Е. Д.] 101
 Potemkin Tavričevski, G. A. [Потёмкин Таврический, Г. А.] 138
 Prpić, T. 24
 Prugo-Babić, L. 152
 Prževaljski, N. M. [Przewalski, M.] 139
 Pupin, M. 136
 Puratić, M. 136
 Purkynjě, J. E. 135
 Puškarev, S. G. [Пушкарёв, С. Г.] 101
 Putanec, V. 24, 53
 Putin, V. V. [Путин, В. В.] 129, 164–167, 170, 176

R

- Radčenko, M. 24
 Rammelmeyer, M. 42
 Ravlić, S. 125–126
 Reiter, N. 40
 Rejzek, J. 65–66
 Reyburn, W. D. 150

S

- Sakel, J. 20
 Samardžija, M. 23, 49, 103–104, 110–111

- Samarski-Byhovec, V. J. [Самарский-Быховец, В. Е.] 130–131
 Schleicher, A. 14
 Schumann, K. 24
 Seliščev, A. M. [Селищев, А. М.] 101
 Serio, P [Серио, П.] 101
 Sjenkjevič, H. [Sienkiewicz, H.] 156, 159–161
 Skłodowska-Curie, M. 131
 Skok, P. 31, 36, 39, 43, 53, 67, 77–79, 85
 Skumin, V. A. [Скумин, В. А.] 135
 Snoj, M. 39, 42, 45, 67
 Stahanov, A. G. [Стаханов, А. Г.] 129, 138
 Staljin, J. V. [Сталин, И. В.] 105, 108–109, 129, 139
 Stanislavski, K. S. [Станиславский, К. С.] 139
 Stijović, S. [Стијовић, С.] 87
 Stulli, J. 23, 31, 41
 Suhoj, P. O. [Сухой, П. О.] 131
- Š**
- Šamić, J. 147
 Šanski, N. M. [Шанский, Н. М.] 38–39, 42–43, 57
 Šapiro, A. [Шапиро, А.] 133
 Šarkovski, O. M. [Шарковський, О. М.] 139
 Šipka, D. 19
 Šipka, M. 56
 Škaljić, A. 44, 60
 Šulek, B. 23, 49, 63, 67, 84–87
 Švedova, N. Ju. [Шведова, Н. Ю.] 50
 Švejczer, A. D. [Швейцер, А. Д.] 100
- T**
- Taraškevič, B. A. [Тарашкевич, Б. А.] 132
 Termen, L. S. [Термен, Л. С.] 132
- Tesla, N. 127, 130, 136
 Thomas, G. 23, 41–42
 Tolstoj, L. N. [Толстой, Л. Н.] 128, 133, 143–144
 Trocki, L. D. [Троцкий, Л. Д.] 105, 129
 Trubačov, O. N. [Трубачёв, О. Н.] 57, 72–73
 Tupoljev, A. N. [Туполев, А. Н.] 131
 Turgenjev, I. S. [Тургенев, И. С.] 154, 156–158, 162–163
 Turk, M. 25, 40, 42, 65
- U**
- Unbegaun, B. 24
 Undoljski, V. M. [Ундольский, В. М.] 139
 Ušakov, D. N. [Ушаков, Д. Н.] 101
 Uvarov, S. S. [Уваров, С. С.] 131
 Užarevič, J. 23, 67, 84, 87
- V**
- Valjeeva, G. M. [Валеева, Г. М.] 110
 Venuti, L. 152
 Vince, Z. 23, 83
 Vinogradov, V. V. [Виноградов, В. В.] 57
 Vlahov, S. I. [Влахов, С. И.] 111, 150–151
 Vlasov, A. A. [Власов, А. А.] 106
 Volkonski, P. M. [Волконский, П. М.] 131
 Voronij, G. F. [Вороний, Г. Ф.] 136
 Vrančić, F. 31, 53–54
- Z**
- Zemcov, I. G. [Земцов, И. Г.] 101
 Znika, M. 125
- Ž**
- Ždanov, A. A. [Жданов, А. А.] 105

X. PREDMETNI INDEKS

A

administrativizam 96
anglicizam 60
antonimizacija 125
antropomim 127–128
apelativ 77, 104, 125
 apelativizacija 125, 174
apsolutna univerzalizacija 152
arhaizam 92, 147
 arhaizacija leksike 91–92

B

bezekvivalentna leksika 111, 149–150
bjelorusizam 27, 61
bohemizam 18, 22–23, 25, 27, 39, 63,
 65–69, 74, 79, 84–86, 171–172, 177
bugarizam 27, 69–71

Č

čehizam 27

D

denotat 150
diglosija 15
dijahronija 28
 dijahronijski 9, 19, 22, 26–28
dijalekatsko posuđivanje 17
direktno (izravno) posuđivanje 19
domestikacija 152, 159, 161

E

egzonim 27, 82, 139, 173, 175, 177
egzotizam 23, 27–28, 49–50, 57, 61,
 82, 103–104, 110–112, 114–124, 127,

131, 133, 142, 144–146, 150, 164,
168, 173–175, 177
ekspresivna leksema/leksika 57, 72,
 147, 186
ekstratekstualna glosa 152
endonim 139, 175
eponim 27–28, 82, 116, 122, 124–129,
 131–139, 166–167, 173–176, 177, 186
pravi 127
nepravi 127
situacioni 127
izvedeni 127
prosti (jednorječni) 127, 132, 174
složeni (sintagmatski) 127, 133, 137,
 174–175
eponimizacija 125–126, 129, 134–135,
 137, 174
etimologija 9, 21–22, 26, 39, 45, 67,
 77–79, 93, 140, 171–173
etimološki 21, 28, 33, 35, 44–45, 62,
 65–66, 69, 71, 79, 86–88, 171, 177,
 186
etimon 74
etnik 139–141, 173, 175
etnografizam 111, 150
etnolekt 11, 13
etnonim 27, 82, 131, 139–141, 173,
 175, 177

F

forenizacija 152
frazema 167

G

genetska srodnost 18
germanizam 119

H

hibridna posuđenica 20
hidronim 127
historicizam 27, 45–46, 56, 74, 82, 91–100, 103–104, 106, 108–110, 116–119, 121, 128–129, 133, 157–160, 164–165, 173–174, 177

I

ideologema/ideologizam 97, 101, 103, 105, 107, 109–110, 169
imenodavalac 125–128
imenoprimalac 125–126
internacionalizam 41, 86, 100, 108, 110, 116, 118
internacionalizacija leksike 45
intimno posuđivanje 17
intratekstualna glosa 152
istočnoslavenizmi 47–48, 61

J

jezik davalac 17, 21
jezik primalac 17, 20–21
južnoslavenizmi 47

K

kalk 20–22, 24–25, 35–43, 57–58, 65, 68, 72
kalkiranje 17, 24–25, 35, 37–39, 65, 68
književnoumjetnički stil 19, 27, 142–143, 147, 149, 177
kolokacija 164–165, 167
kontaktna lingvistika 17, 20
kontaktologija 17, 22, 27
kopiranje 19
kroatizam 28
kružno posuđivanje 19

ktetik 27, 82, 139, 141, 173, 175, 177
kulturema 82, 111, 150
kulturno
 strana riječ 150
 ograničena referenca 151
kulturno posuđivanje 17–18, 48, 62, 111
kulturno specifična/specifični
 leksema/leksika 10, 26, 27, 43, 60, 75, 82, 91, 126, 142, 144, 149, 153, 169, 172–175, 177, 186
 element 28, 111, 150–156, 161–162
 realija 25, 27, 111, 150, 158, 177
 koncept 151
 referenca 150

L

leksička lakuna 150
lingvokulturološki 9, 26, 28, 46, 62, 171, 177

M

makedonizam 27, 32, 69–79, 80
makrojezik 11
materijalno posuđivanje 20
medijski stil (diskurs) 10, 27, 60, 92, 112, 142, 167–168, 175, 177
mikrojezik 11–12
model 17

N

naturalizacija 152
neologizacija 176
neologizam 40, 45, 65, 108, 129, 164, 166, 170
neosemantizacija 101

O

ograničena univerzalizacija 152
onimski parnjak 127
onomastika 125
onomastički 125, 127, 133, 138

općeupotrebnost leksema/leksika 10, 26,
35, 38, 41, 56, 60, 70, 75, 82–84, 87,
91, 133, 142, 150, 171, 173, 177
ortografska adaptacija 152

P

patronim 68, 127–128
polonizam 26–27, 63, 66, 68–69, 79,
172
posredno posuđivanje 19
postsovjeticizam 60, 99, 104, 107
prefiks
 bez- 37
 mnogo- 57
presupozicija 151
prevodilački postupci 152
prijenos 19
prijevodna književnost 10, 27, 82, 142,
149–153, 175, 177
proširenje (ekstenzija) značenja 51, 61,
87, 176
purizam 49
 puristički 17, 19, 25, 39, 63, 65, 84–
 86, 111

R

replika 17
rusizam 18, 22–28, 31–35, 41, 43, 46,
48–54, 57–63, 68, 70, 73–75, 77, 85–
88, 93–94, 100, 103–104, 147, 164,
170–171, 177

S

sakralni stil 147
semantička posuđenica 20–21, 35, 88
sinhronizacija 28

sinhronijski 9, 21–22, 28
Slavia catholica 16
Slavia orthodoxa 16
slovakizam 27
slovenizam 27, 73–74
sociolekt 13
sovjeticizam 23, 49–51, 58, 82, 93, 100–
109, 142, 168, 173, 175, 177
srbizam 28
staroslavienizam 26, 28–29, 34–35, 53,
60, 69, 71–74, 78, 86, 88–89, 147–
148, 171–172
strukturno posuđivanje 20
sufiks
 -ist(a) 109
 -it 109
 -iz(a)m 109
 -ov(a)c 109
 -ština 107, 128
sužavanje (restrikcija) značenja 51, 53,
61, 87, 92, 176

T

tipološka srodnost 18
toponim 43, 60, 127–128, 131–132
transkripcija 144, 152
transliteracija 122, 143, 152, 175
 transliteriran 74, 143–144, 147
tuđica 42, 85, 111–112
turcizam 45, 70, 78, 172

U

ukrajinizam 26–27, 46, 50, 59, 61, 171

Z

zapadnoslavenizmi 47, 62, 69

PODACI O AUTORIMA

Mehmed Kardaš (1985) vanredni je profesor na Odsjeku za bosanski, hrvatski i srpski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

Diplomirao je 2008. god. na studijskoj grupi Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnosti naroda Bosne i Hercegovine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, gdje je i magistrirao 2013, a doktorsku disertaciju odbranio je 2018. god. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Radio je kao profesor bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika i književnosti (2010–2012), potom kao viši stručni saradnik u Institutu za jezik Univerziteta u Sarajevu (2014–2015). Od 2015. god. radi na Odsjeku za bosanski, hrvatski i srpski jezik Filozofskog fakulteta u Sarajevu, najprije u zvanju asistenta, potom docenta od 2019, a od 2023. u zvanju vanrednog profesora predaje Historijsku gramatiku, Poredbenu gramatiku slavenskih jezika i Jezik srednjovjekovnih kancelarija. Od 2026. obavlja funkciju rukovoditelja Odsjeka za bosanski, hrvatski i srpski jezik.

Polje njegovog naučnog interesovanja su srednjovjekovni bosanski tekstovi te ćirilica paleografija novovjekovnih tekstova.

Član je Centra za leksikologiju i leksikografiju Akademije nauka i umjetnosti BiH, Međunarodne komisije Općeslavenskog lingvističkog atlasa (OLA) pri Međunarodnom komitetu slavista te predsjednik Slavističkog komiteta BiH.

Učestvovao je u projektima Međunarodnog foruma Bosna (*Bosanski psaltir iz Zbornika Hvala krstjanina*, 2012, *Vrutočko bosansko četveroevanđelje*, 2014), Instituta za jezik (*Divoševo evanđelje*, 2018), Akademije nauka i umjetnosti BiH (*Građa za rječnik crkvenoslavenskog jezika: pretraživa baza podataka srednjovjekovnih tekstova evanđelja*), Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH (*Poljičke isprave iz Zbirke Aleksandra Poljanića*, 2020–2026).

U dosadašnjoj akademskoj karijeri učestvovao je u velikom broju domaćih i međunarodnih konferencija, skupova, seminara i okruglih stolova.

Autor je knjigā *Jezik i grafija srednjovjekovne bosanske epigrafike* (Institut za jezik, 2015) i *Kopitarovo četveroevanđelje – monografija* (Slavistički komitet, 2020), koautor je *Bosanskohercegovačkog lingvističkog atlasa I: Fonetika* (Slavistički komitet – Institut za jezik – Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2021), priređivač rukopisa *Bosansko četveroevanđelje*:

Sofijski odlomci (Forum Bosnae, 2018), *Poljičke isprave iz Zbirke Aleksandra Poljanića I, II i III* (Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2020–2025), urednik nekoliko zbornika radova i knjiga te autor i koautor većeg broja radova, prikaza i osvrta.

Amela Ljevo-Ovčina (1968) vanredna je profesorica na Odsjeku za slavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

Diplomirala je 1991. god. na studijskoj grupi Ruski jezik i književnost i poljski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, a 1998. i na studijskoj grupi Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnosti naroda Bosne i Hercegovine. Doktorsku disertaciju odbranila je 2016. god. na Filološkom fakultetu Šleskog univerziteta u Katowicama. Dobitnica je stipendije Kraljice Jadvige (Uniwersytet Jagielloński, Kraków).

Radila je kao novinarka, lektorica za bosanski, hrvatski i srpski jezik te kao profesorica ruskog jezika i bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika i književnosti. Od 2007. god. radi na Odsjeku za slavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Sarajevu, najprije u zvanju lektorice, potom docentice od 2017, a od 2022. u zvanju vanredne profesorice predaje Leksikologiju i leksikografiju, Frazeologiju, Leksičku semantiku, Uvod u prevodenje i Kontrastivnu analizu. U dva mandata obavljala je funkciju rukovoditeljice Odsjeka za slavenske jezike i književnosti.

Polje njenog naučnog interesovanja su savremene rusističke i polonističke teme, posebno slavenska leksikologija i frazeologija te translatologija.

Članica je Centra za leksikologiju i leksikografiju Akademije nauka i umjetnosti BiH, Međunarodne komisije Općeslavenskog lingvističkog atlasa (OLA) i Međunarodne komisije za savremene slavenske jezike pri Međunarodnom komitetu slavista, društva The Society for the Advancement of Applied Linguistics in Bosnia and Herzegovina (SAALinBiH) i Slavističkog komiteta BiH.

U dosadašnjoj akademskoj karijeri učestvovala je u velikom broju domaćih i međunarodnih konferencija, skupova, seminara i okruglih stolova.

Autorica je knjige *Jezik bosanskohercegovačke i ruske štampe 2008–2011: Izabrani gramatički, leksički i semantički aspekti dnevnika i sedmičnika* (Śląsk Wydawnictwo Naukowe, 2021), koautorica je *Bosanskohercegovačkog lingvističkog atlasa I: Fonetika* (Slavistički komitet – Institut za jezik – Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2021), urednica je nekoliko zbornika radova te autorica i koautorica većeg broja radova, prikaza i osvrta.

MEHMED KARDAŠ I AMELA LJEVO-OVČINA
**MEĐUSLAVENSKO LEKSIČKO POSUĐIVANJE: PUTEVI KA
BOSANSKOM JEZIKU**

Slavistički komitet, Biblioteka *Bosnistika*, Monografije, knjiga 33

Za izdavača

Mehmed Kardaš i Jasna Duraković

Prijevod sažetaka

Selma Đuliman (engleski)

Antonina Kurtok (poljski)

Julija Dragojlović (ukrajinski)

Dizajn korica

Tarik Jesenković

DTP

Narcis Pozderac, TDP, Sarajevo

9 "789958" 111891">